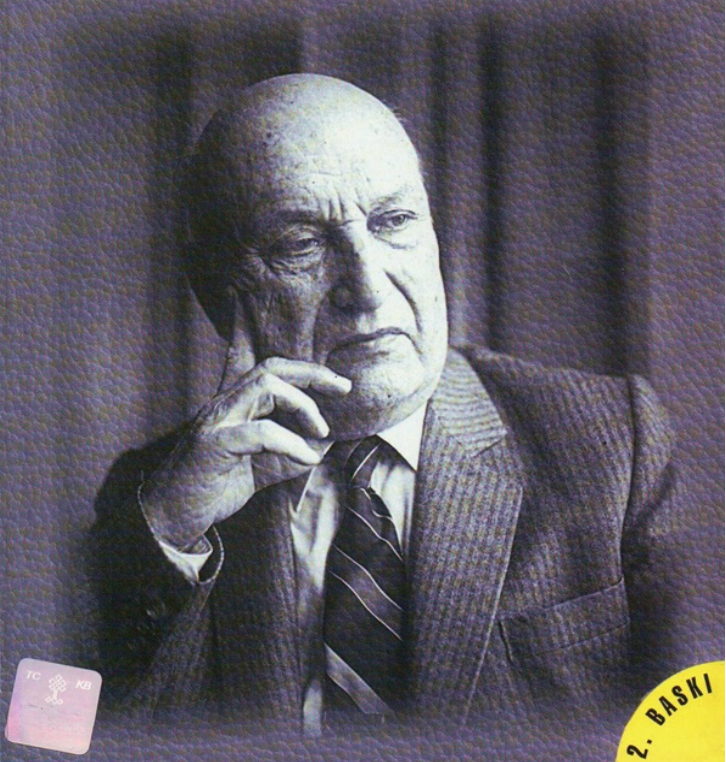
İletişim

Taha Toros

Mâzi Cenneti I

2. BASKI

TAHA TOROS • **Mâzi Cenneti I**

İletişim Yayınları 159 • Anı Dizisi 8
ISBN 975-470-193-8
© 1992 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1. BASKI 1992, İstanbul
2. BASKI 1998, İstanbul

KAPAK Ümit Kıvanç
DİZGİ Maraton Dizgievi
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Seçkin Oktay
KAPAK BASKISI Sena Ofset
İÇ BASKI ve CİLT Şefik Matbaası

İletişim Yayınları
Klodfarer Cad. İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34400 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Fax: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

TAHA TOROS

Mâzi Cenneti I

iletişim

İÇİNDEKİLER

İkinci Baskıya Önsöz 9

Kendime Dair 11

Adımın hikâyesi / Şiir, resim, musiki ve folklor / Öğrenim yılları / Yurt dışı çalışmalarım

Atatürk'ten Anılar 27

Şiir okuyan çocuk / Gâzi'nin konuşma tutanakları / Atatürk sınıfımızda / Dil kurultaylarında / Heykel ile modeli yanyana / Son görüş ve kahve fincanında yaşayan bir anı

İbnülemin Mahmud Kemal 34

Bilim ve zekâ küpü / Sekizyüz kutu belge / Aşk ve sevke meyilli / Öğrenimi ve kişiliği / Öyle bir konak ki... / Armut sevgisi / Peynir düşmanlığı / Erken soyunan gelin / İbnülemin'i öpen kadınlar / İstanbul'un hangi semtlerinde, kimler oturmalı? / İbnülemin'den fıkralar / Hangi hane? / Deniz kızı / Hırsıza cevap / İbnülemin'den hikmetler / Örnek bir bağış

Abdülhak Hâmid 52

Ahıra kapatılan nâzırlar! / Zevkli sohbetler / Dört evlilik / Rüyadaki kadın / Londra sefirinin gizli mektubu / "Hâmid, ömür adam!" / İsmet Paşa'dan rica / Atatürk ve Lüsyen

/ Makber şairinin makber'e gidişi / İbnülemin'e göre Hâmid'in çektikleri / Hâmid'in mezarı ve Lüsyen

Hamdullah Suphi Tanrıöver 66

Köklü bir aile / İmparatoriçe Eugenie'ye tanıtılan Türk kızları / Baba anısına tutkunluk / Şairlikten edipliğe, ediplikten hatipliğe / Türk Ocakları'nın ışığı / Cesaret ve hitabet / Sürgün ve idamdan kurtulmuş / Atatürk-İnönü-Hamdullah Suphi / Taksim Anıtında Hamdullah Suphi / Bakanlık ve soyadının hikâyesi / Romanya'da bir büyükelçi / Dağ Yolu'nda anılar

Abdülhak Şinasi Hisar 79

Bir temizlik hastası / Zengin bir iç dünya / Mâziyi yaşatma kudreti / İstanbul'u şiirleştiren kitaplar / Gerçek kahramanlar / Hisar'ın yabancı dillere çevrilen eserleri / Doktora tezleri ve diplomasızlık / Şinasi'nin hastalığı / Ölümü

Refik Halid Karay 94

Velûd bir yazar / Başkalarının ağzından Refik Halid / Değişik bir karakter / Politika kuyusuna düşen adam / Uydurma ölüm haberleri ve son ölümü / Refik Halid'i üzen bir olay / 5 yıl geciktirilen af / İsim babalığı / Unutamadığım bir uyarısı

Midhat Cemal Kuntay 104

Şiir sohbetleri / Kadınların baygın bakışları / Beyoğlu 4. Noteri... / Lebon sohbetleri / İnce espriler / Eşinin ölümü / Milletvekili olma arzusu

Celâl Esad Arseven 114

Baba yüzü görmeyen çocuk / Değişik okullarda eğitim / Celâl Esad'ın yaverlik yılları / Deprem ve Abdülhamid / Damatlık teklifi / Celâl Esad Bey'in üç karısı / İstanbul sokaklarında ilk otomobil / Musiki merakı / Celâl Esad'ın gazeteciliği ve Paris hayatı / Belediyecilikten Viyana'ya / Profesör, ressam ve oyun yazarı / Churchill ve Celâl Esad / Ölüm döşeğinde verilen son ödül

Yaşar Nezihe 130

Unutulan kadın / Acı bir masal gibi / Beş kızdan tek kalanı / Mahalle mektebinde / İlk sevgili ve şiire yöneliş /

Mutsuz evlilikler / Elli günlük evlilik / Yaşam kavgasına devam / Basınımızda çileli şair / Aşk dünyasının duygusal mektupları / Yaşar Nezihe'nin ölümü

Faik Âli Ozansoy 149

Bir gerçeği belirleyen soyadı / Edebiyat-ı Cedide'nin en genç şairi / Güzel kadına, güzel sese, güzel sofraya âşık / Ozansoy'larda çay merakı / Faik Âli'nin Edebiyat-ı Cedide anıları / Kamış kalem kullanan son şair / Faik Âli'de İstanbul sevgisi / Faik Âli ve Türk musikîsi / Konyakla alınan asprin / Yerine getirilen vasiyet

Munis Faik Ozansoy 164

Munis'in hayat hikâyesi / En büyük devlet memurlukları / Munis Ozansoy'un özellikleri ve sohbetleri / Elçilik özlemi / Munis Paris'te / Kültür ve anılar hazinesi

Abdülkadir Kemali 176

Toksözlü ve kararlı bir hatip / Güç koşullar içerisinde bir öğrenim / Kurtuluş Savaşı yılları ve üç gün süren bakanlık / Hükümet merkezini Kayseri'ye nakledemezsiniz! / "Başkumandan, başbakan aramayınız, köy muhtarını arayınız ve halka ininiz" / İstiklâl Mahkemesi'nde hem başkan hem sanık! / Belalı gazetecilik yılları / Tanınmış gazetecıler İstiklâl Mahkemesi'nde / Ahali Partisi / Allah yok mudur? / Yurda dönüşü / Orhan Kemal'in babası

Salih Keramet Nigâr 190

Biyografisine bakış / Tevfik Fikret ve Salih Keramet / Son halifenin kâtipliği / Hayırperver bir kültür adamı

Ahmet Rasim 197

Ahmet Rasim'i ziyaret / Fotoğraf düşmanı edebiyatçılar / Atatürk'ten bir anı / Ahmet Rasim ve içki / Gazeteci bir oğul, bestekâr bir torun

Ahmet Refik 204

Vazgeçilmez bir tutku: Tarih sevgisi / Kalem ve kelâm dengesi / Hoca'nın sevdiği üç şey / Acı son

İsmail Habib Sevük 209
Türk Teceddüt Edebiyatı / Atatürk'ün gazetecisi /
İsmail Habib-Ahmet Hamdi Tanpınar tokatlaşması

Cevdet Paşa'nın Kızları 217
İlk kadın romancı ve gazeteci / Fransızca konuşulan ev /
Fatma Aliye ile tanışmam / İlk kadın hatibimiz /
Emine Semiye Hanım

Lütfü ve Ümit Yaşar Oğuzcan 224
Şair babadan şair oğula / Lütfü Oğuzcan'dan Ümit Yaşar
Oğuzcan'a / Yetenekli bir şair / Oğluma ağıt

Taha Toros'un 70 Yılda Yayımladıkları - Hazırladıkları 231

İkinci Baskıya Önsöz

Anılarla yüklü olan *Mâzi Cenneti* adlı kitabımız -sanıyorum ki- İletişim Yayınları'nın en erken tükenenlerindendir.

Başka uğraşlarımız ve ileri yaşımızın verdiği rahatsızlıklar nedeni ile ikinci baskısının yapılması ancak bugüne nasip oldu.

Bu gecikmeden dolayı okuyucularımızdan özür dilerim.

* * *

Mâzi Cenneti dört kitaptan oluşuyor. Birincisi -ikinci baskısıyla- elinizdeki kitaptır. Bu kitaba koyamadığım Yahya Kemal, Halide Edip, Faruk Nafiz, Peyami Safa, Orhan Seyfi, Yusuf Ziya ve Necip Fazıl gibi ünlü edebiyatçılarımız, ileride hazırlayacağımız ayrı bir anı kitabında yer alacaktır. Lise öğrenciliğim sırasında -bundan 71 yıl öncesi- şair Necip Fazıl'ın -benden yazı isteyen- eski harfli nazik mektubu, ancak arşivimde yapılan son düzenleme sırasında ortaya çıktı. Bu arada Orhan Seyfi'nin, vaktiyle göndermiş olduğu, bir edebiyat örneği mektubu da, onunla gerek '40'lı yılların ortalarına doğru Lebon'daki sohbetlerimizi, gerek daha sonra-

ki Ankara'da oturduğumuz yıllardaki toplantılarımızın zevkli anılarını canlandıracaktır. Bu arada şair Faruk Nafiz ile ilgili mektuplar da, hazırlamakta olduğumuz anılar arasında yayınlanacaktır.

* * *

Mâzi Cenneti II adını verdiğim "Sanatkârlar Arasında" umarım ki, bu yılın sonlarında İletişim Yayınları arasında sizlere kavuşacaktır. Bu kitapta, resim, musiki, tiyatro alanlarında dostluklarını kazandığım ünlü kişiler yer alacaktır.

Mâzi Cenneti III adlı kitap "Yabancı Dostlar"ı, Türkleri candan sevenleri ve bazı Türkologları kapsayacaktır. *Mâzi Cenneti IV* adlı kitap "Çağdaşlarım"ın siluetlerini, sıcak anılarını yansıtacaktır. Benim yaşımda olanlarla bir-üç yaş büyük, veya bir-iki yaş küçük olan kültür ve edebiyat alanlarındaki ünlülerle dolu anıları aktaracaktır. Behçet Kemal, Yaşar Nabi, Ahmet Muhip, Cahit Sıtkı ve daha niceleriyle bu anılarımız ve kitaplarımız uzun ömrümün belki son eserleri olacaktır.

Ulu Tanrı'nın yardımcı olması dileğiyle.

24 Temmuz 1998
TAHA TOROS

KENDİME DAİR

Anam, dokuz doğurmuş. Ama dokuzumuz bir arada yaşayamamışız. Çoğu, küçük yaşlarda ölmüşler. Ben ailenin beşinci çocuğu, yâni ortancasıyım... Benden evvelkiler, benden sonrakiler bugün yok...

6,5-7 aylık olarak doğmuşum. "Bu çocuk fazla yaşamaz" demişler. Pamuklar ve tülbentler içerisinde büyütmüşler.

Çocukluk yıllarında zafiyet, ortaokul sıralarında, kalp hastalığı geçirmişim. Röntgende, kalbimin büyük olduğu görülmüş! Bu sebepten okullarda, jimnastik derslerinden muaf tutulmuşum!

Yaradılışım itibarı ile, koşmak, güreşmek, sıçramak ve atlamak gibi her çocuğun doğal eğilimlerinden olan oyunların hiçbirine sıcak bakmamışım. İp atlamak, uzun atlamak, yarış yapmak, top oynamak, saklambaç, sobe gibi sportif sayılan çocuk oyunlarının hiçbirine katılmamışımdır. Okulda jimnastik derslerinde, türlü sportif hareketler yapan, sınıf arkadaşlarımı seyrettikçe, doktor raporu ile, bu zevkli derslere katılmamın engellenmesine çok üzülürdüm. Hattâ

bâzı geceler, yatmadan önce -kimselere görünmeden ve duyurmadan- arkadaşlarımın gündüzki jimnastik oyunlarını kendi kendime tekrarlar, bu suretle oyalanırdım.

Ortaokul sıralarında topa ayağımı sürmediğim halde, arkadaşlarım, beni spor kulübünün başkanlığına seçtilerdi. Bâzen o çocukluk yıllarımı düşünüyorum da, o yılların ilerleyememiş röntgeninde, kalbimin -vücuduma göre- büyük olduğunun nasıl belirlendiğine şaşıyorum!

Gerek orta, gerek lise sıralarında muaf tutulduğum jimnastik derslerinden ve sportif faaliyetlerden hayli üzüntü duymuşumdur. Bunlara engel olan kalbimin büyüklüğü imiş! Ne var ki, maddî açıdan büyük olsa da, mânevî açıdan kalbi büyük bir kişi sayılmam. Hattâ buna ekleyebileceğim bir huyum daha var: Hoşgörüsü kıt bir kişiyim. Yaşamım boyunca, şikâyetçi olduğum bu huy, benden hiç ayrılmamıştır.

Mâdem ki, biraz çocukluk bedenimden bahsettim. Bu arada böbreklerimin fazlalığından da söz etmeliyim: Ben 4 böbrekliyim. Hem de 4 böbreğin, ayrı ayrı olmak üzere, 4 yolu var. Küçük oğlumun da durumu böyle. Bu aileden gelen bir kalıtım olsa gerek. Öte yandan ailemizin geçmişinde hayli ikiz varmış. Ama doğduklarından, 3-4 ay sonra birer eşleri ölmüş. Benden küçük kardeşlerim de ikiz olarak doğdu. İkizin biri 40 gün sonra öldüydü. Küçük halam ile küçük amcam da ikiz olarak doğmuşlar. Onların da ikizleri küçük yaşta ölmüşler.

Adımın hikâyesi

"Taha", Kur'an'ı Kerim'in ortasına rastlayan bir sûrenin adıdır. Büyük din bilginimiz Elmalılı Ahmet Hamdi Hoca, şerhettiği Kur'an'ın bu bölümünde "Taha" kelimesini, Allah'ın Peygamber'e bir hitabı olarak yorumlar. Bu adın bana veril-

mesinin ilginç bir öyküsü var. Şöyle ki:

Benden 15 ay evvel doğan ve doğumundan 3 ay sonra ölen Ömer isimli kardeşim, Tarsus nüfusunda kayıtlı imiş. Babam, tapu müdür vekili olarak bâzen Mersin'de bâzen Kozan sancağında görevli imiş. "Eski mülki teşkilatta (sancak), il ile ilçe arasında, bir makamdır."

O yıllarda ağabeyim Ali Ragıp, Adana İdâdisi'nde yatılı olarak okuyormuş. İlk oğlu olması nedeniyle babam, ona pek düşkünmüş. Gelgelelim o dönemin en fazla tahrib edici hastalıklarından olan verem, Ali Ragıb'ı idâdi sıralarında yakalamış. Çocuğun evde bakılması gereği üzerinde durulmuş. Bu durumu vali öğrenmiş. Çalışkanlığı ve mevzuata vukufu, takdir edilen babamı, Adana'ya aldırmak istemiş. Babamın daimi olarak bu suretle Adana'da oturması kararlaştırılmış. O da sonbaharda taşınmak üzere Adana'da bir ev kiralamış ve muvakkat görevle Kozan'a gitmiş. Biz, Toroslar'daki sayfiyemizden sonbaharda, doğruca Adana'ya taşınacakmışız.

Ne var ki ben, Toroslar'daki yayla evimizde beklenenden 2,5-3 ay kadar erken doğmuşum. Tarsus'ta memur olan küçük amcam durumu telgrafla babama bildirmiş; bir taraftan da çalıştığı hükümet binasının bitişiğindeki odada bulunan nüfus memurluğuna giderek, ölen (Ömer) adının bana verilmesini istemiş. Meğer kardeşimin 1326 olan doğum kaydı, defterden silinmemiş ve kendisi sağ gözüküyormuş. Bu suretle, onun nüfus kâğıdı benim için geçerli sayılmış. (Esasen bâzı ailelerde, ölen bir çocuğun adının, yeni doğana verilmesi gelenek gibidir.)

Öte yandan babam Kozan'dan Adana'ya gelerek, yeni taşınacağımız evin hazırlığını yaptırırken Adana Nüfus Müdürlüğü'ne uğramış, ölen çocuğu Ömer'in adını yaşatmak gayesiyle, beni Ömer adıyla kaydettirmiş. Yıl: 1328.

Toroslar'daki sayfiyemizden Adana'daki eve taşınma yapı-

lacağı sırada babam -şeyhülislam tarafından- Tarsus Müftülüğü'ne tayin edilmiş. Bu görev o dönemde çok saygılı bir makamdı. Bu tayinde, babamın 1900'den evvel İstanbul'a giderek Bâb-ı Meşihat'da katıldığı bir imtihan sonucunun takdirî niteliğindeydi. Bu atama önce telgrafla İstanbul'dan bildirilmiş. Arkasından da tayine ait yaldızlı kararnamesi gönderilmiş. Bu suretle, mecburen, Tarsus'taki ikametine devam etmiş. Biz sonbaharın son günlerinde yaylamızdan şehre inmişiz ve annemize ait olan taş yapılı konakta oturmaya başlamışız. Babam, tarih ve edebiyat meraklısı ve özellikle geniş bir kütüphaneye malik, aydın bir sarıklıydı. Ailesi açısından ebcedî idiler. Bu konuyu biraz daha açmak isterim. Eski edebiyatımızda günün olaylarını, yapılarını, doğumları, ölümleri tarihleştiren bir ebced sistemi vardı. Alfabenin her harfinin sırayla rakamları bulunurdu. Bu harflerden oluşacak kelimelerle veya manzumelerle o günün tarihi belirtilirdi. Babamın bütün erkek çocuklarının -kendi ecdadından gelen bu ebcedîlik dolayısıyla- doğum yılları ebced'le belirlenmiştir. Meselâ, ölen büyük kardeşlerim Ali Hayali, Ali Ragıp ile diğer kardeşim Hüseyin Melih ve küçük kardeşim Ali Ruhi'nin adları ebcedle doğdukları tarihleri yansıtırlar.

Bana gelince, göbek adım olan Ömer'in yanına koymak istedikleri bütün adlar doğum tarihime denk gelmemiş. Tarsus'ta ve Adana'da ebcedle ilgilenen edebiyat adamları çok uğraşmışlar. Bir türlü -Miladî 1912'ye tekabül eden- Rumi 1328 rakamını tutturacak bir ad bulamamışlar! Dönem, İttihat ve Terakki Partisi'nin parlak bir dönemi. Cavit Bey ile Hüseyin Cahit Bey zamanın belirgin ve aydın kişileri.

Zaten gelenektir. Tanınmış kişilerin adları, sık sık yeni doğan çocuklara verilir. Benim Ömer göbek adımın yanına Cahit veya Cavit Bey'in adını koymak istemişler. Ömer Cavit deseler 324, Ömer Cahit deseler 323'ü tutuyor. Bir türlü, doğum yılı olan Rumi 328'i belirleyecek ad bulamamış-

lar. Ben uzun süre adsız kalmışım! Tam o sırada, Musul Müftüsü Taha Efendi -ki Mülkiye-i Şâhâne de okumuş sarıklılardan- ara seçimlerinde, Musul'dan milletvekili seçilmiş... Musul'dan Adana'ya gelmiş. Tarsus'a uğrayarak Mersin'e gidecek, Mısır'dan gelen Hidiv Kumpanyası'na ait vapura binerek, İstanbul'a varacak ve Osmanlı Meclisi'ne katılacakmış. Tarsus'a gelince, babamın müftülüğe seçilmesini tebrik için, bizim eve, uğramış ve konuk olmuş. Babam, memleketin ileri gelen adamlarını da davet ederek, Musul'lu Taha Efendi'ye evimizde büyük bir yemek vermiş. Ben bitişik odada huysuz ve sesi çok çıkan bir bebekmişim. Avazım çıktığı kadar bağırıyormuşum. Bu, babamın canını sıkmış. Konuğuna da kendisinin ebcedî durumunu anlatarak hâlâ göbekadı ile yaşadığımı ve ebced'e uygun bir ad bulamadıklarını üzüntü ile anlatmış. Musul Müftüsü Taha Efendi de bu duruma çok üzülmüş ve uzun uzun yemek sonuna kadar düşünmüş. O gece bizde yatan, yeni Musul mebusu, Taha Efendi sabahleyin veda ederken, babama dönmüş: "Müftü Efendi; müsaade ederseniz çocuğunuza kendi adımı bağışlayacağım!" demiş. Ve bunu gece hazırladığı bir manzumenin son satırında ustalıkla dile getirmiş: "4 Melek yardımıyla ettim ismimi ihda" diyerek kendi adını bana armağan etmiş. Burada, ebced hesabına göre, Ömer Taha harflerinin rakamları tutarına 4 rakkamının eklenmesi gerekiyor. Bu suretle Rumî 1328 olan benim doğumum bulunuyor. Bu tarih Miladî 1912'nin karşılığıdır. Ne var ki ben ilkokula başlarken, Tarsus'ta -ben doğmadan evvel- ölen kardeşimin adı kayıtlı olan, nüfus kâğıdını kullanmışlar. Onu, tahsil hayatımda kullandığım gibi, askerliğimde de kullandım. Hattâ bu nüfus kaydına göre, askerliğimi yaptığım halde, Adana'daki unutulan nüfus kütüğüne göre bir kere daha muvazzaf askerlik hizmetine çağırıldım. Aynı kişi olduğumu ispat edebilmek için aylarca uğraştım. Bu konu-

da çok üzüntülü olaylar yaşadım. Zaman zaman 1326 ve 1328 doğumlu olarak tanındım.

Şiir, resim, musikî merakı

Ilkokuldayken, yüreğimde tomurcuklanan, bâzı meraklarım vardı. Yaz aylarında, Toroslar'daki sayfiyemizden gelip geçen, aşiretlerden türküler toplardım. Kış günlerinde, ağırlığını tarih, seyahat kitapları teşkil eden babamın kütüphanesinde, saatlerce resimli kitapları karıştırırdım.

Aile geçmişimde rastlanmamasına rağmen, resme ve musikiye merakım fazlaydı. Özel ilkokulumuzda, müziğin önemli bir yeri vardı. Ben iki enstrüman çalardım. Ilkokulun ilk yıllarında, bando şefi Andrico'dan ders aldım.

Ortaokul'a başlayınca karakalemle, çini mürekkeple, hocalarımızın karikatürlerini çizerdim. Resim hocamız, Istanbul'dan gelen bir ressamdı. Yaptığım suluboya manzaraları, beğenirdi. Ama din dersi hocamız, bendeki resim eğilimine kızardı! Tüm derslerden 10 numara aldığım için, yaptığım karikatürüne kızsa da, o da bana tam numara verirdi. Ama karikatürleri yüzünden, babama şikâyetlerini tekrarlardı!

Yine ortaokulun ilk sınıfındayken, bâzı hocalarımız ve arkadaşlarım için, mizahî biçimde çocukça, dörtlükler yazmaya başladım. Orta ikinci sınıfta Türkçe hocamız Şahap Rıza Bey'di. Geçmişi sanatla dopdolu bir edebiyatçıydı. Osmanlı Darülbedayii'nde, feylesof Rıza Tevfik'le beraber, diksiyon hocalığı yapmış, saltanat döneminde piyesler yazarak sahneye koymuş, Ilk Türk filmlerinden olan Hüseyin Rahmi'nin *Mürebbiye* adlı eserinin sinemaya uygulanmasında hizmeti geçmiş hattâ kadın kıyafetine girerek, eserin kahramanı olan mürebbiyeyi canlandırmıştı!

Şahap Hoca, sebep olduğu bir aile faciasından sonra -bir daha dönmemek üzere- Istanbul'u terkederek, Anadolu'da

Türkçe ve edebiyat hocalığı yapmış. Kısmet bu ya, o yıl bizim okula atanmıştı. Adını ve hatıralarını minnetle andığım Şahap Rıza, bize edebiyatımızı tanıtan ve sevdiren bir hoca oldu. Bize Namık Kemal'i Tevfik Fikret'i o tanıttı, o sevdirdi. Seçtiği şiirleri ezberletti. Ben, aruzu ondan öğrendim.

Ortanın ikinci sınıfındayken, yazdığım manzumeler, İstanbul'daki çocuk dergilerinde yayınlandı. Mahallî gazetelerin hepsinde şiirlerim, hikâyelerim çıkıyordu. Lisenin birinci sınıfındayken edebiyatla daha fazla meşgul olmamın nedeni, ünlü edebiyat tarihçisi İsmail Habib'in teşvikidir. İsmail Habib (Sevük) 1927 yılında, Adana'da maarif emini iken, *Maarif Mecmuası* adında, aylık bir mecmua yayınladı. Bir gün lisemizin müdürü delaletiyle, beni -şiir defterimle- makamına çağırttı. Manzumelerimi aldı. Seçtiklerini, mecmuasında yayınladı. Eski harflerle yayınlanan bu mecmua -yeni harflerin kabulu üzerine- adını *Memleket*'e dönüştürdü. Şiirlerimiz yeni Türk harfleriyle de yayınlanmaya devam etti.

Önceleri eski harflerle, sonraları yeni harflerle, Ankara'da yayınlanan büyük bir kültür mecmuası vardı: *Hayat*. Mecmuanın her iki döneminde de şiirlerim yayınlandı. Bu mecmuaya girecek şiirleri Faruk Nafiz seçerdi. Ondan ve Necip Fazıl'dan teşvik mektupları alırdım.

Lise I'den itibaren yatılı okuduğumdan, resim ve musiki ile uğraşmam olanaksızdı. Ama, edebiyatla, folklorla kucak kucağa yaşadım. Edebiyatın her türüyle meşgul oldum. Şiirler, destanlar, fıkralar, hikâyeler, romanlar, piyesler yazdım. Bâzen eski defterleri karıştırıyorum. Çoğunun -bugünkü gözümle- ne kadar çocukca şeyler olduğunu, gülümseyerek, okuyorum.

İstanbul'daki yüksek tahsilimiz yıllarında, şiire olan sevgim, araştırmalara, antolojilere, ansiklopedik bilgilere kaydı. Kültür tarihimizin derinliklerine inebilecek arşiv çalış-

malarına başladım. Şiiri bırakmış gibiydim. Çünkü çağdaşlarımdan ve yakın dostlarımdan Cahit Sıtkı, Rıza Polat ve Munis Faik, bu şiirli yolun başarılı yolcularındandı.

Piyesler yazdım. Radyoda ve Halkevleri'nde sahnelendi. Ama, eninde sonunda ve olgunluk çağında, yöneldiğim konuların ağırlığını biyografi ve kültür tarihimiz teşkil etti.

Sanat ve tarih, milletimizin diğer milletlerle olan ilk ilişkileri konusu ve gençliğimde uzun yıllarımı verdiğim folklor araştırmalarım, 60 yıla varan arşiv çalışmalarım, Batı dünyasında, Türkiye'yle ilgili incelemelerim, beni âdetâ bir başka dünyada yaşatıyor. Geçmişi gelecek nesle aktarmakta küçük bir köprü kurabilmek, şüphesiz, zevkine doyulmayan bir mutluluktur. Yaşamımın son yıllarında bütün uğraşım bu. Kütüphanemde ve arşivimin çekiciliği içerisinde, dolu dolu yaşıyorum. Günlerimin bir bölümünü sohbetlerle ve Etiler'in Çamlık denilen semtinde, Boğaziçi'nin sihirli güzelliğini seyrederek geçiriyorum.

Folklor üzerinde çalışmalar

Türk folkloru ile uzun yıllar uğraşanlardan biriyim. Bunu, memleketim olan Çukurova'da başlattım. Pek azını dile getirdiğim bu çalışmalarımın küçük bir kısmı gazete veya dergi sütunlarında kaldı. Daha sonra bütün illeri kapsayan çalışmalarım oldu. Ama yayınlayamadım. 6 ciltten fazladır.

Folklor ile ilgim, ortaokul yıllarında, 1925-26'da başlar. Yaz tatillerim Toroslar'daki sayfiyemizde geçerdi. Aşiretlerin ve özbeöz Türkmen olan köylülerin arasında geçen yaşamımızda, hayli türküler ve cönkler topladım. Aşiretlerle ilgili fermanlar buldum. Daha sonraki yıllarda bu fermanların konularını, Hazine-i Evrak dediğimiz Bâbıâlî arşivindeki bilgilerle değerlendirerek, -tarihî açıdan- gerçek yönlerini tespite çalıştım.

Çukurova ve Toroslar'da folklor ve araştırmalar konularında daha olgun çalışmalarım, 1937-1940 yıllarını kapsar, 1941-1975 yılları arasındaki Ticaret Bakanlığı müfettişliği ve başmüfettişliği görevim sırasında, Türkiye'deki bütün illeri ve büyük ilçelerin bir kısmını dolaşırken vakit buldukça, her gittiğim yerin folkloru ve edebiyatı, tarihi ile meşgul oldum. Hayli malzemeler edindim.

Ortaokul sıralarında başladığım bu çalışmalarda büyük şansım vardı. Çünkü büyük halamın eşi Tekelioğlu Mustafa Ağa, güneyde ünlü bir aşiretin (Tekelioğlu) son reisiydi. Adana'nın ve Tarsus'un şimalindeki bâzı köylerde, ecdadından kalma otoritesi vardı. Tekelioğlu aşiretinin bâzı kolları da, yaz aylarında Niğde-Kayseri taraflarına giderler, ecdatları zamanında, fermanla kendilerine tahsis edilen meralarda sürüleriyle yaşarlardı. Ben de, bu aşiretin yaz aylarındaki yaşamları içerisinde, misafir olarak bulundum. O sıralarda ortaokulda ve Adana Lisesi'nde öğrenciydim. Üniversiteyi bitirdikten sonraki yıllarda da, daha bilinçli olarak, Maraş'tan başlayıp Silifke'ye kadar uzanan, Toros Dağları'ndaki tüm aşiretleri ve köyleri dolaştım. Bu gezilerimin yegane nedeni, Çukurova ve Toroslar'a ait, folklorun, ölmeden, yerinde incelenmesiydi. Birçok aşiret reisiyle dostluk kurdum. Dedelerimiz dönemindeki tanışıklıktan dolayı bana hep yardımcı oldular. Eski köylerden cönkler topladım. Bunlar halk edebiyatı açısından birer küçük hazinedir. İçlerinde, değişik halk şairlerinin yaşadığı döneme ait türküler, destanlar, halk ilaçları, dualar mevcuttur. Bâzılarının içerisinde aşiret kavgalarının, derebeyliğin kaldırılması için Bâbıâlî tarafından gönderilen paşalarla yapılan savaşların türküleri, destanları vardı. Dönemin yaşlılarından dinlediklerimle de karşılaştırarak değerlendirmeler yaptım.

Bu arada, Karacaoğlan ve özellikle Dadaloğlu, Âşık Nihali takma adı ile hayli destan yazmış olan "Muzurlu Kerim" gi-

bi halk şairlerimiz anılarıyla, türküleriyle yaşamaktaydı. Ölmek üzere olan birçok folklor konularına yetişebildim. Ama bunlardan yalnızca -o yıllardaki kâğıt kıtlığı dolayısıyla- *Dadaloğlu*'nu, küçülterek yayınlayabildim.

Benim Dadaloğlu'nun şiirleriyle tanışıklığım, 1925-26 yıllarındadır. Türkmen aşiretleri arasında saz çalan âşıklardan türlü türkülerini dinlemiş ve bunları çocuk yaştayken not etmiştim. O sıralarda, ünlü folklorcumuz Ali Rıza Bey (Yalgın), *Tarsus* gazetesinde, eski Türk harfleriyle, bu halk şairimizin bir türküsünü yayımlamış ve adını Dadanoğlu olarak kullanmıştı. Ben orta mektep talebesi iken, -sonradan uzun dostluğumuz sürmüş bulunan- Ali Rıza Bey'e bir mektup gönderdim. Bu mektubumda şairin adının Dadanoğlu olmayıp, Dadaloğlu olduğunu ve Türkmen aşiretleri arasında dinlediğim âşıklardan bu bilgiyi edindiğimi bildirdim.

Sonradan Ali Rıza Bey de şairimizin adını Dadaloğlu diye, düzeltti. (Merhum Ali Rıza Bey'le sonraki dostluğumuzun başlangıcı, bu yazışma oldu). 1927-37 arasında Dadaloğlu üzerinde daha geniş bilgiler toplamaya çalıştım. Bu arada Saadettin Nüzhet ve merhum dostum Ahmet Şükrü Esen de, Dadaloğlu'na dair, kısa yazılar yayınladılar. Benim yayınım üzerine Fuat Köprülü hocamız da rahmetli (fakülteden arkadaşımız) Fevziye Abdullah Tansel aracılığıyla, bana gönderdiği notla, bâzı bilgiler istedi. Dadaloğlu ile ilgili sorularına verdiğim cevabı, o sırada Halkevleri dergisi olan *Ülkü*'nün yayın müdürlüğünü üstlenmiş bulunan Fevziye Abdullah Tansel'e gönderdim. Hatırladığıma göre, Fuat Köprülü bir kitabının dipnotunda kaynak olarak bunu belirtmişti.

Ben, Dadaloğlu'nun tek şair olmadığını, iki üç kuşak bir şair ailesi niteliğinde bulunduğunu tespit ettim. Kitabımda mümkün olduğu kadar gerçek olayları yansıttım.

Ancak II. Dünya Savaşı'nın başlamış olması, kâğıt kıtlığı

ve basım masraflarının ağırlığı karşısında, 1937'lerde hazırladığım kitabımı, 1939 yılında basıma verirken, bu halk ozanımızın türkülerinin çoğunu kitabıma koyamadım. Daha sonraki yıllarda, Dadaloğlu'nun devlet kayıtlarına geçen belgelerini de görmüş ve neslinden gelenlerin bir şeceresini de yakın zamanımıza kadar hazırlamıştım. Bunları -kısmet olursa- kitabın ikinci baskısında kullanmayı düşünüyorum.

Öğrenim yılları

Adana Lisesi'nden, 1929-30 ders döneminde, mezun olduktan sonra, yüksek tahsil için İstanbul'a gönderildim. Hem hukuk, hem edebiyat fakültesine kaydımı yaptırdım. Babam, hukuk tahsili yapmamı arzuluyordu. Benim iç dünyam tarihe ve edebiyata dönüktü. Yüksek tahsilimin son senesinde -derslerimi aksatmayacak- bir görev üstlendim: Rum Okulu'nda Türkçe hocalığı. Bir yıl sonraki memuriyet hayatına, (1 Eylül 1933) hukuk fakültesi diploması ile, Maliye teşkilatında başladım. O yıl, İstanbul Defterdarlığı ilga edilmiş, İstanbul'un üç bölgesinde tahsil ve tahakkuk müdürlükleri kurulmuştu. Ben bölge olarak Beyoğlu'nu seçtim. Kısa müddet Maliye'nin icra memurluğunu yaptıktan sonra, terfien, Beyoğlu bölgesi tahsil müfettişliğine tayin edildim. Sedat Simavî'nin yayınladığı *7 Gün* dergisinde röportajlarımı da sürdürüyordum. Fakülte hayatımda, kalemimi hiç bırakmadım. 1931 yılında *Sonposta*'ya yazılar yazardım. Hattâ bu gazete adına üniversite gençlerinden bir grubun -Türk-Yunan dostluğunun pekiştirilmesi amacıyla- Atina'ya gönderilmesi sırasında, ben de gazeteci olarak bu seyahate katılmıştım.

Beyoğlu bölgesi tahsil müfettişliğim, bana kültürlü dostlar kazandırdı. Amirlerimiz gayet nazik ve samimi kişilerdi. Kendilerini daima rahmetle saygıyla anarım.

1930'dan 1937 yılına kadar, İstanbul'da kaldım. Bu arada yedeksubaylık görevini Adana'da yaptım. 1933-1937 arasındaki yıllarımın çoğu İstanbul'da yeni kurulan Maliye teşkilatında geçti. 1930-1937 arasında, sık sık Topkapı ve Arşiv Umum Müdürlüğü'ne, Süleymaniye ve Beyazıt Kütüphaneleri'ne giderek, yazma eserler üzerinde çalıştım. Bu dönem, zevkine doyamadığım çalışmalarla doludur.

1937 yılının Mayıs'ında Adana Ticaret ve Sanayi Odası Umumî Kâtipliği'ne -ailevî zaruretle- atanmıştım. Orada İktisat vekaleti'ne bağlı olarak çalışıyordum ve Bakanlığın memuruydum. Bakanımız Celal Bayar'dı. Öğrencilik yıllarımın geçtiği Adana'da, daha sonra, Ticaret ve Sanayi Odası Umumi Katipliği görevi ile (1937-1940) 4 yıl bulundum. Bu yıllarda Halkevi'nin bütün faaliyetlerine katkılarım oldu. Gençlerin CHP'sine kazandırılması için Adana'da ilk olarak CHP Merkez Reisliği'ne seçildim. Eski Adanalılar'ın ve ileri yaşta bulunanların kalbinde taht kurmuş olan Vali Tevfik Hadi Baysal ile, ahenkli çalışmalarımız oldu. Onun döneminde Millî günlerin ve diğer olayların hatipliği bana düşerdi. Lozan Konferansı'nın yıldönümlerinde, Cumhuriyet Bayramları'nda, 19 Mayıs'larda, Halkevi'ndeki toplantılarda, Hatay davası için düzenlenen mitingde, 1937 Ağustos'unda Zafer Bayramı'nın 15. yılı törenlerine Adana gençliği adına gönderilerek konuşmalar yaptım. Çukurova'da sonradan baraja dönüştürülen sulama kanalının temel atma töreninde, bugün belediye binası olarak kullanılan, Halkevi'nin temel atılışında hep beni konuştururlardı.

Mahallî gazetelerle, dergilere hayli makaleler yazdım. Ticaret ve Sanayi Odası'nın dergisini çıkardım. Durmak bilmeksizin, Çukurova'nın geçmişi, kültürü, âlim ve şairleri, aşiretleri, tarihi ve toplumu üzerinde çok zevkli araştırmalar yaptım. Özellikle lise öğrenciliğim sırasında derlediğim Kurtuluş Savaşı anılarının belgelerini daha çok zenginleştirdim.

1940'tan sonra, Ankara'da Ticaret Bakanlığı Teftiş Heyeti'ne nakledildim. Buradaki müfettişliğim sırasında iktisat ve ticaret bakanlıkları birleştirildi. Bu birleştirmede ve Bakanlık teşkilat kanunu tasarılarının hazırlanmasında hizmetlerim oldu.

Bu arada Dr. Bade ve Prof. Neumark ile birlikte çalıştım. II. Dünya Savaşı'nda ikinci kere askerlik hizmetimi İskenderun'da, General Şükrü Kanatlı'nın yanında yaptım.

10 yıl kadar Ankara'da ikamet ettikten sonra, çocuklarımı İstanbul'daki İngiliz okulunda okutabilmek amacı ile, ikametgâhımı İstanbul'a naklettim. Ama Ankara'da bakanlığa bağlı olarak İstanbul'da görev yaptım. Bir aralık İktisadî Tetkik ve Kontrol Heyeti reisi oldum. Avusturya hükümetinin davetlisi olarak Viyana'ya gittim.

Bakanlık başmüfettişliğim sırasında, iki yıl ve iki defa görevle Paris'e gönderildim. Paris'teki Ticaret Müşavirliği'nin teftişinde bulunduğum gibi, Fransa'da da araştırmalar yaptım. Paris'te hiç boş durmadım. Paris'e 7 kere gidişimde değişik konularda etüdlerde bulundum ve dünyanın kültür ve sanat merkezi saydığım bu şehirde çok yarayışlı çalışmalarda bulundum.

Yurtdışı çalışmalarım

Rusya hariç Avrupa'nın her ülkesini gördüm. Amerika'ya da 2 defa gittim. Ama araştırma yaptığım en uzun yıllarım Paris'te geçti. Paris'te ve Nice'te gezilmedik, görülmedik müze ve araştırmadık arşiv bırakmadım. Bu arada Londra'da yaptığım etüdler de çok yararlı oldu. İlginç belgeler buldum. Fransa'da ve İngiltere'de olduğu gibi İsviçre'de de Jöntürkler ile ilgili geniş araştırmalarım oldu. Polonya'ya davet edilerek *Geçmişte Türkiye-Polonya İlişkileri* adlı Türkçe ve İngilizce kitabımla ilgili konuşmalarda bulundum. Bu kitabı

kutlayan Papa'nın gönderdiği mektup üzerine, onun özel müsaadesi ile Vatikan arşivlerinde çalıştım. Bu suretle Batı Avrupa'daki zengin arşivlerde Türkiye ile ilgili hayli dökümanlar inceledim.

Paris'te iken, iki defa Gülbenkyan'ın sanat müşavirliğini yapan Prof. Berberyan vasıtası ile Londra'ya çağrıldım. Eski fermanlar üzerinde bilirkişilik yaptım. Yine Paris'te bulunduğum yıllarda, Ayvazoski'nin 100 civarındaki tablosunu bir koleksiyoncunun Rusya'ya satması sırasında bunların Türkiye ile ilgili olanlarının teşhisinde hazır bulundum.

O yıllarda, renkli film çekilemiyordu. Sözü geçen tablolaın bir kısım siyah negatifleri bana hediye edildi.

Londra müzeleri ile arşivlerindeki tetkiklerimi, iki kez gittiğim, Amerika'da da sürdürdüm.

Lise sıralarındayken, -hayata atılınca- 3 büyük şehrin birinde oturmayı arzulardım. Bu arada Paris'i de hayal eder, bir kere olsun bu şehri görmeyi isterdim. Tanrı bana Paris'i, bir kere değil, 7 kere nasip etti. Önce devlet tarafından iki sene Paris'e gönderildim. Sonra yapılan bir davet, yine milletlerarası bir kongre, daha sonra araştırmalara devam arzusu ile Paris'te bulundum.

Özellikle Paris'e Ticaret Müşavirliğinin teftişi dolayısı ile iki yıl, iki defa görevle gönderilmiş olmam, bana kültür ve sanat açısından, çok yararlı oldu. Paris yıllarını boş geçirmedim. Bir insanın 10 yılda yapamayacağı kadar, kültür ve sanat alanlarında, özel çalışmalarda bulundum. O yıllarda yabancı ülkelere görevle gönderilenlerin dönüşlerinde, tasarruf ettikleri dolarlarla bir otomobil alıp getirmeleri geleneklerden sayılırdı. Getirdikleri bu otomobili satarak bir apartman katı alanlar bile olurdu. Ben, son gidişimde, otomobil almak yerine, Türkiye ile ilgili 7 sandık dolusu evrak, belge, kitap ve tablo ile döndüm. Bunlar bugünkü arşivimin zenginleşmesine neden olan kültür ve sanat varlıkla-

rıydı. 40 yılı aşkın memuriyet hayatımda ve özellikle başmüfettişliğim döneminde bütün vilayetlerimizi dolaştım. Tanınmış ilçeleri de gezdim. Her birinde, özel olarak, yörenin kültürü, sanatı, folkloru ve tarihi üzerinde araştırmalar yaptım. Hayli belgeler ve fotoğraflar aldırdım. Bunlar arşivimde -henüz tam tasnifi yapılmamış olarak- büyük dosyalar içerisinde uykusunu uyumaktadır.

Sağlıklı olduğum her günüm, ya çalışmakla veya kültür ağırlıklı sohbetlerle geçmiştir. Bütün bildiklerimi, gördüklerimi, okuduklarımı, 80 yıllık bir ömrü, bu kadarcık az sahifelere sığdırmak mümkün değil.

Çok görmüş, çok gezmiş, çok okumuş, mühim olayları kahramanlarından ve yakınlarından tesbit etmiş, eski belgeleri dillendirmiş ve yurdumuzda pek fazla bulunmayan özel bir arşiv kurmuş, yine yurdumuzda pek az rastlanan biyografi bilgisine sahip olmak her kula nasib olmaz. Ben, kendimi bu türden mutlu bir kişi sayıyorum.

Burhan Felek "Taha'nın yaptığını bir heyet yapamaz" derdi.

Cihat Baban "Bizi bize tanıtan adam" olarak nitelerdi.

Haldun Taner "Böylesine cömert bilgisini cömertçe dağıtan bir kişi" olarak tanımlardı.

Refi Cevat Ulunay "Yakın tarihimizin bir hazinesi" gibi iltifatlı sözler sarfederdi.

Oysa ben, hâlâ, kendimi yeterince olmuş saymıyorum.

Zengin anılar içerisinde, son yıllarımı yaşarken, bunları çok acele olarak kısaca dört ayrı cilt içine sığdırmaya çalıştım. Yerli ve yabancı kişilerle ilgili olan bu yazılarım içerisinde, benim de bir bakıma anılarım bulunuyor. Herkese, benden daha çok, uzun bir ömür, benden daha çok zengin anılar ve bilgiler nasip etmesini Tanrı'dan dileyerek yazıma şu özetle son veriyorum:

Bendeki arşiv hastalığı, küçük yaştayken, yaptığım derleme ve araştırmalarla başladı. Yaşlılığımın son dönemine ka-

dar devam etti. Bugün zevkine doyum olmaz bir kütüphanenin ve arşivin içinde yaşıyorum.

Arşiv oluşturmak, özellikle ülkemizde nâdir yetişen biyograf olmak, bibliyografyada uzmanlık kazanabilmek, yararına yürekten inandığım, kültür zenginliklerindendir. Yaşamım boyunca bunu yapmaya çalıştım. Aslında bu konularla, ölesiye uğraşmak, tedavisi mümkün olmayan bir hastalık gibidir. Bugün kanserin bile tedavisi mümkün. Ama "arşiv" hastalığının tedavisi yok! Ne diyelim, Tanrı, bu türden hastalığa yakalananları kurtarmasın!

ATATÜRK'TEN ANILAR

Bâzı karşılama ve uğurlama törenlerine katılarak Atatürk'ü yakından görmek, sorularına muhatap olmak, elini sıkmak veya öpmek çok kimseye nasip olmuştur. Ne var ki, bunların çoğu aramızdan ayrılmış bulunuyor.

Kaderin bağışladığı anılar dizisinden olarak, Atatürk'ün 1923 yılında ve büyük zaferden sonra, Çukurova'ya yaptığı ilk ziyaretiyle, 1938 yılındaki son seyahatinde, birincisinde önünde şiir okuyarak, sonuncusunda, protokola dahil, mahdut kişilerle birlikte, yakınında oturmuş ve kahvesini vermek suretiyle hazır bulunanlardan biriyim.

Bu anılarım arasında, onun üniversiteyi ziyaretinde, aniden sınıfımıza girmesi, ön sıraya oturarak, bizlerle bir hatıra fotoğrafı çektirmesi, daha sonra, bir kere de Hukuk Fakültesi'nde imtihan odasına girerek bizleri heyecanlandırması ve sualler sorması, hafızama çivilenmiş önemli olaylar arasında yer alır.

Asıl unutulmayan anılarım, Dolmabahçe Sarayı'ndaki 1932, 1934 ve 1936 yıllarındaki Türk Dil Kurultay'larında onun huzurunda, günlerce süren çalışmalarımızdan kay-

naklanmaktadır. Bütün bu anıları değişik bölümler halinde, kısaca şöyle yansıtabilirim:

Şiir okuyan çocuk

İttihat ve Terakki mensuplarının, vaktiyle, Tarsus'ta yaptırdıkları ilkokulun dördüncü sınıfındayım. Kurtuluş Savaşı zaferle sonuçlanmış. Mustafa Kemal Paşa, Latife Hanım ile, evlenmiş. Başkumandan ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı sıfatıyla, eşi ile birlikte, Çukurova'ya geliyor. Bana "Kahraman Gâzi" başlıklı, aruzla yazılmış bir şiir ezberlettiler. Bu şiiri, Mustafa Kemal Paşa'nın, Tarsus'a gelişinde okutacaklar... Paşa'nın huzurunda öylesine heyecanlandım ki, ezberletilen şiiri, tiril tiril titreyerek, yıldırım süratiyle, okuyorum. Çocukluk hatıralarım arasında en korkulu dakikalar olarak, bu olayın heyecanını, seksenime girerken bile anımsayarak taşıyorum.

İlk baskısı 1939, son baskısı 1981 yılında yapılan *Atatürk'ün Adana Seyahatleri* adlı kitapta, "Bir Kahramanlık Manzumesi" olarak yer alan ve Atatürk'ün 17 Mart 1923 günü karşılanmasını yansıtan bu haber şöyle:

"Atatürk'ün karşılanmasında, Müdafa-i Hukuk Cemiyeti'nin ikinci reisi ve Tarsus Müftüsünün, İttihat Mektebi öğrencilerinden olan çocuğu, ezberlediği bir kahramanlık manzumesini okudu. Atatürk ile Latife Hanım, bu küçük ilkokul öğrencisinin okuduğu şiiri, tebessümle dinlediler."

Gazi'nin konuşma tutanakları

Atatürk'ün 1925, 1926 ve 1927 yıllarında Çukurova'ya gelişlerinde, karşılamalarında bulunan öğrencilerle, onun sevimli güzel yüzünü doya doya seyretmişizdir.

1931 yılının Şubat ayında Atatürk tekrar Adana'ya geldi.

İstanbul'da yüksek tahsilimi sürdürüyorum. Sömestr tatili dolayısıyla İstanbul'dan Tarsus'a ve Adana'ya gitmiştim. Gâzi'nin Türk Ocağı'ndaki uzun konuşmasını -süratle not tuttuğumu yakından bilen Türk Ocağı yetkililerinin verdiği görevle- tespit etmiştim. Bu konuşmanın kâğıda geçirilmesiyle iki kişi görevlendirilmişti. Her iki tutanak gözden geçirilerek, temize çekildi. Bu önemli konuşma, o günlerde ülkede ağırlığı hissedilen ekonomik konuları içeriyordu.

Gâzi'nin Adana'ya yaptığı bu seyahatte -geniş bir bölgeyi kapsayan maarif teşkilâtının başındaki "Maarif Emini" İsmail Habib Bey'i soru yağmuruna tutması çok ilginçti.

Ünlü edebiyat tarihçisi İsmail Habib (Sevük), Mustafa Kemal'in, Millî Mücadele yıllarında, yakından tanıdığı bir edebiyat adamıydı. Aynı zamanda Anadolu Ajansı'nın da muharrirlerindendi. Anılarında belirttiğine göre İsmail Habib, Mustafa Kemal Paşa ile poker bile oynamıştı!

Atatürk'ün bu seyahatinde sohbetlerinin ağırlığı tarih konularını özellikle Hatay'ın eski tarihini kapsıyordu.

İsmail Habib hocamız, yıllar sonrası *Cumhuriyet* gazetesinde bu olayla ilgili olarak yayınladığı makalesinde, o günleri anlatırken, benim kitabımda yer alan, Atatürk'ün kendisini imtihan etmesi olayına, biraz da övgü ile değinerek, o doyum olmaz anıyı bir kere daha dile getirmişti.

Atatürk sınıfımızda

Üniversite tahsilimiz sırasında, Atatürk, iki defa Hukuk Fakültesi'ne geldi. Sınıfımıza girerek ön sıraya oturdu. Bu arada, birlikte hatıra fotoğrafları çekildi. O günkü dersimizin hocası, deniz ticaret hukuku müderrisi Ali Kemal (Elbir) Bey'di. Onunla Selânik'ten tanışıklığı olduğu söylendiydi.

Atatürk bir keresinde de imtihan sırasında, Süfarayi Saltanatı Seniyye'den olup devletler hukuku konusunda, ma-

kaleleri ve konferanslarıyla, milletlerarası bir üne sahip bulunan hocamız Ahmet Reşit (Turnagil)'in bizleri imtihan ederken, bulunduğu odaya giriverdi. Her iki gelişi de önceden bilinmeyen ve haber verilmeyen ziyaretlerdendi. Burada sonradan vakıf olduğum bazı bilgilere göre, Atatürk'ün, Ahmet Reşit Bey'le, acılı mütareke yıllarına dayanan bir tanışıklığı vardı. Ama Ahmet Reşit Bey'in çok eski bir diplomat olarak Damat Ferit kabineleri sırasında hariciye müsteşarlığını üstlenmesi açısından, bu tanışıklığın dostane yönü yoktu. Gerek hocamız, gerek Atatürk, uzun süre, imtihan edilen öğrencilere değişik sorular yönelttiler ve yetenekli cevaplar aldılardı.

Cumhuriyet'in onuncu yıldönümünde Atatürk'ün o meşhur nutkunu, heyecanla dinleyenlerin hemen hemen ön sıralarında bulunmam, pırıl pırıl anılarımın en yücesidir. O gün Türkiye'nin kalbi olan Ankara her vilayetten gelen binlerce insanın kalp atışlarıyla tarihî bir gün yaşadı. Bizler, İstanbul'dan kalkan ek bir trenle, bu renkli günü doya doya yaşayabilmek için Ankara'ya varmıştık. Başşehir, 10. yıl marşıyla, çınlıyordu. Sanırım, Türkiye'de böylesine ihtişamlı bir bayram yaşanmamıştır.

Dil kurultaylarında

Atatürk'ün kurucusu olduğu Türk Dil Kurumu'nun kurultaylarında kendisi daima hazır bulunurdu. Bu kurultaylara üye olarak katılanlardan, hayatta kalan pek az kişiden biriyim.

Dolmabahçe Sarayı'nda ilk Türk Dili Kurultayı, 26 Eylül 1932 günü, Atatürk'ün (O zamanki adı Gazi Mustafa Kemal Paşa'ydı) huzuruyla toplandı. Delikanlılık çağına yeni giren bir üniversite öğrencisi -ve birkaç kitap yayınlamış bir heveskâr- sıfatıyla bu kurultay'a en genç bir üye olarak ka-

tıldım. Çok süratli not tutmamın belki bir imtiyazı olarak, konuşmaların zabıt kâtipliği görevinde bulundum. O yıllarda sesleri zapteden makineler icat edilmemişti. Bu gibi toplantılarda konuşmalar, genellikle süratle not alabilen gençler vasıtasıyla tespit edilirdi. Bunlar genellikle iki kişiden oluşurdu. Tuttukları konuşma notları karşılaştırılarak temize çekilir ve kurultay başkanlığındaki yetkiliye verilirdi. 1932 yılındaki ilk Türk Dili Kurultayı'nda hazırlanan tutanak Ruşen Eşref (Ünaydın)'a, 18 Ağustos 1934'de toplanan kurultayda da aynı görevle bulunduğum zaman, genel sekreter İbrahim Necmi (Dilmen)'e teslim edilirdi. Konuşmaları eski harflerle ve süratle not eden ve Türk Dil Kurumu'nun en genç üyesi olarak 1932 yılında katıldığım ilk kurultaydaki konuşmalar, bir sinema şeridi gibi, beni zaman zaman bir hayal dünyasına götürür. Yine Dolmabahçe Sarayı'nda Atatürk'ün huzuruyla toplanan 1934 ve 1936 kurultayları da hayatımın en zevkli anıları olarak, belleğimde yaşamaktadır. Bütün konuşmaları dikkatle izleyen Atatürk'ün mimikleri, kurultaya yabancı ülkelerden davet edilen dil uzmanlarıyla büyük salondaki sohbetleri ve bâzen tuttuğumuz notları gözden geçirmesine ait ilgisi, bizleri hatırlanmasına doyulmayan hep o anı cennetinin içerisinde yaşatmıştır.

12 Temmuz 1982 günü Türk Dil Kurumu'nun 18. Genel Kurulu'nun toplantısında -bir sevgi örneği olarak- 50 yıllık kurum üyelerini onurlandıran belgeler verildi. Ne var ki, 1932 yılından 1982 yılına kadar kurum üyeliklerini 50 yıl sürdürebilen ve hayatta kalan yalnız 10 kadar üye hazır bulunabildi! İlk kurultaya katılan 718 üyeden -50 yıl sonra- hayatta kalanlar ve üyeliklerini sürdürmüş bulunanların adedi, ancak parmaklarımızın adedi kadardı. Bu 50 yıllık üyeler, tören sırasında, Atatürk'ün aramızda oturduğu ilk kurultaydaki duygularının heyecanıyla kısa konuşmalar

yapılar ve şiltilerini aldılar. Bu tören vesilesiyle 50 yıllık üyeler, Atatürk'ün huzuruyla yapılan 1932, 1934 ve 1936 yıllarındaki kurultaylara ait hafızalarında kalan zengin anıları tazelemiş oldular.*

Heykel ile modeli yanyana

Atatürk 1937 ve 1938 yıllarında yaptığı seyahatlerde Adana'ya da uğrayarak, bizlere birkaç heyecanlı saatini bağışladı. O yıllarda, görevli olarak, Adana'da bulunuyordum. Her iki gelişinin anılarını sıcağı sıcağına not etmiştim.

17 Kasım 1937 günü, Güneydoğu seyahatinden dönüşünde, Adana'ya uğramıştı. Atatürk Parkı'nı süsleyen heykelini, uzun uzun, seyretti. Ve heykelinin önünde kendi fotoğrafının çekilmesine müsaade etti. Sanıyorum Türkiye'de ilk defa olarak model ile heykelin bir arada objektife poz vermesi, o gün, Adana'da gerçekleşti.

Son görüş ve kahve fincanında yaşayan bir anı

Atatürk'ün Adana'ya son gelişi, bizler için, hüzün verici anılarla doludur. Atatürk'ün hastalığı sezilmişti. Doktorlar, Mersin gibi ılık bir yerde dinlenmesini teklif etmişlerdi. Mersin'de uzunca bir süre kaldıktan sonra, Ankara'ya dönerken, 25 Mayıs 1938 günü, Adana'ya uğradı. Yaz havasını andıran bir sıcak gündü.

Vali ve parti başkanı Tevfik Hadi Baysal'dı. Ben, protokola dahil kişiler arasında bulunuyordum. İstasyonda karşıladığımız ve uğurladığımız esnada, hürmetle sıktığımız eli, sanki bir ateş gibi yanıyordu. Sanırım Atatürk'ün o günkü ha-

(*) Atatürk'ün toplantılarımızı renklendiren anılarından belleğimde kalanları, Türk Dil Bayramı'nın 50. yılı nedeniyle *Milliyet* gazetesinin 26 ve 27 Eylül 1982 tarihli sayılarında yayımlamıştım.

raret derecesi 38'in üstündeydi... Hatay davasının -bunca siyasî temaslara rağmen- süratle halledilememesinin üzüntüsü içerisindeydi. Kıvılcımlı gözlerinden bu konuda bir karar arifesinde olduğu anlaşılıyordu. İstasyondan şehre kadar sıralanan askerleri teftiş etti. Neredeyse bu askerlere, Hatay'a silahlı müdahale yapılması emrini verecekmiş gibi bir hâli vardı. Vali Tevfik Hadi Baysal:

- Paşam, vagonunuza binmeden evvel, Seyhan kenarında biraz dinlenmez misiniz? dedi.

Atatürk, Ankara'ya dönmek üzere istasyonda bekleyen trenine dönmek üzere hareket ederken, yapılan bu teklifi kabul etti. Lisenin bitişiğinde Seyhan Nehri kenarlarındaki parkın bir köşesinde, serinlemek üzere, tertibat alındı. Atatürk'ün doktoru ünlü Prof. Neşet Ömer'in önerisi üzerine, kendisine yalnız portakal suyu ikram edilmesi için hazırlık yapıldı. Sağlanan portakallar Atatürk'ün gözünün önünde bardağına sıkıldı. Atatürk'ün o yorgun yüzü bile, çevresindekilere bir sevgi sunuyordu. Yudum yudum içtiği portakal suyunun ardından doktor Neşet Ömer'e, "Ne dersin doktor; bunun üzerine bir kahve içebilirim değil mi?" sorusuna, "Çok kaynamış olmak şartıyla!", cevabını aldı.

Bizler zaten hazırlıklıydık. Oracıkta kahvesi pişirildi. Elimle fincanını verme görevini ben üstlendim. Atatürk'ün Çukurova'da son içtiği kahve buydu. O fincanı, hâlâ bir anı olarak saklıyorum.

Ankara'ya uğrayarak, İstanbul'a giden Atatürk uzun süre Savarona yatında dinlendi. Hastalığının artması üzerine, Dolmabahçe Sarayı'nda tedavisine devam edildi. Gözlerini 10 Kasım 1938 günü, orada kapadı. Onu bizim gibi yakından birkaç kez görenlerin, aynı salonda bulunanların anılarında hem onurlu hem hüzünlü fakat hepsi hayal olmuş güzel görüntüler ve kulaklarında gönüllere sinmiş tatlı sesi kaldı.

İBNÜLEMİN MAHMUD KEMAL

Yeni nesiller için İbnülemin adı, bir eski zaman adamını hatırlatır. Yaşı doksana yaklaşırken ölen İbnülemin Mahmud Kemal İnal, bir "tarih adam"dı. Milletimizin nâdir yetiştirdiği -dünya çapında- bir biyograf ve bibliyograf idi. Tanrı'nın lütfû olarak öğünülecek güçlü bir hafızası, keskin zekâsı, gecesi gündüzü olmayan çalışkanlığı, ileri yaşından umulmayan hareketli hayatı, yakın tarihimize, edebiyatımıza, yazı ve musikî sanatımıza derin vukûfu ile sağlam kaynaklar yaratmış bir abide adamdı. 34 yıl önce, 25 Mayıs 1957 günü, kültür dünyamızdan ayrıldı.

Sağlığında onun için tasarladığım bir kitap hazırlığına - tevazuundan kaynaklanan bir nazlanış içerisinde- razı olmuştu. 1930'lardan ölümüne kadar geçen 27 yıllık izlenimlerimi, fıkralarıyla, nükteleriyle, defterlere, günü gününe işlemiştim. Arşivimde, çoğunluğunu Ankara'da oturduğumuz yıllarda gönderdiği, mektuplardan kırk kadarıyla, hakkında yazılan ve söylenilen konuları kapsayan zarflar dolusu döküman bulunuyor. Onun çevresinde yaşamış, sevgisi-

ni kazanmış, kültür, sanat ve aydın kişilerden bugün pek azı aramızdadır. En çok bilgi ve belgelere sahip bir kişi olarak, kendisi hakkında kaleme aldığım bu özette, daha çok anılara dayanan izlenimlere, kendisinden dinlenilen nükte ve fıkralara yer verilmiştir.

Bilim ve zekâ küpü

Bir asra yaklaşan ömre ve bu ömür içerisinde kendi alanında beş asırlık bilime sahipti. Korkunç denilecek bir hafızası, projektör gibi zekâsı, hikmet dolu nükteleri vardı. Mahmud Kemal Bey, orijinal tarihçilerdendi. Türk hattatlarının nadide eserleriyle süslü tarihî konağında, Türk musikîsinin sihirli nağmeleri 80 yıl boyunca, her hafta yaşatılmıştı. Bu konak biyografi, tarih ve edebiyat alanında tek profesörü olan bir akademiydi. İbnülemin'in kafası ve kalemi bir anahtardı ki, bununla mevcut zengin hazinesini açar ve istediği kadarını saçardı. Bu bilim hazinesi, dağıtılmakla bitmeyecek kadar dopdoluydu. Vaktiyle Âsâr-ı İslâmiye Müzesi müdürü iken ziyarete gelen iki oryantalist, memleketlerine döndükten sonra, izlenimlerini şu satırlarla ifade etmişlerdi:

"Bu müze pek kıymetli eserlerle doludur; müdürü İbnülemin Mahmud Kemal Bey'le iki saat görüştükten sonra anladık ki, müdürünün kafası müzeden de kıymetli bir hazinedir."

Uzun ömrünün her gününü ilme hasreyleyen Mahmud Kemal, üç basamaklı bir kale gibiydi. Onun ölümüyle bir devir kapanmış oldu.

Mahmud Kemal Bey, yaşadığı ve yaşattığı bir devri beraberinde götürdü.

Neşrettiği eski harflerle çok sayıda eseri ve neşredemediği pek çok orijinal bilgileri ve belgeleri vardı. Yeni harflerle basılanlardan 2352 sahife tutan 13 bölümlük *Son Asır Türk*

Şairleri, 2194 sahife tutan dört ciltlik *Son Sadrazamlar* ve 840 sahifelik *Son Hattatlar* birer biyografi şaheserleridir. Musikî tarihimize ait olup, basımının bitimini göremediği son eseri, *Hoş Sada*'da ayrı bir şaheserdir.

Üstadın bibliyografya sahasındaki şöhreti de tüm İslâm ve Batı âlemine yayılmıştı. Bir oryantalist, onun için, "Ölüleri yaşatan adam" demişti.

Sekizyüz kutu belge

İbnülemin, eşsiz bir müverrih, ayaklı bir kütüphane ve bir tarih adamdı. 1908 Meşrutiyeti'nin ilanı ve 1909 Nisan ayında Sultan Abdülhamid'in tahtından düşürülmesi üzerine, Yıldız Sarayı'nın tüm tarihî belgeleri, yazışmaları ve sayıları rakamlara sığmayan jurnalları onun tarafından incelendi. Mahmud Kemal Bey hükümetçe bu işte görevlendirilirken, kabinede hakkında şu sözler söylenmişti:

> "Şayet Yıldız'a verilen jurnallar içerisinde babası Emin Paşa'nın veya kendisinin yazdıkları zuhur ederse, evvela onları meydana çıkaracağına büyük güvenimiz vardır."

Rahmetli üstadın bu konuda tetkik ve tasnif eylediği evrak sekizyüz kutu civarındaydı. Bunları onaltı ay süreyle inceledi. Kendisi uzun müddet devletin en önemli ve mahrem vazifelerinde bulunmuştu. Onaltı yaşında Bâbıâlî'ye girdiğini, onaltı sadrazamın maiyetinde çalıştığını ve hepsinden de takdirle iltifat gördüğünü anlatırdı. Ölümle sonuçlanan ameliyatında Cerrahpaşa Hastanesi'ne yattığı gün ziyaretine gitmiştim. Bana şöyle demişti:

"Ecel geldikte faide vermez,
Tedavi eylese hattâ Azrail..."

Aşk ve şevke meyilli

Mahmud Kemal Bey, 1870 yılında, Ramazan'ın ilk cumasında doğdu. Bugünkü Fen ve Edebiyat Fakültelerinin bulunduğu yerde, vaktiyle yanan, Zeynep Hanım Konağı'nda büyütüldü. Babası Emin Paşa'yı (1833-1908) da yadetmeye vesile olması amacıyla İbnülemin lâkabını taşıyan Mahmud Kemal Bey, kendisini şöyle anlatırdı:

"Pek zaif doğmuşum. Çok asabî ve erkence müteessir olmam ve ince kalpli yaratılışım dolayısıyla, ailem beni itina ile büyütmüş... Küçük yaşta din, ahlâk, felsefe, edebiyat, siyaset ve tarih ile ilgili konulara merak sardım. 13-14 yaşındayken şiir söylemeye heves ettim. Şair olabilmek için, âşık olma gereğini anladım. Esasen gayet hassas, aşk ve şevke fazla meyilli olduğumdan, aşk ve meşke yönelmekten ürktüm. Çünkü âşık olmak isterken, mâşuk olmak tehlikesi zuhur edebilirdi! Yaşım büyüdükçe şiir nâmına bazı vezinli kelimeler söyledimse de, devamlı meşgul olamadım..."

Biyografisiyle ilgili olarak, bana not ettirdiği bilgiler arasında, uğradığı haksızlıkları, felaketleri ve saadetlerini şöyle dile getirmişti:

> "Âmirlerimden ve maiyetimdekilerden düşmanlar peyda ettim. Ama, hiçbir zaman Rabbimin lütûf ve keremiyle, zarurete düşmedim. Bir kapı kapansa, diğeri açıldı. İstanbul'un işgali günlerinde, Beyazıt'taki konağımız kâfirler tarafından işgal edildi. Kütüphanemdeki nadide eşya ve kitaplarımdan bir kısmı yağma edildi. Yakacık'taki köşkümüz de askerler tarafından tahrip edildi..."

15 Mayıs 1919 günü düşmanın İzmir'i işgal ettiği gün, İstanbul'daki Fransız İşgal Kumandanlığı'nın emriyle, Mahmud Kemal Bey'in Beyazıt'ta, Mercan'daki konağı da işgale uğradı. Mahmud Kemal Bey evinden çıkartıldı. Konak Fran-

sız askerlerine tahsis edildi. Olay üzerine ünlü edip Süleyman Nazif, gönderdiği mektupta, onu şu sözlerle teselli etmişti:

"... Kâfirler kalbine giremediler, sadece evine girdiler..."

Öğrenimi ve kişiliği

Mahmud Kemal Bey'in çocukluk dönemi, babasının Anadolu'da muhtelif sancaklardaki mutasarrıflıkları sırasında geçti. Kozan'da Şeyh Fani Hoca'dan Arapça ve Farsça öğrendi. Reji Müdürü Leon Efendi ile Aram Efendi'den Fransızca dersleri aldı. İstanbul'da Fatih müderrislerinden İpekli Tahir Hoca'dan -şair Mehmed Âkif'in babası- ve Trabzonlu Hacı Hüseyin Efendi'den dersler aldı. Bir müddet medreseye devam etti, Mülkiye'ye girip çıktı. Fahri olarak hukuk'a devam ettiyse de yüksek tahsil yapamadı. Ancak, üstün zekâsı ve kabiliyeti ile kendisini eğitti. Tanınmış bilim adamlarının toplantılarına katılarak onların kültürlerinden yararlandı.

Mahmud Kemal Bey dağarcığındaki zenginliklerden, kendisine gösterilen meftûnluk ve büyük saygıdan gururlanan bir kişi değildi. Davranışında büyük tevâzu, yaşamında sadelik vardı. Başını daima kapalı tutmak isterdi. Temmuz ayı gelmeden giydiği, cüppeyi andıran, pardesüyü çıkarmazdı. Kış ayları yakası kürklü kalın palto giyerdi. Bol pantolonu tercih eder, ütüsüne itina göstermezdi. Yatarken daima entari giyer, hastalığı sırasında gelen doktoruna hariç, kimseye entarili görünmezdi. Pijamayı hiç sevmezdi. "İnsan kazara yellenecek olursa, kokusu bunun neresinden çıkacak" derdi. Hayatında iki kez pijama giymişti. Bunlardan biri, 1946 yılında Necmettin Molla ile Dr. Nihat Reşat'ın aracılığıyla, İtalyan Hastanesi'ne yattığı zamandı. Mahmud Kemal Bey şal hırka giyerdi. Başında siyah saten takkesi bulunurdu. Eski usûl köstekli saat kullanırdı. Kendi yemeklerini

kendisi yapar, bulaşıklarını kendisi yıkardı. Ahretlikleri Fatma Hanım öldükten sonra bu işler kendisine kalmıştı.

Öyle bir konak ki...

Beyazıt'tan Mercan'a geçilirken, şimdi yerinde "İbnülemin Mahmud Kemal Vakfı" bulunan, Mühürdar Emin Paşa Sokağı'nın 13 numaralı konağı bugün artık yok. Bir tarih, bir sanat ve edebiyat akademisi niteliği ile, bir asra yakın hizmet veren bu konağın tavanlarında yaşamış olan sihirli nağmeler, anılarda kaldı. Sadrazamlar, şeyhülislamlar, valiler, nâzırlar, sefirler, şairler, müzisyenler, hattatlar, hattâ meşhur oryantalistler bu konağın konukları olmuşlardı. Bu konak bir akademi, bir konservatuvar, müşküllerini hallet-mek, bilgilerini artırmak için ziyaret edenlerin bir semineri, bir kültür ocağı idi.

Odalarının ve sofalarının duvarları, tavanlarına kadar, ünlü hattatların levhaları, vazolar, fağfurlar, hâtıra resimleri ve müzelik eşyalarla doluydu. Üstadın çalışma odası ikinci katta, bahçeye bakardı. Misafir salonu, sokağa bakan ve hiçbir zaman açılmayan pencereleriyle, çalışma odasının bitişiğindeydi. Üstadın kütüphanesi konağın üst katındaydı. Buraya, kendisinden başka, kimse giremezdi. Bu konakta seksen yıla yakın olmak üzere her hafta musikî toplantıları yapılmış, edebiyat sohbetleri ile günün konuları konuşulmuştu. Bu zevkine doyulmaz pazartesi gecelerinin tek hatibi Mahmud Kemal Bey'di. Uzun burnunun ucundan bakan fırıl fırıl gözleri, sanki musikî nağmelerinin temposuna uyar gibi saniyeden, saniyeye değişen mimikleriyle, İbnülemin, konuklarına, bir eski zaman havasını yaşatırdı.

Kış, yaz bu konakta devam eden pazartesi geceleri sohbetlerine gelenler ilmî hüviyetlerine, yaşlarına, dostluk ve vefâ derecesine göre ölçülü biçimlerde karşılanır, kendileri

uygun koltuklara ve iskemlelere oturtulurdu. Toplantıda sevmediği kişileri veya zevzeklik yapanları karşılamada pek aldırış edilmezdi. Mahmud Kemal Bey, bunlara başıyla, şöyle kapıya yakın iskemleler gösterirdi. Sevdiklerini, hele, uzaktan gelen dostlarını esprili sözlerle karşılar, yerinden kalkar bazılarına elini öptürür, bazılarına da öptürmeden, elini geri çekerdi.

Üstadın garip bir huyu vardı. Bu toplantılarda, genellikle konukları birbirine tanıtmazdı. Bu salonda yıllarca karşılaşmış ve âşinalık peyda etmiş profesörler, doktorlar, müzisyenler, edipler, şairler, tarih ve edebiyat mensupları birbirlerinin adlarını konaktan çıktıktan sonra, sokakta öğrenirler ve bu konaktaki havanın etkisiyle birbirleriyle derin bir dostluk içine girerlerdi.

Karlı, tipili bir geceydi. Sanırım gecenin konukları arasında Burhan Felek, Behzat Budak, Vasfi Rıza, Fethi İsfendiyaroğlu, Mükrimin Halil, Kâzım İsmail, o dönemin -bugünkü gibi- ünlü musikî yıldızlarından Dr. Nevzad Atlığ ile Dr. Alaattin Yavaşça da hazırdı. O gecenin makamı ısfahân idi. Tipi şiddetlendikçe salonun camları titremeye başladı. Okunan şarkılar aksine, ağır tempoludan seçilmişti. Hacı Arif Bey'den Saadettin Kaynak'a kadar ünlü bestekârların güzel eserleri çalınıp söylendi. Saadettin Kaynak'ın şarkısı söylenirken, gecenin yarısı olmuştu. Sokak kapısının zili devamlı olarak çalınmaya başlandı. Mahmud Kemal Bey:

"Acayip... Gece yarısında gelen kim ola?... Mutlaka meyhanesi kapanınca, sıcak bir yer aramıştır da, bizim tarafa düşmüştür!" gibi mırıldanmaları arasında Hafız Saadettin Kaynak, birkaç meslektaşıyla salona giriverdi. Onun şarkısı söylenirken salona girmesi herkesi şaşırttı ve sevindirdi. Saadettin Kaynak geldikten sonra, aynı şarkı onun da katılmasıyla, tekrarlandı. Sâzendelerle hânendeler o kadar coş-

tular ki, bu defa pencerelerin camını tipiler değil, bu sanatkârların çalgıları ve sesleri titretti.

Musikî toplantılarının birinde konuklardan biri, bilgiçlik satan şarlatanlara değinerek, "Onlar kendilerini her fırsatta, basınla umuma tanıttırdılar. Siz, bunca zaman büyük bir âlim olduğunuz halde, niçin kendinizi, kendinizden başkasına bildirmek istemiyorsunuz?" deyince, Mahmud Kemal Bey'in cevabı şu oldu:

-"Ben, bilmek için, yıllarca okudum. Onlarsa, bilinmek için okudular."

Burada yeri gelmişken bir konuya değineceğim ve Mahmud Kemal Bey'den bir fıkra daha ekleyeceğim: İbnülemin, kendini tanıtmak için bir nevi pazarlamacılık yapanlara ve arkasını basına dayayanlara çok kızardı. Bir bayram sohbetinde, konu, iki profesörün âlimlik yarışında birbirlerine karşı basındaki sataşmalarına döküldü. Bunların ikisi arasındaki farkı, Mahmud Kemal Bey'e sordular. "Ötekinin hiçbir şeyi yok. Berikinin hiç olmazsa, cehli var" dedi.

Eski edebiyatımızın, tarihe dayalı sanat dallarından biri olan ebced hüneri, Latin harflerinin kabulünden sonra, işlevini kaybetmiş bulunuyor. Bütün, bu eski edebiyat sanatını pek az kişi devam ettirebilmektedir. Eski alfabemizin harflerini rakamlaştıran bir sistemle, bir olayın manzum olarak tarihini tespit edebilme sanatı biçiminde niteleyebileceğimiz bir usûl, mazinin derinliklerinde kalmıştır. Bu usûlün uygulamasında, bazen tek veya iki kelimeyle de istenilen tarihin belirtilmesi mümkün olurdu. Bu, genellikle doğumlarda, insanlara verilen adların seçilmesindeki ustalıkla tespit edilirdi. Genellikle, mezar taşlarındaki ölüm tarihleriyle, cami, mescit, çeşme, hamam, vs. gibi yapılarda ebced çokça kullanılırdı.

İbnülemin Mahmud Kemal Bey, bu ebced sanatını, daha çok, bir mizah olarak kullanırdı. Bu onun mizaha, hicve

olan eğiliminin göstergesiydi. Halil Edhem ile Abdülkadir İnan'ın ölümleri, Yahya Kemal'in elçiliğe atanması, Kâzım İsmail'in rektörlüğe seçilmesi, Vasfi Rıza'nın jübilesi üzerine İbnülemin'in ebcedli tarihleri meşhurdur.

Beyazıt Kütüphanesi'nin bayrak direği olarak bilinen İsmail Saib Hoca için -kitapları farelerden korumak amacıylabeslediği kedilerden de esinlenerek yazdığı;

"Yüz kedi geldi, dedi tarihini,
Gitti İsmail Efendi cennete!" beyti ünlüdür.

Orhan Veli'nin çok genç yaşta içkiye fazla düşkünlüğü nedeniyle, ölümü edebiyat dünyasında üzüntü yaratmıştı. Mahmud Kemal de çok üzülmüş, o'nun ölümüyle ilgili esprili bir manzume yazmıştı. Bazı satırları aşağı yukarı şöyleydi:

"... Tarihini Mey'le yazdı serhoşan:
.....
İçti içti, kıydı Orhan canına,
Akıbet gitti Bekri'nin yanına!"

Armut sevgisi

Mahmud Kemal Bey, meyvelerden armuda hayran, süt mamüllerinden peynire düşmandı! Peynir konusunu, aşağıda anlatacağım. Önce armut olayına değineceğim. 1945 yılında, bayram aralık ayına rastladı. O yıllarda Ankara'da oturuyorduk. Vehbi Koç'un, türlü meyvelerle dolu, güzel bir bağı vardı. O zaman ki Ankara bağlarının gözde ağaçları arasında, ünlü armutlar başta gelirdi. Büyük dostum Vehbi Koç, arife günü, iki sepet armut hazırlatıp, birini rahmetli Munis Ozansoy'a, diğerini bizim eve göndermişti. Sepetin kapağını açıp, bir tanesini ağzıma götürdüm. Dişlerimi pek kullanmadan, armut ağzımda eriyiverdi! Esasen halis Anka-

ra armudunun şöhreti bu özelliğinden geliyordu. Hemen sepetin ağzını iyice kapattım. Tekini bile, bizim çocuklara, kaptırmadan İstanbul'a Mahmud Kemal Bey'e gönderdim. Bir de mektup yazdım. O günlerde bir tarihçi, üstada sataşan bir iki makale yayınlamıştı. Mektubumda bu konuya da değinerek: ".. Sizin gibi bir umman yanında o, bir damla bile olamaz..." demiştim ve eklemiştim: "Ankara'nın üç nesnesi meşhurdur: Balı, kedisi, ve armudu. Bal mevsiminde bulunmadığımızdan, takdim edilemedi. Mevsimi gelince takdim olunacaktır. Efendimizle alakası bulunmadığından, bir kedi de gönderilmedi! Bayram vesilesiyle -halisinden- bir sepet armut gönderildi. Afiyetle yenile."

Üstadın bu mektubuma verdiği cevap, kendine özgü bir espriyi içeriyordu. O günlerde, kendisine sataşanları farelere benzetiyordu. 20 Aralık 1945 günlü mektubunun özeti şöyleydi: "... Ankara'nın armudu, kedisi ve balı, dünyaca meşhurdur diyerek gönderdiğiniz sepet geldi. Hediyelerin birbirini takip etmesi mahcubiyeti mucip oluyor. Eğer bir de kedi gönderseydiniz -pervasızca üstümüze doğru gelen- farelerin ocağına incir diker ve analarını....."

Peynir düşmanlığı

İbnülemin'in mutfağına, soğan, sarmısak gibi kokulu yiyecekler girmezdi. Ahretlikleri Fatma Hanım öldükten sonra, Mahmud Kemal Bey, yemeklerini bizzat yapardı.

Üstadın anlattığına göre, babasının döneminde eve alınacak aşçılar sıkı bir kontrolden geçermiş. Temizlik, ahlâk ve yemek pişirmekteki maharetleri yanında, özellikle tırnakları üzerinde durulurmuş. Mahmud Kemal Bey, bu titizliği yüzünden, evlerine davet eden dostlarının da aşçılarını önceden görür, tırnaklarını muayene ederdi! Onu davet edenler soğansız, sarmısaksız yemekler yaparlar, sofraya hiçbir

zaman peynir koymazlardı. Mahmud Kemal Bey, peynire karşı alerjisi olan, bir düşmandı. Peynir için "Sütün veledi zinasıdır", yani piçidir, derdi!

Bir ahbabının oğlu Edirne'ye vali olunca, bayramda üstada bir teneke halis peynir göndermiş! Mahmud Kemal Bey, küplere binmiş, barut kesilmişti! Söz peynirden açılmışken, peynir tenekesinin kapağını, yine üstadın peynir üzerine anlattığı, bir fıkra ile kapatalım: Tanzimat döneminin büyük sadrazamı Mustafa Reşit Paşa da peynir yemezmiş. Misafirliğinde bir sofrada peynir görse, hemen kusarmış! Mustafa Reşit Paşa, Bâbıâlî'nin protokol işlerini yürüten "Mahşer Midillisi" namıyla tanınan Kâmil Bey'e, "Peynir yer misin?" diye sormuş. Paşanın peynir yemediğini bilen Kâmil Bey, "Yemem" dese, riyakârlığına verileceğini, "Yerim" dese, gözden düşeceğini hesaba katarak:

- "Kulunuz her boku yerim" demiş!

Erken soyunan gelin

Mahmud Kemal Bey, davetli olduğu nişan ve nikâh törenlerini, sağlığı yerindeyse, hiç kaçırmazdı. Cenaze törenlerine de katılması, hattâ cenaze sahiplerinin evlerine kadar gidip başsağlığında bulunması, büyük bir vefâ örneğiydi. Şayet bu gibi törenlere sağlık ve hava muhalefeti yüzünden katılamamışsa, mutlaka mektuplar göndermek suretiyle, ilgililerin sevinçlerini ve kederlerini paylaşırdı. Bu gibi törenlerde, yerine göre, nükteler yapar, teselliler sunarak moral verir; hattâ keskin mimikleriyle azarlamalarda da bulunurdu. Hakkı Tarık'ın cenazesinde, uzun uzun konuşan, Müslümanlığın esaslarını da bu cenaze töreni dolayısıyla, birkaç kere tekrarlayan imamı, hayli iğnelemiş:

- "Sen bizi yeniden Müslüman mı yapacaksın?" demişti. Etrafını çevreleyenlere, cenazelerin uzun müddet bekletil-

memesine, cemaatin fazla ayakta tutulmamasına dair, bâzı din bilginlerinin görüşlerini aktarmıştı.

Mahmud Kemal Bey'le İstanbul'da iki nikâh töreninde bulunduk. Birinde, önceden haberliydik. Eşimin amca kızının nikâhıydı. Kendisini nikâh şahidi yapacaktık. Midhat Cemal Kuntay da şahitlerden diğeri olacaktı. Midhat Cemal ile arası açık olduğundan, onunla aynı masada oturmayı kabul etmedi. İkinci kere, bir başka nikâhta buluştuk. Önceden haberimiz yoktu. Orijinal kıyafeti ile ani olarak salona giriverdi. Orijinal mimikleriyle, salondakileri bir başka etkiledi. Süslü hanımların arasına oturdu! Hanımların da ona karşı tecessüsleri artmıştı. Etrafını saran hanımlarla konuşmaya başladı. Hattâ içlerinden bir güzeline, "Eğer kocanız da fazla güzel değilse, size pek yazık olmuş!" diye laf attı! Nihayet beklenen gelin ile damat salona girdiler. Mahmud Kemal Bey, boynunda atkısı, başında şekli bozulmuş şapkası ve cübbeyi andıran pardesüsü ile herkesin dikkatlerini üzerine çekerek, ön sıraya oturdu. Nikâh memuru, büyük bir hürmetle, yanına gelip elini öptü. Üsküdarlı tanıdığı bir ailenin oğlu imiş. Nikâhlananlar önce İbnülemin'in elini öpmeye geldiler. Gelinin çıplak denilecek kadar dekolteli haline, üstad, çok sinirlendi. Damada, gelini göstererek, sert bir çıkış yaptı. Yüksek sesle, "Burası plaj mı? Zifaf odası mı? Şu kızcağızın hâline bakın" diye azarladı. Salondan ayrılırken, kendisine yol açan kadınların duyabileceği biçimde, eleştirilerini tekrarladı durdu: "İnsan çıplanır çıplanır ama, onun da yeri vardır. Bu kızcağız, çok acele edip, gündüzden soyunmaya başlamış!"

İbnülemin'i öpen kadınlar

Bir dönemin ünlü asabiye doktoru -aynı zamanda hikâye yazarı- Fahri Celal, İbnülemin için, "Hiçbir kadın eli, onun

güzel alnına, hiç olmazsa, ateşi var mıdır? diye değmemiştir. Hiçbir kadın, onun saçlarını okşamamıştır. Öylesine yapayalnız, gölgesiz yaşamıştır" der. Mahmud Kemal Bey'in niçin evlenmediğini veya evlenemediğini, detaylarıyla, tüm bekârlarla ilgili bir yazı dizisinde *Milliyet*'te yayınlamıştım. Burada tekrarlamayacağım. Sözü, üç defa güzel kadınlar tarafından öpülmesi olayına getireceğim.

Mahmud Kemal Bey, bu üç olayı, haftalık musikî gecelerinde, trajedik bir biçimde anlatır, kahkahalarla salonun tavanını titretirdi. Her üçünün de, tahrik ve komplo olduğunu eklerdi.

1926'lardan sonra, İngiltere'nin Ankara büyükelçiliğini yapan George Clark'ın eşi, Doğu kültürüne tutkun, aynı zamanda İstanbul'un tipik köşelerini tualine aktaran yetenekli bir ressamdı. Türk tarihine, hat sanatına dair hayli eserler okumuştu. Bu bilgiler ışığında, sonradan adı Türk-İslâm Eserleri Müzesi'ne dönüştürülen Süleymaniye'deki Âsâr-ı İslamiye Müzesi'ni ziyaret etmek istemiş. Kendisine Ankara'da müze müdürü Mahmud Kemal Bey hakkında ilginç bilgiler vermişler. Muziplik olsun diye, "Ecnebi kadınlar tarafından öpülmekten de çok hoşlandığını" söylemişler! İngiliz sefiresi, önceden randevu isteyerek, müzeye gelmiş. Mahmud Kemal Bey tarafından karşılanıp gereken izahat fazlasıyla verilmiş, daha sonra Mahmud Kemal Bey'in odasında ikram edilen çayı içmiş. Kapıdan çıkarken sık sık teşekkürlerini bildirmiş ve Mahmud Kemal Bey'e sarılıp yanaklarından öpmüş! Üstad, müzeyi çınlatan bir çığlık atmış!

Mahmud Kemal Bey'in başından geçen ikinci olay, Mısır prenseslerinden birinin tertiplediği, iki genç kızın öpücükleridir.

O yıllarda, Erenköy'le, Selâmiçeşme arası bağlar ve bahçelerle doluydu. Mısır prenseslerinden biri, o civarda kiraladığı yazlığa Mahmud Kemal Bey'i dâvet etmiş. Hangi tren-

le geleceğini, istasyondan sonra takip edeceği yolu, mektubuna koyduğu krokide göstermiş. Üstad, trenden inince krokideki tarife göre, hendekli bir iniş çıkışa yaklaşırken önüne iki genç kız çıkmış. Yol göstermek, yardım etmek için Mahmud Kemal Bey'e yanaşmışlar. O, kızların bu insancıllığından memnun olarak, gösterdikleri yolda ilerlemeye devam etmiş. Muzip kızlar, biraz ilerideki hendeğe Mahmud Kemal Bey'i sokmuşlar, üzerine atılıp, biri bir yanağını, diğeri öteki yanağını ısırırcasına, öpüp kaçmışlar! Mahmud Kemal var kuvvetiyle:

- "İmdat, imdat, kızlar benim ırzıma geçiyorlar!" diye bağırmış.

Mahmud Kemal Bey'i, yüksek öğretim kurumlarının düzenlediği bir baloya götürmüşler. Balonun aslının, bal oyunundan geldiğini lâtife kabilinden söylerdi. Baloda üstadı, o kendine özgü kıyafetiyle gören çiftler, masasını çevrelemişler. İçlerinden güzel, fakat dudakları fazla boyalı bir hanım, tam önüne gelmiş:

- "Beyefendi, ahdım var, sizi bir kere öpeceğim!" demiş ve hemen boyalı dudaklarıyla üstadın yanaklarını boyayıvermiş. Bu sataşmadan barut fıçısına dönen Mahmud Kemal Bey, keskin mimikleriyle kadına sormuş;

- "Senin kocan falan yok mu?"

- Var efendim. İşte arkamda duran adam" deyip kocasını göstermiş. İbnülemin, bu defa adama dönmüş:

- "Beyefendi, alnınızın iki tarafında kaşıntı falan hissediyor musunuz? sorusuna, adam:

- "Ne gibi efendim?" karşılığını verince, Mahmud Kemal Bey, taşı gediğine koymuş:

- "Boynuz çıkacak yerlerde, önce bir kaşıntı başlar da!..."

İstanbul'un hangi semtlerinde, kimler oturmalı?

Bir dönemin çok tutulan mizah gazetelerinden olan *Akbaba*'nın eski harflerle yayımlandığı yıllarda, gazeteyi yayınlayan Yusuf Ziya ile bacanağı Orhan Seyfi, İbnülemin'e gelmişler. Yaradılışı mizaha ve hicve elverişli olan üstadla sohbet ederlerken, vakit geçirip gülmek ve okurlarını da güldürmek için Mahmud Kemal Bey'den yararlanmak istemişler. *Akbaba*'ya konulmak üzere İstanbul semtlerinin adlarına göre, buralarda kimlerin oturmaları gerektiğini sormuşlar. Yıllar sonra bu konu tekrar ele alınmış. İbnülemin, eski listesine hayli ilaveler yaparak, Yusuf Ziya'ya vermiş. Üstadımız, bu listenin müsveddesini bana armağan etmişti. Küçük tebessümlere neden olacağını umduğumuz bu listeyi aynen aktarıyorum:

Kasaplar Etyemez'de, arabacılar Ahırkapı'da, sebzeciler Bostancı'da, kepapçılar Şişhane'de, fırıncılar Unkapanı'nda, turşucular Sirkeci'de, elmacılar Elmadağı'nda, badanacılar Kireçburnu'nda, fındıkçılar Fındıklı'da, halıcılar Halıcıoğlu'nda, çiçekçiler Çiçekpazarı'nda, tiryakiler Çubuklu'da, dervişler Erenköy'de, körler Göztepe'de, bebekler Sütlüce'de, arnavutlar Arnavutköy'de, zenciler Kuzguncuk'ta, sünnetçiler Cerrahpaşa'da, kandilciler Kandilli'de, öksürenler Ihlamur'da, borçlular Selâmsız'da, tespihçiler Mercan'da, haremağaları Harem'de, sütnineler Bebek'te, dilsizler Bülbülderesi'nde, sevdalılar Kuşdili'nde, sarhoşlar Küfeciler'de, sabırlılar Eyüp'te, kabadayılar Tozkoparan'da, medeni eşkiyalar Boğazkesen'de, sülükçüler Büyükdere'de, haneberduşlar Kalender'de, talihsizler Güngörmez'de, mezar bekçileri Türbe'de, günahkârlar Azapkapı'da, enfiyeciler Akıntıburnu'nda, maliyeciler Defterdar'da, dilberler Vefa'da, baştan çıkanlar Yerebatan'da, doktorlar Hekimoğlu'nda, paşalar Paşabahçe'de, köseler Kabasakal'da, câniler Zindankapısı'nda, hafifmeşrep kadınlar Yaşmaksıyıran'da, hayvan sa-

hipleri Samanpazarı'nda, şık beyler-hanımlar Moda'da, kürkçüler Ayazpaşa'da, hâkimler (yargıçlar) Kadıköy'de, sarraflar Altunizâde'de.

İbnülemin'den fıkralar

Hangi hane?

Mahmud Kemal Bey, yakın dostu Prof. Kâzım İsmail Gürkan'ın İstanbul Üniversitesi rektörlüğüne seçilmesine pek memnun olmuştu. Bu olayı kutlamak için bir ahbabının evinden onu telefonla aratmış. Evine, muayenehanesine, hastaneye, rektörlük makamına ve onun bulunabileceği her yere telefon ettirmiş. Hiçbirinde bulamamış. Sonunda aşağı yukarı şu yolda bir mektup göndermişti:

"Rektörlüğe intihabınızı tebrik sadedinde, rektörhaneye telefon ettim; bulamadım. Sırasıyla, devlethaneye, hastahaneye, muayenehaneye telefonlar ettim bulamadım. Acaba siz, bu hanelerden gayrı, hangi hanelerde bulunursunuz?"

Deniz kızı

Mahmud Kemal Bey'in musikî gecelerine, kadınlar katılmazdı. Ancak kendisi, kadın sanatkârları özel olarak evine davet eder, veya onların davetlerine takılmak suretiyle sazlarını ve şarkılarını dinlerdi. Bunlar arasında en çok takdir ettiği sanatkâr Laika Karabey'di.

Tarihçi merhum Mükrimin Halil'e göre, İbnülemin Mahmud Kemal Bey, bir dönemin ünlü kadın şarkıcısı olan Deniz Kızı Eftalya'ya âşık olmuş!

Galiba, 1934'de Mahmud Kemal Bey'i şimdiki Hilton Otcli'nin yerinde bulunan yazlık Belvü Gazinosu'na götürmüş. Deniz Kızı Eftalya Hanım, o yıllarda, hoparlörsüz ola-

rak gür sesiyle şarkılar söylerdi. Eftalya sahneye çıkmış ve çevreyi inleten meşhur şarkısını okumuş. İbnülemin büyük bir hayranlıkla şarkıyı dinlerken yanında oturan, Reşit Paşazade Salih Bey kulağına eğilerek:

- "Beyefendi dikkat ediyor musunuz, sesi dalgalanıyor! demiş.

Mahmud Kemal Bey:

- "Tabiî. Deniz kızı olur da dalgalanmaz mı?" karşılığını vermiş.

Hırsıza Cevap

Muallim Naci'den naklen, Mahmut Kemal Bey, şu fıkrayı anlattı:

- Bir hırsız, geceyarısı, bir fakirin evine girmiş. Bir türlü çalacak eşya bulamamış. Gürültüden uyanan ev sahibi, hırsıza şöyle seslenmiş:

- "Be herif, senin gece karanlığında aradığını biz gündüz aydınlığında arıyoruz da bulamıyoruz."

* * *

Evkaf Nâzırı Gâlip Paşa, İbnülemin Mahmud Kemal Bey'e: "Eyüp'te kaşınmaya gelmez. Koynundan para çıkarıyor zanniyle, dilenciler adamın üstüne hücum ederler" demiş.

İbnülemin'den hikmetler

Konuşmalarında ve mektuplarında sık sık tekerlemeler yapan üstattan not ettiğim birkaç görüş şöyledir. Bunlara eskiler, "felsefe kırıntısı veya hikmet" derlerdi:

Kimsenin rızkına olma mâni
Rızkını sonra edersin zâyi.

Akıllı az söyler, çok dinler;
Ahmak, az dinler, çok söyler.

Hak sillesinin sedası yoktur,
Bir vurdu mu, hiç devası yoktur.

Bedava rakı bulursa, sevaptır diye içer,
Aynada cemalini görse, kendinden geçer.

Bu, her kişi işi değil, er kişi işidir.
Ne özün kıymeti kaldı, ne sözün.

Örnek bir bağış

İbnülemin Mahmud Kemal Bey, ölçüp biçerek ve yıllarca düşünerek, milletimizin asâletine yakışan örnek bağışlarda bulundu. Birer kaynak âbide olan basılmış eserlerinden sonra, zengin kütüphanesini İstanbul Üniversitesi'ne, tarihî konağını da "İlim Yayma Cemiyeti"ne bağışladı. Eli sıkı bir kişi olarak maaşından, telif haklarından, biriktirdiği paralarla sağladığı altınları, hayır, şefkat ve kültür kurumlarına dağıttı.

Kütüphanesini, antika eşyalarını, değer biçilemeyen hat koleksiyonunu, Türk gençliği için İstanbul Üniversitesi'ne bağışlaması dolayısıyla, İbnülemin için Mart 1953'te görkemli bir tören düzenlendi. Mahmud Kemal Bey'in bu bağışı, kültür hayatımızda yankılar uyandırdı. Türkiye'de bu derece anlamlı bir kültür bağışı yapılmamıştı.

Ne yazıktır ki, sağlığında kendisine seçtirilen ve tüm kitapları, levhaları, diğer eşyaları -kendisi tarafından- yerleştirilen odadan, daha sonra başka yere nakledilmiş, bağış belgesinde yer alan ve yerine getirilmesi zorunlu olan koşullar havada kalmıştır.

ABDÜLHAK HÂMİD

Üç kuşağın büyük şairi ve bir edebiyat âbidesi olarak tanımlanan Abdülhak Hâmid'i, 1932 yılında, iki arkadaşla ziyaret etmiştik. Önümüze düşen, uzun süre Adana bölgesi maarif eminliği görevindeyken bu makamın ilgası üzerine Galatasaray Lisesi edebiyat hocalığına getirilmiş olan İsmail Habib (Sevük) Bey'di. İsmail Habib, ünlü bir edebiyat tarihçisi ve Abdülhak Hâmid'in en büyük hayranlarındandı.

O günlerde Abdülhak Hâmid'in, kendinden ayrılmayan, birkaç sıfatı vardı. Basınımız, onun adının önünde "şair-i âzâm", büyük şair; yahut "dâhî-i âzâm", büyük dâhi anlamına gelen kelimeleri kullanmayı âdet edinmişti. 19. asır sonlarına doğru Abdülhak Hâmid'e verilen bu sıfatlar, üç kuşak boyunca sürüp gitmişti. Türk edebiyatında Hâmid adı, bir zirveydi.

Abdülhak Hâmid'in evine gittiğimiz ilk günün heyecanını, çok net olarak anımsıyorum. O yıllarda, İstanbul'un büyük apartmanlarından olan Maçka Palas'a girerken, kendimize çekidüzen vermiştik. Kalp atışlarımız bile hızlanmıştı. Kapıyı, Abdülhak Hâmid'in, uzun süre sevgilisi ve iki kez

nikâhlı karısı olan, Lüsyen Hanım açtı. Daha önce, gazeteler ve dergilerde, şair Abdülhak Hâmid'le başbaşa fotoğraflarına sık sık rastladığımız Lüsyen, o gün daha uzun boylu bir kadın görünümü verdi. O önde, biz arkasında, Abdülhak Hâmid'in misafirlerinin bulunduğu salona girdik.

Abdülhak Hâmid Bey genellikle, toplantılarında, dedesinden sıkça bahsederdi. Hâmid'in çokca bahsettiği konulardan biri de aşk ve kadın ilişkileriydi! Şair, bu konuyu pek severdi! Bu tür konuşmalarda âdeta canlanır, koltuğunda dikleşir ve tazelenirdi! Şair, sevgilisi olmayan kişilerin hiç varlıklarındaki eksikliğe değinerek, dedesine ait bir anı ile, şu beyti tekrarlardı:

Âşıkı olmayan güzel bir dilber,
Hastası olmayan tabip gibidir!

Ahıra kapatılan nazırlar!

Abdülhak Hâmid'in büyük babası -ilk Tıbbiye'nin kurucusu- Hekimbaşı Abdülhak Molla'yı Sultan Mahmud çok severmiş. Kendisini sık sık çağırır sohbet edermiş. Abdülhak Molla'nın Bebek'teki Pembe Yalısı, arkasındaki tepeye kadar uzanan bahçesiyle o zamanki Boğaziçi'nde dillere destan bir güzellikte imiş. Sultan Mahmud, bir gün Hekimbaşı'ya:

- Senin Pembe Yalı'nın bahçesinde felekten bir gün çalalım. Bütün nazırları, vezirleri bu ziyafete çağır. Ama, benim geleceğimi sakın onlara söyleme! Ben baskın yapayım! demiş.

Abdülhak Molla, ünlü hânendelerle sâzendeleri toplamış. Dönemin kalburüstü kişilerini davet etmiş. Mükellef bir içki sofrası hazırlatmış. Eğlenmeye, içip içip nârâlar atmaya başladıkları sırada Padişah'ın çifte kayıkla yalıya yanaştığı görülmüş. Herkes kaçacak bir delik ararken, Abdülhak

Molla, onlara ahırı göstermiş! Hepsi ahıra girip saklanmışlar. Hekimbaşı, yalısının iskelesine koşarak, Padişah'ı karşılamış ve bahçedeki içki sofrasının başına getirmiş. Sultan Mahmud:

- Hani onlar, haşerât nerede? diye sormuş.

- Efendimiz, haşerât yuvalarına çekildiler! deyip, gülerek ahırı göstermiş... Padişah, ahırın kapısını açarak, oraya gizlenen, sarhoş devlet adamlarını birer birer çıkartmış!

Zevkli sohbetler

Abdülhak Hâmid'in evine, bayramlarda, bazen cuma sohbetlerine devam eder olduk. Şairimizin vekarlı kibarlığı, nâzik ihtiyarlığı bizi duygulandırmaktaydı. Hâmid konuşmalarında, her biri ayrı değerde olan, anıları işlerdi. Sanki şiir okurmuşcasına konuşurdu. Çok süslü cümleler yapar, olayları büyük bir ustalıkla, gözler önüne sererdi. Misafirler, onu edebî bir zevk içerisinde, hayranlıkla dinlerlerdi. Sohbetlerin ağırlığı eski edebiyat anıları, Hâmid'in dış ülkelerdeki hayatı ile maceraları, klasik Türk musikîsi, tarihî konular ve bazen de içinde bulunduğumuz günlük hayatın olaylarını teşkil ederdi. Hâmid çok konuşmazdı, konuştururdu. Lüsyen muziplik yapar-safdil bir kişi imişcesine- daha çok tebessüm yaratacak konuları ortaya atardı.

Abdülhak Hâmid'in evindeki toplantılarda, herkesin belirli bir yeri, bir köşesi, bir iskemlesi olurdu. Mesela Halid Ziya ve Cenab Şahabettin'in kendisine en yakın koltuklarda oturması, bu evin geleneklerinden sayılırdı. Üstadın evine sonradan gelmeye alışan kişiler ve gençler, salonun kapıya yakın köşesindeki iskemlelere otururlardı. Şâyet misafirler arasında İbnülemin Mahmud Kemal Bey bulunursa, onun koltuğu Abdülhak Hamid'in en yakınında, daha çok karşısına doğru konulmuş olurdu.

Bir keresinde Halid Ziya Uşaklıgil, İsmail Hâmi Danişmend, Mithad Cemal Kuntay, Ahmet Reşit, Namık Kemal'in oğlu Ali Ekrem Bolayır, Faruk Nafiz Çamlıbel, Yusuf Ziya Ortaç, Yusuf Razi ve şimdi adlarını hatırlayamadığım tanınmış kişiler biraraya gelmişti.

Dört evlilik

Abdülhak Hâmid'in üçü kız, ikisi erkek beş kardeşi vardı. En büyükleri Abdülhak Nasuhi Bey, parlamenterlik ve valilik yaptı. Babaları ölünce ailenin yükünü o omuzladı. Hâmid'in bile ilk eşi ve çocukları kısa müddet onun yanında kaldılar. Hâmid'den 21 yaş büyük olan Nasuhi Bey, 1912 yılında, 82 yaşında öldü. Hâmid'in Hayrünissa ve Nurünissa adındaki kızkardeşleri küçük yaşta ve evlenmeden öldüler.

Kızkardeşlerinin en küçüğü olan Abdülhak Mihrinnisa Hanım, ağabeyini taklit eden bir şairdi. Keçeci Fuat Paşa'nın torunu Hikmet Fuat Bey'le evlenmiş, üç yıl sonra boşanmıştı.

Abdülhak Hâmid, dört defa evlendi. Üzerinden beş nikâh geçti. Son eşi Lüsyen Hanım'la iki kez evlendiği için beş nikâh geçirdi, demek daha doğru olur.

Şairimizin ilk eşi, Türk edebiyatına *Makber* adlı eserin kazanılmasına neden olan Fatma Hanım'dı. Beyrut'ta veremden öldü. Hâmid'in diğer eşlerinden biri Türk, biri İngiliz, sonuncusu ise Belçikalı'dır. Hâmid İngiliz eşi Nesli Hanım'la 12 yıl yaşadı. Nesli Hanım, Londra'da öldü. Cemile Hanım'la evliliği kısa sürdü. Hâmid'in boşadığı bu hanım Edirne'de öldü. Dördüncü eşi Lüsyen Hanım'dır ki, maceralı bir hayatın kahramanı olarak tanınır. Dört kadınla evlenen Hâmid'in yalnız ilk eşi Fatma Hanım'dan çocukları oldu. Bunlar Abdülhak Hüseyin Bey ile Hamide Nasip Hanım'dır.

Şair-i âzâmın sohbet toplantılarına arasıra tanınmış ka-

dınlar da katılırlardı. Bir keresinde devrin ünlü şair ve bestekârı olan Leyla Hanım, oğlu Yusuf Bey'le gelmişti. Birkaç kere de Abdülhak Hâmid'in hemşiresi, şair Mihrinnisa Hanım'ın bu toplantıya katıldığını hatırlıyorum. Rahmetli ve o devrin güzel kadın şairlerinden Şükûfe Nihal Hanım da Hâmid'in sohbetlerine katılanlar arasındaydı. Abdülhak Hâmid'in kadınlardan çok çektiği veya kadınların ondan çok çektiği, her zaman söylenirdi! Bunlar daha çok Hâmid'in evinde toplananların, dağılışından sonra, merdivende veya tramvaya binip dönülürken konuşulan konulardandı. Denilebilir ki, Abdülhak Hâmid'in aşırı kadın tutkusu, yaşamı boyunca, hem saadetinin, hem felaketinin nedeni olmuştur. Fatma Hanım'ın ölümü üzerine yazdığı *Makber* kitabı, Hâmid'i yücelten bir eserdir. Kalpleri dağlayan bu eseri, bir kadın ilham etmiştir. Ne var ki, sefaletine de yine kadınlar neden olmuştur.

1908 Meşrutiyet İnkılâbı'ndan sonra Brüksel Elçiliği'ne gönderilen Hâmid bir gece kulübünde, masasına dâvet ettiği bir kadın yüzünden, hakarete uğramış, üzerinde Türk elçisi yazılı kartviziti yırtılarak, suratına fırlatılmıştı. Kişisel zaafı yüzünden uğradığı bu hakaret -Bâbıâlî tarafından- Hâmid'in görevinden azli ile sonuçlanmıştır. Büyük şairin bu tutumuna, akibetine çok üzülen Tevfik Fikret'in bu üzüntülü durumu şu cümle ile açığa vurduğu söylenir:

- "Hükümet, Hâmid'i Brüksel'e sefaret yapsın diye gönderdi; rezalet yapsın diye değil."

Bir müddet açıkta kalan Hâmid, daha sonra İspanya'ya elçi olarak gönderilmek istenir. Ne var ki, İspanya hükümeti, Hariciye'nin danışma niteliğindeki yazısını cevaplamaz. Bunun, Brüksel'de gece kulübündeki olayın duyulmasıyla ilgisi var mıdır? Bilemiyoruz.

Hâmid'in son yıllarda, yaş günleri büyük edebî topluluklarla kutlanır, bunun için -Galatasaray ve Feyz-i Âli gibi-

büyük okulların salonları seçilirdi. 82. yaş günü için sonradan adı Boğaziçi Lisesi'ne dönüştürülen, Feyz-i - Âtî salonunda yapılan törene, şık bir delikanlı gibi gelen Hâmid'e, Şair Faruk Nafız (Çamlıbel):

- "Üstad," demişti. "Bütün kadınlar, bu yaşınızda bile hâlâ sizden, âşıkane bir surette bahsediyorlar! Bunun sırrı nedir?"

Hâmid şu karşılığı verdi:

- İnanma! Beni bu vaziyete koyanlar, hep onlar değil mi?

Rüyadaki kadın

Abdülhak Hâmid'in kadınlarla ilgili maceraları ve onlara dair pek çok esprileri vardır. Londra'da hariciye memuru olarak bulunduğu sıralarda, genç, güzel ve nükteden bir kadınla tanışan Hâmid, aşkını bir türlü açmaya imkân bulamamış. Sonunda bu fırsatı, bir ziyafet sırasında yakalamış; karşılıklı espriler arasında:

- "Matmazel," demiş. "Bilir misiniz ki, dün gece sizi rüyamda gördüm."

Kadın hayretle Hâmid'in yüzüne bakarak ilgilenince, o rüyasını açıklamaya devam etmiş:

- "Evet, rüyamda bir prens oluyorum, sonra zengin oluyorum. Üstelik size âşık oluyorum!"

Zarif kadın, kıvrak bir kahkaha atarak:

- "Halbuki, uyanınca bunların hiçbirinin gerçek olmadığını hayretle gördünüz tabii" deyince, Hâmid şu karşılığı vermiş:"

- Evet, matmazel uyanınca yalnız prenslikle, zenginliğimi bulamadım!"

Londra sefirinin gizli mektubu

Yıl 1894'dür. Osmanlı İmparatorluğu'nun Londra büyükelçisi, İtalyan kökenli Rüstem Paşa'dır. Kendisi, Katolik olup,

uzun süre devletimizi İtalya'da ve İngiltere'de temsil etmiştir. O yıllarda Abdülhak Hâmid Bey, elçilik müsteşarıdır. Hâmid'in Yıldız Sarayı çevresiyle de iyi ilişkileri vardır. Arasıra özel mektuplar göndermektedir. Şairimiz diplomasi yaşamında, etikete ve rahatına düşkündür. Bu açıdan Yıldız Sarayı'ndakileri etkilemek ister. Kendisine sefir muavini sıfatının verilmesini arzulamaktadır. Bâbıâlî tarafından Hâmid, hayranlık duyulan bir şairdir. Siyasî alanda, ona elçi yardımcılığının verilmesinde hiçbir mahzur görülmez. Ne var ki, İtalyan kökenli elçimiz Rüstem Paşa, Hâmid'e böyle bir rütbe verilmesine karşıdır. Hariciye Nâzırı Sait Paşa'ya Fransızca olarak aşağıdaki gizli mektubu gönderir. 5 Eylül 1894 tarihli, dosya numarası 129 olan mektup şöyledir:

"... Abdülhak Hâmid, bütün yardımcılarım arasında, bana faydası en az olanıdır. Gözde bir şair ve edebiyat mensubu olduğu söylenirse de, kesinlikle, işinin ehli değildir. Bu konuda yeteneği de yoktur. Kendisi de sık sık, büro işlerini sevmediğini söylemiştir.

Öte yandan, şu sıralarda Londra'da, bir İngiliz kızı ile gayrı meşru bir yaşam sürdürmektedir..."

Bu mektup üzerine, konu yeniden gözden geçirilir. Rüstem Paşa, padişahın ve hariciyenin gözde bir diplomatıdır. İtirazı, Bâbıâlî tarafından kabul edilir. Abdülhak Hâmid'e verilmiş olan "sefir muavinliği" unvanı geri alınır.

"Hâmid, ömür adam!"

Aşağıdaki olayı şairimizin yakın dostu Samipaşazade Sezai Bey'den dinlemiştim:

Abdülhak Hâmid, eşi Fatma Hanım'ın hastalığı dolayısıyla şehbenderlik yaptığı Bombay'dan İstanbul'a dönerken, eşini Beyrut'ta kaybetti. Bu felaket, edebiyatımıza *Makber* adlı şaheseri kazandırdı. Hâmid, karısının veremden yolda

ölümüne o derece üzülmüştü ki, dostları, şairin bu büyük acıya dayanamayacağı kanısındaydılar! Hâmid, İstanbul'a dönünce, Hariciye Nezâreti'ne bir dilekçe vererek, derin üzüntüsünün çalışmaya elverişli olmaması nedeniyle izin istedi! Hariciye'nin tüm mensupları, şairin hayranlarıydı. Büyük şaire bir jest yapmayı kararlaştırdılar. Onu -yol parası ve ikamet tahsisatı vermek suretiyle- izinli olarak Paris'e gönderdiler. Şairimizin çocukluğundan beri en yakın can dostu olan Sezai Bey, o günlerde Avrupa'dadır. Hâmid'in acısını dindirebilmek ve başsağlığı dilemek için Paris'in yolunu tutar. Sezai Bey çok üzgündür. Hâmid'i teselli için nasıl söze başlayacaktır? Hamid'le nasıl kucaklaşıp ağlayacaklardır? Hep kafası bunlarla doluyken, şairin otelini aramaya başlar. Paris'in cıvcıvılı caddesi olan Şanzelize'de Hâmid'e benzer, monoklu, birinin karşıdan gelmekte olduğunu görür. Bir de ne görsün, karşıdan gelen Hâmid Bey'in kendisidir. Kolunda 20 yaşlarında, simsiyah, fakat vücudu manken gibi bir kız vardır! Burun buruna gelirler! Hâmid'i teselli için, yüreği üzüntülerle dolu olan Sezai Bey, bu manzara karşısında şaşalar:

- "Aman Hâmid bu ne hal?" der. Şairimiz üzüntülü bir sesle, şöyle karşılık verir:

- Sezai biliyorsun ki teessürüm çok büyük! Mâtemde olduğumu herkese göstermek için bu zenci kızı buldum!

Abdülhak Hâmid, Lahey Elçiliği'nden sonra Brüksel Elçiliği'ne atandı. İki dönem sevgilisi, iki dönem nikâhlı karısı olan Lüsyen'i burada tanıdı. 18 yaşındaki güzel kıza, 60 yaşındaki -ihtiyarlığa yaklaşmış- kalbini kaptırdı! Belçikalı bu kız, o sıralarda bir gençle nişanlı imiş. Ama, Osmanlı Elçiliği'nde kâtip Mahmut Sabit Bey'le dolaşırmış.. Söylentilere göre, Lüsyen 9 gençle flört edermiş. Mahmut Sabit, Lüsyen'e, Sefir Abdülhak Hâmid'den bahsetmiş ve tanışmalarını sağlamış. Tanıştığı günden itibaren, şairimizin kalbine

bir iksir gibi girmiş.

Abdülhak Hâmid, bir konuşması sırasında, tüm mutluluğu onda bulduğunu söylemişti. İhtiyar âşık, onun için yazdığı şiirlerde de aynı duyguları ve Lüsyen'e olan sonsuz aşkını dile getirmişti.

Lüsyen Hanım, zeki bir kadındı. Onun Hâmid'e bağlılığı, ünlü bir kişi ile beraber yaşamak tutkusundan ileri geliyordu. Onun meclisinden, sohbetlerinden, çevresinden, ona gösterilen saygıdan, büyük mutluluk duyan Lüsyen, bu suretle yaşamının gıdasını sağlamış oluyordu. Hâmid'de ona gerçekten âşıktı. Aralarında 42 yaş gibi büyük fark olmasına rağmen, neşeli halleri, aşklarının ve sevgilerinin gücü, bu yaş farkını silip atmış gibiydi. Bu kanımız, yaşamlarının son yıllarındaki izlenimlerimizden kaynaklanmaktadır.

Ancak, Hâmid'le Lüsyen ilişkisinin garipsenecek, hatta ayıplanacak devrelerine de değinmek gerek. Hâmid'in evine devam ettiğimiz sırada işittiğimize göre, büyük şair, Lüsyen'le iki defa nikâhlanmış, iki nikâh arasında uzunca bir süre de onunla yaşamını sürdürmüştür. Hâmid'in Lüsyen'le olan iki evlilik arasındaki yaşamı, âdeta, sefalet içinde geçmiş ve birçok dedikodulara neden olmuştur. Hâmid, Lüsyen'le birlikte İstanbul'da yaşarken, evindeki sohbetlere dadanmış olan, yakışıklı bir İtalyan kontu vardır. Bunun zamanlı zamansız Hâmid'in evine girmesi ve Lüsyen'le ilişki kurması, İstanbul sosyetesinde büyük söylentilere ve skandallara sebep olmuştur. Lüsyen'in şeklen Hâmid'e bağlılığı kalmak suretiyle, bir İtalyan kontu ile ilişki kurması Hâmid'i şaşırtmamıştır! Hattâ, Hâmid, kendine göre, bu duruma bir formül bulmuştur!

Lüsyen'i İtalyan âşıkı zengin Kont Soranzo ile evlendirmek ve onunla gizli ilişkilerini resmiyete dökmek! Ama, kendisi de onlarla birlikte bir çatı altında yaşamak arzusunu yenememiştir!

Pera Palas'ta, eşini Kont Mişel Soranzo ile evlendiren Hâmid, bu evliliğin şahitliğini yapmış, gerdek gecesi de onların odasının bitişiğindeki odada yatmıştır!

Ne var ki, ihtiyar âşık, bir türlü Lüsyen'den kendisini koparamamıştır. Kocası Kont Mişel ile İtalya'nın en büyük vapuru Semiramis ile Venedik'e giderken Galata Rıhtımı'nda Hâmid'in mendil sallayarak uğurlaması, çevresinde çok garipsenmiştir! Lüsyen'in hasretine dayanamayan şairimiz, sonraki yıllarda Venedik'e giderek, yanlarında misafirlik yapmış, onların da 1924 yılında İstanbul'a gelmelerini sağlayarak konuk etmiştir!

Şair ruhunun bu derece değişikliği, tabiat kurallarına, toplumun geleneklerine elbette aykırıdır. Bu tutum, dâhi şair dediğimiz, Hâmid'in çok zayıf bir yönünü gösterir.

İsmet Paşa'dan rica

Abdülhak Hâmid'in bu buhranlı yaşamı sırasında Viyana'ya gittiği, hattâ parasız haline acındığından, bir müddet oradaki elçilik binamızda barındığı bilinmektedir. Fakat o günlerde Hâmid, daha doğrusu Lüsyen'siz Hâmid, şair Hâmid değildir. Belki insan Hâmid'dir, fakat kendisine saygı gösterenlerin şair Hâmid'i değildir. Kalbinin her çarpması, ona Lüsyen'i hatırlatır. Hâmid'e göre Lüsyen, zengin kontla evli kalsın fakat, kendisinin gözü önünde bulunsun!

Kurtuluş Savaşı zaferle sonuçlanınca, İsmet Paşa Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin hariciye vekili olur ve Lozan'a gönderilir. İsmet Paşa, Batılılar'ın kurt politikacıları ile masada âdeta bir meydan savaşı vermek zorunluluğundadır.

Bütün bunları hesaplayamayan bizim âşık büyük şairimiz Abdülhak Hâmid, Viyana'dan İsmet Paşa'ya garip bir mektup gönderir. Bu mektupta eski karısı -İtalyan kontu Soranzo ile evlendiği için kontes olan -Lüsyen'in, kocasına, İtal-

yan hükümeti tarafından verilecek bir görevle İstanbul'a gelmesi ihtimali belirtilmektedir. Abdülhak Hâmid, İsmet Paşa'dan şu ricada bulunur:

Lozan Konferansı sırasında, herhalde İtalya devletinin Lozan'daki temsilcisi ile temasları olacaktır. Bu temas sırasında, Lüsyen'in kocası Soranzo'dan bahsedilerek, kendisine iltimas edilmesini ve böyle bir tayine yardımcı olması rica edilirse, Lüsyen Hanım bu suretle İstanbul sosyetesine tekrar girecek ve Hâmid'de sevgilisine kavuşacaktır!

İsmet Paşa böyle bir mektubu okumak bile istemez. Kaşları çatılır ve cevap bile vermez.

Lüsyen'le Kont Soranzo'nun evliliği altı buçuk yıl sürmüştür. Lüsyen, Venedik'te, kayınpederinin sarayında, yüz bulamaz. Kayınpeder, oğlunun bu evlenişinden hoşnut değildir. Ne var ki, Lüsyen de Abdülhak Hâmid'i unutamamıştır. Gittiği günden itibaren ona mektuplar yazar. Fransızca olan bu mektuplar, daha sonra Hâmid'in bir jesti olarak, yayınlanmıştır. Lüsyen'ine kavuşan Hâmid, onunla eski âşıkane hayatına devam eder. Vakta ki, Hâmid'in milletvekili seçilmesi söz konusu olur, iki sevgili tekrar nikâhlarını tazelerler!

Atatürk ve Lüsyen

Ankara'da Türk Ocağı binasındaki bir toplantıya gelen Atatürk, Abdülhak Hâmid'le Lüsyen'e rastlar. Hamdullah Suphi, Türk Ocağı'nın genel başkanı sıfatıyla Atatürk'ün yanında yer alır. Törenden sonra, özel sohbetler başlar. Atatürk, Türk kadınlarının kültürünün yükseltilmesini, onlara erkeklerle eşitlik hakkı tanınmasını ve bu konuda çalışılmasını öğütlerken, Abdülhak Hâmid, Atatürk'e, yanındaki Lüsyen'i göstererek:

"-Efendimiz; Lüsyen cariyeniz, bu bakımdan Türk kadınlığının mükemmel bir örneğidir!" der. Hattâ bu konularda

kendisinden çok faydalanılacağını sözlerine ekler. Atatürk, bir İtalyan'la maceralı, Lüsyen Hanım'ı, Abdülhak Hâmid'e göstererek, şöyle cevap verir:

"-Beyefendi; bu mu Türk kadınlığının timsali olan kadın?.. Bu hanım, Türk kadınlığına asla örnek olamaz!.."

Büyük şair, bu sert ve anlamı ağır olan sözlerden üzülür; ezik ve bitik bir durumda koltuğuna yığılıverir. Hamdullah Suphi, hemen Abdülhak Hâmid'in koluna girerek, şairi salonun bitişiğindeki odaya götürür.

Makber *şairinin makber'e gidişi*

> "..Insanlar büyük keşifler yapmışlardır. Yapamadıkları tek şey, ölümü öldürememeleridir."
>
> Abdülhak Hâmid'in ölüm döşeğindeki sözleri.

Abdülhak Hâmid Tarhan'ın bir merakı vardı. Tanınmış bir kişi öldüğünde, -misafirlerinin- cenazede bulunup bulunmadıklarını sorardı!

Bulunmuş olanlar varsa, şu soruyu mutlaka yöneltirdi:

- Cenaze cemaatı (cenaze törenine katılanlar) çok muydu?

Hiçbir kişiye nasip olmayacak derecede geniş hayal gücü bulunan şair Abdülhak Hâmid'in bu tür soruları, evinden topluca ayrılan ziyaretçileri arasında, yolda tartışılır ve anlamına, inceliğine erişilmeye çalışılırdı.

Genel kanı şu oldu: Abdülhak Hâmid, bir insanın değerini, yüceliğini, ölümünde, cenazesine gelenlerin miktarı ile ölçen bir inançtaydı. Nitekim kendi cenazesinde katılanların miktarı, sayılamayacak ve tahmin edilemeyecek kadar çok oldu. Başta Atatürk olmak üzere birçok kişilerden ve teşekküllerden çelenkler gönderildi. Parlak bir cenaze töreni yapıldı. Bu tören, Hâmid'in hayal ettiği gibi oldu. 12 Nisan 1937 günü vefat etmişti. 2 gün sonra, havanın kapalı ve

hüzünlü bir gününde Abdülhak Hamid'in cenazesi Zincirlikuyu Mezarlığı'na götürüldü. Şairimiz, bu mezarlığa gömülen ilk kişidir. Tarihçi Danişmend'e göre mezar taşındaki doğum tarihi yanlış olup doğrusu 1850'dir.

Zincirlikuyu Mezarlığı yapılmış, fakat henüz hizmete açılmamıştı. Öyle sanıyorum ki -Batı geleneklerine benzetilsin diye- tanınmış bir kişinin ölümü üzerine açılışı yapılacaktı. Mezarlık, Hâmid'in ölümüyle, kamuya açıldı. Öncülüğünü *Makber* şairinin yapması, anlamlı bir olaydı.

O günkü şehir sınırlarına göre, bu mezarlık öylesine uzak geldiydi ki, cenaze törenine katılanlardan biri -yüksekçe bir sesle- "Böyle uzak bir yere hiç kimse cenazesini getirmez" demişti. Bugün, açılışı üzerinden yarım yüzyıldan fazla zaman geçen bu mezarlıkta yer bulabilmek, bir mesele haline geldi. Mezarlık neredeyse şehrin ortasında kaldı.

İbnülemin'e göre Hamid'in çektikleri

Yeni mezarlıktan grup grup dönüldü. İbnülemin Mahmud Kemal grubu, yaşlılardan ve merhum şairimizin yakın arkadaşlarından oluşuyordu. Hepsi de Hâmid'den, onunla ilgili anılardan, söz ediyordu. İçlerinden yaşlı bir beyefendi, buruk bir edâ ile:

- Merhum hayatta çok çekti! dedi. İbnülemin Mahmud Kemal Bey, bu zatın sözlerine açıklık getirirmişcesine:

- Hâmid Bey, hayatta çok şey değil, üç şey çekti! dedi ve ekledi: Buldukça akşamları mey, sineye dilber, hazineden para!..

Hâmid'in mezarı ve Lüsyen

Hâmid'in kabri için güzel bir proje hazırlatıldı. Proje, Yüksek Mimar Arif Hikmet Bey tarafından yapıldı. 3 yıl sonra

bu mezara -torununun eşi- ilk kadın heykeltraşlarımızdan Sabiha Bengütaş tarafından yapılan Hâmid'in büstü eklendi. Batı geleneklerinden esinlenen bu anlamlı olaya, bâzı lüzumsuz ve olumsuz tepkiler oldu. Bu güzel büst, sonradan çalındı!

Son olarak bir de Lüsyen Hanım'ın akibetine de kısaca değinmeliyim: Lüsyen Hanım, çok masraflı bir kadındı. Süsüne, giyimine düşkündü. Geçmişindeki yaşamını sürdürebilmesi için Hâmid'den kalan emekli aylığıyla geçinemezdi. Aldığı dul maaşına ilave olarak, İstanbul Belediyesi tarafından, yaşamı boyunca, maaş bağlandı. Bu ikili aylığın da yeterli olmaması üzerine, Abdülhak Hâmid'in anısına bir saygı eseri olmak üzere, kendisi Bursa'daki Çelik Palas'a müdür yardımcılığına tayin edildi. Ne var ki bu görevi beceremediğinden, aynı zamanda İstanbul'daki komşu ve arkadaşlarından uzakta yaşamaya alışamadığından, İstanbul'a döndü.

Lüsyen Hanım, Sıraselviler'de oturduğu apartmanda 18 Temmuz 1966 günü 73 yaşında öldü. Ölümünden sonra, kendisinin, Hâmid'in kabri içerisine konulmasını vasiyet etmişti. Ama iki bakımdan bu arzu yerine getirilemedi. Hâmid'in görkemli mezarının, mermerlerinin kırılması mahzurlu görüldü. Bâzıları da Lüsyen'in Müslüman olmadığından, bir Müslüman'ın yanına gömülmesinin câiz olmadığını söylediler. Oysa, Abdülhak Hâmid Bey, Lüsyen'in Müslümanlığı kabul ettiğini ve adını Nasip'e dönüştürdüğünü söylerdi. Büyük şairin aşkı Lüsyen, sevgilisinin yanına gömülemedi.

HAMDULLAH SUPHİ TANRIÖVER

Tanrıöver soyadı, ona Atatürk tarafından verildi. Bu soyadı Hamdullah'ın öz Türkçe karşılığı idi.

Hamdullah Suphi, Atatürk'e ait bir anısını şöyle anlattı:

"Ben, gerek Millet Meclisi'nde, gerek özel sohbetlerinde, Mustafa Kemal'in sesini çok dinlemiş bahtiyarlardanım. Ama bir keresinde, gözleri yaşararak sesinin titrediğini gördüm. Büyük nutkunu bitireceği sırada, cumhuriyeti Türk gençliğine emanet ederken, çok duygulanmış ve sesi titremişti. O güzel ses, hâlâ kulaklarımdadır."

Türk ulusu savaşlarda, sayısız kahramanlar, güreşlerde dünyayı dize getiren pehlivanlar, vatandaşlarına coşku veren şairler, sanat dünyasını renklendiren ressamlar, ruhları büyüleyen müzisyenler, eserleri yabancı dillere çevrilen yazarlar yetiştirmiştir. Bu arada yürekleri titreten, coşkuları oluşturan söz üstadları, eşine az rastlanan hatipler de yetiştirmiştir. Yakın tarihimizde, billûr sesi ile, toplumumuzu etkileyen Hamdullah Suphi Tanrıöver bunlardan biri, belki de en renklisidir. Bir zamanlar, Türk aydınlarını çatısı altında kaynaştıran, Türk milliyetçiliğini bütün gücü ile yaşatan

Türk Ocakları örgütü vardı. Hamdullah Suphi, yürekleri bu ocaktan ısınan aydın bir kuşağın öncülerindendi. Geniş kültürü ile millî davalarımızda duygu ve eylem birliğini sağlayanlardandı. Türk tarihinin, Türk sanatının, Türk ve İslâm uygarlığının değerini ve üstünlüğünü yurt içinde ve dışında bilimsel bir özgürlükle savunanlardandı. Hamdullah Suphi, kara günlerimizi aklaştıran bir savaşın önderleri yanında bu davaya hizmet veren, iliğine kadar ulusuna âşık bir hatipti.

Köklü bir aile

Hamdullah Suphi, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar devletimize hizmet etmiş, köklü ve aydın kişilikleri olan bir aileden geliyordu. Vaktiyle Osmanlı topraklarından olan Mora eyaletinde, Koca Mehmet Efendi Oğulları'nın söylenişinde kısaltılmışı olan Kocamemiler diye tanınan bir aile vardı. Bu aile önce Mısır'a gitmiş, oradaki uzun hizmet yıllarından sonra İstanbul'a yerleşmişti. Vezir ve nâzır olan Abdurrahman Sami Paşa'dan itibaren bu soydan gelenler, siyaset, sanat ve kültür alanlarında, Osmanlı İmparatorluğu'nun saygın kişileri olarak tanınmışlardır. Türk eğitim ve kültür hayatına katkıları ile ün yapan vezir Abdurrahman Sami Paşa, Hamdullah Suphi Tanrıöver'in dedesidir. Sami Paşa gibi nâzırlıklarda, büyük devlet hizmetlerinde bulunan, mertliği, dürüstlüğü ve başarıları ile tanınan Abdüllatif Suphi Paşa'da Hamdullah Suphi'nin babasıdır.

Hamdullah Suphi'nin dedesi Abdurrahman Sami Paşa, adeta saltanat şeklinde sürdürdüğü renkli hayatı ile bir masal kahramanı gibidir. Eski İstanbul'un Taşkasap yöresinde, yüzlerce kişinin birlikte yaşadıkları peri masallarını andıran, bir mahalle kadar geniş alandaki konakların sahibidir. Bu aile, özel arabaları, özel ahırları, özel kasapları ve her türlü yemekleri için ayrı ayrı usta aşçıları, kadınlara ve er-

keklere mahsus ayrı ayrı daireleri, dadıları, mürebbiyeleri, hizmetkârları hattâ terzileri ile, akla gelen her türlü teşkilatiyle bir burjuva yaşamının tipik örneğini oluştururdu.

Bir mahalle kadar geniş olan bu ailedeki erkeklerin, müteaddit hanımları vardı! Konakların içerisi güzel gelinlerle, şık damatlarla, adedi sayılamayacak kadar bol torunlarla doluydu. Hattâ bu torunları eğiten yabancı mürebbiyelerle özel öğretmenlerin ayrı ayrı daireleri vardı. Zaman olurdu ki, mutfaktaki aşçılar, 500-600 kişiye yemek çıkarırlardı. Konaklarda ve ayrı ayrı bölümlerde yaşayan ortak hanımlar, eltiler, gelinlerle görümceler -sanki başka mahallelerden ziyarete geliyorlarmış gibi- kabul günlerinde birbirlerine misafirliğe giderlerdi!

Abdurrahman Sami Paşa ile başlayan bu saltanatı, oğlu Abdüllatif Suphi Paşa da kısmen sürdürdü. Tarih olmuş bir ailenin yukarıda tasvirine çalıştığımız yaşamını, Hamdullah Suphi Tanrıöver bize böyle anlatırdı.

İmparatoriçe Eugenie'ye tanıtılan Türk kızları

Hamdullah Suphi'nin babası Abdüllatif Suphi Paşa'nın 23 çocuğu olmuştu. Hamdullah Suphi, en sonuncusudur. İlk erkek kardeşi, Ayetullah Bey'le* aralarında, 41 yaş fark vardır. Aile birimleri arasında devlet adamları, paşalar, bakanlar, elçiler ve valiler, edebiyat ve musikî üstadları çoğunlukta idi. Hamdullah Suphi'nin kız ve erkek bütün kardeşleri devrine göre, en modern biçimde eğitim görmüşlerdi. Kızlar dahil, hane halkı Fransızca öğrenmişlerdi. Öyle ki, Sultan Abdülaziz'in Paris ziyaretini iade maksadıyla, III. Napolyon'un eşi İmparatoriçe Eugenie İstanbul'a geldiği sırada kendisine, seçkin Türk kızları olarak Abdüllatif Suphi Pa-

(*) Sultan Aziz döneminde, Yeni Osmanlılar adlı gizli örgüt kurucularından.

şa'nın kızları tanıtılmıştı. Bu yüzdendir ki devrin yobazları, Suphi Paşa'ya "Frenk" adını vermişlerdi.

Frenk adı verdikleri Abdüllatif Suphi Paşa, çocuklarını Fransız İmparatoriçesi'nin huzuruna çıkarırken, Türkler'den böylesine aydın kızlar yetiştiğini kanıtlamış olmanın gururunu çok derinden duymuş olmalıdır. Yobazların, Frenk Suphi Paşa dedikleri bu adam, Namık Kemal'i mahkeme eden yargıçlar heyetinin başkanı olarak -padişahın ağırlığına karşı- onu beraat ettirmek cesaretini göstermiştir.

Baba anısına tutkunluk

Bebek iken kaybettiği babasını görememesi, Hamdullah Suphi'nin anılarında zaman zaman kanıyan çocuksu bir iç yarasıydı. Yaratılışında çok ince bir duyarlık bulunan Hamdullah Suphi:

- "Ne olurdu babamı, ölmeden görüp tanıyabilsem, ellerini öpebilsem, terliklerini ayağına götürüp verebilsem, en küçük bir hizmetinde bulunabilseydim," der, bu özlemini yansıtırken kirpikleri ıslanırdı. Gerçekten Hamdullah Suphi'de örnek ve romantik bir ecdad tutkusu vardı. Geçmişlerinin yaşamlarını detaylarına kadar bilir, bunları titreyen, fakat pürüzsüz bir şiir gibi, tatlı sesi ile konuklarına anlatmaktan zevk duyardı. Babasının son çocuğu olmasına rağmen ondaki ecdad tutkusu, büyük konaklarının dağılmış ve bir kısmı yabancı ellere geçmiş eşyalarını, ecdad yadigârlarını birer birer toplamaya yöneltti. Tavanları bir İtalyan ressamının usta fırçası ile süslenmiş olan Abdüllatif Suphi Paşa'nın Horhor'daki taş konağını, büyük masraflar yaparak, restore ettirdi. Tüm ailenin acı tatlı anılarını yaşayan bu konağı, müze haline getirdi. Hamdullah Suphi'ye göre bu konak, bir bakıma kendisinin mabedi idi. Eğer o sağken, bir başkası onun yaptığını yapsa ve anıları ile bir aile tarihi-

nin gömülü bulunduğu evinde ölmüş olsa idi, Hamdullah Suphi, hiç tereddütsüz "mesut öldüm" derdi.

1943-1950 yılları arasında Hamdullah Suphi'nin Ankara Palas'taki sohbetlerine sık sık katılırdım. 1957 yılında ise hemen her hafta Saraçhanebaşı'ndaki konağına gider, zevkli sohbetlerinden, kültür hissesi almaya çalışırdım.

Bir gün, değişik ansiklopedilerde ve yazılarda yaşının farklı gösterilmesi nedenini sordum.

- "Ben rumi 1301 yılında doğdum. Doğduğum aya göre bunu Miladî'ye çevir bakalım," dedi. Bu konuda elimizde anahtar olarak Gazi Ahmet Muhtar Paşa ile, Faik Reşit Unat'ın eserleri vardı. Doğduğu ayı ve günü hesaplayarak, gerçek doğumunun 1885 yılına rastladığını tesbit ettik. Bazı yayınlar Hamdullah Suphi'nin doğum yılını 1884, çoğunlukla da 1886 olarak gösterirler. Oysa, gerçek doğum yılı 1885'dir. (Yanlış yazan ansiklopediler, dileriz ki, ilerideki baskılarında bu hataları düzeltirler).

Hamdullah Suphi, 1885 senesinde doğduğuna göre, 1966 Haziran ayında öldüğü zaman 81 yaşında idi. Ne var ki, bir taraftan çağdaşlarından çoğunu kaybetmenin, öte yandan bir oğlunu yitirmenin acılığı ile yalnız kalbinde değil, hafızasında da büyük yaralar açılmıştı.

Şairlikten edipliğe, ediplikten hatipliğe

Galatasaray'daki öğrenimi sırasında, Namık Kemal sevgisi ile şiire başlayan Hamdullah Suphi'nin, okul arkadaşları arasındaki adı, "Şair"dir. Yazdıklarını okuyan arkadaşları ona, yarının büyük şairi olarak bakmışlardır. Kendisi Edebiyat'ı Cedide ile Fecr-i Âtî akımları döneminde yetişmiş bulunmakla beraber, şiirlerinde onların uydusu biçiminde aşk'ı, kadın'ı tema olarak kullanmamıştır. Karanfil dudaklı sevgililerden, bülbül sesleri ile dolu Boğaziçi'nin eski za-

man yaşantısından bahsetmemiştir. Yalnızca Namık Kemal esintisi ile yazdıklarını, kendine özgü bir ses ve jestle okuyarak, tüm arkadaşlarını, coşturmuştur. Hattâ, bu türden şiirlerinden birkaçı -1908 Meşrutiyeti'nden önceki yıllarda- Paris'te, Ahmet Rıza Bey'in yayınladığı, gazetelerde yayınlanmıştır. Bunların Paris'teki Jöntürk gazetelerinde yayınlanmasını sağlayan, amcası -ilk romancılarımızdan- Sami Paşazade Sezai Bey'dir. Ne var ki, Hamdullah Suphi şiir'i çok erken bırakmıştır. Kendisi şiiri bırakışına neden olarak, Yahya Kemal'in ortaya çıkışını gösterirdi. Fakat ondaki şiir gücü, düzyazı denemeleri ile edipliğinde de, daha sonraki hatipliğinde de maya olarak, belirgin biçimde yaşamıştır.

Hamdullah Suphi Tanrıöver'den, bizlere kalan eserlerden ikisi önemlidir. Edipliği ile hatipliğini bağdaştıran bu ürünler *Güne Bakan* ile *Dağ Yolu*'dur. Evet, onu hitabet dağının tepesine çıkartan eser, *Dağ Yolu*'dur. Gençlik yıllarının sihirli, akıcı kalemi ile -her biri, ayrı ayrı konuları öylesine kısaltarak- işlediği, karanlıkları ışığa boğan bir sabahı müjdeleyen *Güne Bakan* da, onun coşku dolu bir eseridir.

Hamdullah Suphi'nin hitabet tiryakilerinden biri, Mustafa Kemal'di. Oturma odasının bir köşesi, hatıra fotoğraflarla dopdoluydu. Bunlar arasında, Mustafa Kemal'in göz alıcı, imzalı bir fotoğrafı vardı. Bu, Atatürk'ün Millî Mücadele yıllarında alınmış, o günleri simgeleyen bir görünümde idi. Mustafa Kemal, Hamdullah Suphi'ye verdiği fotoğrafı -hatırımda kaldığına göre- özetle şöyle yazıp imzalamıştı:

"Karanlık ve sıkıntılı günlerimizde, bizleri billûr sesi ile ferahlatan Hamdullah Suphi Bey kardeşime..."

Yeri gelmişken Hamdullah Suphi'nin, Atatürk'ün de çok sevdiği hitabesinde sık sık kullandığı iki cümlesine değinmek istiyorum. Bunlar, bugünün ortamında da geçerliliğini ve tutarlılığını muhafaza etmektedir:

"Ulusların tarihinde büyük olaylar, büyük bir fikirden,

büyük bir iman ve aşktan doğan hareketlerdir. Aslında milletleri idare eden, fikir ceryanlarıdır. Fikre karşı koyacak bir kuvvet yoktur."

Türk Ocakları'nın ışığı

Hamdullah Suphi'nin kişiliğinde, Doğu ve Batı kaynaklarından süzülen, zengin bir kültür mayası vardı. Dünya tarihi ile Türk tarihini çok iyi bilirdi. Türklüğüne, tarihine hayranlıkla bağlı idi. Edipliği ve hatipliği yanında Türkçülük onun kutsal yönlerinden biriydi.

Meşrutiyet dönemi kuşakları, Türkçülük uğrunda, çok şey feda etmişlerdi. Ülkü arkadaşı, ünlü romancımız, Yakup Kadri Karaosmanoğlu: "Hamdullah Suphi bu yolda en tatlı olan, bütün gençliğini verdi" derdi.

Genç yaşta, İttihatçılar'ın eğilimi ile, Türkçülük mezhebinin öncüleri arasında yerini aldı. Ziya Gökalp düşüncesi ile Hamdullah Suphi, Türk Ocakları'nın unutulmaz asları arasında yükseldi. Şöhretini ve kişiliğini, bu ocağın yıllarca sürdürdüğü başkanlığında oluşturdu. 19 yıl başkanlığını yaptığı Türk Ocakları'nın çatısı altında, aydın Türk gençliğini toplamasını bildi. Şüphesiz bunda hitabetinin büyük payı olduğu kadar, sağlam kültürünün, milletine sonsuz tutkunluğunun rolü vardı. Hamdullah Suphi, düşüncede birlik, amaçta birlik ve güç sağlamaya yönelik olan Türk Ocakları'nın sönmeyen bir ışığı idi. Ama bu ocakların kapatılması ile en hassas yerinden yara almakla beraber, Türkçülük aşkını, kalbi duruncaya kadar sürdürdü.

Cesaret ve hitabet

Hamdullah Suphi, Türk Ocakları'nın başkanı ve İstanbul Üniversitesi'nde estetik ve sanat tarihi profesörü iken, son

Osmanlı meclisine, Antalya'dan milletvekili seçildi.

Ne var ki, ulusumuz Birinci Cihan Savaşı'ndan ezik çıkmış ve düşmanlarla ağır bir mütareke imzalamaya mecbur kalmıştı. Padişah şaşkın ve âcizdi. Hükümet, işgalci devletlerin emirleri doğrultusunda, ülkeyi yönetme eğiliminde idi. Mustafa Kemal Anadolu'ya geçmiş, arkadaşları ile bir savunma ve kurtuluş örgütü kurma çabasına girişmişti. Osmanlı İmparatorluğu'nun son milletvekilleri, İstanbul'da toplanmışlardı. Damarlarındaki kanda güçlü bir cesaretin mayası bulunan Hamdullah Suphi, o bunalımlı günlerin birinde kürsüye çıktı. Türk milletinin tarihin derinliklerinden gelen eylemlerini sinema şeridi gibi beyninde de seyrederek son olaylar karşısında çarpan yüreği ile şakıyan bülbül sesi ile bir konuşma yaptı. İşgalcilerin süngüleri altında toplanan parlamento üyelerine, Anadolu'da parlayan bir ışıktan bahsetti. Milleti imparatorluğun bu meclisinin değil, ihanet içerisinde bulunan hükümetin değil, Anadolu'da beliren ışığın kurtaracağını sezdirmek istedi. Son Osmanlı meclisinin gizli celsesinde Hamdullah Suphi'nin yaptığı bu coşkulu konuşma, bir fırtınaya dönüştü. İşgalcilerle, işgalcilerin paralelinde hükümeti yönetenler şaşkınlığa uğradılar. O gün Osmanlı meclisi düşman süngüleri ile kapatıldı. Hamdullah Suphi şöyle derdi: "Ankara'dan sızan ışık, bütün yolları ve karanlık gönülleri nurlandırdı."

Sürgün ve idamdan kurtuluş

Hamdullah Suphi, Osmanlı İmparatorluğu'nun son meclisinde -biraz da kapanmasına neden olan- son konuşmasını yapmasını müteakip tutuklanmak istendi. Bundan sonraki olayları Hamdullah Suphi Tanrıöver'in ağzından birkaç kez dinlemiştim. En son olarak 22 Nisan 1957 günü, Saraçhanebaşı'ndaki konağında dinlediklerimi, o günün akşamında,

defterime kaydettiğim şekilde aynen aktarıyorum:

"O günkü gizli oturumdaki konuşmam, bir casus yaratılışlı milletvekili tarafından işgal makamlarına ulaştırılmış. O gece tevkifim için, gündüzden, oturduğum evin tesbiti yapılmış. Evimizin karşısında bulunan Mahmutpaşa Konağı o sıralarda, Terakki Mektebi idi. Müdürü Boşnak Ahmet Efendi, mektebin ihtiyacı için o gün aldırdığı odunları, arabalardan yola boşalttırmış. Bunlardan büyücek bir kütük, bizim konağın kapısına yuvarlanmış. İki Hintli çavuş bizim sokağı bulup kapının önündeki büyük kütüğü görmüşler. Evimin adresini bu kütüğe göre, gece beni tevkif edecek olanlara, tarif etmişler! Komşumuz Ahmet Efendi, yatsı namazından sonra mektebe dönerken, bakmış ki, mektebe ait büyük bir kütük, bizim kapının önünde duruyor. Hemen adamlarını çağırtıp bu kütüğü kendi evinin yani mektebin kapısına yuvarlatmış! Kütük bizim evin kapısından mektebin kapısına nakledildikten sonra, işgal makamlarından gönderilen askerler buraya gelmişler. Gündüzkü kütüğün bulunduğu yer üzerine verilen tarife dayanarak, bizim kapıyı çalacaklarına, kütüğün bulunduğu okulun kapısını çalmışlar. Mektep müdürü Ahmet Efendi'yi geceliği ile zorla yatağından alıp, Galata'ya götürmüşler! Malta'ya kalkacak sürgünler vapuruna bindirilirken, adamın yüzüne bakmışlar, bir de ellerinde bulunan benim fotoğrafıma bakmışlar, yanlışlığın farkına vararak, Boşnak Ahmet Efendi'yi serbest bırakmışlar! Gecelikle Galata rıhtımında serbest bırakılan Ahmet Efendi, sabahın alaca karanlığında, oradan geçen arabaların birine atlayarak evine dönmek istemişse de bu kıyafeti ile, kendisini akıl hastası sanan arabacılar, onu arabalarına almamışlar! Zavallı komşum Ahmet Efendi, çevrenin garip bakışları altında, Saraçhanebaşı'ndaki mektebine kadar yaya yürümüş!

Ben olayı gece yarısı haber alınca, evden çıkıp doğruca,

Anadolu'ya kaçtım. Bu suretle sürgünden kurtuldum. Arkamdan idamıma karar verildi. Ben idam edilmedim ama, benim yerime, haksız olarak Ahmet Efendi büyük ızdırap çekti. Bu olaydan duyduğu üzüntü ile felç olup öldü."

Atatürk-İnönü-Hamdullah Suphi

Hamdullah Suphi'nin, Kurtuluş Savaşı'mızın tarihine geçen, bir anısını burada tekrarlamak istiyorum. İnönü Meydan Savaşı'nın sonucu heyecanla beklendiği gecede, Hamdullah Suphi, Mustafa Kemal'in evindedir. Cephede kanlı savaş sürüyor. Heyecanlı bir bekleyiş var. O sırada bir yaver makina başındadır. Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa'nın herkesce bilinen telgrafı gelmiştir. İsmet Paşa, düşmana kat'i darbenin indirildiğini ve ordumuz karşısında Yunanlıların silahları ile cesetlerini terkederek kaçmakta olduğunu bildirmektedir. Mustafa Kemal, bu mutlu telgrafı, o anda, cevaplamak üzere, Hamdullah Suphi'ye uzatır. Hamdullah Suphi, bu haberin heyecan ve esprisinin yarattığı zafer havasından esinlenerek, Atatürk'ün gönderdiği telgrafı hazırlar. Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'nın ağzından, Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa'ya gönderilen bu telgrafta, tarihimize malolan, şu sözler vardır: "Siz İnönü'de yalnız düşman ordusunu değil, milletin makûs talihini de yenmiş bulunuyorsunuz..."

Bu sözler, Hamdullah Suphi'nin kaleminden çıkmıştır. Ama, Mustafa Kemal'in kafasındakilere tıpı tıpına uymuştur.

Hamdullah Suphi Tanrıöver, Atatürk ile ilgili, zengin anılarından birini şöyle noktalamıştır: "Ben birçok sohbetlerinde, gezilerinde ve Millet Meclisi'nde Mustafa Kemal'in sesini çok dinlemiş olan bahtiyarlardanım. Ama yalnız bir keresinde gözleri yaşararak sesinin titrediğini gördüm. Bu, ondaki duygulanmanın doruğuna çıkmış bir hâliydi. Büyük

nutkunu bitireceği sırada, Cumhuriyeti Türk gençliğine emanet ederken, çok duygulanan Atatürk'ün sesi titremişti. O güzel ses, hâlâ kulaklarımdadır."

Taksim Anıtında Hamdullah Suphi

Ünlü İtalyan sanatkârı Canonica'nın yaptığı Taksim Âbidesi'nin, figüratif iki cephesi vardır. Bu anıtın Sıraselviler yönüne bakan yüzü, memleketin kurtuluşundan sonraki görünümünü yansıtır. Atatürk'ün sağında İsmet İnönü, solunda Mareşal Fevzi Çakmak yer almaktadır. Atatürk'ün arkasında yer alan kişi, Hamdullah Suphi'dir. Kurtuluş Savaşı yıllarında, vatanseverlere yaptığı birleştirici, coşku verici konuşmalarının bir sembolü olarak, Hamdullah Suphi'nin bu anıtta yer almasını, Atatürk istemiştir. Heykeltraş Canonica, Büyük Türk hatibi Hamdullah Suphi'nin o günkü tipini, çehresine özellik veren başındaki gümüş renkli gür saçını, büyük bir özenle yansıtmıştır.

Bakanlık ve soyadının hikâyesi

İstanbul'dan kaçarak 28 Mart 1920 günü Ankara'ya ulaşan Hamdullah Suphi'yi, aynı gün, Mustafa Kemal kucaklayarak karşılamıştır. Hamdullah Suphi'nin Kurtuluş Savaşı yıllarında başlayan ve üç kez tekrarlanan bakanlığına da burada değinmek gerekir.

Ankara Hükümeti'nin ilk milli eğitim bakanı Dr. Rıza Nur'du. Hamdullah Suphi, bu sandalyeye oturan, ikinci bakandır. Bir anılar hazinesi olan Hamdullah Suphi Tanrıöver, Ankara'nın o günlerini sonsuz bir zevkle sık sık anlatırdı.

Hamdullah Suphi, muvakkat hükümetteki ilk görevinden sonra 28 Aralık 1920'den 26 Kasım 1921'e kadar ikinci, 2 Mart 1925'den 19 Aralık 1925'e kadar üçüncü defa Milli

Eğitim Bakanlığı'nın koltuğunda oturdu.

Hamdullah Suphi ailesi, Kocamemi, Moralı ve Tanrıöver olmak üzere, üç değişik soyadı aldılar. Bunların ilk ikisi ailenin geçmişinden gelen Lâkabları idi. Hamdullah Suphi, bunlardan birini alacağı sırada, kendisini davetli olarak Atatürk'ün Çankaya'daki sofrasında buldu. Atatürk, ona Hamdullah'ın öz Türkçe karşılığı olarak, Tanrıöver soyadını verdi.

Romanya'da bir büyükelçi

Daha önce belirttiğimiz gibi, 19 yıl başkanlığını yaptığı Türk Ocağı'nın kapatılması, Hamdullah Suphi'yi canevinden yaralamıştı. Soğukkanlılığı, iç dünyasının güçlülüğü sayesinde bu kararın etkisinden kurtularak, diriliğini korumaya çalıştı. Ancak Hamdullah Suphi'nin aldığı bu derin yaranın acısını hafifletmek isteyenlerin başında, Türk Ocakları'nı kapatan, yine onun ülkü arkadaşı olan, Mustafa Kemal vardı. Hamdullah Suphi'ye yurt dışında bir görev verilmesini o önerdi. Bu suretle Hamdullah Suphi, büyükelçi olarak Romanya'ya gönderildi. Hamdullah Suphi, Romanya'daki Türkler'le mâziden gelen bağları güçlendirdi. Türk Ocağı'nın kapanışı ile içinde kalan Türklük eylemini, bir bakıma Romanya'daki Türkler'i kucaklamakla sürdürdü. Romanya'daki elçiliği sırasında nezaketi, duyarlılığı, içtenliği yabancı diplomatlar tarafından doyasıya izlendi. Bükreşteki tüm elçiler ona hayranlık ve saygı duymuşlardı. Hamdullah Suphi bu elçiliği sırasında katıldığı kongrelerde ve toplantılarda yaptığı konuşmalarla, yazdığı insancıl makalelerle, milletlerarası bir üne kavuştu. Nişanlar aldı, Papa tarafından takdir edildi ve armağanlarla ödüllendirildi. Merkezi Paris'te bulunan "Academie Diplomatique Internationale" adlı teşekküle ömür boyu üye seçildi.

Dağyolu'*nda anılar*

Hamdullah Suphi Tanrıöver duyarlığı, kibarlığı, İstanbul beyefendiliği bakımından, orijinal bir kişiliğe sahipti. Ondüleli gibi duran bembeyaz saçlarının kapladığı temiz çehresi ile fizik yapısında da bir özellik vardı. En güçlü yönü konuşması ve bitmez tükenmez anılar hazinesine sahip oluşuydu. Öylesine zengin anıları vardı ki, bunlar tarihimizin derinliğinde erimiş ve potalaşmış millî olaylar zinciri idi. Dinleyenlere coşku ve gurur verirdi. Hele Kurtuluş Savaşı yıllarına ait anıları, kirpikleri sulandırır, göğüsleri kabartırdı. Bu anılar, onur dolu nitelikleri kapsardı. Bunlarda bâzen tarihin dile geldiğini görür, sanatla kültürün özleştiğini hissederdiniz. Ne yazık ki Tanrıöver bu anılarının çoğunu anlattıysa da çoğunu yazamadı. Anlattıkları özel sohbetlerinde onları dinleyen dost kulaklarında kaldı. Bunları kâğıda dökemedi. Kurtuluş Savaşı yıllarının anılarını, Atatürk'ün sofrasında konuşulanları yazmalıydı. Yazmasını ısrarla ve yalvarırcasına rica ettiğimiz zamanlar, kendisine özgü nâzik bir jestle tebessüm eder, her defasında başını sallayarak:

- Yazacağım, yazıyorum.. gibi kaçamaklı cevaplar verirdi. Oysa yazmakta hayli tembel, konuşmakta ise bir bülbüldü. Kendisinin bu huyunu yakından bilen bâzı çağdaşları, Hamdullah Suphi'yi "konuşmakta müsrif, yazmakta hasis" anlamına gelen kelimelerle nitelerlerdi. Son yıllarda biraz da yaşının ve aile içerisinde geçen acı olayların etkisi ile olacak, hareketlerinde bir tutukluk ve biraz da unutkanlık seziliyordu. Neyse ki, rahmetli bir arkadaşımız, Mustafa Baydar, onun anılarından bir buket yapabilmiştir.

ABDÜLHAK ŞİNASİ HİSAR

Abdülhak Şinasi Hisar'ı, ilk defa, Ankara'da görevliyken tanımıştım. Bu mutlu karşılaşma, Şair Faik Âli Ozansoy'un Konur Sokağı'ndaki evinde oldu. O gün üç ünlü edebiyat ve fikir adamımızın -Faik Âli, Abdülhak Şinasi ve Hamdullah Suphi'nin- Edebiyat-ı Cedide ve Fecri Âtî dönemlerine ait doyum olmaz anılarını hayranlık içerisinde dinlemiştik. Çaydan sonra, akşam karanlığının ileri bir saatinde, Hamdullah Suphi ile Abdülhak Şinasi Ankara Palas'a yemeğe gittiler. Rahmetli üstadımız Faik Âli ile oğlu, dost Munis, beni yemeğe alıkoydu. Edebiyat-ı Cedide'nin şöhretli şairi Faik Âli Bey, Abdülhak Şinasi'nin temizlik ve titizlik fobisine örnek olarak, yemekte, şu olayı anlattı:

Abdülhak Şinasi vaktiyle, Faik Âli Bey'in ağabeyi Süleyman Nazif Bey'le çay saatlerinde, o zamanki Beyoğlu'nda buluşurlarmış. Bir gün ikram sırası Süleyman Nazif Bey'deyken, garsonu çağırmış:

- "Ikimize de çay getiriniz. Çay bardaklarını güzelce, iki defa yıkayınız. Beyefendinin çayına konulacak suyu da ayrıca yıkayınız!" demiş.

Gerçekten daha sonraki yıllarda İstanbul'da üstad Abdülhak Şinasi, Hamdullah Suphi ve Refik Halid ile sık sık buluşup çay içtiğimiz Lebon Pastanesi'nde çay bardağını, bir kere de masamızda, sıcak su ile gözlerimizin önünde çalkaladığını görmek, bizim için garipsenmezdi. Biraz da insiyatifin benden gelmesini bekleyen bu ünlüleri, zaman zaman biraraya getirmenin mutluluğunu tatmış bir kişi olarak, o sohbetlerde konuşulan konuları, akşam eve dönünce özetleyerek birer satır halinde kâğıtlara geçirmekle -anı yönünden- ne kadar isabetli bir iş yaptığımı, yıllar geçtikten sonra daha iyi anlıyor ve minnet duyguları içerisinde rahmetlileri anıyorum.

Bir temizlik hastası

Okuyucularının çoğu, Abdülhak Şinasi Hisar'ın, temizlik ve titizlikte benzeri bulunmayan, ömrü boyunca inatla sürdürdüğü bu fobisini işitmişlerdir. Ona göre, elle tutulan her şeyde mikrop vardır! Temizlik ve titizlik tutkusunu, benliğini saran bir virüs gibi ölünceye dek taşıdı. Hattâ, garibinize gidecek ama, üstad Abdülhak Şinasi Hisar, bu alerjisi yüzünden hiçbir meyveyi yemezdi! Bu ihtiyacı, sunî meyve hapları yutarak giderirdi! Bir gün, portakal, şeftali, elma gibi meyvelerin çeşitli meziyetlerinden konuşuluyordu. O, bu konuşmalara tek cümle ile katıldı ve insanların mikropları genellikle meyvelerden aldığını söylemekle yetindi. Ben söze karıştım:

- "Beyefendi," dedim. "Portakalın, karpuzun kabuklarında bilmediğimiz mikroplar gezinse bile, asıl cevherine ve içine nasıl geçer? Kabuğu soyulunca, içi rahatlıkla yenilir. Çünkü mikrop, bu özü geçmemiştir..." Bu sözüme gülümseyerek:

- "Sizlere göre öyledir!" karşılığını verdi. Arkasından, sanki meyve bahsindeki sözler üzerine, salonu mikroplar

istilâ etmişcesine, çekmecesinden bir kolonya şişesi çıkardı; dolgun pembemsi yanaklarına çok yakışan tebessümlerle, hepimizin eline bol bol döktü!

Abdülhak Şinasi Hisar, davetli bulunduğu yemek masalarında meyve istemez, meyve tiksintisi yüzünden manavların önünden geçerken, sıra sıra şekillendirilen o güzelim elmalarla portakal dizili raflara bakamazdı! Bir keresinde bindiği taksiyi anında durdurarak, dışarı fırlamış:

- "Bu takside elma kokusu var," diyerek şoföre çıkışmıştı.

Bütün bu olayları, yakın dostları tebessümle birbirlerine anlatırlardı. Taksi deyince, bir küçük noktaya değinmeliyim: Abdülhak Şinasi Hisar dolmuşa binmezdi! Dolmuş, onun nazarında, kişilerin hürriyetlerini kısıtlayan bir sistemdi! Tanımadığı kişilerle aynı arabada -kısa mesafede de olsa- yolculuk yapmak ona azap verirdi. En parasız olduğu günlerde, yakın mesafelerde bile, kalın bastonunu hafifçe kaldırarak bir taksi çevirir, yalnız başına içine kurulurdu.

Hisar, pek az kişinin elini sıkardı. Özellikle laübali suretle uzatılan bir eli sıktıktan sonra, karşısındakine hissettirmeksizin, elini cebindeki küçük bir şişede taşıdığı alkolle veya kolonya ile silerdi! Ondaki mikrop korkusu, ölüm korkusu ile eşit gibiydi! Herkesle tanışmak istemezdi. İlk tanıdığı kimseyi önceleri dikkatle inceler, sonraları kendi dilinden anladığına kanaat getirirse söze karışırdı. Ancak çok mesafeli konuşurdu. İnandığı ve sevdiği insanlarla hiçbir vesile ile ilişkilerini azaltmaz, onları zaman zaman ararda. Dostluklarda asâlete ve ebedîliğe değer verirdi.

Akıl danışacak muayyen dostları vardı. Meselâ, hasta olunca soracaklarını münhasıran, Profesör Dr. Nihat Reşat Belger'e yöneltir, onun önerisi ile ilaç alır, onun tavsiye edeceği doktorlara giderdi. Hattâ reçetesini bile her eczaneye vermezdi!

Zengin bir iç dünya

Abdülhak Şinasi Hisar, daima ciddî görünümlü idi. Yakın tanımayanlara, soğuk, kibirli, aristokrat, hattâ kendini beğenmiş bir izlenim verirdi. Çekingen, inziva ve sükûnet içerisindeki yaşantısı ile içine kapanık bir kişiliği vardı. Onun ciddiyetini, tutumunu çok kişi yorumlayamaz veya hazmedemezdi. Onun bu hareketlerini nezaket kurallarına aykırı ve yapmacık sananlar olurdu. Oysa, yaratılışı, günlük yaşantısı böyleydi. Hiç kimse ile senli benli, hele laübali olmazdı. Kimseye, "Bey" veya "Beyefendi" siz hitap etmezdi. Hattâ küçük kardeşi Selim Nüzhet'e bile "Selim Bey" derdi! Genellikle dedikodudan nefret eder, hele seviyesiz kelimeler kullanmazdı. Nezaket ve görgü kurallarının, eski İstanbul geleneğinin üstün bir savunucusuydu.

Abdülhak Şinasi Hisar, dış görünümü itibarıyla toplumdan uzak, temasları seyrek ve seviyesini daima üstte tutmayı inatla yürütmüş bir kişiydi. Lâkin özel sohbetlerindeki kibarlık, hoşgörürlük, tevazu, ondaki ruh asâlet ve inceliğine eşsiz bir örnekti. O ciddî adam, saatlerce sanki yazdıkları gibi, temiz ve tatlı bir üslûpla konuşur, daima ince, zarif sözcükler kullanarak renkli iç dünyasının zenginliğini yansıtırdı. İnsanlardan çekingenliğine rağmen, onların yaşantılarına, ruh yapılarına, karakterlerine öylesine nüfuz etme gücü vardı ki, bizde pek az kalem sahibi, eserlerinde bu tür hüneri gösterebilmiştir.

Abdülhak Şinasi Hisar, uygar bir kişinin bütün niteliklerini taşırdı. Temiz bir Şark çocukluğu içerisinde, Batılılığı kucaklamıştı. Bu, onun, belirgin özelliklerinden biriydi. Abdülhak Şinasi Hisar, son yıllarında, yeni kimselerle tanışmaktan âdeta kaçardı. Kalabalığa, daha doğrusu topluma girmez bir huyu vardı. Fakat insan onun kitaplarını okuyunca herkesi ne kadar fazla tanıdığına, ne vakit tanıdığına,

kimlerle temas ederek bu bilgileri edindiğine hayret ederdi. Onda toplumun derinliğine inebilen gizli bir sihir, sanki bilinmeyen bir anten vardı.

Eski Boğaziçi'nin şiir dolu yaşantının, eski aşkların, tarih olmuş veya olmamış olayların, sanki renkli filmlerini veren eserlerinin nasıl yazıldığını ve bu bilgilerin o esere nasıl katıldığını öğrenebilmek için, ancak bir Abdülhak Şinasi olmak lazım gelirdi.

Abdülhak Şinasi Hisar, Sarı Selim'den III. Ahmed'lere, Mehmed'lere, Murad'lara ait devrelerden Tanzimat padişahlarından, Meşrutiyet yıllarına kadar sürüp gelen eski İstanbul'un bâzen parıltılı, bâzen karanlık devrelerindeki toplumun millî, dinî, sosyal yaşantısını, yoksulluğunu, felce uğrayan miskinleşen geleneksel gücünü, hülâsa millî hayatımızın mâzisine ait olaylarını dile getirmiştir. Eski devrin Karagözlerini, hayal oyunlarını, Tanzimat devrinin insanları ile o yılların olaylarını, düşünüş ve görüş farklarını bir fotoğraf makinesinin çok net objektifine sığdırmış gibi bizlere tatlı tatlı seyrettirmiş, kimi zaman bu toplumların seviyelerine göre âdeta grafikler çizmiştir.

Mâziyi yaşatma kudreti

Özelliği olan kalem sahiplerinin çoğu, ölümlerinden sonra, unutulmazlar. Eserlerinde eski İstanbul'un seyrine doyulmaz manzaralarını, tiplerini, yaşantılarını, geleneklerini bütün orijinalliği ile işleyen ve değişik bir üslûpla anlatan Abdülhak Şinasi Hisar bunlar arasındadır. Bugün çoktan mâzi olmuş o sihirli görünümlerden, o eski Çamlıca, o eski Adalar, o eski Boğaziçi'nden, o eski İstanbul ailelerinden ve birer masal niteliğine bürünen ihtişamlı yaşantılardan, hülâsa o eski zaman havasından küçük bir örnek bile kalmadı. Hafızalarımızdan silinmişe benzeyen o efsaneleşen gök kubbe,

ufkumuzdan silinmiş bulunan çekici görüntüler, içimizde özlemi küllenen o eski zaman anıları artık yok... Fakat var olan Abdülhak Şinasi'nin ölmez eserleridir. Onlar, bütün bir geçmişi -altın yaldızlı çerçeveler içerisinde- tarihî tablolar gibi, gelecek nesillere, aktarmaktadır. Felsefe kırıntıları ile de dolu, edebî bir zevk cümbüşünü sahifelerinde dipdiri tutan Hisar'ın kitapları, kütüphanelerimizin raflarında, mâzimizin bekçileri olarak yaşayacaktır. Denilebilir ki Abdülhak Şinasi Hisar, mâziyi mâzi olmaktan kurtarmış, hayali cihan değer hatıraların ölümsüz bir ressamı olmuştur. Abdülhak Şinasi Hisar, usta bir kuyumcu titizliği ile işlediği pırlantaları, bu birbirinden güzel eserleri hazırladıktan sonra, zevkli bir edebî görev yaptığına içten inanarak, dünyamızdan ayrılıp gitti.

Eski bir dostu olarak beni sevindiren olaylar, onun sanat kişiliğini ve sihirli bir âlemi kapsayan eserlerini incelemeye yönelmiş Türk ve Batılı gençlerin çoğalmış olmasıdır. Son yıllarda eserlerinin radyolarımızda da yansıtılması gösteriyor ki, ne kendisinden önce, ne sonra böylesine konulara değinmiş başka bir romancımız yoktur. Büyük şair Yahya Kemal'in, Hisar için:

"İç âlemi bu kadar güzel tasvir eden nesir bizde yazılmamıştır" sözü, boşuna söylenmiş değildir.

İstanbul'u şiirleştiren kitaplar

Boğazda doğmuş, Boğaziçi'ni yaşamış ve onu seyrederek ölmüş olan Abdülhak Şinasi bu tılsımlı Boğaziçi sevgisini ömrü boyunca sürdürmüş bir sanatkârdır. Boğazın rengini, içine sindirmiş bir kişinin duyguları eserlerine öylesine yansıtılmıştır ki, Boğaziçi'ni görmeyenlere bile bir Boğaziçi aşkı aşılanmış gibidir.

Boğaziçi Mehtapları aile ve toplum hayatımızdaki dünkü

kuralları, ince terbiyeyi, zarif geleneği bütün sihri ile yaşatan canlı bir film gibidir. İstanbul'da düne ait ne varsa hepsini, ılsımlı bir süsleme sanatı ile süslenmiş olarak gözlerimizin önüne sermiş bulunuyor. Bu levhanın karşısında hayranlık ve hayret duyguları ile başbaşa kalmak büyük bir zevktir.

Abdülhak Şinasi Hisar, gözleri kamaştıran sahneleri ile canlandırmaya çalıştığı o eski İstanbul'a, o hayal şehre, okuyucularını götürmek istemiştir. Bir devrin her yaştaki insanları, zengini ile fakiri ile, kökleşmiş saygı ve sevgisi ile bir geleneğin tarih olmuş, parça parça safhalarını, dudaklarımızda tatlı bir tebessüm vererek, gözlerimizden ruhumuza süzmüş gibidir. Bu çok güzel tasvirler, ince duygular, tamamiyle bizim geçmişimizin acı tatlı hatıralarımızın siluetleri olarak ufkumuzu süslerler. Bu sanatkârane işlenmiş ve süslenmiş minyatürler gibi, mozayikler gibi yalnız gözlerimizi değil içlerimizi de renklendiren bu tasvirler, okundukça ruhumuzun tatlı tatlı buğulandığını hisseder gibi olursunuz. Âdeta eski geleneklerinizle, sevgilerinizle ve hüzünlerinizle iç içe yaşarsınız ve başbaşa kalırsınız. Şimdi bir efsane diyarıymış gibi geçmişe gömülmüş bir Boğaziçi medeniyetinin tarih olmuş yapraklarını düşüne düşüne okur ve çevirirsiniz. Şinasi Hisar'ın *Boğaziçi Mehtapları*'nda birbirinden güzel buluşlar, birbirinden güzel şiirler gibidir. O yalılardaki saz fasılları, Boğaziçi'ni dile getiren aşklar, sevgili saçlarını dağıtan rüzgârlar, yaşmaklı sandallar, bütün netliği ile gözlerinizde canlanır. İnce ve hassas bir fırçanın âdeta renklendirdiği tarihî tabloyu, efsaneleşmiş bir mâziyi tekrar tekrar seyreder, bundan aldığınız zevk içerisinde millî geçmişinizin maddî ve mânevî varlığını, kalbinizin çarpıntıları arasında yaşar gibi olursunuz. Onun bazı satırlarında vatan aşkı da vardır. Doğu ve Batı kombinezonunun düşünce ve yaşantısını da Hisar'ın

kitaplarında bulabilirsiniz. Kitaplarında mâzi öylesine inceliğe bürünür ki, bu, çoğu zaman artık bir musikîdir. Tabiat güzelliğine hayranlığınızı onun eserleri daha da ötelere götürür. Mehtapsız ve karanlık gecelerin tasviri bile şiirleştirilmiş gibidir.

Gerçek kahramanlar

Abdülhak Şinasi Hisar'ın bütün kitaplarındaki tipler, birer hayal mahsulü değil, hayattan alınmış, gerçekten yaşamış kişilerdir. Fahim Bey ve Biz kitabındaki kahraman, Fahim Bey, çevresinde yaşadığı bir hariciyeci olan Fatin Bey'dir. *Âli Nizami Bey'in Alafrangalığı ve Şeyhliği*'ni yazarken annesinin teyzezadesi ile evli olan, kısa bir müddet hariciye memurluğu yapan, İlhami Bey'in adını değiştirmiştir. Konusunu halasının kocasının yaşantısından alan *Çamlıca'daki Enişte*miz'in, aslı "Çamlıca'daki Deli Enişte*miz*" iken, nasıl olsa okuyanlar onun ruh dengesini hemen sezebilecekleri için, kitabın adından "deli" kelimesini sevimsiz bularak çıkarmıştır.

Hisar, bir gün Lebon'da, sohbet toplantılarımızın birinde, kitabın adından bu sevimsiz kelimeyi niçin çıkardığını anlatırken, dostluk bağları ta Galatasaray'daki sınıf arkadaşlığından başlayan, ünlü romancımız Refik Halid Karay:

- "Keşke çıkarmasaydın Şinasi! Daha iyi olurdu," dedi.

Çay masamızda -yarı şaka yarı ciddî- aralarında şu karşılıklı konuşmalar geçmişti:

- "Niçin?" dedi Abdülhak Şinasi Hisar... Refik Halid Karay güçlü bir mizah muharriri idi ve gençliğinde uzun süre bu niteliği ile tanınmıştı. Haberlerin okuyuculara nasıl başlıklarla verilirse etkili olacağını yakından bilen bir gazeteciydi. Şöyle cevap verdi:

- Kitabın adı eğer "Çamlıca'daki Deli Enişte*miz*" olsaydı;

bu kitap daha çok satılırdı! Bir kitabın içinden önce, dışındaki adı çekici olmalıdır! Bizdeki okuyucu çoğunluğu, "Deli Enişte mız" adını, daha çok tutardı!

Abdülhak Şinasi Hisar'ın yüzü buruştu. Bakışları bitkinleşir gibi oldu ve başını Lebon Pastanesi'nin şekerleme dolu vitrinine sokaktan bakarak geçen yolculara doğru çevirdi; sanki sokağa doğru söylenir gibi, mırıldandı. Ağızdan şu sözcükler dökülüverdi:

- Tiyatral ad koyarak kitap sürümünü, ancak, aşağı tabakadan yazarlar düşünebilir!

İki ünlü dost ve yazar arasındaki bu şakalı konuşmaların sonu, gülüşmelerle tatlıya bağlandı.

Eski Lebon'daki toplantılarımızda Refik Halid Karay, Hamdullah Suphi Tanrıöver ve bâzen de Ruşen Eşref Ünaydın hazır bulunurdu. Bir keresinde Valikonağı Caddesi'nde Lebon'un açtığı şube niteliğindeki pastahaneye Yakup Kadri Karaosmanoğlu gelmişti. Bunların hepsi Abdülhak Şinasi Hisar'ı çok severler ve romanlarındaki kahramanların gerçek olduğunu bilirlerdi. Bu bakımdan Abdülhak Şinasi Hisar'ın romanları, adlarını yukarıda sıraladığım ünlü kişilere daha ılık ve tanıdık gelirdi. Hattâ Abdülhak Şinasi Hisar, rahmetli Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun bu konu ile ilgili olarak kendisine yazmış olduğu bir mektubu -tanınmış yazarlarımızın el yazılarına merakım dolayısıyla- bana armağan etmişti. Karaosmanoğlu'nun bu mektubunda, Şinasi'nin değişik kahramanlarla dolu olan kitapları içten övülüyordu.

Abdülhak Şinasi Hisar, ününü, elli yaşından sonra sağladı! O zamana dek birçok yazı yazmıştı ama, kitap olarak yayımlamaya cesareti yoktu. *Fahim Bey ve Biz* Abdülhak Şinasi'nin ilk eseriydi. Çekingenliği ve titizliği hastalık derecesine vardıran Hisar'ın bu eseri, bir roman yarışması nedeniyle ödül kazanmıştı. Bu romana gelinceye kadar edebiya-

tımızda bu türde yazılmış başka bir eser yok gibidir.*

Daha evvelce de değindiğimiz gibi *Boğaziçi Mehtapları* Abdülhak Şinasi Hisar'ın sonraki kitaplarından biriydi ama, Türk okuyucusuna daha başka bir hava getirdi. Vezinsiz şiirlerle dolu olan, fakat her satırı okuyucunun kafasında ayrı ayrı ölçülü bir görünüm yaratan bu eser, mâzi cennetinin âdeta albümü gibidir.

Hisar'ın yabancı dillere çevrilen eserleri

Abdülhak Şinasi Hisar'ın ilk eseri *Fahim Bey ve Biz* Almanca'ya çevrildi. Şinasi'nin bu orijinal eserine ilgi duyan, ünlü bir oryantalistti. İstanbul'a ve İstanbul hayatına dair hayli eserler okumuştu. *Fahim Bey ve Biz* romanını okuduktan sonra, kutlama için yazarın evine gelmişti. O, bu kitabın Almanca'ya çevrilmesini gönülden arzulamış ve bu görevi öğrencisi olan Von Rummel'e tavsiye etmişti.** Rummel o

---

(*) Abdülhak Şinasi Hisar'ın *Fahim Bey ve Biz* adlı eseri, -tek parti devrinde- 1941 yılında, Cumhuriyet Halk Partisi'nin roman ödülünü, üçüncü sırayı alarak kazanmıştı. Hisar, bu sonuçtan hem memnun, hem değildi. İlk elemede jüriden 19 oy almışken, ikinci elemede Hisar'ın eseri üçüncülük ödülüne layık görüldü. İlk elemede Abdülhak Şinasi Hisar'ın *Fahim Bey ve Biz* adlı eseri jüriden 19 oy alırken, Peyami Safa'nın bir romanı 4, diğer romanı 2, Reşat Nuri Güntekin'in bir romanı 3, diğer romanı 2 oy almışlardı. Jürinin 23 üyesi son elemede 9 oyla birinciliği Halide Edip Adıvar'ın *Sinekli Bakkal*'ına, ikinciliği Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Yaban* adlı romanına (8 oyla), üçüncülüğü de (6 oyla) Abdülhak Şinasi Hisar'ın romanına vermişlerdi.

(**) Dr. Rumınel 1910 yılında doğdu. Almanya'da tarih ve Romen dilleri üzerinde eğitim yaptı. 1935 yılında Almanca öğretmeni olarak Türkiye'ye geldi. İki yıl İzmir'le İstanbul'da öğretmenlik yaptı. İkinci Dünya Savaşı'nda, Alman ordusunda yedek subaylık görevini yaparken, tercüman sıfatıyle Almanya'nın Ankara Büyükelçisi Von Papen'in maiyetinde çalıştı. Savaşın bitiminde memleketi olan Münih Üniversitesi'nde Türkçe dersleri okuttu. Daha sonra Türkiye'de Alman Büyükelçiliği'nde ateşelik yaptı. Son görevi olan İzmir'deki Alman Başkonsolosluğu'ndan 1975 yılında emekli oldu. *Fatih Sultan Mehmet ve Devri* hakkında 550 sahifelik Almanca eseri, İtalyanca ve İspanyolca'ya çevrilmiştir.

sıralarda Ankara'da Alman Sefarethanesi'nde görevliydi. Türkiye'de çıkan bütün romanları okuyordu. Önce *Fahim Bey ve Biz* romanını Almanca'ya çevirdi, daha sonra yazarı ile tanıştı. Kitabın Almancası Hollanda'da Mouton ve Ortakları Kitabevi tarafından 1956 yılında yayınlandı. Hisar, bu eserden, 800 Mark telif ücreti aldı. Kitabın Almancası çok tutuldu. Danimarka'daki bir kitabevi de aynı kitabı, kendi dillerine çevirmek için Hisar'dan izin istedi. *Fahim Bey ve Biz*'in Fransızca'ya çevrilmesi için de bazı girişimler oldu. Abdülhak Şinasi Hisar, eserlerinin bir kaçını Fransızca yayınlamak arzusundaydı. Fakat bunu yapabilecek güçte yetenekli kişi bulamadı. *Boğaziçi Mehtapları* adlı eserin bazı pasajları Almanca olarak yayımlandı. Hatırımda kaldığına göre bu yayın, F. Babinger'e Hollanda'da yayınlanan bir armağan kitapta yer almıştı. *Çamlıca'daki Eniştemiz* adlı kitap bir Alman profesörü tarafından kendi dillerine çevrilmiştir. Yayımlanması için Abdülhak Şinasi Hisar'la hayli yazışmalar yapılmıştır.

Hisar'ın eserlerinin ikisi, İngilizce'ye çevrildi ise de yayımlanmadı. Bu çevirilerin, eserin aslını yansıtıp yansıtmadığını önceden bilmek isteyen Abdülhak Şinasi Hisar, tercümeleri yakın dostlarından Hazım Atıf Kuyucak'a vermişti. Rahmetli Kuyucak, eserin çevrilişinde aslına sadık kalındığını, ancak "yalı", "konak", "köşk gibi tabirlerin -kitabı okuyacak İngilizler'le Amerikalılar'a hoş gelebilecek ve hemen kavranabilecek nitelikte uygun karşılıklarının bulunmasını, teknik yönden de bir uzman tarafından incelenmesini önerdi.

Şinasi'nin eserleri arasında -bir kolej öğretmeninden başka- en güzel İngilizce'ye çeviriyi Nesrin Moralı yapmıştır. *Boğaziçi Mehtapları* gerçekten Hisar'ın, İngilizce yayımlamaya değer büyüleyici bir eseridir. Fakat üzüntü ile belirtelim ki, bu çevirilerin hiçbirisi bugüne dek yayımlanmamıştır.

Doktora tezleri ve diplomasızlık

Sevinçle belirtmek gerekir ki, Abdülhak Şinasi Hisar gibi orijinal bir edibimizin her biri ayrı orijinallik taşıyan eserleri, gerek Türkiye'de gerek yabancı edebiyat fakültelerinde, doktora tezlerine konu olabilmektedir. Şimdiye dek biri Avusturyalı, biri Fransız olmak üzere iki yabancı gençle, ikisi Türk olan dört edebiyat mensubu bu konuda derinliğine etüdler yapmışlardır. Bunlar, arşivimde bulunan, Abdülhak Şinasi ile ilgili bazı belgeleri de incelemişlerdir. Viyanalı Bayan Adelheid* Almanca olarak hazırladığı tezini yayımlamış bulunuyor.

Abdülhak Şinasi 1906 yılında İstanbul'dan Paris'e kaçtığı zaman 18 yaşlarındaydı. Galatasaray'ı bitirmemişti. Aslında Şinasi'nin Paris'teki tahsil hayatı da başarılı olmadı. Yüksek tahsil diploması alamadı. Ama o diplomasızlığı bir noksanlık saymazdı. Bu yaraya kazara dokunanlar olursa, savunmasına gerekçe olarak başkalarını örnek gösterir, sanki bir sır ifşasından kaçınır gibi, sesinin tonunu kısarak:

- "Yahya Kemal Bey de diplomasızdı!" derdi.**

Evet her ikisi de Paris'teki tahsillerini daha çok edebiyat kahvelerinde yaptılar. Fransız tarihçileri ve edebiyatçılarıyla uzun yıllar dostluk kurdular. Ve bir Fransız kadar, onların edebiyatına vakıf oldular.

(*) Adelheid 1942 yılında Avusturya'nın Graz şehrinde doğdu. Graz Üniversitesi'nde Türk ve Rus dilleri öğrenimi yaptı. 1971 yılında Viyana Üniversitesi profesörlerinden H.W. Duda'nın tavsiyesi üzerine Abdülhak Şinasi Hisar hakkında bir tez hazırlamaya başladı. Aynı üniversitenin Türkçe rektörlüğünü yaptı. Türkiye ile ilgili birçok edebî makaleler yazdı. Halen Türk masalları üzerinde incelemeler yapmakta olan Adelheid, Edremitli bir Türk ile evli olup Ayşe Uzunoğlu adını almış bulunuyor.

(**) Paris'te Yahya Kemal'in devam ettiği okul arşivinde ve Abdülhak Şinasi'nin öğrencilik notları üzerinde yapılan araştırmalarda her ikisinin hiç de parlak öğrencilerden olmadıkları ve pek zayıf notlar aldıkları görülmüştür.

Şinasi'nin hastalığı

Beden yapısı itibarıyle sağlamdı ama, iç âlemini etkileyen konular yüzünden, birkaç kez bunalım geçirmiş, dimağındaki hatıralar hazinesinden gereği gibi faydalanmaz olmuştu.

Abdülhak Şinasi Hisar'ın Ankara'dan ayrılırken, yâni Balkan Birliği Genel Sekreterliği'nden sonra, Dışişleri Bakanlığı'na geçtiği sıralarda onu çok sarsan bir hastalık yakalamıştı. Bu krizden sonra, enerjisinden ve yazı yazma kabiliyetinden az da olsa kayba uğradığını söyleyebiliriz.

İstanbul'daki rahatsızlığına gelince; bir nevi ruh hastalığına benzeyen belirtiler görülmesi üzerine, hayatta onun en yakın dayanağı ve dostu olan Profesör Dr. Nihat Reşat Belger, bir hastahaneye kaldırılmasını gerekli buldu. Şinasi, hayatında başı dara geldiği zamanlar, çaresizliklere karşı koyamadığı günlerde, daima Nihat Reşat'ı arardı. Bir gün abuk sabuk ve birbirinden kopuk sözleri karşısında Belger bir ön teşhisle, Abdülhak Şinasi Hisar'ın birkaç gün de olsa şok tedavisine tâbi tutulmasını uygun gördü. Büyük bir üzüntü ile Nihat Reşat'ın tavsiyesine boyun eğen Abdülhak Şinasi Hisar herkesin gittiği umumî ve tanınmış hastaneler haricinde özel bir kliniğe yatmak istiyordu. Hastalığının, hele şok tedavisi uygulandığının kimse tarafından duyulmasını arzu etmiyordu. Büyük dostluk ve anlayış dolu kalbi ile bu durumu, Profesör Nihat Reşat çok güzel idare etti. Özel ve yabancı bir hastaneye telefon ederek orada bulunan ecnebi dostlarından bir doktorun delaletiyle Abdülhak Şinasi Hisar, sessizce bir odaya yatırıldı. Bir haftalık şok tedavisi sonunda, mânen bitkin olarak evine döndü. Bu bitkinliğin ardında, maddî sıkıntısı yatıyordu. Artık Abdülhak Şinasi Hisar, bu olaydan sonra eskisi gibi yazamıyor, eskisi gibi okuyamıyor,eskisi gibi toplantılara gidemiyordu. Bir de,

kendisinin kısa müddet de olsa bir asabiye kliniğinde tedavi edildiğinin çevresi tarafından işitilmesinden endişeleniyordu. Asıl korkusu, bu konuyu, aziz dostu, mektep arkadaşı, meslektaşı Refik Halid Karay'ın duymasıydı! Merhum Refik Halid ile ben, ayrı günlerde de görüşüyordum. Üstad Hisar, bunu bildiği için, bana:

- "Sakın kuzum, bu rahatsızlığımdan Refik'e bahsetmeyin!

Sizden emin olduğumu bir kere daha tekrarlamak isterim," demişti. Refik Halit, ünlü bir mizah üstadıydı. Şinasi'nin bu ruhî rahatsızlığını duyarsa kimbilir, ne espriler yapardı! Zannederim Abdülhak Şinasi Hisar, bundan korkuyordu. Şinasi, kısa zamanda iyileşti. Nihat Reşat ölmüştü. Sohbetlerimizi kendi evinden çok, Lebonda devam ettirmeye başladık. Şurasını belirtmek isterim ki, Şinasi'nin Fransız Akıl Hastanesi'ne bir hafta için yatırıldığını ölünceye kadar Refik Halid Karay da duymuş değildi.

Abdülhak Şinasi Hisar, gözlerini bir Boğaziçi yalısında açtı. Kendilerine ait olan bu yalı, Bebek'le Rumelihisar'ı arasındaydı. Gözlerini kapadığı akşamın son dakikalarını Cihangir'deki Rüyam Apartmanı'nda, boğazı seyrederek geçirdi. İstanbul'da oturduğu değişik binaların hepsi Boğaziçini görürdü. Ankara'da Dışişleri'ne bağlı olarak çalıştığı Balkan Birliği Sekreterliği onun denizsiz geçen kasvetli yıllarını oluşturur. Yahya Kemal gibi, o da Ankara'yı sevmezdi. Her ikisinde de deniz sevgisi zirveye çıkmıştı. Ankara'da geçirdiği hastalık nedeniyle görevinden istifa eden Abdülhak Şinasi Hisar'ın huzurlu yılları, Ayazpaşa'daki Nimet Apartmanı'nda geçti. Ne var ki, Tanrı'nın bir nimeti olarak nitelediği Nimet Apartmanı'ndan çıkartılması, büyük edibimizi çok üzdü. Taşındığı Rüyam Apartmanı da deniz görüyordu ama, Nimet'teki gibi yol rahatlığı yoktu. Yaşlı dostları için sohbet yeri olmaktan uzaktı.

Ölümü

Şinasi, Cihangir'deki Rüyam Apartmanı'nda, 3 Mayıs 1963'de beyin kanamasından öldü. Bu ölüm, kendisinden çok önce ölen küçük kardeşi Selim Nüzhet Gerçek'in akibetine benzedi. O da Şinasi gibi hiç evlenmemiş, tek başına yaşayan güçlü bir kalem sahibiydi. İstanbul'da İçtihad Apartmanı'nda tek başına yaşarken, beyin kanamasından ölmüştü.

Abdülhak Şinasi öldüğü zaman 74 yaşındaydı. Cebinde bakiyesi 66 lira gösteren bir banka cüzdanı bulundu! Tek kuruşu yoktu. İstanbul'un bir köşesi demek olan ve onu bütün iç dünyasıyla yansıtan ünlü romancının cenazesi, belediyenin himmeti ile kaldırıldı. Merkez Efendi'ye gömüldü. Burada içimiz sızlayarak gerçekleştirilemeyen bir özleme değinmek istiyorum. O, Hisar soyadını almış, Bebek ve Rumelihisarı tarafında doğmuş ve gözlerini ilk defa buradan Boğaziçi'ne yöneltmiş bir kişiydi. İstanbul'da oturduğu yıllarda gece gündüz boğazı görerek yaşamış, uzakta bulunduğu senelerde Boğaziçi'nin hayali ile avunmuştu. Ona yakışan en güzel mezarlık, Boğaziçi'nde olan bir mezarlıktı. En uygun olanı onun Rumelihisarı Mezarlığı'nda yatmasıydı. Boş yer bulunamadı, dediler ve bu gerekçe ile yıllarca eserlerinde yaşattığı o güzel Boğaziçi'nden uzakta bir yere gömdüler. Sanırım ki Abdülhak Şinasi Hisar, bugün, Yahya Kemal'lerin, Ahmet Hamdi'lerin, Orhan Veli'lerin yattığı mezarlığa en lâyık olan kişilerden biriydi. Ondan sonra ölenlere bu mezarlıkta yer bulunduğunu işittikçe, üzülmemek elde değil. Günün birinde, Abdülhak Şinasi Hisar'ın kemiklerinin, doğduğu, büyüdüğü, sevdiği bir yer olan Rumelihisarı Mezarlığı'na nakledileceğini hayal ediyorum.

Refik Halid Karay

Refik Halid, örnek bir İstanbul beyefendisiydi. Mizaha eğilimli, hatıraları zengin bir gazeteciydi. Sohbetlerine doyum olmazdı. Refik Halid ile sohbetlerimiz, evlerimizden çok, Lebon ve Markiz'de geçerdi. Sonraki yıllarda, Abdülhak Şinasi Hisar'ın, evinde ve bâzen de üstadın Esentepe'de, Gazeteciler Mahallesi'ndeki yuvasında toplantılarımızı sürdürürdük.

Refik Halid Karay çok nâzik bir ev sahibiydi. Son toplantılarımızı Valikonağı Caddesi'ndeki Lebon Pastahanesi'nde yapardık. Bu sohbetlerde Abdülhak Şinasi Hisar, her zaman hazır bulunurdu. Hamdullah Suphi, Ruşen Eşref, Fikret Adil ile Hüseyin Avni Şanda da bu sohbetlerin çoğuna katılırlardı. Refik Halid'in sohbet ettiği ayrı bir grubu da vardı. Bu yakın dostları, pastahane sohbetlerinden çok içki masası sohbetlerini severlerdi. Bunlar arasında, Kılıç Ali, Kemal Salih Sel ve Akbank Umum Müdürü Ahmet Dallı bulunurdu. Onbeş günde bir Tarabya'ya gider oradaki Fidan Lokantası'nda sohbetlerimizi zevkle sürdürürdük.

Paris'te, görevle bulunduğum iki yıl ben bu sohbetlerden mahrum kalmıştım. Ama üstadla yaptığımız yazışmalarla her an birbirimizin yanındaymış gibi, hasret duymadım. Refik Halid Karay, çevresi geniş olmakla beraber, herkesle yakın dostluk kurmazdı. Şişli'de oturduğu apartmandan, kurucularından olduğu Esentepe'deki Gazeteciler Mahallesi'ne taşınınca burada, genç basın mensuplarıyla iç içe ve zevkle yaşadı. Neşe dolu nükteleri ile onları gönüllerince doyurdu. Refik Halid, yaşından umulmayan hareketli bir kişiydi. Sohbet etmek kadar gezmeyi de çok severdi. Esentepe'deki Gazeteciler Mahallesi'nde oturan yakın dostlarına -ağzındaki meşhur sigarası ile, genellikle elleri pantolonunun cebinde olarak- uğrar, kısa sohbetler yaparak, günün havadislerini karikatürize ederdi.

Refik Halid'in geçmiş zaman ve tarih konularında sohbet yaptığı ayrı dostları vardı. Bunların başında -kendisine ait anı bölümünde belirttiğim- Abdülhak Şinasi Hisar bulunuyordu. Bu toplantılara en yaşlı dostumuz olan ve hepimizin saygısını üstünde toplamış bulunan Dr. Nihat Reşat da gelirdi. Zaman zaman Hamdullah Suphi ile Halûk Şehsuvaroğlu da uğrarlardı. Buradaki toplantı ile Refik Halid'in evindeki sohbetlere bir aralık, yaşı ilerlemiş olmasına rağmen -estetik ameliyatlarla da yetinmeyerek- yüzünü gözünü fazlaca boyayan bir hanım devam ederdi. Bu kadından her iki dostumuz özellikle Refik Halid'in nâzik eşi Nihal Hanım hoşlanmazlardı. Bir gün bu gençlik pozu tutkusunu hiç bırakmayan kadının telefonda sesini ve giyinişinde kılığını değiştirerek, yüzünü maske ile kapatarak evlerine gelmesi bardağı taşırmış, nükte ve mizah üstadına bir mizah havasıyla yapılmak istenen oyunu Karaylar sert biçimde karşılamışlar ve yüzüne kapılarını kapatmışlardı.

Velûd bir yazar

Refik Halid'de rengârenk bir üslûp, sade bir dil, pırıl pırıl bir tahlil kudreti vardı. Kalemini edebiyatın her dalında kullandı. Hikâye yazdı, düzinelerle roman yazdı, hatırat yazdı, piyes yazdı, köşe yazarlığı ve fıkra yazarlığı yaptı. Mizahın uçsuz bucaksız renkli denizinde yelken açtı ve bu yarışta önde gitti.

Dergilerde, gazetelerde pek genç yaşta, başyazarlık yaptı. Kendisinin ilk yayınladığı *Son Havadis* gazetesi 15 sayı çıktıktan sonra kapanmıştı. *Cem* gibi ünü mizah edebiyatımızın zirvesine çıkan derginin başyazarlığını yaptı. Mütareke yıllarında Mihran Efendi'nin çıkardığı *Sabah*'ın başmuharrirliğini üstlendi. Daha sonra, siyasî bir mizah gazetesi olan *Aydede*'yi yayınladı. Döneminin esprili kalemlerini, karikatüristlerini gazetesinde topladı. Sürgün olarak yurtdışına gittikten sonra, önce Halep'te daha sonra İskenderun'da yayınlanan *Doğru Yol*'un başyazarlığını yaptı. Halep'teki *Vahdet* gazetesinin gözde bir yazarı oldu. Yurda döndükten çok sonra *Aydede*'yi tekrar çıkardı. Ne var ki ikinci *Aydede* birincisi kadar parıltılı olamadı. *Kalem* dergisinde başlayan mizahın fırtınalı havası, ikinci *Aydede*'de sükûnet buldu. Refik Halid Karay mizahî yazılarında genellikle Kirpi ve Aydede takma adlarını kullanırdı. Mübeccel Halid ile Vakanüvis ve -adı ile soyadının ilk harflerinden oluşturduğu- Rehak da Refik Halid Karay'ın takma adlarıydı.

Başkalarının ağzından Refik Halid

Mizah ve roman alanındaki değerine değinen Ruşen Eşref Ünaydın, *Diyorlar ki* adlı kitabında, Refik Halid için, özetle şunları yazar: "... Refik Halid Batı'nın herhangi bir memleketinde olsaydı, orada da mizahı ile sivrilmiş bir yazar

olurdu. Bu tür kişiler doğarken alınlarında bir yıldızla dünyaya gelirler ve düşünce dünyasının zirvesinde yaşarlar." Büyük şairimiz Yahya Kemal, büyük edibimiz Abdülhak Şinasi için "Iç âlemi bu kadar güzel tasvir eden nesir, bizde yazılmamıştır. Batı'da bile azdır," derdi. Prens Sabahattin'in de Refik Halid'i, Meşrutiyet'in meydana çıkarttığı yegâne Batı yenilikçisi olarak nitelendirdiği söylenir. Refi Cevat (Ulunay)da Refik Halid'i "Asırların nâdir yetiştirdiği bir zekâ numunesi" olarak tanımlar. Refik Halid'in toplumdaki yaygın adını, edebiyatımızdaki yerini, iki tarafsız kalem sahibi İsmail Habib Sevük ile İsmail Hakkı Baltacıoğlu ne güzel yorumlarlar. Sevük, eski harflerle bir makalesinde ve konferanslarında onu edebiyatımız için bir şeref diye değerlendirmiştir. İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu ise onu şöyle yorumlar: "... Hiç kimse romanda, hikâyede, fıkrada ve halk diliyle görüşmelerinde onun kadar açık, öz ve Türk olmadı. Eğer Hüseyin Rahmi Gürpınar'ı bir tarafa bırakırsak, hiçbir Türk yazarı onun kadar bu toprağın rengini ve kokusunu taşımadı..."

1888 yılında İstanbul'da doğan Refik Halid, özel eğitimden sonra Galatasaray'a girdi. Hukuka başladığı sırada, Maliye'de memur oldu. Bu görevi babası Halid Bey'in Maliye Nezareti'nde başveznedar olmasından kaynaklanıyor. Ne var ki, bu görev ve devlet memurluğu onu hiç sarmadı. Kısa süre Bâbıâlî tercüme kalemindeki görevi de ona sevimsiz geldi. Mütareke yıllarında PTT umum müdürü oldu. Ancak bu, memuriyetten çok, siyasî bir partinin verdiği koltuktu. Kendisi bu görevle kabineye girdi. Ne var ki, devletteki küçük ve büyük görevlerin hiçbirini benimsemedi. O, bir gazeteci, bir mizah yazarı ve bir romancı olarak doğmuştu. Onun için bu belirgin yönlerini ölümüne kadar sürdürdü.

Değişik bir karakter

Refik Halid, paraya pula kıymet vermezdi. Evlenirken eşine -kendisinin bir kalem işçisi olmaktan öte- adından başka hiçbir serveti bulunmadığını söylemişti. Refik Halid, kimseye de el açmadı. İzzet-i nefsine düşkündü, sertti ve inatçıydı. Kimsenin emrine körü körüne girmek istemezdi. Hüseyin Cahit (Yalçın), Refik Halid'i kendi taraflarına çekebilmek için -İttihatçıların âdeta bir yayın organı olan- *(Tanin)* gazetesinde köşe yazarlığı teklif etmiş. "Burada hizmet edersen yükselirsin!" demiş. Yükselmeyi mâneviyatından başka bir yerde aramayan Refik Halid bu teklifi reddetmiş. Karaktere, vakara büyük değer veren bir kişiliğe sahip olduğunu bu suretle de belli etmiştir.

Refik Halid, 1908 Meşrutiyet İnkılâbı'ndan sonra, İttihat ve Terakki'nin işbaşında bulunduğu yıllarda, dört şehirde sürgün hayatı yaşadı: Ankara, Sinop, Çorum ve Bilecik.

O, Fecr-i Âtî olarak tanınan edebiyat akımının yıldızlarındandı. Bunların arasında, ilk defa Anadolu'yu tanıyan ve tanıtan Refik Halid oldu. Yazdığı *Memleket Hikâyeleri*, hikâyeciliğimizin öncü eserleri arasında yer alır. Esasen, hikâyecilik tarihimizin öncüleri arasında iki önemli sima vardır: Ömer Seyfettin ile Refik Halid.

Refik Halid, sürgün gönderildiği yerlerde, boş durmadı. Gördü, gezdi, izledi ve bunları sonradan kitaplara döktü. Uzun yazarlık hayatında konuların bolluğu açısından sürgünlerin katkısı büyük oldu. Özellikle yurtdışındaki son 15 yıllık sürgün hayatı, romancılığımıza çok şey kazandırdı. Yeni kuşaklar, Refik Halid'i bu eserleriyle tanıdılar. Bâzıları da sinemaya aktarılan romanlarını seyrettiler.

Politika kuyusuna düşen adam

Refik Halid, mizah türünün haşarı bir kardeşi sayılan hicivde de bir üstaddı. Ne var ki, -mıknatısına yakalandığı- hiciv yüzünden, gençliğinin en verimli yıllarında cezalandırıldı. Eleştirilerden hoşlanmayan İttihat ve Terakki Partisi kodamanları, sıkça kullandıkları "sürgün" silahını Refik Halid'e yönelttiler. Refik Halid, eleştiri yapan yazarlar arasında, daima topun ağzında yer almıştır! İttihat ve Terakki yönetimi ona kan kusturdukça o da keskin kalemini süngüye dönüştürmekten çekinmemiştir! Sürgünlerin ciğerine işleyen üzüntüsü ve isyanı ile ezilmiş olan Refik Halid, bunlara karşı aynı amansız bir tutumla karşılık verme fırsatını yakalamış, olanca gücüyle üzerlerine yüklenmiştir. İşte Refik Halid, bir fırtınalı dönemin siyasî hayatına böyle karıştı. İttihatçıların karşıtı olan Hürriyet ve İtilâf Partisi'nde yer aldı. Ezikliğinin verdiği tepkiyle, kendisini politika sahnesinde buldu. Bu partinin yönetiminde görev aldı ve kabinesine girdi. Refik Halid'in başına ne geldiyse bu siyasî tutumundan, keskin kaleminin eleştirisinden, ilerisini sezimseyemeyen görüşünden geldi. Ama o, son hatasını -yurda dönünce- bütün açık kalpliliğiyle kabul etti ve Atatürk'ün büyüklüğünü her zaman dile getirdi. Zaten 150'liklerin affı ve onların anavatana dönmelerini hazırlayan düşünce, ilk defa Atatürk'ten gelmişti. Sürgün hayatının acılı kalp çarpıntılarını Refik Halid'in yazılarından okuyan Atatürk bundan etkilenmemiş miydi? Ruşen Eşref Ünaydın'dan dinlenildiğine göre, Atatürk "Bunları yazan adam vatansız kalamaz" demiştir.

Uydurma ölüm haberleri ve son ölümü

Refik Halid'in son ölümü, 18 Temmuz 1965 gününe rastlar. O yıl 77 yaşındaydı. "Son ölümü" dememizin çeşitli öykü-

leri var: Kaderin cilvesi ile 150'likler listesine alındığı için yaşamını yurtdışında sürdüren Refik Halid orada birkaç kez öldü! Belki de 5 defa... Ama ilk ölüm haberi, Türk basınında, edebiyat çevrelerinde, büyük üzüntüyle karşılandı. Bu ölümlerin nedenleri arasında, Amik Ovası'nda ördek avlarken gölde boğulduğu, bir trafik kazasında ailesi ile birlikte hayatını kaybettiği ve özetle dünyamızdan ayrıldığı haberleri yer almıştı. Gerçekle ilgisi olmayan bu acı haberlerin arkasında muziplikler, yanılgılar bulunduğu gibi, Refik Halid de düzenlemesiyle, ölümünün Türkiye'de nasıl bir yankı uyandıracağını öğrenmek istemişti! Bu ölüm haberlerinin en önemlisini ünlü mizahçımız yaratmıştı!

Refik Halid, kendi ölüm haberini ve ölümünden duyulan hüzünlü satırları İstanbul basınından izleyecek ve yaptığı bu oyunun sonucundan hoşnut olarak yaşamını sürdürecekti.

İstanbul basınında Refik Halid'in genç yaşta ölümü büyük üzüntü yaratmıştı. Mesela *Servet-i Fünûn* dergisi* ölümü, şu hazin cümlelerle okuyucularına ulaştırmıştı:

"... Bu müstesna, ince, zeki, hassas ve sanatkâr edip vefat etti. Vatan hasreti ile, genç yaşta, ölene nasıl acımayalım? Refik Halid'in siyasî hayatındaki karanlıkların karşıtı olarak, seçkin bir edebî yaşamı vardı. Yazılarında hiçbir muharririn, özellikle hiçbir mizahçının, yetişemediği kadar güçlü, çekici ve büyüleyiciydi. O ne keskin mizah, o ne zekâ, ne füsunkâr nükte..."

Halka yönelik bir mizah gazetesi olan *Karagöz* Refik Halid'in ölüm haberini pek eselli bir kayıp olarak, okuyucularına şöyle yansıtmıştı:**

"... Temiz ve açık Türkçe üzerine çok kıymetli hikâyeler, fıkralar yazan genç edib ve muharrir Refik Halid, gurbet eller-

(*) 20 Kasım 1924 tarihli *Servet-i Fünun*.

(**) 22 Kasım 1924 tarihli *Karagöz*.

de ölüp gitti. Siyaset âlemine karışıp hayatını kaybedenlerin biri de bu değerli genç arkadaşımızdır. Damat Ferit zamanında PTT umum müdürlüğü ettiği için 150'lik listeye giren ve bu yüzden anavatandan kaçıp Beyrut'a iltica eden bu felekzede gencin hâkine* hürmet eyler ve edebiyat âleminde bıraktığı boşluktan dolayı da münevver gençliği taziye ederiz..."

Refik Halid, Suriye'deki 15 yıllık sürgün hayatında, birkaç kez daha ölecek, gerek yanlışlıkla, gerek şakayla ve muzipliklerle karışık olarak yapılan yayınlar arasından bu ünlü mizah ustamız sapasağlam çıkacak, ama gerçek ölümü 18 Temmuz 1965 günü bir ameliyat sonunda vuku bulacaktı.

Refik Halid'i üzen bir olay

Refik Halid'in çok üzüldüğü ve benimde şâhidi olduğum bir olaya değineceğim. Refik Halid, bağırsaklarından rahatsızdı. Doktorlar ameliyatı öneriyorlardı. Ameliyat olup olmamakta tereddütü olduğu günlerde üstadın evine çaya gittik. Kemal Salih Sel, Ahmet Dallı ve ben. Hanımlar da vardı. Konu cenaze törenlerine ve gönderilen çelenklere dökülüverdi. Cenazelere gönderilen çelenklerden uzun uzun sözedildi. Refik Halid, gönderilen çelenklerin bir nevi ölenin değerini simgelediğini söyledi. Bu söz üzerine Ahmet Dallı -hiç yeri değilken- şöyle bir söz sarfetti:

- "Siz, Allah gecinden versin, vefat ederseniz çok çelenk gönderirler. Meselâ, şimdi burada bulunan üçümüzün çelenkleri başucunuzda yer alır," deyiverdi. Refik Halid biraz durakladı ve sohbete ara verdi.

Tesadüfe bakınız ki Refik Halid Karay'ın 1965 yılında öldüğü zaman üçümüz de cenazesinde bulunamadık. Bu, benim için büyük üzüntü olmuştur. Ancak Ahmet Dallı'nın

(*) Hâk: Toprak.

söylediği gibi, üçümüzün çelenkleri üstadın cenaze töreninde hazır bulundu. Ama bizler, tabutuna omuz veremedik. Ahmet Dallı, Londra'da bir ameliyatta, Kemal Salih İsviçre'de, ben bakanlık başmüfettişi olarak, o yaz Anadolu'nun uzak bir ilindeydim. Her üçümüz büyük dostumuzun cenazesine yetişemedik.

Bu ölüm, Refik Halid'in gerçek ölümüydü.

5 yıl geciktirilen af

150'liklerin affı, Cumhuriyet'in 10. yıldönümünde, 1933'de yapılacaktı. Bu felekzedelerden çoğu vatan hasreti ile yanıp tutuşuyordu. Refik Halid, Rıza Tevfik, hazırlıklarını yapmışlar, vatana kavuşmanın heyecanı içerisinde, müjdeli haberi beklerken yıkıldılar... Af, 5 yıl sonraya kaldı. Oysa feylesof Rıza Tevfik, bu af için Refik Halid'in yeni doğan oğlu Ömer Uğur'un bir müjde olduğunu şiire dökerek, ebcedle bir tarih bile düşürmüştü. Affın Cumhuriyet'in 10. yılında değilde 15. yıldönümünde yapılması çok değişik yorumlara neden oldu. Bu ertelemenin Lozan Antlaşması hükümlerinden kaynaklandığı biçiminde yorumlanmasını Refik Halid hiç benimsemedi. Affın 1933 yılında çıkartılmayarak 1938 yılına ertelenmesi sebebini, Refik Halid Cumhuriyet Halk Partisi içerisindeki müfrit tutucuların görüşüne bağlardı.

İsim babalığı

İstanbul'da Zeynep Kamil Hastahanesi'nde doğanlardan bâzılarının adlarını Refik Halid koymuştur. Gece yarısı doğan çocukların anası veya babası, sabahı iple çekerler ve erken saatlerde Refik Halid'e telefon ederlerdi. Bir kızlarının doğduğunu bildirerek, buna verilecek bir ad isterlerdi. Refik Halid, güzel ve işitilmemiş, orijinal adlar bulur, doğan çocu-

ğa mutluluk dileyerek bunu bildirirdi. Refik Halid'in kız çocuklara verdiği adlar arasında "Nilgün" başta yer alırdı. Esasen *Nilgün* adlı romanının yayınlanmasından sonra, çok aile doğan kızlarına bu adı vermişlerdir. Öyle sanıyorum ki bugün yurdumuzda genç ve orta yaşlı binlerce Nilgün adlı kadın vardır. Öte yandan Refik Halid telefon eden erkek çocuk ana ve babalarına, bâzı sorular yöneltir, onların adını babalarının ve dedelerinin isimlerini sorar, bunların karışımından oluşan yeni adlar üretir. Ve karşısındakilere bildirirdi.

Özet olarak şunu söyleyebilirim ki, o dönemde Zeynep Kamil Hastahanesi'nde doğan çocukların çoğunun isim babası Refik Halid Karay olmuştur.

Unutamadığım bir uyarısı

Refik Halid Karay, benim bir huyuma çok kızardı. Hattâ bu konuda sert çıkışları da olmuştur. Ben, dağarcığımda az da olsa, ansiklopedik konularla, biyografi ve bibliyografya bilgileri taşıyan bir kişiydim. Sırası geldikçe veya soruldukça bu bilgileri cömertçe aktarırdım. Nitekim, rahmetli dostum Haldun Taner, benim için yazdığı bir makalede bu cömertce tutumuma değinmişti. Refik Halid ise hiç yazılmamış veya işitilmemiş, araştırılıp meydana çıkartılmamış bâzı bilgileri -rastgele kişilere- cömertce nakletmeme pek kızardı. Ve "Hazinene sahip olmalısın!" derdi. Onun bu dostça önerilerini, yıllardan sonra, bugün daha iyi anlıyorum. Araştırmalarımdan edindiğim bilgilerle belgelerden başkalarına naklettiğim konuları, sanki kendi araştırma ürünleriymiş gibi kaynak göstermeden yayımlayanları gördükçe, rahmetli üstadımıza yerden göğe kadar hak veriyorum. Ne deneyimli bir üstadmış. O, dökme suyla değirmen döndüren nice insanlar görmüş!

MİDHAT CEMAL KUNTAY

Kahramanlık, millî destan türündeki şiirleriyle ün yapan Midhat Cemal, çağdaşları arasında aruzu, en akıcı kelimelerle, pürüzsüz kullanmaktaki ustalığı ile tanınır. Anlam, kapsam, ritm açısından şiirlerinde, Namık Kemal, Tevfik Fikret ve Mehmet Akif karışımı bir edâ sezilir. Türk kahramanlığını, millî duygularımızı öylesine rahatlıkla şiirleştirmiştir ki, bu özelliği zengin bir edebiyat ve dil kültürü yanında, sağlam bir tarih bilgisinden kaynaklanmaktadır.

Şairliğinin ötesindeki özellikleri arasında, tüm ömrünü harcadığı araştırmacılığı, kültür hazinemizi zenginleştiren raf kitapları, Midhat Cemal'in üstün uzmanlığını kanıtlar. Renkli kişiliği yanında, yüksek düzeyde sohbet adamlığı, hatipliği, fıkracılığı, çevresinin hayranlığını toplamıştır. Son özelliklerinden romancılığı ise, lezzetle yenilen yemeklerden sonra içilen nefis bir kahveyi anımsatır. Televizyon ekranına yansıtılan *Üç Istanbul* romanı, Midhat Cemal Kuntay'ın, yaşadığı dönemlerdeki siyasal ve sosyal yapının çalkantılı izlenimlerini ve değer yargılarını içermektedir. Ama, bir edebiyat üstadı olan Midhat Cemal yalnız, *Üç Istanbul*

demek değildir. Gelecek kuşaklara, eserleriyle, sohbetleriyle, etiket ve nezaket örneği davranışlarıyla, vefâ dolu dostluklarıyla, insan sevgisini yücelten görüşleriyle aktarılması gereken bir düşünürdü.

Şiir sohbetleri

Midhat Cemal'i 60 yıl önce tanıdım. Üniversite öğrencisiydim. Talât Paşa'nın "Adanalılar'ın babası" diye nitelendirdiği Sultan Reşat döneminde Nafia nâzırlığı yapmış olan -yengemin ağabeyi- Ali Münif Bey, Midhat Cemal'le bacanaktılar. Münif Bey, İstanbul'a geldikçe, küçük büyük hemşerilerini arar, Mülkiye-i Şâhâne'den sınıf arkadaşları Hüseyin Cahit Yalçın ile Prof. Hasan Tahsin Ayni'yi bulur, bu arada, mutlaka bacanağı, Beyoğlu 4. Noteri Midhat Cemal'e uğrardı.

1931 yılının şiddetli bir kış gününde beni, beraberinde Midhat Cemal'in noterlik dairesine götürdü. Girdiğimiz oda, noterlik dairesinden çok, duvarına asılmış tarihî bir fermanla, maun antika masa, koltuk ve dolaplarıyla, ünlü kişilerin bir sohbet salonunu andırmaktaydı. Midhat Cemal'i bu süslü salonda, H. Nâzım takma adıyla Edebiyat-ı Cedide'ciler arasında yer alan Ahmet Reşit (Rey) ile Namık Kemal'in oğlu Ali Ekrem (Bolayır)'la sohbet halinde bulduk. Sürdürdükleri nükteli ve şiirli sohbetlerini dinlerken, sevinçten uçuyordum. Çağdaşlarına olduğu kadar, kendisinden yaşça çok küçük olanlara da aynı nezaketi ve kibarlığı gösteren Midhat Cemal'in, o günden itibaren, hayranları arasında yer aldım. Dostluğumuzun doruğu, 1943-1944 yıllarında, hemen her akşam, İstiklâl Caddesi'ndeki Lebon'daki beş çaylarında oluştu. Ankara'da oturduğumuz yıllarda da onun Ankara'ya, benim İstanbul'a geliş gidişlerimizde dostluğumuzu sürdürdük. 1952'den sonra, yine Lebon'daki sohbetlerimize devam ettik.

Kadınların baygın bakışları

Yakışıklı erkek büstüne model olabilecek, gözalıcı bir başı ve bu başın üstünde, özenle taranmış, gümüş renkte saçları vardı. Pembeleşmiş dolgun bir yüz, bu yüzü güzelleştiren iri gözler, Midhat Cemal'in görünümüne bir özellik katardı. Boynundaki zarif kravatı, göğüs cebini madalya gibi süsleyen renkli mendiliyle bir eski zaman aristokratını andırırdı. Delikanlılığı dönemindeki güzelliği anlatılırken, Beyoğlu'ndaki levanten kadınların, akşam gezintilerinde, onu baygın bakışlarla süzdükleri söylenirdi!

Tatlısu Frenkleri'nden hayli dostları vardı. Onların davetlerine, karnaval niteliğindeki eğlencelerine katılırdı. Teşrifat ve etiket kaidelerine son derece düşkündü. Bu açıdan yabancı dostlarının da hayranlığını kazanmıştı. Alafranga görünümlüydü, ama kalbi koyu bir Türk olarak atardı. Elinden kitap ve dergi düşmezdi. Bunların hepsi de kültür ağırlıklı eserlerden oluşurdu. Bir Fransız edibi hangi kitapları okuyor, hangi dergileri izliyorsa, Türkiye'de de Midhat Cemal bu tür eserleri okur ve izlerdi. Zengin kitaplığı, zarflar dolusu değerli belgeleri vardı. Onlar arasında -mutluluk duyarak- bir ömür harcamıştı. Güzel yazar, güzel konuşurdu. Edebî süzgeçten geçirdiği güzel kelimeleri kucaklaştırıp, akıcı cümlelere dönüştürmekteki ustalığını zirveye çıkarmıştı. Sohbet dediğimiz, kafamızı ve gönlümüzü ferahlatan tılsımlı olay, onun masasında bir kültür çerçevesiyle süslenirdi.

Beyoğlu 4. Noteri...

Midhat Cemal, Türkiye'de en uzun noterlik yapan bir hukukçuydu. Noterlik dairesi, Edebiyat-ı Cedide'den başlayarak, Fecri-Âtî, Beş Heceliler ve Millî Edebiyat gibi akımların

temsilcilerinin sık sık uğradıkları bir sohbet yeriydi. Öte yandan buraya, İstanbul'un büyük tacirleriyle sanayicileri, ünlü avukatlar, zengin levantenler, yabancı şirketlerin temsilcileri, müdürleri uğrarlardı. Bunlar, hem tüm noterlik işlerini Midhat Cemal'e yaptırırlar, hem onun zevkli sohbetinden yararlanırlardı. Bütün noterlik muamelelerini Başkâtip Süreyya Ormancı yapardı. Beyoğlu 4. Noterliği, zengin ve çok sayıda işlemlerin yürütüldüğü bir yerdi. Bu açıdan, yıl sonu bilançosu, diğer noterlere kıyasla hayli kabarık olurdu. Ne var ki, Midhat Cemal masrafı ağır bir kişiydi. Geçimine katkı olsun diye, son yıllarında *Son Posta* gazetesine günlük fıkralarla tarihî makaleler yazardı. Yayımladığı kitaplarından da çok fazla para aldığı iddia edilemezdi.

Lebon sohbetleri

Midhat Cemal, her gün saat 17.00'de Galata'daki noterlik bürosundan çıkar, Tünel yoluyla dinlenmek ve sohbet etmek için, Beyoğlu'nun gözde pastahanesi Lebon'a gelirdi. Lebon, Paris'teki litere café'lerin benzerleri olarak -Kırım Savaşı'ndan sonra- Fransız büyükelçisinin öncülüğüyle açılmıştı. Ömrünü bir asır sürdürmüş olan bu pastahane, Türk ve yabancı ünlülerin sohbet yeriydi. Edebiyatımızın ünlüleri arasında yer alan, Abdülhak Hâmid'ler, Süleyman Nazif'ler, Sâmi Paşazade Sezaî'ler, Abdülhak Şinasi Hisar'lar, Lebon'un tipik, Batı esintili müşterilerindendi.

Midhat Cemal, hastalığına kadar, bu pastahanenin gözde konuklarındandı. Masasında Güzel Sanatlar Akademisi profesörlerinden Kenan Temizan ile Nejat Sirel, Orhan Seyfi ile eşi, -sonradan gönül ilişkisi bulunduğu söylenen- güzel bir hanım otururdu! O yıllarda dargın olduğu Yusuf Ziya Ortaç'la, Orhan Seyfi'nin aracılığıyla barışınca, onun da, yüksek sesli esprileriyle, bu masadan, Lebon'un tavanlarına

yükselen kahkahalar duyulurdu! Lebon'da yer bulamayan bâzı hanımların, Midhat Cemal'in masasındaki iskemleleri gözlerine kestirmeleri, şairimize, âdeta mutluluk verirdi! O, çevresine oturan her kadının elini -tanısın tanımasın- büyük bir saygıyla öperdi! Çevresi, üstadın bu tutumunu, biraz alafranga bulurdu!

1950 sonbaharında, eşimin yeğeni ile, Midhat Cemal'in bacanağının oğlu Beyoğlu Evlendirme Dairesi'nde nikâhlandılar. Şâhitlerden birini Midhat Cemal, ötekini İbnülemin Mahmud Kemal olarak düşünmüştük. Ne var ki, İbnülemin, Midhat Cemal ile bir masada oturmayı kabul etmedi. Geçmişteki eski dostlukları -basına yansıyan bir eleştiri yüzünden- iyice bozulmuştu. İbnülemin, nikâh salonunun gerisine doğru oturdu. Nikâhtan sonra genç gelin, şâhidi olan Midhat Cemal'in elini öpmek istedi. Fakat Midhat Cemal, daha atik davranarak -torunu yaşındaki- gelinin elini öptü! Fazla tutucu olan İbnülemin Mahmud Kemal, bu sahneye dayanamadı. Oturduğu iskemleden hızla kalktı. Yüksekçe bir sesle;

- "Bakın hele şu kart zübbeye! Burasını, eski Pera'ya çevirdi," diyerek salonu terketti!

Ona, aristokratlığı yakıştıranlar olurdu. Sade vatandaşın seviyesine inmezdi. Vapurda hırpani kılıklı, üstü başı kirlice biri yakınına oturacak olsa hemen yer değiştirirdi. Çok temiz, lüks kumaşlardan dikilmiş kostümler ve gömlekler giyerdi. Oturmak için en temiz yerleri seçerdi. Pastanın, meyvenin en güzelini yer, dostlarına buket gönderirken, çiçekçinin başında bulunurdu! Yaz aylarında Büyükada'da Anadolu Kulübü'nde, diğer aylar Lebon'da ya da Abdullah Efendi'de çay içer ve yemek yerdi. Abdullah, o yıllarda, Beyoğlu'nun göbeğinde, gözde bir lokantaydı. "İnsan bir lokantada üç kap yemek yiyeceğine ödeyeceği parayla Abdullah Efendi Lokantası'nda, bir kap yemek yesin!" derdi.

Midhat Cemal'lerin evlerinde bir zamanlar mutfak yok gibiydi! Eşi Naile Hanım, Midhat Cemal gibi, dumanı sevmezdi. Çoğunlukla ona da, Abdullah'tan yemek gönderilirdi! Her şeyin lüksüne tutkun olan Midhat Cemal'in kullandığı mektup kâğıtları ile zarfları, hattâ makalelerini yazdığı müsvette kâğıtları bile, eşine az rastlanan nefasetteydiler...

İnce espriler

1934 Şubatı'nda, dünyanın en ünlü şarkıcısı ve dansçısı, Josephine Baker Istanbul'a geldi. Beyoğlu'nda, sonradan adı Saray Sineması'na dönüştürülen Glorya Sineması'nda, üstüste, konserler verdi. Sanırım Beyoğlu, Beyoğlu olalı böylesine hınca hınç bir kalabalık ve gişe önünde sokaklara kadar uzanan kuyruk görmemişti. Ünlü yıldızın kıvrak raksları ve tavanda akisler yapan sihirli sesi, herkesi büyüledi. Dışarıya çıktığımız zaman, lapa lapa kar yağıyordu. Midhat Cemal ile sinemanın holünde karşılaştık. Hayranlığını belirterek, kalın kaşkolünü boynuna sıkça doladı. Gecenin izlenimlerini sordum. "Yarın büroya gel, (Beyoğlu 4. Noterliği onun bürosu ve sohbet yeri idi) çaya beklerim. Orada uzun uzun konuşuruz," dedi.

Midhat Cemal, her zaman zevkle dinlenen, bir edebiyat ve sohbet adamıydı. Bu fırsatı hiç kaçırır mıydım? Ertesi günü, havanın karlı olmasına rağmen, bürosuna gittim. İşine gelmemişti. Bir gün sonra tekrar gittim. Rahatsız olduğunu ve evden çıkmayacağını söylediler. Geçmiş olsun diye, bürosundan, evine telefon ettim:

- "Beyefendi, neniz var," dedim. Cevabı şöyle oldu:

- Hastalığım, Josephine Baker'i seyrettiğimiz gece başladı. Beni, kömür çarptı!

Eşinin ölümü

Midhat Cemal, Sultan Abdülhamid'in çok sevdiği, Hicaz Valisi Ahmet Ratip Paşa'nın en güzel torunlarından Naile Hanım'la evliydi. Şimdiki *Cumhuriyet* gazetesinin, eski ahşap, fakat tavanları süslü olan binasının o zamanki sahiplerinden olan dedesiyle, babası Nuh Bey'in ihtişamlı dönemlerinde, çocukluğunun birkaç yılını yabancı mürebbiyelerle geçiren Naile Hanım, yüzünün ve gözlerinin güzelliği ile, sosyetede ün yaptığı sırada, Midhat Cemal ile evlendirilmiş, Midhat Cemal de o dönemin en yakışıklı, kültürlü ve ilerisi parlak bir genci olarak nitelendirilmişti. Her güzelliği seven, güzel eşini de çok sevmişti. Ne var ki, Naile Hanım'ın erken sayılabilecek bir yaşta ölümü, şairimizi çok derinden yaralamıştı. Tek oğulları Vedat Kuntay'dır.

Her şeyin güzelini seçen, her güzelliği savunan Midhat Cemal, özellikle kadınlar üzerine, değişik yorumlar yapması ile tanınırdı. Her kadında bir güzellik bulurdu. Kiminin gözlerinde, kiminin gamzesinde, kiminin ellerinde, kiminin dillerinde, herkesin göremediği, sezemediği güzellikleri şiirli bir dille anlatırdı. Kiminin çay içişini, kiminin el sıkışını, kiminin şemsiye açışını, kiminin eldiven çıkarışını, pırıl pırıl kelimelerle yansıtırdı! Bunları, dörtlüklere döktüğü de olurdu. Sohbetlerindeki kültür, davranışlarındaki kibarlığın verdiği huzur dolayısıyla, gerek yabancı gerek Türk sosyetesindeki kadınlardan her zaman saygı görürdü. Son yıllarında, Lebon'daki çay saatlerinde, Abdullah Efendi'deki yemeklerinde yanından ayrılmayan, kendisinden yirmibeş yaş kadar küçük, değişik tipte bir güzel kadın, herkesin dikkatini çekerdi! Pembe rengi bol yüzlü, her zaman hafifçe tebessüm eden, değişik dudaklı bu kadın -hiç konuşmadan- saatlerce Midhat Cemal'i dinlerdi. Bu kadının, çay saatlerinde gelmediği günler, Midhat Cemal'in masasına âdeta bir

hüzün çökerdi... Bizim de tanıdığımız bu güzel hanımın geniş bir kültürü yoktu ama yeteneğinde olan kapma ve öğrenme açısından, özellikle etiket konusunda, Midhat Cemal'den çok şey öğrendiğini söyleyebilirim. Midhat Cemal sayesinde iç dünyasını zenginleştirdi. Şairimiz, bu kadının masasında oturmasından büyük mutluluk duyuyordu. Aralarındaki bu gönül bağının, platonik sınırları aştığını sanmam.

Bu güzel kadının, Midhat Cemal'in ölümünden duyduğu acıyı, kendi ölümüne kadar taşıdığı söylenir... Yüz çizgileri derinleşmiş, fakat Midhat Cemal dönemindeki kibarlığından zerre kaybetmeden geçen yıl, bir televizyon filmi seyrederken kalp sektesinden öldüğünü işittim.

Milletvekili olma arzusu

Atatürk döneminde -Halit Ziya Uşaklıgil hariç- şair ve ediplerimizin çoğu parlamentoya girdiler. Mustafa Kemal'in, Kurtuluş Savaşı'nın bunalımlı günlerinde Türkiye Büyük Millet Meclisi kürsüsünde şiirini okuduğu Midhat Cemal, her nedense, bu kafileye katılamadı. Dönemin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, şairimizin okul arkadaşıydı. Onun girişiminden de müsbet sonuç alınamadı. Parti Genel Sekreteri Recep Peker ve çevresindekiler Midhat Cemal'i "Pera donjuanı!" olarak nitelemişlerdi. Gerçi Midhat Cemal, sosyal ilişkilerde Batı etiketine fazla eğilimli, Beyoğlu levantenlerinin toplantılarına da katılırdı ama, "Türk"lüğünü, şiirlerinde yaşattığı gibi, her katıldığı toplantıda kalbinde yaşatırdı.

1946 seçimlerinde arkadaşları Orhan Seyfi ile Yusuf Ziya'nın CHP listesinden parlamentoya girmeleri, Midhat Cemal ile Peyami Safa'yı, 1950 seçimlerinde harekete geçirdi. Midhat Cemal, Çorum'dan, Peyami Safa Bursa'dan, Halk Partisi adayı oldular. Doğma büyüme İstanbullu olan, Ana-

dolu'yu, kırsal bölge illerini hiç görmemiş olan Midhat Cemal'in Çorum'dan aday gösterilmesi, ona pek çekici gelmedi. Ama, zorunlu olarak, Çorum'a gidecek, seçmenlerine kendini tanıtacaktı!

Partilerinden talimat almak üzere Midhat Cemal ile Peyami Safa Ankara'ya geldiler. Bu iki seçkin edebiyat üstadı ile -Ankara'da kaldıkları sırada- her gün, rahmetli dostum Munis Faik Ozansoy'la birlikte görüşüyorduk. Ankara Palas'ta çaylar içtik, Karpiç'te yemekler yedik. Renkli sohbetleriyle gönüllerimizi doyurduk. Her iki edebiyatçımız seçmenleri karşısında nasıl konuşacaklarını planlıyordular. Midhat Cemal konuşmasının ağırlığını edebiyata yüklettecekti. Bu amaçla, yanına Esat Muhlis Paşa'nın divanını almıştı. Propagandası sırasında, bu divandan parçalar okuyacaktı! Sonsuz saygım olan üstada;

- "Aman beyefendi," dedim. "Siz Esat Muhlis Paşa'dan filan şiir okumayınız. Kendi şiirlerinizden okursanız, dinleyenlerin kalbinde saygınlık kazanırsınız. Çorum'da, Esat Muhlis Paşa'nın divanından zevk alacak kaç seçmen çıkacak?"

Midhat Cemal, yurdun her köşesini, her kasabasını, edebî zevklerle gelişmiş kişilerle dolu sanıyordu! Midhat Cemal'in Çorum'da seçmenlere hitap etmesi gerçekleşmedi! Ankara'dan Çorum'a giderken önemli bir trafik kazası geçirdi. Başı ve kolları sargılar içinde, kaldırıldığı hastaneden Ankara'ya döndü! Ölümden kurtulmuştu. Olayı; "Dimyat'a pirince giderken, evdeki bulgurdan olacaktık" diye yorumladı.

1950 seçimlerinde CHP büyük yenilgiye uğramıştı. Midhat Cemal ile Peyami Safa seçimlerde kaybettiler. Midhat Cemal, sağlığına titizlikle itina edenlerdendi. Kuranderden korkardı. "Nezle"nin zatürreeye, zatürreenin verem'e dönüşeceğini, sohbetlerinde sık sık tekrarlardı. Lebon'da, salonu havalandırmak için bir pencere açılacak olsa, kıyameti koparırdı. Oturacağı iskemlede, yürüyeceği yolda temizlik

arar, tozdan, rüzgârdan, çamurdan nefret ederdi. Amansız bir hastalık olan kanserden konuşulursa ödü patlardı! Üç İstanbul romanında kanseri, ölüme giden bir köprü gibi tanımlar; bu hastalıktan ölenleri hüzünlü kelimelerle yansıtır. Ne var ki Midhat Cemal, en çok korktuğu bu hastalığa yakalanacak -ve akciğer kanseri olduğunu bilmeden- 30 Mart 1956 günü, çok şeyler görmüş, çok şeyler okumuş olan gözlerini kapatacaktır.

Midhat Cemal'in alınganlığında da, duygusallığında da orijinallik vardı. Eşinin kaybı üzerine yaptırdığı iki kişilik mezar taşına, sağlığında -aklımda kaldığına göre- şunları yazdırmıştı:

"Ey yolcu! Burada bir karı-koca yatıyor. İkisine bir fatiha yetişir."

Ahmed Midhat Cemal, 1885 yılında İstanbul'da doğdu. İşkodra'nın köklü ailelerinden Selim Sırrı Bey'in oğludur. Fransız Okulu'ndan sonra Vefa İdâdisi'ni bitirdi. Mekteb-i Hukuk'tan birincilikle mezun oldu. 1908'de, Türkiye'de ilk defa, hukuk doktorası yaptı. Hocası -daha sonra sadrazam olan- İbrahim Hakkı Paşa'nın takdirini kazandı. Onun asistanlığına tayin edildi. Hukuk'ta "Hitabet" dersi verdi. Bu arada imtihanla Adliye Nezâreti hususî kalemine atandı. Kısa hâkimliğinden sonra, noter oldu. Türkiye'nin en uzun noterlik yapan hukukçusu idi. 17 yaşındayken babasını kaybeden Midhat Cemal, 10 kişilik ailesinin geçim yükünü omuzladı. Hukuk öğrencisiyken gazetecilik, özel öğretmenlik, daha sonra avukatlık yaparak hayat kavgasını sürdürdü. Noterliği sırasında Türk edebiyatına zenginlik veren raf kitapları hazırladı. Son yıllarında bile, bir delikanlı enerjisiyle, çevresine çalışma zevki aşıladı. 30 Mart 1956 günü öldüğünde 71 yaşındaydı.

CELÂL ESAD ARSEVEN

Celâl Esad Arseven İngiltere'nin ünlü başbakanı Churcill ile aynı yılın aynı gününde ve aynı saatte doğmuştu. Meslekleri, öğrenimleri, sanat tutkuları ve uzun yaşamları bakımından benzerlikleri vardı. Bu benzerlikleri dolayısıyla, ömürlerinin sonuna doğru, aralarında yazışmalar oldu. Yaptıkları resimlerden yazdıkları kitaplardan birbirlerine armağan gönderdiler.

Bir asra yaklaşan uzun ömrünün yarısı, çok değişik konular içerisinde heyecanlı, dalgalı, maceralı geçti. Ne var ki, insan üstü denilebilecek çalışkanlığı ve ruh zenginliği ile dereleri atlamasını, fırtınaları göğüslemesini, karanlık yolunu ışıklandırmasını başardı.

Celâl Esad Arseven, güzel sanatların her dalında eserler verdi. Mimarî, şehircilik, eski uygarlık eserleri, resmin her türü ile musikî, tiyatro ve operet yapıtları, sinema ve hülâsa genel kültürle ilgili ansiklopedik konularda sayısız uğraşılar, konferanslar ve yayınları ile milletimizin nâdir yetiştirdiği bilim adamlarındandı. Bu kadar bilgi yükünü taşıyan kafası, hayranlık uyandıran bir sağlamlığa, tazeliğe sahipti.

Sanatın ve genel kültürün böylesine cömertçe zenginliğine erişmiş, doruğuna çıkmış bilimsel eserleri ile milletlerarası kaynaklar arasında yer almış, kaç kişimiz var? Parmaklarımızla sayılacak kadar az... İşte Celâl Esad Arseven bunlar arasında, şahadet parmağımızla gösterileceklerdendir.

Türk sanatına yaptığı hizmetler onu, sanat dünyamızın unutulmazları arasında motifleri ile süslü görkemli bir koltuğa, bir eski İstanbul efendisi olarak oturtmuştu. Celâl Esad Arseven, bir eski zaman beyefendisiydi. Terbiye ve nezaketi, dostluğu ve duyarlığı, çekici ve yetiştirici yönü ile sanatseverleri yıllarca evinde toplayarak -Batı'daki örneklerinden farksız- bir kültür ve sanat koruyuculuğu yapmıştır. Uğraşıları ve yaratıcılığı açısından "Arseven" soyadı, doğrusu en çok ona yaraşıyordu.

Baba yüzü görmeyen çocuk

Celâl Esad, Sultan Abdülaziz'in son yıllarında, iki kez sadrazamlık yapan Sakızlı Ahmet Esad Paşa'nın oğludur. İstanbul'da 1875 Kasım'ında doğduğu zaman babası, Ege kıyılarında bir sürgün gibi yaşıyordu. Oğlunun doğuşuna sevindi. Kendisinin İstanbul'a gelmesi mümkün değildi. Çocuğunun yüzünü görebilmek için onu yanına getirtmek istedi. Bu özlem içerisinde eski sadrazam Bayındırlı Karavezir Sadık Paşa'nın şerefine verdiği bir akşam ziyafetinden sonra, sancılanarak öldü. Esad Paşa'nın bu ani ölümü, bazı kuşkuların doğmasına, zehirlendiğinin söylenilmesine bile neden oldu. Babası öldüğünde, Celâl Esad, 40 günlük bir bebekti.

Celâl Esad'ın babası Sakızlı Esad genç yaşta yıldızı parlayan subaylardandı. Keçecizade Fuat Paşa sadrazam olunca, 1861 yılı sonunda onu Paris'e ateşemiliter olarak atadı. Aynı zamanda uzun yıllar Paris'teki Mektebi Osmanî'de de müdürlük yaptı.

Paris'teki uzun hizmet yılları, -Bâbıâlî ile yaptığı yazışmalara göre- başarılarla doludur. Ordumuzun ihtiyacı olan araç ve gereçlerin Fransa'dan, Belçika'dan, İngiltere'den sipariş etmek, bunları Türkiye'ye sevketmekle beraber, Batı'da askerlikle ilgili yenilikleri izleyerek Türkiye'de uygulanabilecek olanları dilimize çevirerek zamanında devlete ulaştırmak, başlıca hizmetlerindendi. Askerlik mesleğinde bu bilimsel çalışmaları onu kısa zamanda seçkin bir kumandan ve devlet adamı niteliğine kavuşturdu.

1867 yılında III. Napolyon'un misafiri olarak Sultan Abdülaziz'in Paris'e yaptığı gezi sırasında binbaşı rütbesindeyken, gayretleri padişahça mahallinde takdir edildiğinden rütbesi hemen yükseltildi. Ayrıca padişahın Paris'ten yurda dönüşünde, onun refakatinde yer aldı. İstanbul'a dönüşünde paşalık verildi. Valiliklerde ve kumandanlıklarda başarılı bir yönetici olduğu saptandı. Ömrünün sonuna doğru iki kez sadrazamlık yaptı. Sadrazamlığa başladığı zaman ilk iş olarak, 150.000 kuruş olan sadrazamlık maaşını 50.000 kuruşa indirdi. Diğer vezirlerle devlet adamlarının maaşlarını da bu nisbette azalttı. Devletin malî yönden çok sıkıntılı yıllarına rastlayan sadrazamlığı, hele genç yaşta böyle bir makama atanması, çevresinin kıskançlıklarına neden oldu. Azledilerek Aydın Valiliği'ne gönderildi. Yukarıda belirttiğimiz gibi, 47 yaşında iken, İzmir'de öldü.

Değişik okullarda eğitim

Genç denilebilecek bir çağda ölen Sadrazam Esad Paşa'nın duygulu bir kardeşi vardı. Bu, daha sonra müşir (mareşal) olan, Kâzım Paşa'dır. Kâzım Paşa, bu aile acısını kadere bağlayan bir inan içerisinde felaketi hafifleten hayat felsefesi ile, yeğeni Celâl Esad'ın iyi yetiştirilmesine önayak oldu. Aslında Celâl Esad'taki sınırsız çalışkanlık, her konudaki

önsezicilik, onun tahsil hayatında başarılı olmasına yetmiş ve artmıştır cla...

Celâl Esad, 15 yaşına kadar, o sıralarda tanınmış aile çocuklarının devam ettiği Mekteb-i Sultanî'de okudu. Galatasaray'ı ikmal etmeden, Mülkiye-i Şâhâne'ye (Siyasal Bilgiler Fakültesi) sınavla girdi. Burayı başarı ile bitirdikten sonra, özel zevkinin çekiciliğine uyarak, Sanayi-i Nefise Mektebi'ne (Güzel Sanatlar Akademisi) girdi. Burayı da bitireceği sırada, Sultan Abdülhamid'in emri ile, Harbiye'nin aristokratların devam ettiği zâdegân sınıfına kaydettirildi ve buradan da başarı ile mezun oldu. Harbiye'de aynı sırada oturduğu sınıf arkadaşı, Mareşal Fevzi Çakmak'tı. Mülkiye'de isc yanyana oturduğu sınıf arkadaşı da feylesof Rıza Tevfik'di.

Sultan Abdülhamid'in duygusal bir yönü vardı: Saltanata sadakatle hizmet edenleri korumak. Amcası Sultan Abdülaziz devrinde, Sadrazam Esad Paşa'nın hizmetini ve dürüstlüğünü yakından izlemiş bulunan Abdülhamid, bir gün Esad Paşa'nın kardeşini yanına çağırtır. O sıralarda merkez kumandanı, daha sonra Hicaz Demiryolları nâzırı olan Kâzım Paşa'ya padişah şu soruyu yöneltir:

- Biraderiniz merhum Esad Paşa'nın bir oğlu olacak. Şimdi nerededir?

Kâzım Paşa, yeğeni Celâl Esad'ın Mülkiye mektebini bitirip Sanayi-i Nefise mektebine devam ettiğini söyler. Sultan Abdülhamid:

- "Öyle şey olmaz!" der. "Asker evladı, asker olmak lazımdır. Onu Harbiye Mektebine verelim. Zâdegân sınıfında okusun. Sonra benim yaverim olsun."

Yıldız Sarayı'na Harbiye Mektebi Kumandanı'na, padişahın bu konudaki emri o gün bildirilir.

Celâl Esad, durumu bir büyük müjde gibi amcası Kâzım Paşa'dan duyunca, önce itiraz edecek olur. O günün koşullarına göre, amcası Kâzım Paşa kaşlarını çatar ve Celâl

Esad'a son sözünü söyler:

- Padişah emrine muhalefet yapılmaz! Karar kesindir.

İşte Celâl Esad bu suretle Harbiye'de de okur, mezun olunca pırıl pırıl sırmalı elbiseler giyinerek ve kılıç kuşanarak, Abdülhamid'in yaverleri arasına karışır!

Celâl Esad'ın yaverlik yılları

Celâl Esad, Abdülhamid'in yaverleri arasında, fazla sivrilemedi. Aslında, tepesinden tırnağına kadar sanata yönelik bir kişiydi. Bu bakımdan mesleğine ısınamadı. Diğer yaverlerin çoğu paşalığa kadar yükselirken o teğmenlikle başladığı yüzbaşılıkla sürdürdüğü yaverliğini, önyüzbaşılıkla sonuçlandırdı. Yaverliği sırasında, Celâl Esad'ın başından geçen hayli ilginç anıları vardır. Yaverliğe başlarken sırmalı giysileri ile saraydan tahsis edilen İngiliz yapısı eğerli beyaz atına binerek kılıç kuşanmıştır. Bu hâli ile eve ilk geldiğinde, annesi Fatma Suzidil Hanım, sevincinden hüngür hüngür ağlamıştır.

Celâl Esad Bey, padişah yaverliğinin cakasını, daha çok sevgilisinin evinin önünden geçerken sattığını, yaverliğinin mutlu ve zevkli yönünün bundan ileriye gidemediğini söylerdi. Yaverlik yıllarında cuma selamlıklarında bulunmuş, yabancı ülkelerden gelen sanatkârların Yıldız Sarayı'nda verdikleri konserleri hayranlıkla dinlemişti. Bu arada Celâl Esad Bey'in yaverlik anıları arasında, acı ve korkulu olaylar olmuştu. Bunlardan ikisi çok ilginçti.

Deprem ve Abdülhamid

Dolmabahçe Sarayı'nın merasim salonunda geçen bu olay, İstanbul'un tarihindeki büyük zelzelelerden biriyle ilgilidir. Padişah, tören salonunun ortasında kurulmuş bulunan al-

tın yaldızlı bir tahttadır. Devlet büyükleri ve saray mensupları, kendilerine ayrılmış bulunan, özel yerlerindedirler. Mızıka, locaya yerleşmiş marşlar çalmaktadır. Padişah tahtının saçağını Gazi Osman Paşa tutmaktadır. Tebrik sırasına göre ilgililer padişahın huzurunda eğilip bu saçağı öpmektedirler. Tam bu sırada büyük bir yer sarsıntısı başlar. Mızıka susar, tavandaki büyük avizenin billurları birbirlerine çarpar, bir çıngırak sesidir salonu kaplar. Herkes şaşkınlık ve heyecan içerisinde kaçışırken, istifini bozmayan padişah:

- "Telaş etmeyin. Kimse yerinden kımıldamasın!" diye bağırır. Arkasından "Allahüekber" diyerek ellerini havaya açar, duaya başlar.

Ama, can her şeyden tatlıdır. Genellikle salondakiler, birbirini çiğnercesine kaçışırlar. Yaver Celâl Esad Bey de rıhtım tarafındaki, camları kırılan pencereden birkaç saray mensubu ile birlikte kendisini yere atar. Gelgelelim, rıhtım tarafındaki nöbetçilerin yer sarsıntısından haberleri yoktur. Sarayda bir suikast var şüphesi ile, tüfeklerinin namlularını pencereden atlayanlara çevirirler. Ama, durum birkaç saniye içerisinde anlaşılır. Kendi deyimiyle, yer sarsıntısından en çok heyecanlanarak kaçan padişah yaveri Celâl Esad olur! Bu, yerinden kıpırdamayan soğukkanlı padişahın gözünden kaçmaz!

Damatlık teklifi

Celâl Esad Bey'in yaverliği sırasında geçirdiği ikinci korku, saraya damat olma teklifidir!

Bir gün Başmabeyinci İzzet Paşa, acele Celâl Esad'ı aratır. Acele istenmesinden kuşku duyan Celâl Esad'ın hatırına çok kötü şeyler gelir. Ama, mabeyincinin huzuruna çıkınca, onun tatlı tavrından, sevimli konuşmasından ferahlık duyar. Mabeyinci şöyle söze başlar:

- Celâl Bey, sarayda evlendirilecek üç sultan var! Sizin haliniz, ahlâkınız, kişiliğiniz hakkında derlenen bilgiler, damatlığa lâyık bir genç olduğunuz doğrultusundadır.

Celâl Esad'ın beyninde şimşekler çakar. Çünkü, kendisinin Fransız asıllı bir kızla ilişkisi vardır. Damatlığı reddetmek, o günün terbiye kurallarına, geleneğine uymaz. Bu nedenle "Damat olmak istemem" diyemez. Ama bir bahane bulmak gerekir... Yerinde bir yalan söylemek, bu yalanın incelenmesinde, gerçekliğini sağlamak lazımdır. Celâl Esad hemen mabeyinciye şu karşılığı verir:

- Teveccühlerine müteşekkirim. Ancak bendeniz bir yıldan beri evliyim!

Mabeyinci üzüntülü bir sesle:

- "Ya, öyle mi? Biz bu ciheti bilmiyorduk. Bize noksan bilgi verilmiş," der.

Kıvırdığı yalanın endişesi ile Celâl Esad Bey, evine gelir gelmez, yakın akrabalarından iki şâhit bulur ve yıllardır flört ettiği kızla -bir yıl önceki tarihi kullanarak- nikâhlanır.

Celâl Esad Bey'in üç karısı

Celâl Esad Bey üç kere evlenmiştir. İlk eşi Fransız, ikincisi Alman, üçüncüsü Türk'tür. Birincisiyle aşk izdivacı, ikincisiyle kültür, üçüncüsüyle huzur evlenmesi yapmıştır.

Celâl Esad, Galatasaray'da öğrenci iken Fransız asıllı bir öğretmeni vardır: M. Charelle. Zaman zaman bu öğretmenin evine giden Celâl Esad, daha çocuk yaşlardadır ama aşk ateşinin içine düşmüştür! Hocasının kızı Matmazel Charelle'in dillere destan bir güzelliği vardır! Celâl Esad'ın deyimi ile, yıllarca bu kızla, Frenk usulü, flört ederler! Ancak Yıldız Sarayı'ndan damatlık teklifi gelince, Celâl Esad bu sevgilisi ile çabucak nikâhlanır, Matmazel Charelle'in adı da Selime Hanım'a dönüştürülür! Bu evlilikten doğan Hikmet

uzun yaşamaz. Daha sonra, yakın zamana kadar Fransa'da yaşayan Esad Celâl ile, hâlen hayatta bulunan Leylâ (Dilman) Hanımefendi doğarlar. Anaları Fransız olduğundan, her iki çocuk Fransızcayı Fransızlar gibi konuşurlar. Ne var ki, Celâl Esad'ın bu güzel eşi, herhalde aile birliğini zedeleyecek bir harekette bulunur ki, Celâl Esad onu boşar. Fransız asıllı eşi, çocuklarını terkederek Fransa'ya gider.* Celâl Bey, küçük yaşta olan Esad'ı Kadıköy'deki Fransız Okulu'na verir. Daha sonra Fransa'da okutur. Üç yaşındaki kızı Leylâ'yı da daha sonra evlendiği Alman asıllı üvey anne büyütür.

Celâl Esad Bey'in ikinci eşi Anne (Anni) kültürlü bir Alman'dır. Celâl Esad'a bir kültür incelemesi sırasında Berlin'de rastlar. Bu Alman kızı Batı dilleri üzerinde uzmandır ve filologdur. Türkiye'ye geldikten sonra, Celâl Esad'ın ilk eşinden doğan kızı Leylâ'ya gerçek bir annelik yapar. Ne var ki, Anne, durgun sessiz bir kadındır. Türkçe öğrenmez. Türk çevresinde gerekli yerini bulamaz. Çocuğu da bulunmadığından, günlerini değerlendirmek, kendisine bir meşgale olmak üzere kiliselere devam eder. Hayır işleri ile uğraşmaya başlar. Sanırım 1936 yılında Celâl Esad Bey'le ayrılırlar. Almanya'ya dönen Celâl Esad'ın ikinci hanımı, yakın

---

(*) Celâl Esad Bey'in Fransız asıllı ilk ve güzel eşi, Türkiye'yi terkettikten sonra, Fransa'da bir İngiliz'le evlenmiştir. Ondan da üç çocuğu olur. Celâl Esad'ın oğlu Esad Celâl ise, Paris'te okuduğu yıllarda tanıdığı -kendisinden 6 yaş büyük olan- İtalyan asıllı N. Aperi ile evlenir. Kısaca Sophie Arseven olarak tanınan Celâl Esad'ın bu kültürlü gelini, Fransa'da tanınmış bir arkeologtur. Milletlerarası kongrelere katılmış, Louvre Müzesi'nde çalışmış, yayınları ve konferansları ile tanınmış bir kadındır. Özellikle Türkiye'deki eski eserlerle ilgili konularda bir uzmandı. Paris'te öldü (1892-1957).

Celâl Esad Bey'in gelini Paris'te öldükten sonra, çocuksuz olan oğlu Esad, kırk yıl görev yaptığı Paris'ten emekliye ayrılarak Türkiye'ye geldi. Ömrünün sonunu babası Celâl Esad'ın yanında geçirmek istiyordu. Ancak, bütün yaşamı Paris'te geçen Esad'ın hayat tarzı, burada pek huzurlu olmadı. Tekrar Fransa'ya döndü. Orada üvey kardeşinin görümcesi ile evlendi ve orada öldü (1898-1974).

zamana kadar, eski deyimle "târik-i dünya" olarak yaşamını orada sürdürür ve ölür.

Celâl Esad Bey'in üçüncü ve son eşi Leman Hanım'dır. Aralarında, sanırım 30-35 yaş farkı vardır! Her ikisinin üçüncü evlilikleriydi. Celâl Esad Bey, eşleri arasında en çok bunu severdi. Ona göre Leman Hanım, yaşlılık devresinin mutluluğunu sağlayan bir akşam güneşiydi. Böylece Celâl Esad'ın ilk evlenişinde Fransız eşinin güzelliği, ikinci evlenişinde Alman eşinin geniş kültürü rol oynamıştı. Leman Hanım'la evliliği ona huzur getirmişti. Leman Hanım, cana yakın sevgi ve heyecan dolu bir kadındı. Celâl Esad'ı okşayan, sanatkâr yönleri vardı. Piyano çalar, resim yapar, evlerinde ressamları, edipleri, şairleri, aktörleri, musikî sanatkârlarını ve bütün kültürlü kişilerle sanatseverleri toplardı. Böylesi Celâl Esad'ın arayıp bulamadığı bir değer sayılırdı. Özellikle Celâl Esad'ın Kadıköy'deki Hasırcıbaşı Sokağı'ndaki şirin evi, biraz da Leman Hanım'ın gayreti ile, sanat ve bilimsel açıdan kültür alışverişine sahne olan bir küçük akademi gibiydi.

Celâl Esad, doksanını aşmış olduğu halde büyük bir canlılıkla evindeki toplantıların, sohbetlerin, unutulmaz bir asıydı. O yaşında keman ve viyolonsel, çoğunlukla akordeon çalardı.

Resimler yapar, sergiler düzenlerdi. Son eserlerini 96 yaşındayken sergilemiştir. Her ay evinde sanatseverlere verdiği sanat ziyafetlerinden ayrı olarak, yılda bir kere kostümlü ve yarışmalı toplantı tertiplerdi. Pazar günlerine rastlayan Celâl Esad'ın sohbet toplantılarına, Yahya Kemal'den Falih Rıfkı Atay'a, İsmail Hakkı Baltacıoğlu'ndan ressam Şeref Akdik'e kadar değişik dallarda ün yapmış kişiler de katılırdı. Çokca yabancı sanatkârların da bu toplantılarda şeref misafiri olarak bulundukları görülürdü. İstanbul'da böylesine bir sanat yuvası, Celâl Esad'ın ölümüyle kapandı. Eşi Le-

man Arseven, Celâl Esad'ın ölümünden duyduğu üzüntüyü uzun müddet taşıyamadı. O, hayat ve sanat dolu bir dünyayı kaybetmişti. Celâl Esad'ın ardından, çok geçmeden, o da gözlerini kapadı.

İstanbul sokaklarında ilk otomobil

Celâl Esad İstanbul'da 1901'de ilk otomobili kullananlardandır. Yirminci yüzyılın başlarında Avrupa'da gelişmeye başlayan bu atsız araba, İstanbullular'ın gözünde, garip bir araçtı. O yıl İstanbul'a bir cambaz kumpanyası gelmiş, üç tekerlekli otomobilleri ile şehirde gezintiler yapmıştı. Hattâ Abdülhamid bile bu aracı merak etmiş ve Yıldız'a götürülerek kendisine gösterilmişti.

Uygar nesnelere karşı yaratılıştan meraklı bulunan Celâl Esad'ın, özel izinle sipariş ettiği üç tekerlekli otomobil, devrinin konusu oldu! Arabayı çalıştıran Celâl Esad, ilk önce üstüne binemediğini ve çok korktuğunu kahkahalarla anlatırdı. İlk defa Kadıköy'de, ömrü boyunca yakın dostu olan Salâh Cimcoz'la birlikte binmişler. Kendi kendisine yol alan bu atsız arabanın çıkardığı gürültü üzerine halk toplanmış. Polislerle bekçiler bu araç karşısında şaşırmışlar ve üstündekilere bu aracı durdurmaları için, avazları çıktığı kadar bağırmışlar! Bu aracı canavar olarak nitelemişler! Bir müddet sonra bu otomobil Salâh Cimcoz'un evinin bahçesindeki bir tahta sundurmaya çarparak parçalanmış.

Musikî meraki

Celâl Esad, musikîye başlamasını, bir sohbet sırasında şöyle anlatmıştı:

"On, on iki yaşımda iken, devrin musikî ustalarından Andon Efendi bana ud dersi verirdi. Bu merakla, babamın

eski adamlarından kalan kişilerle, evimizde akşamları ud ve kanunla saz fasılları yapardık. Harbiye'de okurken Mızıkayı Hümayûn'da bulunan Cemil Bey'den viyolonsel dersleri aldım. Sonraları piyano, flüt, keman, akordeon aletlerini denedim. Hepsini de kullanmayı başardım. Bu arada, İstanbul'a gelen yabancı trupların konserlerine devam ederdim. Sarayda Sultan Hamid'e verilen konserlerde hazır bulundum. Bir aralık alafranga musikî dersleri alarak bu alanda da yeteneğimi denedim. Operet yazma merakım güçlenince, ilk operetim olan Şaban'ı yazıp besteledim."

Celâl Esad'ın gazeteciliği ve Paris hayatı

Celâl Esad daha Mülkiye öğrencisi iken *Kahkaha* adlı gizli bir okul dergisi çıkarmış. Yine öğrenciliği sırasında *İkdam* gazetesine yazmış. Ancak bu yayınları, meslek olarak gazetecilik anlamına gelmez. Onun meslek olarak gazeteciliğe başlaması 1908 Meşrutiyet İnkılâbı'na rastlar. Yakın arkadaşı Salâh Cimcoz ile birlikte, Paris'e kaçmak orada Ahmet Rıza Bey'le buluşup Jöntürkler'le birlikte gazete çıkarmak, Celâl Esad'ın yaverliği sırasında gördüğü düşlerdendir! Ancak bu projesi Abdülhamid'in Kanun-i Esasi'yi iadesinden sonra suya düşmüştür. 1908'de hürriyetin ilanının heyecanlı havası içerisinde, eski hayallerini gerçekleştirmek ister. Basın tarihimizde ünlü bir mizah dergisi olarak tanınan *Kalem*'i arkadaşları ile birlikte yayımlarlar.

Kalem dergisi çok tutulur. O güne değin, Türk okuyucularının alışık olmadığı tipte karikatürlerle, esprilerle süslenen bu dergiden Celâl Esad'lar hayli para kazanırlar. Bir aralık ünlü mizah yazarımız Refik Halid'le ünlü karikatürcümüz Cem'de *Kalem*'in güçlenmesini sağlarlar. Ne var ki, devrin yöneticileri *Kalem*'in fıkralarından ve karikatürlerinden hoşlanmazlar. Bir gün Sadrazam Kâmil Paşa'nın emri ile gazete-

ye baskın yapılır; Celâl Esad'la Salâh Cimcoz sorguya çekilir. Gazetenin sorumluluğunu Salâh Cimcoz'un üstlenmesi üzerine, Celâl Esad tutuklanmadan kurtulur. Celâl Esad da 1908 Meşrutiyet İnkılâbı'ndan önce başlayan Paris'i görme, orada yaşama arzusu bu *Kalem* denemesi ile filizlenir. Paris'e giderek oraya yerleşir. 31 Mart Olayı sırasında Celâl Esad Paris'tedir. Bu olayı yansıtan, Doğu kıyafetli birçok gravürler yapar, gazetelere dergilere satarak Paris'teki yaşamını sürdürür. Hattâ bu tür kazançlarla oğlu Esad'ı Paris'te yatılı olarak okutur. Kendisi de unutamadığı ve sık sık tekrarladığı Paris'in bohem hayatını doyasıya yaşar.

Belediyecilikten Viyana'ya

31 Mart 1909 İsyanı sırasında Paris'te yaşamını sürdüren Celâl Esad, İttihat ve Terakki'nin yönetimi tamamen eline geçirmesinden sonra, İstanbul'a döner. İstanbul'un yakın tarihinde hem tıp, hem şehircilik alanında ün yapmış kişilerden biri olan Operatör Cemil Paşa (Topuzlu) şehremini (belediye başkanı) olmuştur. Celâl Esad, onun yanında, şehircilik uzmanı olarak yerini alır. Daha 1901 yılında Fransızca olarak yayınlanan eserinde Celâl Esad Bey, şehircilikle şehir mimarisi konusunda yetenekli bir kişi olduğunu isbatlamıştır. Bu bakımdan kendisine İstanbul Belediyesi'nde önce fen heyeti müdürlüğü verilir. Bir aralık İstanbul'un planı üzerinde çalışır. Hattâ Kadıköy Belediyesi Müdürlüğü'nü de yapar. Celâl Esad Bey son yıllarda Kütahya ile Aksaray kasabasının şehir imar planlarını hazırlamıştır. Ankara şehir planı çalışmalarında da müşavirlik yapmıştır. Ona, şehir mimarisi ve şehircilik konusu üzerinde ilk Türk uzmanı diyebiliriz.

Birinci Dünya Savaşı sırasında, Celâl Esad'ın sanat ve propaganda konusunda yazdığı makaleler devrin Harbiye

Nâzırı Enver Paşa'nın dikkatini çekmiştir. Sonuç olarak, o bu konuda görevlendirilerek, birlikte savaştığımız devletlerin merkezlerine gönderilmiştir. Celâl Esad'ın bu görevi bir yandan, Türk ressamlarının eserlerinden derlenen tabloları orada sergilemek diğer taraftan, Türk mızıka takımı ile konserler verdirmekti. Her ikisi de başarılı oldu. Türkler'in güzel sanatlarda nerelere kadar aşama yaptığı, ancak bu tür kültür temasları ile öğretilebilirdi. Sergilere ve konserlere Münih'te Bavyera Kralı, Viyana'da Avusturya İmparatoru ile prensesler gelmişlerdi. Musikî heyetimizi ve tablolarımızı takdir eden bu hükümdarlar Celâl Esad Bey başkanlığındaki Türk heyetini saraylarında ağırlamışlardır.

Ne var ki, Celâl Esad Bey'in başkanlığındaki Türk heyeti, Bulgaristan'a geçecekken, Birinci Dünya Savaşı'nın felaketli akibeti belirmiş Bulgarlar silahlarını bırakmışlardır. Bulgaristan'a geçecek olan Türk heyeti güçlükle İstanbul'a dönebilir. Celâl Esad Bey Viyana'da kalır. Celâl Esad Bey, meftûn olduğu güzel sanatların etkisi altında, Kurtuluş Savaşı'nın karanlık günlerini Viyana'da geçirir. Operetler oynatarak, resimler yapıp köşebaşlarında satarak, sıkıntılı yaşamını sürdürür. Celâl Esad'ın anılarında, Viyana'daki parasız günlerinin acılığı ve ağırlığı önemli bir yer tutar. Suluboya yaptığı küçük boy resimleri kırtasiyecilere satamazsa, sokak ortalarında sergiler ve alacağı karşılıkla bir perhiz hayatı yaşar. Bir aralık Viyana'da bir kuyumcu ile anlaşarak mücevher alım satımına aracılık yapar! Bir aralık, Münih'e yerleşerek sinemacılık yapar, senaryolar yazar.

Profesör, ressam ve oyun yazarı

Çocukluğundan beri güzel sanatların her dalına ve özellikle resme karşı yeteneği olan Celâl Esad, Mülkiye'yi bitirdikten sonra Sanayi-i Nefise Mektebi'ne (Güzel Sanatlar Akademi-

si) girer ama, buradan diploma almadan ayrılır. Çünkü Sultan Hamid, onun bir asker çocuğu olması nedeniyle babasının mesleğini tutmasını istemiş ve Harbiye Mektebi'ne kaydettirmiştir. Bu nedenle Sanayi-i Nefise'yi yarım bırakan Celâl Esad, yıllar sonra bu eski okuluna hoca olarak tayin edilir.

Artık Kurtuluş Savaşı bitmiş, Türkiye'de yeni bir yaşam başlamıştır. O devrin ünlü maarif vekili, sanatsever ve sanatkârları korumasını bilen Hamdullah Suphi (Tanrıöver), Celâl Esad'ı Sanayi-i Nefise okuluna mimarî tarihi hocası olarak atar.

O yıllarda mektep, Cağaloğlu'nda, yetersiz bir binadaydı. Müdürü Nazmi Ziya'nın (Güran) gayreti ile okul şimdiki Fındıklı'daki, önceleri Sultan Sarayı, daha sonra Meclis'i Mebusan binası olarak kullanılan yere taşındı. Adı da Güzel Sanatlar Akademisi'ne dönüştürüldü. Nazmi Ziya'dan sonra ünlü ressam Namık İsmail, müdürlüğe getirildi. Celâl Esad Bey bu okulda kurulan "Şehircilik Kürsüsü" profesörü oldu. Celâl Esad'ın bu profesörlüğü 1946 yılına dek sürdü. Akademinin güçlenmesine büyük katkısı oldu. (1924-1946) Celâl Esad'ın ayrıca 1951-1958 yılları arasında Anıtlar Yüksek Kurulu Başkanlığı'ndaki hizmeti de kaydedilmeye değer.

Celâl Esad ilk resim esinlenmesini, Halil Bey adında, tanınmamış bir resim hocasından aldı. Daha sonra Hoca Ali Rıza'nın öğrencisi oldu. Kısa bir müddet de, İtalyan asıllı saray ressamı, Zonaro'nun Akaretler'deki atölyesine devam etti.

Celâl Esad Bey resme, kara kalemle başladı. Gravür, pastel ve yağlıboyadan sonra suluboyada karar kıldı. Çok zevkli ve dantel gibi işlenmiş suluboya tabloları vardır. Paris'teki yaşantısı sırasında orada yaptıklarını, Venedik'te çizdiklerini Türkiye'deki portre, natürmort ve peyzaj türündeki yapıtlarını defalarca sergiledi. Ayrıca karma sergilere de

eserler verdi. Pek az yağlıboya tablosu vardır. En ünlüsü, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 23 Nisan 1920 tarihindeki açılışını yansıtan eseridir.

Celâl Esad Arseven, sahne hayatımızın da unutulmaz kişilerindendir. Salâh Cimcoz'la birlikte yazdıkları *III. Selim*, yüzden fazla sahnelendi ve Fransızca'ya çevrildi. *Şaban* adlı opereti Almanca'ya çevrilmiş, Münih'te ve Viyana'da oynatılmıştır. Opera, operet ve piyes olarak ondan fazla eseri vardır. Bir aralık Darülbedayi'nin de müdürlüğünü yapmıştır.

Churchill ve Celâl Esad

Celâl Esad'ın belirgin kişiliği arasında, pek nâdir rastlanan bir olay da İngiltere Başvekili Churchill ile bazı benzerlikleridir. Üstad Arseven bunu şöyle anlatırdı: "Churchill 20 Kasım 1875 günü doğmuş, ben de aynı gün doğmuşum. Churchill askerî eğitim görmüştür. Ben de askerdim. Churchill'in gazetecciliği ve ressamlığı vardır. Ben de gazetecilik yaptım ve ressamım. Churchill parlamenter ve siyaset adamıdır. Ben de iki devre parlamentoya dahil oldum. Churchill puro olarak çok tütün kullanır. Ben de tütünü sigara olarak fazla içerim! O en çok at gezintisi sever. Ben de öyle. Bu kadar benzeyişten sonra, her şeyden elini eteğini çekip ne kadar uzun yaşarsa ben de o kadar yaşayacağım ve Churchill ölmeden ölmeyeceğim."

Denilebilir ki, Celâl Esad Bey'i, son yıllarında sarsan olay, -birçok benzerliğini kendisinde sezdiği- Churchill'in ölümü oldu. Sanki kendi ölümünün haberini beklercesine, etrafa sezdirmemeye çalıştığı bir tedirginlik içerisindeydi. Churchill öldükten sonra, Celâl Esad Bey de 11 Kasım 1971 yılında 96 yaşında öldü.

Ölüm döşeğinde verilen son ödül

Celâl Esad Arseven, bir asra yaklaşan ömründe, çok takdirler, nişanlar, ödüller aldı. Yaverliği sırasında yaptığı Sultan Hamid'in portresi üzerine verilen nişandan tutunuz da Bavyera ve Avusturya krallarının verdiği madalyalar, muhtelif bilim teşekküllerinden gönderilen ödüller onu çok mutlandırmıştır. Eşsiz ve uzun kültür hizmetlerinin son ödülü "Devlet Kültür Ödülü" adı ile hastalığı sırasında kendisine verilen bir plakettir. Ancak, üstadın bu ödülün zevkine vardığı, mutluluğunu duyduğu pek söylenemez. Çünkü bu ödül, Celâl Esad gibi asırlık bir sanat adamına, ancak ölüm döşeğinde verilebilmiştir. Gönül isterdi ki, devletimiz Celâl Esad Bey gibi bir seçkin ilim adamını taltif etmesini bu kadar geciktirmemeliydi. Geç kalmış olsa da bu olay, bizce, büyük bir kadirbilirlik örneğidir. Celâl Esad Arseven, Türkiye'de hattâ Batı'da bir insan ömrü içerisine sığdırılması mümkün olmayan sanat uğraşılarının doruğuna ulaşmış, ödüllerin üstüne çıkmış bir kişiliğe sahipti.

YAŞAR NEZİHE

"Silivrikapı'nın fakir bir sokağında, fırtınanın çatıları titrettiği bir kış gecesinde doğmuşum. Doğduğum gece evimizde damla gaz yokmuş! Annemi altı yaşında kaybettim. Dört kızı ölmüş bir ailenin tek kızı idim. Yoksulluk içerisinde büyüdüm. Ailemiz, belediyede kantar memuru olan babam sarhoş Kadri Efendi, kötürüm ve yaşlı bir amca ile zalim bir teyzeden oluşuyordu. Mahalle mektebine gizlice başladım. Babam işitmiş: "Bâbıâlî'ye kâtip mi olacaksın?" diye saçlarımdan sürükledi ve evden kovdu! Vefâlı bir komşuya sığındım. İçimdeki okuma hırsını yenemiyordum. Beş param yoktu. Dere kenarlarında papatya, ebegümeci tohumları toplayarak aktarlara satardım. Kazancımın kırk parasını hoca hanıma, kırk parasını kalfaya verirdim. Gördüğüm bütün tahsil budur. Edebiyatı, şiiri, hele aruzla şiir yazmayı kendi kendime öğrendim. Eski zaman dergilerinde en çok benim şiirlerim yayınlanırdı. Bunların tümü yaslı, dertli ve acılı şeylerdir. Bestelenen bir iki şarkım vardır ki, meyhanelere devam eden, mutsuz kişileri ağlatırdı!"

Unutulan kadın

Bir zamanlar, şiir dünyamızın kubbesinde, elem dolu bir ses duyuldu. Bu sesin sahibi *Feryatlarım* adlı kitabıyla *Kadınlar Dünyası*'ndaki acılı şiirleriyle, romantik eğilimli çevrelerin hüzünle izledikleri Yaşar Nezihe Hanım'dı.

Bu ıstırab şairini, 1934 yılında, yayınladığım *Türk Kadın* Şairleri adlı antoloji vesilesiyle tanıdım. Doğumundan o ana kadar, yaşam kavgasını fakir mahallelerde sürdürdüğü için, kendisi hakkında, o günün basın ve edebiyat çevrelerinde, yeterli bilgiler yoktu. Kaynak olarak elimde, Yaşar Nezihe'nin eski harfli-hemen hemen bütün dergilerde- daha çok *Malûmat*, *Kadın*, *Kadınlar Dünyası* ve *Menekşe*'de yayınlanmış hayli şiirleri, 1924'de basılan *Feryatlarım* adındaki bir şiir kitabı, eski bir *Nevsal*'daki kısa biyografisi, 1924'lerde *Akşam* ve *Tanin* gazetelerindeki yürekler sızlatan bir iki küpür vardı. Yabancı kaynak olarak da Prof. Dr. Martin Hartmann'ın, 1919 yılında Berlin'de yayımlanan, *Dichter Der Neuen Türkei* adlı kitabı bulunuyordu. Bu antolojinin 81-83 sayfaları Türk kadın şairi Yaşar Nezihe'ye ayrılmıştı.

Bir Alman profesörü onu şair olarak Almanlar'a tanıtıyordu ama, bizim edebiyat tarihlerimizin o ana kadar böyle bir kadın şairimizin varlığından haberleri yoktu! İstanbul'da onu aramaya başladım. Çok kişiler, onun çoktan öldüğünü söylediler! Gariptir ki kadın şair ve muharrirlerimize dair bir antoloji yayımlayan Murat Bey de, Yaşar Nezihe'yi, gerçek ölümünden 36 yıl önce acımasızca öldürür!

Ben, aslında yarım bilgi sahibi olanların haberlerine inanmadan, aramalarımı sürdürdüm. Sonunda Yaşar Nezihe'nin, Kadınları Esirgeme Derneği'nde çalıştığını, o günlerin değerli bir düşünce kadını olan, ünlü, Kadınlar Birliği Başkanı Nezihe Muhittin Hanım'dan adresini buldum.

Onun da selamlarını üstlenerek 4 Temmuz 1934 günü, Aksaray'da Oruç Gazi Sokağı'ndaki 4 numaralı evin kapısını çaldım. Sımsıkı sarılmış siyah başörtülü, yerlere kadar sarkan bol entarili, beli kuşaklı, kırmızı yanaklı, yorgun bakışlı, 55 yaşlarında bir kadın kapıyı açtı. Görünümüne bakılırsa, bu aranan kadın şair olamazdı! Belki, onun evine hizmete gelmiş bir kadındı. Oysa çok kere gerçekler, dış görünümünde değil içteki özde saklıdır. Bu kadın, o günün toplumunda unutulan, bir kenara itilen, gölgede kalmış, hattâ öldüğü söylenmiş şair Nezihe Hanım'dı.

Acı bir masal gibi

Yaşar Nezihe'nin serüvenlerini, gözyaşları ile beslenen hayat hikâyesini, önceleri evinde günlerce, -sonraları yaptığımız uzun uzun yazışmalarla- dinlemiş bulunuyorum. Hattâ bana armağan olarak, zaman zaman ıstıraplarla dopdolu yaşamını dile getiren, deste deste şiirler ve fotoğraflar verdiydi. Daha doğduğu gün başlayan dramatik hayatı, hâzin bir romana benziyordu.

Fakir bir ailenin bu talihsiz kızı, 17 Ocak 1880 gecesi Silivrikapı'da -eski adı Hünkâr Beğendi olan- Hünkâr İmamı Sokağı'nda, harap bir evin virane odasında doğdu. O gece, sokakları diz boyu kar doldurmuş, şiddetli fırtına, ıslıklar çalarak evin çatısını titretiyordu. Belediye'de kantarcı olan ve içkisinden başka bir şey düşünmeyen babası Kadri Efendi, bu doğumdan hiç de memnun değildi! Sendeleye sendeleye, çoktan dükkânını kapatmış olan, komşu bakkalın evine gitti. Biraz sonra, tiril tiril titreyerek, eli boş döndü: "Damla gaz yok!" dedi. Istırab içerisinde kıvranan annenin kirpiklerinden süzülen yaşları, karanlıkta kimse farketmiyordu. İlk günde karanlığın kaderini emen Yaşar Nezihe'nin, yaşamı boyunca, bu kaderi pek de değişmedi.

Beş kızdan tek kalanı

Yaşar Nezihe'nin annesi, Bahçesaraylı Tatar bir ailenin kızıydı. Asıl adı Kaya idi, ama Kadri Efendi bu adını beğenmediğinden, evlendiği gün ismini Edâ'ya çevirdi. Edâ Hanım'ın beş kızı oldu. Yaşar Nezihe üçüncüsüdür. Kendinden evvelki kızlar, küçük yaşta bakımsızlıktan öldüler. Ana baba, üçüncüsü yaşasın diye, Yaşar Nezihe'ye Yaşar Zeliha adını verdiler. İlk eşi Atıf Zahir Efendi, Zeliha ismini sevmedi ve onu Yaşar Nezihe'ye dönüştürdü. Yaşar Nezihe'den sonra doğan iki kız kardeşi, bebeklik çağlarında veremden öldüler. Annesi Edâ Hanım da 25 yaşındayken, aynı hastalıktan öldü. Yaşar Nezihe, 6 yaşında öksüz kaldı. Evde sarhoş bir baba, kötürüm fakat zâlim bir amca ile titiz, geçimsiz bir teyze vardı. Bu teyze yaşlı olduğundan, Yaşar Nezihe'ye gereği gibi bakamadı. Onu, komşuları yıkar, söküklerini komşuları dikerdi. Yalnız bu yaşlı teyzenin, Yaşar Nezihe'nin şairliği üzerinde etkisi olmamış değildi. Bu teyze, gençlik çağına girdiği dönemde, bir aşk hayatı yaşamış! Beli bükülüp saçları bembeyaz olduğu halde, sevgilisini unutamamıştı. Geceleri, Yaşar Nezihe'ye, başından geçen bu macerasını anlatırdı. Aynı zamanda eski aşk hikâyelerinden olan Kerem ile Aslı, Tahir ile Zühre, Kamber ile Arzu'yu da sık sık dile getirirdi. Okumak bilmediği halde, bu hikâyelerdeki bütün şiirleri bir kelimesini unutmadan tekrarlardı. İşte bu aşk hikâyeleri, Yaşar Nezihe'yi çok etkiledi. Bunları heyecanla dinlemek için, uykusuz geçirdiği geceler çok oldu.

Mahalle mektebinde

Okul çağına gelen Yaşar Nezihe'yi, babası okutmak istemedi. Yalvarmalar, ricalar, boşunaydı. Oysa okuma hırsı ile, alevler içinde yanıyordu. Bu alevi söndürebilmek için, Yaşar

Nezihe, bir gün evden bir minder alarak, korku içerisinde mahalle mektebinin kapısını çaldı. Hocanın elini öptü:

"Ben öksüzüm Hoca Efendi, beni de okutun!" dedi. Mahalle mektebine kendi kendine gelen bu kızın adı, o günden sonra, arkadaşları arasında "kendi gelen!" olarak çağırılırdı.

Yaşar Nezihe gizlice okula başlamıştı ama, sarhoş baba işitince kıyameti kopardı. Onu saçından sürükleyerek:

"Pezevengin kızı, Bâbıâlî'ye kâtip mi olacaksın?" diye, adamakıllı dövdü ve evden kovdu!..

Komşulara sığınan Yaşar Nezihe, okuma hırsını yenemiyordu. Çocukluğunun en sefil günleri başlamıştı. Mahalledeki arsalardan, dere kenarlarından papatya, ebegümeci, ısırgan ve deve dikeni tohumları toplayarak bir aktara satıyordu. Bu arada, komşu kızlarından, dikiş, nakış da öğrendi. İyi iğne kullanıyordu. Denilebilir ki, yaşamının temelini bu iğne ile attı. Hayat savaşını bu iğne ile kazandı.

İlk sevgili ve şiire yöneliş

Yaşar Nezihe, bir yıl sonra okulu terketmek zorunda kaldı. Ama kendi kendini yetiştirebilecek, hocasız kitap okuyabilecek bir düzeye erişti. Taş basması ne kadar aşk kitabı varsa hepsini satın aldı. Bu kitapları gizliden gizliye okuyarak, genç kızlık döneminin başladığı, o saf, tertemiz duyguların çiçek açtığı bir çağa ulaşmıştı.

İşte bu sırada, başından ömrü boyunca unutamadığı bir olay geçti. Yaşar Nezihe'nin ağzından birkaç kez dinlediğim unutamadığı bu aşkını, elyazısı ile hazırlayıp bana gönderdiği, biyografisinde şöyle dile getirmişti:

"... Yıl 1896'ydı. Babam sokağımızda devriye gezen bir çavuşu gösterdi ve 'Şu çavuşu gördün mü? Adı, Hilmi Çavuş'tur. Ben, seni ona vereceğim' dedi. Çok heyecanlanmış-

tım. Bir tutkudur yüreğimi sıkıştırıyordu. Her gün sokağa çıkıyor, Hilmi Çavuş'un karakolunun önünden geçiyordum. Birkaç defa göz göze geldik ve gözlerimizle seviştik! O dönemde bir genç kız, bir erkekle sokakta konuşamazdı. Bir gün Hilmi Çavuş'tan, bohçacı kadın vasıtasıyle, küçük bir mektup aldım. Bu, bir aşk kitabından aktarılmış, eski tarz bir mektuptu. İlk satırı 'Gonca dehanım, muhabbetlu sultanım' diye başlıyordu. Bu mektubu, evimizde saklayacak yer bulamadımdı. Evlendiğim kocalarımdan, hattâ başkalarından, yedi çamaşır sepeti dolusu şairane mektuplar almıştım ama, bu Hilmi Çavuş'tan aldığım ilk mektubun kalbimdeki yeri başka idi!

Neyleyim ki, kaderimizde onunla bir yuva kurmak yazılı değilmiş! Ama üç defa evlendiğim halde, hattâ yaşımın ileri yıllarına vardığı dönemde de onu unutamadım! Yıllar sonrası, onu bir kerecik görebildim. Bu, ilk ve son konuşmamız oldu. Ben o sırada başkası ile evliydim. Ağlaşarak birbirimizden ayrıldık. Yıllar sonra, çok aradımsa da bulamadım. Ama hayalinden aldığım ilhamla, pek çok şiir yazdım!"

Yaşar Nezihe'nin ilk şiiri on beş yaşındayken *Malûmat* gazetesinde yayımlandı. Bu şiirde kendi adını kullanmadı. O günlerde, onun iki takma adı vardı: Mazlume ve Mahmure. 1901 yılında *Terakki* gazetesine yazmaya başladı. *Hanımlara Mahsus Gazete*'nin âdeta daimi yazarı olmuştu. *Sabah, Menekşe, Kadın Yolu* ve *Kadınlar Dünyası*'na yıllarca şiir yazdı. Bütün şiirleri, yaralı bir kalbin çarpıntılarıydı. Kitap olarak, 1913 yılında, *Bir Deste Menekşe*'yi yayımladı ama onu, asıl edebiyat dünyamıza bir ıstırap şairi olarak tanıtan eseri, *Feryatlarım*'dır. Yayımlamadığı üç dört defter dolusu şiirleri, şarkıları, eski tarz gazelleri vardı.

Mayası gözyaşından oluşan, bu hıçkırıklı şiirler, Yaşar Nezihe'yi ıstırap şairi olarak tanıttı. Onun içindir ki, Yaşar Nezihe, şiiri ıstırabın ürünü sayar. Bu açıdan, Şair Nedim'i

hiç sevmezdi. "Saadete, neşeye boğulmuş insanların şairliğine aklım ermez! Şiiri, elem ve ıstırap doğurur." derdi.

Mutsuz evlilikler

Yaşar Nezihe, iki kez intihara teşebbüs etti. Üç defa mutsuz evlilik yaptı. Evlilikleri, yüreğinde kapanmayan yaralar açtı. Her üçü de onu acı kaderiyle başbaşa bıraktılar. Bir kadın kalbinin dayanabilmesi güç yaşamına itildi. Ne var ki, bütün elemlerini, dertlerini gözyaşlarıyla şiirlere döktü. İğnesiyle de yaşam kavgasını sürdürdü. Bu iğne ile ve yazdığı şiirlerle yaşamına yön verdi; iç dünyasını karartan sisleri açmış oldu. Onu bir ıstırab şairi yapan, sürekli olarak eteklerine yapışan bu gibi şanssızlıklar ve felaketlerdir. Kendisi onaltı yaşındayken, babasını işten attılar. Kadri Efendi, iki yıl işsiz kaldı. Esasında yoksulluk içerisinde yarı aç, yarı tok bir yaşam sürdürüyorlardı. Bir aralık, ev kirasını ödeyemedikleri için eşyaları sokağa atıldı. Bu olay üzerine, Yaşar Nezihe'nin ağzından sık sık kan gelmeye başladı. Bu perişanlıkları içerisinde kendisinden 27 yaş büyük olan Atıf Zahir adında, bir evkaf kâtibi ile evlendirildi. Bu, yoksul babanın arzusu ile yapılmış bir evlenme idi. Her ikisi de, Atıf Zahir'in yuvalarına uğur ve huzur getireceğini umdular. Oysa iç güveysi olan bu Evkaf Kâtibi bir yıl sonra "çocuğun olmuyor" diye, Yaşar Nezihe'yi boşadı! Ama, adamın daha önce evlenip ayrıldığı, üç eşinden de çocuğu olmamıştı!

Yaşar Nezihe Hanım, ikinci evliliğini Mühendis Mehmet Fevzi Bey'le yaptı. Bu Fevzi Bey, görevi icabı sık sık taşraya iş seyahatlarına çıkıyordu. Altı yıllık evliliklerinin yalnızca yedi ayı birarada geçmişti. Genç bir kızla sevişip hovarda yönü ağır basan bu mühendis, Yaşar Nezihe'yi Suat, Sedat, Vedat adlı üç oğlu ile beş parasız ve yüzüstü bırakarak ayrıldı. Yıl 1910'du. Yaşar Nezihe, bu üç çocukla, dayanılmaz

ve tarif edilmez bir yoksulluk içerisine düştü. Çocuklarından Suat'la Sedat gıdasızlık ve bakımsızlık yüzünden öldüler. Genç anne, paramparça olmuştu. Ama, o yuvasına ve kalbine böylesine büyük yara açan ve kendisini terkeden kocadan, beş yıl sonra trajik bir sahne vesilesiyle öcünü aldı. Şimdi bu sahnenin cereyanını kısaca, Yaşar Nezihe'nin kendi kaleminden, dinleyelim:

"Ayrılığımızdan beş yıl sonra, Mühendis Fevzi Bey'den bir haber geldi. Ağır hasta imiş; beni evine çağırıyordu. Hiç titremeden gittim. Karyolasında son dakikalarını yaşıyordu. Benim elimden, bir yudum su istedi. Arzusunu hemen yerine getirdim. Suyu içtikten sonra, yaşlı gözlerle:

- 'Beni affet Nezihe!' dedi. Beynimde, beş yıllık sürünmenin, onun yüzünden fidan gibi iki çocuğumu kaybetmenin tartışmasını yaptım. Çektiğim acılarla nasırlaşmış olan kalbimin son cevabını verdim:

- 'Affedemem!..' Üç saniye sonra gözleri kapandı. Avcumun içindeki eli buz gibi soğudu; ölmüştü."

Elli günlük evlilik

Yaşar Nezihe Hanım'ın garip ve eğlenceli anılarından biri, elli gün süren, üçüncü evliliğidir! Bu kocası, önce İstanbul'da, sonraları taşrada uzun süre gazetecilikle, hikâyecilikle birlikte tahrirat kâtipliğini yürüten bir memurdur. Aslında Yusuf Niyazi Bey güzel yazı yazan, güzel lâf üreten, bir kişiliğe sahipti.* Kendisinde, kadınları inandırma tılsı-

(*) Yusuf Niyazi Erdem 1880'de doğdu. Bir müddet Hukuk'ta okudu. Ama edebiyat alanına yöneldi. Düzgün bir kalemi vardı. Fakat o yılların Türkiye'sinde kalemle geçim sağlamak güçtü. Bütün yazarlar gibi, o da devlete kapılandı. Yaradılışındaki şıpsevdilik ve resmî görevleri küçümseyen eğilimi, bu alanda onu fazla ileriye götüremedi. Önce ve Meşrutiyet'in ilanı üzerine, Orman Nezâreti'ne girdi. Daha sonra *Saadet* ve *Terakki* gazetelerinde çalıştı. Tek başına *Nazikler* adında bir edebiyat gazetesi çıkardı. Bu gazeteyi ölümüne kadar ça-

mı da vardı. Gazeteciliği, şairliği, hattâ hat sanatındaki hüneri de bulunan Yusuf Niyazi Bey, Yaşar Nezihe Hanım'dan sıkça dinlediğime göre belki on kez evlenmişti. Aslında Yaşar Nezihe'nin ilk nişanlısı, bu Yusuf Niyazi Bey'di. 19. yüzyılın son yıllarında nişanlanmışlardı ama, Yaşar Nezihe'nin babası bu nişanı bozmuştu. Çünkü Yusuf Niyazi Bey, Yaşar Nezihe'nin babasınca, her çiçeğe konup, bal yapan arılara benzetilmişti. Yaşar Nezihe, bu sözlü ya da nişanlısından 13 yıl sonra, Yusuf Niyazi Bey'le hayatını birleştirmiştir ama, bu evlilik ancak 50 gün sürebilmiştir! Yaşar Nezihe, son evliliğini şöyle hikâye etmişti:

"Evvelce iki sene nişanlı kaldığımız Yusuf Niyazi Bey, aradan 13 yıl geçtikten sonra, bana talip oldu! Yakamı bırakmadı. İlk iki evliliğimden yüreğim yanıktı ama, üçüncü kez de olsa talihimi bir daha deneyeyim, dedim! Hay, demez olsaydım! Güya yuvamıza uğur getirir diye, nikâh günümüzü, İkinci Meşrutiyet'in dördüncü yıldönümüne raslayan 10 Temmuz 1912'ye düşürmüştük! Niyazi'nin görev yeri olan Cide'ye gitmek üzere İstanbul'dan vapura bindik. Adam daha vapurda iken çapkınlığa başladı! Cide'ye vardığımızın onikinci günü de, evvelce boşadığı iki kadını eve getirdi! Gâyet soğukkanlı bir dille, 'hep birlikte otururuz!' dedi. Nikâhlandığım 10 Temmuz günü, ben onun onuncu karısıymışım da haberim yokmuş! Ancak elli gün dayanabildim. İstanbul'a dönüp mahkemeye başvurdum. Adam 'boşamam da boşamam!' diye tutturdu. Zar zor boşanabildim. Üç evliliğimde, düş kırıklığına uğradım. Hiçbirinden ne birlikte ol-

---

lıştığı yerlerde sürdürdü. Birinci Umumî Harp'ten Cumhuriyet'in ilanına, hattâ 1925 yılına kadar Kastamonu'nun Cide ilçesinde tahrirat kâtipliği yaptı. Daha sonra Bursa'da hapishane kâtipliği ve Orhaneli ilçesinde tahrirat kâtipliği görevlerinde bulundu. Bursa'da iken *Nilüfer*, *Cehirge* ve *Uludağ* adlı dergileri çıkartmaya çalıştı. Sonuç alamadı. Hayal yönü güçlü idi. Bu tutumu dolayısıyla eski bir edebiyat ekolünün isimsizleri arasında silinip gitti. Birçok şiirleri, hikâyeleri ve piyesleri vardır.

duğum günlerde, ne de ayrıldıktan sonra on paralık yardım, ya da nafaka ve tazminat gibi bir şey görmedim.

Yaşam kavgasına devam

... Son yuvam da böylece yıkıldı. Babamla amcam, ardı ardına koleradan öldüler. Teyzem, daha önce göçüp gittiydi. Ben tek oğlum Vedat'ı okutmak, yetiştirmek için bu dikenli hayat yolunda yürümeye devam ettim. Gergef başında, gözlerimin nurunu döktüm. Onyedi sene Esirgeme Derneği'ne, daha sonraki yıllarda, Kızılay'a iş işledim. Şark Eşya Pazarı'nda dikişçilik yaptım. Darphane'de, istiklal madalyalarının kurdelalarını diktim. Geceleri, beş numaralı bir petrol lâmbasının fersiz ışığı altında, gergef başında sabahları bulduğum çok olmuştur. Bunun yanında, başka alanda, kalemimle kendime yan gelir sağladım. Gerek I. Dünya Savaşı'nda, gerekse İstiklâl Savaşı'nda, belimde divit, komşularımın cephede bulunan kocalarına, oğullarına, kardeşlerine mektuplarını yazarak geçim sağladım. Ömrümde, 'oh' dediğim bir gün bilmiyorum. İki kez intihara kalkıştım. Ama hep yavrum gözümün önüne geldi; vazgeçtim.

Bütün bu geçmişimin sembolü olarak Bükülmez soyadını almıştık. Ama bu, benim için, yüzeyde kalan bir kelimedir. Şu şiirimden iki satırı, çektiğim çileleri yansıtmaya yeter sanırım:

Bakıp da soyadıma, sanma bükülmüyorum,
Felek, cefâlarıyla, gençken büktü belimi!

Basınımızda çileli şair

Yaşar Nezihe kara bir gerçeğin kendisiydi. Çevresinin tüm umursamazlığını, yalnızlığı ile ödedi. Şiirler yazarak avun-

du. Eski dergilerdeki bu şiirler ve yayımladığı iki kitabı onu biraz yaslı insanlara tanıtmıştı ama, bu alanda geniş bir çevre içerisine giremedi. Şiirlerinin bâzılarını beğenen Rıza Tevfik'in ve Ahmet Rasim'in davetlerini cevapsız bıraktı. Belki fakir giyimli ve görünümlü yaşamının iç dünyasına takılı olan kafesleri aralamak istemedi. O gölgede kalmış, yaslı bir kadın şairdi. 1924'de, uğradığı bir haksızlığın ve dayanılmaz bir garip olayın basına yansıması üzerine, acı fıkralarla adını duyurmaya çalıştı. 1924'ün Ocak ayında yaşamında karşılaştığı bir acı olay o günlerin ünlü gazetelerinden *Akşam* ile *Tanin*'de hayli yankılar uyandırdı. Bu olay gerçekten hâzindi. Belediye'de 45 yıl kantar memurluğu yaptıktan sonra 1912 yılında koleradan ölen babasından, Yaşar Nezihe'ye 45 kuruş maaş bağlanmıştı! O zamanki 45 kuruş, değer bakımından Sirkeci'deki bir hamalın günlük kazancından daha azdı! Yaşar Nezihe, babasından kendisine bağlanan bu gülünç aylığı protesto için, gazetelere acı bir mektup gönderdi. Sonu şöyle bitiyordu:

"... Ihtiyar oldum, gözlerim görmüyor, çalışamıyorum. Eğer günün birinde öldüğümü işitirseniz, biliniz ki bu ölüm açlıktandır."

Yaşar Nezihe'nin bir yıl sonra basına yansıyan bir acı kaderi de yazdığı yaslı şiirlerin ters yorumlanması ile sorgulanmasıdır. Bereket bu yanlışlık, ülkemizde kadın haklarının ilk savunucularından olan, değerli bir kadın yazarımız Nezihe Muhittin Hanım'ın ilgisi ile düzeltildi.

Aşk dünyasının duygusal mektupları

Üzerinden uzun yıllar geçtikten sonra okunan eski mektuplar, bâzı yerlerinden sırları dökülmüş aynalara benzerler. Ama yine de sisli görünümleriyle, tatlı bir esinti ile geçmiş günleri yansıtırlar.

Yaşar Nezihe'nin genç kızlık çağına girdiği sırada iki yıl kadar nişanlısı ve aradan 12 yıl geçtikten sonra elli gün kadar kocası olan Yusuf Niyazi Bey'le yazışmaları -kendi deyimine göre- yedi çamaşır sepetini doldurmuştur! En az yaşadığı Niyazi Bey'le Yaşar Nezihe Hanım'ın bu gönül arkadaşlıkları, saçları aklaşıp, belleri kamburlaştığı yıllarda bile sürüp gitmiştir. Bu mektupların çok süslü yönleri vardır. Vaktiyle birkaçını bana armağan etmişlerdi. Yerine göre, gözler yaşartıp içler sızlatan, yerine göre ince nüktelerle tebessümlere yol açan bu mektupların birkaçını vaktiyle Niyazi Bey, güzel yazısı ile *Çiçekler* adı altında süslediği el gazeteleriyle yayımlamıştı. Bunlar zevkli bir minyatür gibi işlenmiş, zarif el gazeteleriydi. Evlilikleri 50 günü aşmayan bu acı kaderlilerin ellisinden sonra da ayrı ayrı şehirlerde sürdürdükleri yaşamlarını, bu duygusal mektuplar çok güzel yansıtmaktadır. Böylesine karı koca arasında sürdürülmüş sayısız mektuplara edebiyatçılarımız arasında da rastlanmaktadır. Abdülhak Hamid'le sevgilisi Lüsyen'in -kısa ayrılık yıllarındaki- yazışmaları, Yusuf Niyazi ile Yaşar Nezihe'nin mektupları yanında, pek cılız hattâ yapmacık kalır. 1911 yılında başlayan ve her yaprağına eski bir aşkın bağdaş kurduğu bu mektuplar, onları ömürlerinin sonuna kadar, belki 40 yıl oyalamıştır; ama tekrar birleşmelerini sağlayamamıştır! Bu mektupların bir başka özelliği de birbirlerinin güncel dertlerini dinlemek suretiyle karşılıklı yapılan önerileri ve avunmaları içermesidir. Bunların bir kısmı, okuyanları zaman zaman güldürür de. Hattâ Yusuf Niyazi Bey, bu mektuplarla büyük mutluluğa erişmiş gibi sevinir ve coşar! O hayal dünyasında yaşamaya alışık bir yaradılışta olduğundan, Yaşar Nezihe'den aldığı her mektubun satırlarına, sanki bir büyüteçle bakar. Kelimeleri kendi gönlünce yorumlar ve abartır. Bu mektuplar içinde iki tarafın yaslı dünyalarında aynı alın yazısına çarptırıldıkları, birbirine benzer, tek

konu vardır: Evlat acıları. Evet, her ikisi de ikişer kere evlat acısı çekmişlerdir. Ama küçücük yaşta ölen bu yavrular, onların müşterek çocukları değildi. Yaşar Nezihe'nin ikinci eşinden olan iki yavrusu Suat'la Sedat elde avuçta bir şey olmadığı için, gıdasızlıktan ve bakımsızlıktan ölmüşlerdir. Yusuf Niyazi'nin, öteki eşlerinden doğan Necdet'i, kızamıkla boğmaca işbirliği yaparak alıp götürmüştü. Diğer oğlu Fikret'i de -daha palazlanmadan- kuşpalazı uçurmuştur. İşte her iki sevgilinin müşterek olan dertli kaderleri buydu. Solgun mektuplarında, bu ölen yavruların sararmış benizlerini, fersiz gözlerinden sızan damlaları görmekle içiniz sızlar. Hele Yusuf Niyazi Bey âdeta yavrularının ölümlerini şiirleştirerek onların anılarından kendi yaşamı için bir nevi güç almak ister. Biz, yuvalarından erkence uçan bu yavrulara ait onların acı anılarını bir dolaba koyarak, ağırlığında sitem ve nükte dolu bulunan mektuplarından kısaltılmış bir iki örnek verelim:

"Niyazi Bey!
6 Mart 1923 tarihli mektubunuza bu zamana kadar cevap veremedim. Beş aydır rahatsızım. Sağlığım biraz düzelince, oğlum hastalandı. Aklım fikrim perişan olduğundan, mektubunuzu açıp okumak hatırıma bile gelmedi. Çünkü boyumun ölçüsünü sizden almıştım! Kalbime açtığınız ihanet yarasına bir avuç tuz serpmek kabilinden ve yıllardan sonra bu mektubu göndermenize mana veremedim. Ya çok bahtiyarsın, yahut çok mutsuzsun ki beni hatırlıyorsun. Bana tekrar evlenme teklif ediyorsun. 1912 yılından bu zamana kadar sanırım, 10, 12 kez evlenmişsindir! Onlar da, beni sana unutturamadı mı? Ne garip hâllerin var? Kırk yaşımızı geçtik; biraz adam olmaya çalışalım!

Senin paran bugünlerde fazla olmalı? Çünkü Di-

van neşretmek filan düşünüyorsun! Parası olmayan adam bunları düşünemez. Ha, aklıma geldi. Meşhur bir atasözü vardır: "İnsan parasız kaldıkça, eski defterleri karıştırırmış!" Ben, malî bakımdan son derece sıkılmış, bunalmış bir haldeyim. Siz, benim nikâhımı vermemiştiniz! Bugünün parası ile tam 40 lira tutar. Bir İngiliz altını da mahkemede almıştınız. 10 lira da o, eder 50 lira... Bu parayı acele göndermek lûtfunda bulunursanız, evladımın tedavisine harcar, size dualar ederim.

Benden, son hâlimi gösteren bir fotoğraf istiyorsunuz! Parayı gönderdiğiniz gün çektirir yollarım. Cevabını tez elden beklerim. Sen hâlinden şikâyetlenme. Ben senden beter hâldeyim. Saygılarımı kabul et Niyazi Bey.

Yaşar Nezihe"

Yusuf Niyazi Bey, bu mektubu 18 Nisan 1923 günü cevaplamış; hem sayfalar dolusu süslü cümleler doldurarak.... Adamcağızın duyguları, eskilerin tükenmez dedikleri karışık meyvelerin sularından imâl edilen bir küpe, bir aşk küpüne benziyor. Yaşar Nezihe ile 11 yıl aradan sonra hayatını birleştirmek için tatlı diller dökmeye devam ediyor. Ama Yaşar Nezihe, artık toy ve tecrübesiz bir kadın değildir. Ama yüreği yufkadır, 50 günlük eşine uzun uzun cevaplar vermekle bir nevi avunma içerisine giriyor:

"Niyazi'm!

18 Nisan 1923 günlü mektubunuzu aldım. Vedat'ım iki aya yakın zamandır hasta yatıyor. Ağlaya ağlaya, dehşetli bir göz ağrısına tutuldum. Kasnağım, gergefim bir tarafta duruyor. Çalışıp günlük geçimimi sağlayamıyorum. Allah şâhit ki, pek elemli bir hayat sür-

mekteyim. Eşya nâmına satacak bir şeyimiz kalmadı. Evladım da ben de, tedaviye muhtaç haldeyiz. Sen ise, beni böyle kara günümde teselli edecek yerde, doksan dereden su getiriyorsun! Madem ki beni unutamıyorsun, madem ki kalbinde bana karşı derin bir saygı besliyorsun ve tekrar evlenmek istiyorsun, o halde beni sefaletler, felaketler içinde terketmeye 12 yıldır, vicdanın nasıl razı oldu? Düşün bir kere Niyazi Bey! 12 senedir ben bıraktığın gibi duruyorum; sen ise, belki elbise değiştirir gibi, 12 kadın alıp bırakmışsındır! Eğer ben senin gibi olsaydım, 12 kocaya varır ve ayrılırdım. Acaba beni isteyen mi yoktu? Ama evladımı kimseye hırpalatmamak için, yıllarca iğnemin ucu ile, bugüne kadar geçimimi sağlayabildim. Eğer sen bana ihanet etmeseydin, evvelce boşadığın, o iki kadını tekrar almasaydın, şüphesiz şimdiye kadar birlikte yaşayacak, birkaç tane de yavrumuz olacaktı. Ayol, sen bir kadını, bir evi idare etmekten âciz olduğun hâlde üç kadını birden nikâhlamaya nasıl cesaret ettin; bilemem! Ama merhametim onları bırakmaya elvermedi diyeceksin. Sende bu merhamet varken, tekrar birleşmemize imkân yok. Oniki sene evvel, ben çok sabırlı imişim ki, seninle 50 gün yaşayabildim. Şimdi, 50 saat yaşayamam! Şâyet tatlı vaatlerine inanıp seninle hayatımı birleştirecek olsam, o günden itibaren ben çalışmayı bırakırım. Aslında çalışacak hâlim de kalmadı. Evin bütün masrafları sana ait olur. Sonra, İstanbul'dan ayrılmak işime gelmez. Çünkü Vedat'ın tahsili var. Eğer bütün bunlara razı olursan, İstanbul'a gel, sana kucağım açıktır. Yeter ki, sen beni mesut edecek hâle gelmiş olasın. Ama senin sözünde durduğun, hiç olmamıştır ki... Bizim nikâhımızı kıyan İmam Efendi'ye yumurta ile tereyağ vaad

etmiştin. Adamcağız, 12 sene beklemiş! Geçen gün mahallenin erkek nüfuslarını yazıyorlardı. Bu nedenle İmam Efendi de bize gelmişti. Vedat'ın adını ve yaşını yazdıktan sonra:

- 'On iki senedir bir kocaya varmadın ki, biraz yüzüm gülsün! Ötekinden yumurtayı, yağı alamadık. Bâri bu defa zengin birine var da, bize de yararı dokunsun!' dedi. Ben de:

- 'Bizim nikâhımızı pamuk ipliği ile bağlamışsın; 50 günde koptu!' dedim. Bu sefer, zincirle bağlayacağını söyledi.

Amma, tövbe! Bundan sonra hiç evlenir miyim? Ben çalıştıktan sonra niçin hürriyetimi bir kocaya vereyim? Onlardan çektiklerim kâfi değil mi? Ama, sen ille de benimle tekrar evlenmek istiyorsan ve paran çoksa gel! Yalnız, evvelki gibi, bir kaşık yağla iki okka taze fasulye pişirmek elimden gelmez! Benden mutlaka son hâlimi gösteren fotoğraf istiyorsun! Ayol, benim cin tutmuş param yok! Altı mecidiyeye fotoğraf çektireceğime, onunla hasta yavruma süt, yoğurt alırım.

Yaşar Nezihe"

Ama Niyazi Bey pişkin âşıklardandır. Ne parası vardır, ne pulu. Yalnız kalbi, Yaşar Nezihe'ye karşı büyük bir aşkla dolu. Eline kalemi alır, romantik bir hava içerisinde uzun uzun döşenir:

"Ruhum Nezihe;

Hastalıklar, mahrumiyetlerle geçen günlerin duyguları ile yazıp gönderdiğin 29 Nisan 1923 günlü mektubunu bugün aldım. Kitabı Mukaddes gibi, hürmetle öptüm! İlk gençlik aşkının anıları ile dolu olan ru-

hum, senden bir şifa, bir umut beklerken satırların suratımda bir kamçı gibi şakladı. Hakkın var Nezihe! Ben Cide'ye gömülmüş bir zavallıyım. Artık ne duygularıma uyumlu kalemim, ne geleceğe dönük bir emelim var. Şimdi herkesten, her zevkten uzak yaşamak istiyorum. Evvelce, kof bir mutluluk hayali ile, hayli evlilikler yaptım. Herkes gibi, yuvama cıvıltılı bir kuş neşesi serpecek âşinalar arayarak bu dikenli yokuşlara tırmandım. Neyleyeyim ki bulduklarımın hiçbiri beni sarmadı. Sakın bu kötülememden kendine bir pay çıkarma. Sen, elemli hayatımda yıllarca, aşkla fazileti, ısrarlı bir dürüstlükle ruhunda saklayan birisin. İşte bu özelliklerindir ki beni, hayal ve duygu dünyalarında, seninle birarada olmaya itiyor. Seninle hayatımızı birleştirmek için benim İstanbul'a gelmemi öneriyorsun. Bu düşüncen belki doğru olabilir. Fakat ben o büyük şehirde ne yapabilirim? Yeniden matbuata dönsem, orada hayatımı kazanamam. Kimselere el açmak da istemem. İnsaf et, bu ruh haliyle ben İstanbul'da nasıl geçim sağlayabilirim? Ama, Cide öyle değil; 50 yıl öncesi yaşamı neyse, bugün de bu... Siyaset yok, sefahet yok. Her ailenin sade bir tutumu, geçimini sağlayacak düzeni var.

Ha, İmam Efendi'nin yumurtalarla yağlara dair söylediklerini -nikâhımızı çürük yaptığı gibi- çürük buldum! Ama bu seferki nikâhı sağlamca yaparsa, göndereceğim sepet sepet yumurtalarla, kendisini memnun etmeye çalışırım.

Yusuf Niyazi"

Yusuf Niyazi Bey'le Yaşar Nezihe arasındaki bu duygusal mektuplar, böylesine yıllarca sürüp gider. Yusuf Niyazi'nin Yaşar Nezihe ile yeniden hayatını birleştirme arzusu, gerçi

güçlü bir duygusallıktan kaynaklanmaktadır. Öyle anlaşılıyor ki, değişik tip ve yaradılıştaki kadınlarla yaptığı evliliklerde Yaşar Nezihe'nin inceliğini bulamamıştır. Öte yandan, iki çocuğunun, gencecik yaşlarında onu yalnız bırakmaları ve dünyalarını değiştirmeleri, onu, ıstırap dünyasının yaralıları arasına itmiştir. Ağır hayat koşullarına dirençle karşı koyabilmek için, Yaşar Nezihe'yi bir destek olarak görmektedir. Bu bakımdan bütün gücü ile, Yaşar Nezihe'yi süslü sözlerle tekrar kazanma, hattâ kandırma çabasındadır. Mektuplarında sık sık şunları tekrarlar:

"... Aşksız, ümitsiz ve emelsiz geçen şu çorak, çetin hayatımı her vesile ile sana açıklamış bulunuyorum. Seni fazla yormamak için şurasını tekrar ve ısrarla belirteyim ki, ben o eski benliğimden tamamen uzaklaşmış bir zavallıyım. Sensiz bir hayat, beni mezara terkedilmiş bir cesede döndürür. Ben hep seni düşünüyorum. Tatlı rüyalarıma giren seni. Hiç evden çıktığım yok artık; odamda hep hayal zevki ile yaşıyorum. İki gözüm, tekrar ediyorum, vücudum, kalbim, ruhum, vicdanım yalnız senindir! Gönderdiğim mektupları tekrar tekrar oku. Elini kalbinin üstüne koy. Ve bana kesin cevabını bildir. Gel, dersen geleyim. Seninle orada nikâhlanıp döneyim. İnşallah bu defaki nikâh ikimizi de ebedî mutluluğa götürür. Teklifimi kabul ettiğin takdirde, tek kelimelik telgrafın beni hayata bağlar."

Fakat sevgililer, yıllarca bu türden yazışmalarla, avunur giderler ve yaşları biri doksanına yaklaşırken, diğeri doksanını aşarken ayrı ayrı şehirlerde ölürler.

Yaşar Nezihe'nin ölümü

Dünyaya gözlerini açtığı dakikadan beri kötü kaderini yaşayan Yaşar Nezihe Bükülmez, hayatla öylesine bir savaşa girişmiştir ki, bir kadından beklenmeyen metanet, sabır, onu

doksan yıl ayakta tutabilmiştir. Bu, onun için, onun gibi kara bahtlılar için bir zafer sayılır. Dört yanını dikenli felaket ağları sarmış olmasına karşın, Yaşar Nezihe'nin doksanbir yıl yaşayabilmesi, bir mucizedir. Kendisinin 1971 yılında tek umudu olarak yetiştirip bağlandığı oğlunun da, emekli olduktan sonra 1977'de ölümlerini bildiren ilanlarını, yurt dışında bulunduğum sıralarda, oraya gelen gazetelerde okudum.* Cenaze töreninde bulunamamanın ezikliğini hâlâ duyarım. Hayat dramının kısaltılmış bir bölümünü tanıtmaya çalıştığım kadın şairimizin yerine getirilmesini istediği bir dileğine de burada değineceğim:

O, eski İstanbul'un kenar mahallelerinden Silivrikapı'daki Hünkâr İmamı adını taşıyan fakir bir sokağında doğmuştu. Yıllarca ızdırap çekerek yaşadığı bu sokağa, ölümünden sonra "Yaşar Nezihe" adının verilmesini isterdi. 52 yıl önceki basında, dile getirdiği bu isteği, o sıralarda vali ve belediye başkanı olan Muhittin Üstündağ tarafından yerine getirilmek istenmişti ama bu işlemin, sağlığında yapılması şehir meclisi geleneğine aykırı görülmüştü. Yani, ölmeden evvel sağların sokaklara adının konması, olanak dışıydı. Bilemiyorum, bugün bu ızdırap şairinin 52 yıl önceki arzusu yerine getirilebilir mi?

(*) Yaşar Nezihe Bükülmez 5 Kasım 1971'de öldü. Öldüğünde 91 yaşındaydı. Küçükyalı Altıntepe Mezarlığı'nda toprağa verildi. Oğlu Vedad Bükülmez 29 Eylül 1977'de öldü. Annesinin bulunduğu kabristana gömüldü.

FAİK ÂLİ OZANSOY

Çocukluğumuzda, yıldızları, mehtabı, evreni hayalimizde en geniş anlamı ile yaşatan şiirlerin altında Faik Âli imzasını görürdük. Yabancı kelimeleri fazla, fakat tasvirleri taze olan bu şiirlerden birkaçını hocalarımız ezberletmişlerdi. Babamın Servet'i Fünûn koleksiyonunu karıştırmaya başladığım çağlarda, Faik Âli'nin edebiyat kitaplarına geçmemiş daha nice şiirlerini görmüş ve kendisini, düz yazılarında tok sesli ve gümbürtülü üslûbu ile tanıdığımız şair ve edip Süleyman Nazif'in küçük kardeşi olduğunu, yine o devrin dergilerinden öğrenmiştim. Çocukluk, delikanlılık ve yüksek tahsil çağlarımız geçtikten, devlet kapısında bâzı mesafeler aldıktan sonradır ki, kader beni, Faik Âli'nin oğlu Munis Faik ile Ticaret Bakanlığı'nın teftiş kurulunda bir odada buluşturdu. Her ikimiz de bakanlık müfettişi idik. Yıllarca Ankara'nın aynı semtinde, birbirine çok yakın apartmanlarda oturduk. Resmî görevlerimizden başlayan arkadaşlığımız II. Dünya Harbi'nin en bunalımlı yıllarında, aile dostluklarına dönüştü. Bu öylesine içten bir dostluktu ki, bana, ba-

bası Faik Âli'yi de tanıyarak, ona evladı kadar yakın olma mutluluğunu sağladı. Günlük işlerimizin olduğu kadar resmî yaşantımızın çilelerini birlikte çektik, sevinçlerini birlikte tattık. Çocukluğumda şiirlerine göre hayal ettiğim tantanalı şair Faik Âli'yi vakur ve hayal gücü çok derin bir kişi olarak buldum. İnsancıl tutumu, alçak gönüllülüğü, temaslarımız ilerledikçe, bizi belirgin şekilde büyüledi. Şiirlerinde hissedilen azamet yanında, özel ilişkilerindeki yumuşaklık, sevgi ve aşırı duyarlılık, onun iç dünyasında bir eski zaman kibarlığının bütün inceliği ile yaşatıldığını ve sürdürüldüğünü gösteriyordu.

Baba ile oğlun şairlikleri kadar nezaket ve dostlukları, onları yakından tanıyanlara, doğal bir miras görünümü veriyordu. Bu bakımdan Faik Âli'nin portresi çizilirken bu portrenin fonunda Munis Faik'in, Munis Faik'in portresi yapılırken bu fonda Faik Âli'nin çehresi görünür. Bu anılarımızda böyle bir manzaranın yansıması doğal sayılmalıdır.

Bir gerçeği belirleyen soyadı

Ozansoylar için, rahmetli Fazıl Ahmet Aykaç 52 yıl önce yazdığı bir yazıda, "Bir irfan hânedânı" deyimini kullanmıştı. Bundan 48 yıl önce Faik Âli Ozansoy'un ölümünden sonra yayınladığım iki yazının birinde "Yedi göbekten şair bir aile" başlığını kullanmıştım. Ozansoy ailesi için her iki deyimin de, yerinde olduğunu sanıyorum. Bâzen edebiyat ve güzel sanatların -bir aile mirası gibi- babadan oğula veya toruna geçtiğini görüyoruz. Yakın tarihimizde hat ve nakış sanatında Yesariler, musikî alanında Ziya Paşa ile oğulları Özbekkanlar, Tamburi Cemil ve Mesut Cemil'ler, edebiyat dalında da *Mir-ât-ül-iber*'in yazarı Diyarbakırlı Sait Paşa ve oğulları Süleyman Nazif ile Faik Âli ve bunun oğlu Munis Faik Ozansoy bu tür mirası sürdüren kuşaklardandı.

"Sofular haram dediler, bu aşkın badesine;
Ben doldurur, ben içerim, günah benim kime ne?"

diyen meşhur şair Nesimi de Ozansoy ailesinin dedelerindendir. Nesimi'den İbrahim Cehdi'ye tarihçi Sait Paşa'dan Süleyman Nazif'le kardeşi Faik Âli'ye kadar yedi kuşaktan şair bir ailenin devamını, UNESCO'da büyükelçiliği sırasında 9 yıl öncesi kaybettiğimiz Munis Faik Ozansoy bilinçli bir surette temsil etmişti. Aile bu yetenekleri ile, sanırım ki en uygun soyadını seçmişti.

Edebiyat-ı Cedide'nin en genç şairi

Faik Âli, büyük bir sanatsever, değerli bir şairdi. 74 yaşına kadar kalemini bırakmayan şair Faik Âli, edebiyat tarihimizde Edebiyat-ı Cedide devrinin son sütunlarındandı. Bu sütun -kendi devrinde- hayal ve aşk aleminde söylenebilecek, en güçlü şiirlerle süslenmişti. İlk eseri olan *Fâni Teselliler*'i, üstadı olan şair Abdülhak Hâmid "Edebiyatımız için kafi teselliler" olarak yorumlamıştı. Faik Âli'nin en son eseri ise Milli Eğitim Bakanlığı'nca yayımlanan ve ölümünden iki ay evvel eline geçebilen *Nedim ve Lâle Devri* adlı manzum piyesti.

Gençliğinde zarif giyinmesi ile, kibarlığıyla daha çok kadın çevrelerinde itibar gören şair, yaşlılığının son yıllarında bile sık sık sohbetlerinde: "İhtiyar olsam da gönlüm tazedir" şarkısını mırıldanırdı. Bu şarkı radyoda söylendiği zaman, âdeta mutluluk duyar, bütün ruhuyla bu şarkıya katılırdı.

Faik Âli'nin de bu türden çok şarkıları bestelenmişti. Son olarak bestelenen "Yıldızlı Semalarda" şiiri onu, hasta döşeğinde öylesine mutlu etmişti ki, tesadüf bu ya ölümünden on saat önce Ankara Radyosu'nda çalınan bu şarkıyı gözyaşları ile dinlemişti.

Yıldızlı semalarda haşmet ne güzel şey
Mehtaba dalıp yar ile sohbet ne güzel şey,
Dünyamızın üstünde bütün ruhlar uyurken,
Yıldızların altında ibadet ne güzel şey!

Fâni ve adavetlere mahşer bu cihanda
Bir bitmeyecek aşk-ı muhabbet ne güzel şey!
Dünyada senin âşığın olmak ne saadet!
Allah ile -hâşâ- bu rekabet ne güzel şey!

Lütfen bana güldün, güzelim, mültefit oldun..
Icabı necabet bu.. necabet ne güzel şey!
Ey hilkatin emsali yok ibdaı kemali,
Senden bana bir zerre inayet ne güzel şey!

Hüsnündeki mânâyı semavî ne ilahî!
Aşkımdaki renki edebiyet ne güzel şey!

Bu şiiri ustalıkla bestelediği için yakın dostu Sadi Hoşses'e minnettardı.

Ozansoy'ların ailesinde iki Süleyman Nazif, iki İbrahim Cehdi adı vardı. Bu aile soy itibariyle Diyarbakır'ın tanınmış kişilerindendi. Ailede tarihçi, idareci ve bir hayli de şair yetişmişti. İlk Süleyman Nazif (1771-1808) onun oğlu İbrahim Ceddi (1787-1833) onun oğlu tarihçi Sait Paşa (1832-1890)'dır. Bu Sait Paşa yukarıda da değindiğimiz gibi *Mir'ât-ül-iber* adlı 10 ciltlik tarihi olan bir idarecidir. Eserinin bir kısmı basılmış olup basılmayan kısmı, halen İstanbul Arkeoloji Müzesi'nin kütüphanesinde bulunmaktadır. Sait Paşa'nın kitapları ile notları, büyük oğlu Süleyman Nazif tarafından hemşirelerinin kocası Şükrü Bey'in (İzmir suikastı nedeniyle asılan) maarif nazırlığı sırasında bu kütüphaneye armağan edilmiştir. Sait Paşa'nın Mardin'de mutasarrıfken öldüğü bilinmektedir. Büyük oğlu ünlü ve ateşli edibimiz Süleyman Nazif'dir. (1870-1927) Faik Âli Ozansoy (1876-

1950) tarihçi Sait Paşa'nın* küçük oğludur. Şair Munis Faik Ozansoy (1911-1975) ise Faik Âli'nin büyük oğludur.

Faik Âli Bey, Mülkiye Mektebi'ni bitirdikten sonra, devrin geleneğine uyarak idarî hayata atıldı. Vilayetlerde maiyet memurluğu yaptı, kaymakamlıklarda bulundu. Yakın idarî tarihimizde kaymakamlıkla valilik arasında bir de sancak vardı. Sancağın en büyük mülkiye âmirine mutasarrıf denilirdi. Faik Âli Bey bu tür mutasarrıflıklarda bulundu. Nitekim oğlu Munis Faik, şairin Midilli mutasarrıflığı sırasında doğdu. Midilli'den sonra iki defa Kütahya mutasarrıflığı yapan Faik Âli, Beyoğlu mutasarrıflığında da bulundu. Fakat o daha ziyade Kütahya mutasarrıflığı ile tanınmıştır.

Millî mücadele başlarında Diyarbakır'da başarısız kısa bir valilikten sonra İstanbul'a döndü. Dahiliye müsteşarlığı görevinde bulundu. Cumhuriyet'in ilanından sonra Mülkiye'de Fransızca öğretmeni oldu. Aslında sevmediği memuriyet hayatında 1930 yılında emekliye ayrıldı. Ölümüne kadar geçen yıllarını oğlu Munis Faik'in görevli bulunduğu Ankara'da geçirdi.

Güzel kadına, güzel sese, güzel sofraya âşık

Faik Âli Bey tabiata âşık olmakla beraber, bütün güzelliklere karşı tutkusu hattâ coşkusu olan bir şairdi. Her şeyde, sınırsız güzellik arayan bir iç yapısı vardı. Kıyafette güzellik, sohbette güzellik arar özellikle bu duygusunu kadınlarda daha belirgin olarak dile getirirdi. Evindeki çay sohbetlerinde bilgi ve görgüce seçkin kadınlar bulunurdu. Onlarla

(*) Diyarbakırlı Sait Paşa, askerlikle ilgisi olmayan sivil paşalardandır. Faik Âli Bey yeni harflerin kabulünden sonra, nüfus tezkeresi çıkartırken bir de ne görsün, nüfus dairesince babasının adı karşılığına General Sait yazılmış! Buna çok sinirlenen üstad aslına uymayan bu general sözcüğünü sildirebilmek için yıllarca uğraşmıştır. Fakat sonuç alamadı.

konken masasına oturur, içlerinde şarkı mırıldananlar bulunursa, kendisi de katılarak, bu tutumu âdeta teşvik ederdi. Oyun esnasında radyo daima açık bulundurulur; şarkı, konferans ve haber gibi ne varsa hepsini dinlerdi. Ancak, saat 19.00 olunca, evde çıt çıktığını istemez, ajans haberleri bitince hemen odasına çekilir -sanki ev halkı bilmiyormuş gibi- gizlice bir kadeh içkisini aldıktan sonra, sofraya dönerdi. Güzel sofrayı severdi. Bu onun esaslı zevklerinden biriydi. Emekli maaşını aldığı gün dizlerinde derman bulursa, sevdiklerini toplar, Karpiç Lokantası'na götürürdü. Sigarayı büyük bir irade gücü ile bırakmıştı. Kullansa da, miktarı pek az olurdu. Ne var ki, şairlikle aşk dolu iç dünyasının ilâcı saydığı içkiyi arada sırada kullanırdı. O bunu, tatlı ve özlemini duyduğu güzel günlerin anısı gibi değil, yaslı günlerinden kalan bir yadigâr olarak nitelerdi. İçkinin gençler için zehir, ihtiyarlar için panzehir olduğunu söyler, gerekçesini bu temele dayayarak, az olmak şartıyla içkiyi bir nevi gıda olarak tanımlardı. O kadar terbiyeli ve asâletli içerdi ki, sıhhatine dokunduğu için doktorların yasaklamasına rağmen bunu, oğlu Munis'ten bile gizlemeye önem verirdi. Esasen içtiği zamanlarda da üç kadehi geçirmezdi. Kendine göre bunun felsefesini şöyle yapardı: Bir kadehi kâr, iki kadehi yarar, dördüncüsü zarar..

Faik Âli'de kadın güzelliğinin bir ölçüsü vardı! Sarışın veya kumral, beyaz tenli, lepiska saçlı, şişmanca, yeşil gözlü tipler, ondaki belirgin ölçülerdi. Kendisini bir yaz ayında İstanbul'a gönderirken, Ankara'da yataklı vagona yerleştirmiştik. Tesadüf bu ya, komşu yataklı kompartımana bu tipte bir hanım yolcu girmişti. Trenin hareketi sırasında iyi yolculuk dileği ile elini öptüğümüz zaman, benim kulağıma eğildi, nâzik bir sesle, komşusunu kastederek: "Adımız Faik Âli, yolculuğumuz tâli-i âli!" dedi.

Ozansoy'larda çay merakı

Faik Âli Bey, kahveye ve çaya düşkün değildi. Belki kahveyi tercih ederdi. Fakat bütün ev halkının da öylesine bir çay sevgisi vardı ki, 50 yıl sonra itiraf etmem lazım gelirse ben gerçek çayın lezzetini, ilk defa bu evde Ozansoylar'ın çaydanlığından tattım ve büyülendim.

Faik Âli'nin eşi, kızları, hattâ Munis bile çayın gerçek kıvamını ve demini vermekte hüner sahibiydiler. Hepsi, devamlı surette, çay içerlerdi. Munis sabahları evindeki çaydan sonra daireye gelince odacımız Veli Efendi -bir tembih ve işaretini beklemeksizin- çay demler, ona ve bizlere üst üste nefis çaylar ikram ederdi. Bu arada bütün oda arkadaşları olarak hepimiz çay tiryakileri arasına karışmıştık. Üstad Faik Âli, oğlunun çaya düşkünlüğünü şöyle dile getirirdi: "Munis, çayı bir sevap işler gibi, ibadet eder gibi içer!"

Faik Âli'nin Edebiyat-ı Cedide anıları

Faik Âli'nin ölümüne kadar, hemen her gün büromuzdan çıkınca Ozansoylar'ın evine uğramak geleneklerimiz arasındaydı. O sıralarda oturdukları Konur Sokağı'ndaki apartman âdeta bizim kulübümüz gibiydi. Yukarıda da temas ettiğim gibi üstadı çevreleyen hürmetkârları beş çaylarını onun sohbetleri arasında içerler, genellikle saat 19.00'a kadar, onun düzenlediği konken partisinde hoşça vakit geçirirlerdi. Bu sohbetlerin en fazla devamlısı Sulhiye Abla'ydı. Ben daha çok, üstadın bir yıldızı olduğu Edebiyat-ı Cedide'den bahisler açar ve sohbeti bu yöne sürüklemeyi severdim. Faik Âli, konuşmanın edebiyata ve eski edebiyatçılara aktarılmasından zevk duyar, doyum olmayan anılarını büyük bir içtenlikle dile getirir, misafirlerini âdeta bir mâzi cennetinde yaşatırdı. O konuşurken bizler âdeta, Edebiyat-ı

Cedide'nin ünlüleri -Cenab'lar, Tevfik Fikret'ler, Süleyman Nazif'ler, Hüseyin Siret'ler, Halit Ziya'lar, Mehmet Rauf'lar, Hüseyin Suat'lar- ile sanki birlikte oturuyormuşuz gibi olurduk. Bu anılar arasında, Abdülhak Hâmid ve Şair Nigâr Hanım'dan da sıkça söz edilirdi. Konu şair Abdülhak Hâmid'e yönelince Faik Âli'nin oturuşu değişir, kullandığı kelimeler dikkatimizi çekerdi. Sanki Abdülhak Hamid sağdı ve sohbet sırasında başköşede bizleri dinliyormuş gibiydi! Faik Âli onun huzurunda konuşuyormuşcasına, aşırı bir saygı içerisine girerdi. Bu sohbetlerin çoğunda konuşulanları, akşam eve dönünce birer satırla özetleyerek not ederdim. Zaman zaman Faik Âli'den anılarına dair yazılı olarak bilgi isterdim. Faik Âli ile fazla meşguliyetimiz, hastalıklarımız, seyahatlerimiz nedeniyle yüzyüze görüşemediğimiz günlerde büyük şair her mektubunda bu anılara yer veren satırları da ihmal etmezdi. Faik Âli, yaz sıcağını Ankara'da geçirmek istemez, kendi tabiri ile o şehirler şehrâyini olan İstanbul'a gider, Suadiye'de kızı Ramide'nin köşkünde dinlenir. Oradan dostlarına âdeta bir inci dizisi gibi olan güzel yazısıyla çok hoş, okşayıcı mektuplar yazardı. Ben üstadın bu tür mektuplarına çok nail olmuş mutlulardandım. Gerek Ankara içinde hastalıklar dolayısıyla buluşamadığımız günlerde, gerek üstadın İstanbul'da yaz aylarını geçirdiği sıralarda bizlere lütfettiği mektuplar birer anı hazinesinin parçalarıydı. Bir keresinde Edebiyat-ı Cedide mensuplarının *Servet-i Fünûn* mecmuasındaki sohbetlerini şu satırlarla dile getirmişti:

"Edebiyat-ı Cedide şairlerinden en çok sevip hürmet ettiğim ve aynı karşılığı gördüğüm Süleyman Paşazade Sami (Süleyman Nesip), Tevfik Fikret ve Cenab Şahabeddin merhumlardır. Cenab'la nisbeten daha az görüşürdük. Onun bana büyük teveccühü vardı. Bir aralık *Servet-i Fünûn*'a şiir vermemiş sade makaleler yazmış. Fikret bir gün ona:

- 'Cenab, niçin şiir yazmıyorsun?' deyince:
- 'Faik Âli, cesaretimi kırdı,' demiş.

Ne mümkün? Bu sözü Fikret'in bana yetiştireceğini bildiği için, büyük bir iltifat ve teşvik olmak üzere söylemiştir...

Edebiyat-ı Cedide şairlerinin arasında büyük bir samimiyet vardı ve kimse kimseyi kıskanmazdı. O hafta, mecmuaya konacak şiirlerden en beğendiğini Tevfik Fikret, o müstesna şiir okuyuşu ile okur, bize dinletir ve hepimizi mestederdi. Haftada birkaç gün *Servet-i Fünûn* idarehanesinde Fikret'in yanında toplanırdık. Bizim kahvemiz, gazinomuz, kulübümüz o küçük odaydı."

Kamış kalem kullanan son şair

Faik Âli şiir yazarken de, mektup yazarken de -eski devrin yazı aleti olan- kamış kalem kullanırdı. Eski harflerle gâyet güzel kaligrafisi vardı. Renkli kâğıtlara yazdığı yazılar, birer inci sırası gibi, göz alırdı. Mektupları içtenlik örnekleri ile dolu olurdu. Nüktelere de yer verirdi. Onda ayrıca ahenkli bir tasvir gücü vardı. Gerek şiirlerinde, gerek düz yazılarında bunun bol örneklerini vermiştir. Doğadaki bütün renkleri, tuvaline özü ile ve parlaklığı ile aktaran usta bir ressam gibi mektuplarını renklendirirdi.

Faik Âli'de İstanbul sevgisi

Faik Âli'nin gençliği, orta çağı İstanbul'da geçmiştir. Taşradaki idarî görevinden sıkıldıkça, istifayı basar canını bu güzel şehre atardı. Coşkulu anılarının geçtiği, şiirlerine ilham kaynağı olan, bu şehirden uzakta yaşamak ona eza verirdi. Ankara'nın şiddetli kış günlerinde, daima yazın gideceği Suadiye'yi düşünerek teselli bulurdu. Oturduğu apartmandan belirgin şekilde görünen manzara Ankara Kalesi'ydi. Bu

çıplak kaleye baktıkça, Yıldırım'la Timurlenk'i hatırlar bunların beyhude yere döktükleri kanlara acırdı.

Faik Âli, Ankara'yı hiç sevmezdi. İstanbul'u, şehirlerin cenneti, şiir ve ilham diyarı olarak nitelerdi. İstanbul'u görmeyenlerin, hele içinde oturup da zevkini alamayanların sanatkâr olamayacaklarını söylerdi. Kuşkusuz, gençlik yıllarında İstanbul'u en iyi yaşayanlardan biri Faik Âli'ydi. Bu şehir Faik Âli'nin gençliğinde de yaşlılığında da ona aynı güzellikte, aynı tılsımda cennet bir şehir görünümü veriyordu. Kalemiyle, kalbiyle İstanbul'un sayılı âşıklarından biri olan Faik Âli, daha çok Adalar'ı severdi. Son yıllarında yaz aylarını geçirdiği Suadiye'deki kızının köşkünde, geceleri uyumayarak Adalar'ı seyreder, terasta ayın batışına kadar oturur, Adalar'ın birer gerdanlık gibi yansıyan parıltılarına bütün ruhu ile dalardı. O yıllarda yazları Ankara'da kalmak zorunda bulunan ve İstanbul'un hasretini çeken bizlere Suadiye'den gönderdiği mektuplarla bu güzel şehrin pitoresk manzaralarını yansıtır, âdeta bizim İstanbul özlemimizi gidermeye çalışırdı.

* * *

Anı dosyalarımda Faik Âli'nin İstanbul'la ilgili her biri diğerinden güzel birçok mektubu var. 1947-1949 yazlarında İstanbul'un şairimize görüntüsünü, kendi mektuplarından aldığım birkaç pasajla çerçevelemek istiyorum:

Suadiye 23 Temmuz 1947

"... Munis'in (oğlu merhum Munis Faik Ozansoy) yazdığına bakılırsa, Ankara çok sıcakmış. Bizse burada Çamlıca'dan kopup gelen rüzgârlardan, bahçeye çıkıp, çamların altında sefa süremiyoruz.

İstanbul çok güzel.. Bu haspa, yaşlandıkça güzelleşen kadınlara benziyor! Bu satırları gece yarısından üç saat sonra yazıyorum. Dışarıda rüzgâr fırtına ha-

linde esiyor. Eğer Ankara'nın gündüz sıcakları, gece de devam ediyorsa Allah yardımcınız olsun.

Odamdan çıkarak balkonda bir müddet, dört adanın şehrâyinini seyrettim. Eski hâlim olsaydı, mutlaka bir şiir doğardı."

Suadiye 27 Ağustos 1947

"..... İstanbul birkaç gündür, en sıcak günlerini yaşıyor. Kuzey rüzgârlarının daima uğrayıp okşadığı bu yerde, bir sıcağın rahatsızlığını duymuyoruz. Hele akşamları çok serin, mehtap ile süslü geceleri pek şirindir. Gecenin değişik saatlerinde balkona çıkarak her birinde bir şehrâyin varmış gibi nurlara boğulmuş şu dört adayı, uzun uzun, hazla seyrediyorum. Eski çağlarım olsaydı bu uykusuz geceler meyvesiz kalmazdı. Böyle gecelerin ilhamını tesbit için, sabahlara kadar uyumadığım zamanlara, bilseniz ne kadar hasretim...

Alaca karanlıkta yazıyorum. Artık gözüm iyi farketmez oldu. Kalkıp elektriği yakayım. Pencereden görünen galiba üç gecelik kamer (ay) hanım (gel sevişelim) diyor! Ona 'yavrum çok geç!' dedim. İkimiz de mahzun olduk.

Yarın postaya verilmeden evvel bu mektubu okuyacak olan Munis, içinden:

'Babam da nelerle meşgul! diyecek. Allaha sonsuz şükürler olsun ki, rapor yazmakla meşgul değilim."*

Suadiye 11 Temmuz 1949

".... Bir gece evvel Marmara'da perilere mahsus bir mehtap vardı. Gece yarısından sonra bir aralık uya-

(*) Buradaki rapor yazmak sözcüğü, Munis'le benim müfettişlik görevimiz nedeniyle uzun uzun yazdığımız raporlarla ilgili bulunmaktadır.

nıp odamdan sofaya çıktım. Gördüğüm hayret verici manzaranın güzelliğini tarif için, söz bulmaktan âcizim. Eski Türkçemizin birbirinden güzel, birbirinden anlamlı ve ahenkli sözcükleri ile bile niteliği ve letafeti anlatılamayacak bir gece... Çok şeylerden kıymetli olan uykularım feda edilerek gözlerle ruhların kendisine yöneltilmesine lâyık bir görünüm. Çok nurlu ve Tanrısal bir gece...

Böyle geceler uyunmaz; sabaha dek dikkat kesilerek, büyük duanın emsalsiz bağışlarından olan bu manzara, iç dünyamıza sindirilmeye çalışılır. İnsan ruhunun kendisinden bir parça olduğu ebedî ruhla karşı karşıya geldiği, âdeta seviştikleri anlardan beri, mânevî bir buluşma gecesi..."

Faik Âli ve Türk musikîsi

Türk musikîsine olan sevgisini, övgüsünü burada gereği gibi anlatabilmem çok zor. Musikîye muhabbeti öylesine derindi ki, Türk musikîsini dinlemek için radyosu sabahtan gece yarısına kadar açık bulundurulurdu. Türk musikîsinin içten dostu ve iyi bir âşinası idi. Radyoda okunan şarkıların hatalarını, hemen o gün radyo yetkililerine yazdığı mektupla bildirir, önerilerde bulunurdu. Radyoda zaman zaman bestelenmiş olan kendi şarkıları okunurdu. Bundan çok duygulanır, fakat ağabeyisi Süleyman Nazif'in "Derdimi Ummana Döktüm" şarkısına karşı hiddet gösterirdi! Bu şarkıyı beğenmez, hele bir kadın tarafından okunuyor ise, anlamı ile okuyan arasında bir bağlantı bulunmadığı gerekçesiyle, radyonun düğmesini kapatırdı. Sevdiği musikî programlarını övmesini de bilirdi. İstanbul'dan Ankara'daki bizlere gönderdiği 27 Ağustos 1947 tarihli bir mektupta şöyle yazıyordu:

"..... Radyoda, tarihî Türk musikîsi başladı. Cankulağı ile dinleyelim. Evrende, sanki bir ses kıyameti kopuyor gibi! Haspalar, gerçekten çok güzel okuyorlar! Eğer dinlemiyorsanız, yazık.. Öyle güzel, öyle cana yakın bir okuyuşla okuyorlar ki tarif edemem. Diyebilirim ki, bu fasıl hiçbir zaman bu kadar güzel, bu kadar mükemmel okunmamış."

Konyakla alınan asprin

Üstadın son yıllarında her gün içki kullanma geleneği yoktu. Ciğerlerinin zayıflığı nedeniyle doktorlar ona, içki tavsiye etmezlerdi. Fakat bâzen misafirleri varsa, akşam yemeklerinde az miktarda içki alırdı. Daha çok konyağı tercih ederdi. Yazımızın daha önceki bölümlerinde değindiğimiz gibi, bunu da ev halkından, güya daha çok oğlu Munis'ten gizli içiyormuş gibi yapardı. Ama bütün ev halkı onun yatak odasına sakladığı konyak şişesini bilirdi. Burada garip bir olaya değineceğiz. Faik Âli Bey konyağı, asprinle içerdi! Bir gün galiba çevresinin sadık müdavimlerinden olan dostumuz Mehmet Anamur (Faik Âli'nin damadı rahmetli Süreyya Anamur'un kardeşi) üstada şöyle bir soru yöneltti:

- Konyağı asprinle almanın yararı nedir?

Hatırımda kaldığına göre, Faik Âli bu soruya şöyle karşılık vermişti:

- Ayakkabınızı boyatırsınız, sonra parlasın diye boyanın üzerine bir de cila sürerler. Konyağın asprinle içilmesi buna benzer. Asprin konyağın verdiği zevki cilalandırır! Bunu bana Abdülhak Hâmid öğretti.

Yerine getirilen vasiyet

Son günlerinde her akşam yanındaydım. Oğlu Munis Faik, resmî görevinin yükü altında, bâzen gece yarılarına kadar, dairesinde çalışırdı. Öleceği gün, beni telefonla istetmişti. Odasına girdim, bana verdiği gazeteden isteği üzerine, birkaç yazı okudum. Bir müddet sonra, gözleri yaşardı, yanına daha çok yaklaşmamı söyledi. Başucuna oturdum. Ağır ağır titrek bir sesle şunları söyledi:

- Babam Mardin'de, mutasarrıfken öldü. Mezarı bile, bugün belirsizdir. Anam Ada'da öldü. Yanına başkalarını koymuşlar. Ben bunların hiçbirinin yanına gidemem. Yegâne arzum Zincirlikuyu'da Şair Abdülhak Hâmid'in ayak ucunda boş yer kalmışsa orada, yoksa ona en yakın bir yerde gömülmektir. Sizi evladım gibi severim. Beni Ankara toprağına vermeyin. İstanbul'a götürün. Bu vasiyetimi, Munis'e münasip şekilde anlatmalısın...

Üstadın gözleri yaşararak teker teker söylediği sözcükleri dinlerken, kendi gözyaşlarımı gizlemeye çalıştım. Dilimin döndüğü kadar ölümü düşünmemesini teselli kabilinden birkaç sözle diledim. Karşılığı şu oldu:

- Ben hastalığımın sonucunu biliyorum...

Akşam üzeri Munis dairesinden yorgun argın döndü. Birlikte yemek yerken, babasının sözlerini üzgün cümlelerle tekrarladım. Birlikte bitişik odada yatan Faik Âli'nin yanına gittik. Dalgındı. Gece evime döndüm. Gece yarısından sonra telefonla arandım. Ticaret Bakanlığı'nın ve hemen hepimizin vefâlı doktoru olan Muhtar Darman'ın sesi ile uyandım. Faik Âli Bey'in durumu ağırlaşmıştı, beni istiyordu. Giyinip gittim. Fakat o anda üstadımız son nefesini vermişti. Gece yarısından sonra, başında Kur'an okuyacak birini bulmaktaki müşkülatı karınca kaderince gidermek için, abdest alıp Kur'an okumak bana nasip oldu. Refikası Mevhibe

Hanım ile çocukları ve evlatlıkları Emine, muhterem ölünün başucunda sabahladı. Saat sekiz sıralarında Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Cemal Yeşil Bey'e durumu telefonla bildirdik. Çünkü, her gün eski aile dostlarından ve yakınlarından olan devrin cumhurbaşkanı Celâl Bayar, Faik Âli'nin sağlık durumunu sorduruyor, hastalığın seyri hakkında bilgi alıyordu. Buna vasıta olan, o zamanki Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri biraz da Faik Âli Bey'in Diyarbakır'dan akrabalığı bulunan Cemal Yeşil Bey'di. Faik Âli'nin ölüm haberini Cemal Yeşil Bey'e bildirirken, cenazesinin İstanbul'a götürülmesi ile ilgili vasiyetini de ulaştırdım. Abdülhak Hamid Bey'in yanına gömülmesi hakkında yaptığı vasiyeti de yansıttım. Köşk süratle harekete geçmiş, durumu İstanbul Valisi'ne bildirmiş olacak ki, saat 11.00'e doğru o zaman İstanbul valisi bulunan Prof. Dr. Fahrettin Kerim Gökay, Munis'lerin evine telefon ederek başsağlığında bulundu ve güzel bir tesadüf olarak Abdülhak Hâmid'in yanıbaşında bir mezar yerinin boş olduğunu ve gereken hazırlığa başlandığını söyledi. Tanrı, şair Faik Âli'nin dileğini kabul ettiğinden, bu mezar yeri hepimizi duygulandırdı. O gün Ankara'dan İstanbul'a kalkan akşam trenine konulan Faik Âli'nin tabutu bir gün sonra Teşvikiye Camii'nde cenaze namazı kılındıktan sonra Edebiyat'ı Cedide'nin hayatta kalan son şairlerinden olan Hüseyin Siret Bey'in kafileye katılması ile Zincirlikuyu'da büyük hayranlık duyduğu dostu Abdülhak Hâmid'in yanına gömüldü.

Munis Faik, babasının mezarı için birçok proje yaptırdı. En beğendiği, Galatasaray Lisesi'nden arkadaşı olan Yüksek Mimar Prof. Kemal Ahmet Aru'nun yaptığı oldu. Nitekim, Aru'nun projesi uygulandı ve mezar taşına yalnızca "Şair Faik Âli Ozansoy 1876-1950" yazıldı.

MUNİS FAİK OZANSOY

Şair Faik Âli Ozansoy ile oğlu Şair Munis Faik Ozansoy'un baba oğul ilişkileri, herkesi duygulandıran bir özellik taşırdı. Baba, oğlu ile konuşurken "sen"den çok "siz" sözcüğünü kullanırdı. Faik Âli aile reisi idi ama, bize öyle gelirdi ki o, bâzı konularda oğlu Munis'i ikinci plandan birinci plana, kendi seviyesine hattâ daha üste çıkartan bir tutum içerisinde bulunurdu. Edebiyat konusundaki münakaşalar, sohbetler, esnasında da Faik Âli, daima oğlunun edebî zevkini ve görüşünü sorar, çok kez bu görüşü değerlendirerek, kendi düşüncelerini bu uyum içerisinde belirtirdi. Munis'in edebiyat ve sanat görüşlerine babası büyük değer verir, onun düşüncelerini dinledikçe, âdeta gururlanırdı. Bu konularda baba oğul sanki, iki çağdaş edebiyatçı gibi münakaşa ederler, aralarındaki yaş farkını bir tarafa atarak, sohbetlerini saatlerce sürdürürlerdi. Baba oğul arasındaki bu konuşmalar, çoğunlukla, zevk ve görüş birliği ile sonuçlanırdı. Bunun tek istisnası, yalnızca Süleyman Nazif konusuydu. Süleyman Nazif, Faik Âli'nin ağabeyisi, Munis'in amcasıydı. Faik Âli, Süleyman Nazif'in şiirlerini beğenmezdi.

Munis ise amcasını, şiir ve düz yazıları ile, pek severdi. Nazif'in bir top gibi gürleyen düz yazılarındaki ahengine hayranlığını her vesile ile belirtirdi.

Munis, Faik Âli'ye yalnız baba olarak değil, köklü bir ailenin geleneğini iliklerine kadar sindirmiş ve Batı ile Doğu edebiyat kültürünün temel harcını ondan almış bir kişi olarak bağlıydı. Nitekim, 1959 yılında yayınlanan *Bir Daha* adlı şiir kitabının ilk yaprağında, bunu göğsü kabararak şu sözcüklerle belirgin halde açıklamaktadır.

"Bu küçük kitabı, şahsımda ve eserlerimde değer sayılabilen ne varsa hepsini yalnız kendisine borçlu olduğum babam Faik Âli Ozansoy'un aziz hatırasına ithaf ediyorum."

Onda baba sevgisi, tapılacak doruğa çıkmıştı. Nitekim, Faik Âli'nin ölümü Munis'i çok sarsmış, güzel şiirler ve mersiyelerle daima kalbinde babasını yaşatmıştır:

"Bir boşluk ortasında ve yokluk içindeyim,
Yok yer yüzü yle bağlılığım.. göçtü desteğim."

Munis, şair oğlu şairliği ile gerçekten iftihar ederdi. Bu ona bir Tanrı bağışıydı:

"Ben, her şeyden ziyade,
Şiiri bir din bilirim.
Şair değilim sade,
Şair oğlu şairim."

Munis'in hayat hikâyesi

Bugün, Türk sınırları dışında kalan sevimli bir ada var: Midilli.. Burası geçmişte ünlü kişilerin anılarını kucaklayan bir yerdir. Namık Kemal buraya sürülmüş, daha sonra bu adanın mülkiye âmirliğini yapmıştır. Osmanlı İmparatorluğu

devrinde siyasî düşüncelerinden ötürü bu adaya gönderilenler acı tatlı yaşantılarının bir bölümünü bu adada geçirmişlerdir. Şair Faik Âli, Midilli'ye sürgün şeklinde değil, Meşrutiyet dönemi, şair bir idare âmiri olarak gönderilmiştir.

Faik Âli, Namık Kemal'in aynı görevi, kendisinden yıllarca önce yaptığı Midilli Adası mutasarrıfı iken, oğlu Munis bu güzel adada doğmuştur. Yıl 1911'dir. Munis Faik, duygusallığın ve içtenliğin temiz bir örneği olarak kaleme aldığı manzum biyografisinde, Midilli'den, gözünün rengini aldığı masmavi denizinden, coşkun görüntüleri dile getirir. Munis'in daha sonraki çocukluk yılları, babasının mutasarrıf olarak gönderildiği, çiniler diyarı Kütahya'da geçer. En sonunda şehirler sultanı İstanbul, Munis'in ilk, orta, lise öğrenimini yaptığı anılarla dolu delikanlılık çağını geçirdiği yerdir. Bir müddet Erenköy'de özel Enver Paşa Okulu'nda öğrenci olarak bulunur. Asıl onu etkileyen ve yetiştiren kültür ocağı, Galatasaray Lisesi'dir. O, bu lisenin çatısı altında, terbiyesi ile, uysallığı ile, şiirleri ile sivrilmiş bir öğrenci olur.

Munis'in Galatasaray'daki öğretmen ve öğrenci çevresi de önemlidir. O küçük öğrenciler, ileride -kendisi gibi- Türkiye'nin idare, siyaset, edebiyat, sanat alanlarında ve değişik mesleklerde ünlü kişiler olacaklardır: Nihat Erim, Cihat Baban, Vedat Dicleli, Fethi Çelikbaş, Zeyyat Ebuzziya, Kemal Ahmet Aru, Reşit Baran, Ziya Osman Saba, Cahit Sıtkı Tarancı, Hürrem Kubat, Mithat Perin, Bahadır Dülger, Bedrettin ve Necmettin Tuncel'ler ve daha birçokları bunlar arasında yer alırlar. Munis'in öğrencilikte sivrilişi, daha çok, okulun çıkardığı dergide belirir. Türkçe'ye Fransızca'ya hâkim bir kalemi vardır. Fransızca'dan tercümeleri yanında, babasının izinde, şairliğini sürdürür. Terbiyesi, çalışkanlığı ve zekâsı ile arkadaşlarının olduğu kadar istisnasız müdür ve öğretmenlerinin büyük sempatisini ve sevgisini kazanır.

Yaramazlık nedir, kavga nedir bilmez. Terbiyeli, sakin, uslu bir öğrencidir. Yüksek tahsil zamanı gelince, Munis hukuku seçer. Ne var ki, babasının erken emekli olması nedeniyle, aile yükü genç yaşta onun omuzlarına çökmüştür. İstanbul Hukuktan Ankara Hukuk Fakültesi'ne naklini yaptırarak orada hem yüksek tahsilini sürdürür, hem Türkiye İş Bankası'nda çalışır. Burada bir parantez açmalıyım: Munis'in Ankara Hukuk Fakültesi'nde okurken İş Bankası Genel Müdürlüğü'nde görevlendirilmesini sağlayan, Celal Bayar'dır. Bayar, o sıralarda Türkiye İş Bankası'nın genel müdürüdür. Bayar'ın eşi Reşide Hanım ve kayınpederi Hacı Saffet Bey dolayısiyle, Faik Âli'nin kapınpederi Haydar Paşa ile eşinin çok eski dostlukları vardır. Hattâ -aile arasında söylendiğine göre- Celal Bayar'ın Reşide Hanım'la evlenme işinde, Haydar Paşa ailesinin katkısı olmuştur. Diğer taraftan Munis ile Celal Bayar'ın oğlu Turgut, küçük yaştan beri birbirleri ile dostturlar. Bu arkadaşlık, okulda ve hayata atıldıklarından sonraki yaşantılarında, kesintisiz sürdürülmüştür.

Munis Faik, Ankara Hukuk Fakültesi'ni bitirdikten sonra İktisat Vekaleti'nde görev alır. (O zaman, şimdiki Ticaret, Sanayi, Çalışma Bakanlıkları yoktu. Bu hizmetlerin tümü İktisat Vekaleti'nde toplanmıştı) İktisat Vekaleti'nin iç ticaret kısmında çalıştıktan sonra teftiş kuruluna geçen Munis Faik, tahkik, teftiş konularındaki gayretleriyle sivrilir ve sonunda bu kurulun başkanlığına geçer. 1950 yılında Ticaret Bakanlığı'nın Dış Ticaret Dairesi Başkanlığı'nı yapan Munis Faik, daha sonra, bu bakanlığın müşteşarı olur. Hakkında hiçbir asıl ve esasa dayanmayan garezkâr isnatlar yüzünden, bir müddet için, görevden alınır. Sonunda temiz bir alınla görevine döner. Onun görevden alınmasını isteyenlerle bu isteğe uyan sözde politikacıların bu işlemlerden dolayı yüzleri bile kızarmaz, zira onun işten menedilmesini is-

teyenler, utançtan ve kızaracak yüzden yoksundurlar. Bir aralık Basın Yayın Genel Müdürlüğü yapan Munis Faik Ozansoy, 1958 yılında Brüksel'deki Milletlerarası Sergi'nin komiserliğine atanır.

En büyük devlet memurlukları

Yukarıda biyografisi belirtilirken Munis'in kısa aralıklarla en büyük devlet memurluklarını, kısaca açıklamış bulunuyoruz. Fakat Munis, bu devreden sonra, daha yüksek makamlar işgâl etmiştir. Bunların başında Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği gelir. Bayar'ın cumhurbaşkanlığı sırasında, son genel sekreteri Munis Faik Ozansoy'dur. Munis bütün bu görevleri sırasında, Ankara'daki sanat hareketlerinin bir bakıma öncüsü de olmuştur. Ankara Sanatseverler Kulübü'nün kuruluşunda büyük katkısı vardır. Sahneye konulan eserlerin seçiminde, bir aralık edebî heyet üyeliği yapmış ve söz sahibi olmuştur. Genç şairlerin yetişip tanınmasında, kurucularından olduğu *Hisar* dergisi ile yaptığı hizmetler hâlâ hafızalardadır.

Munis Ozansoy'un özellikleri ve sohbetleri

Munis'in kendine özgü görüşleri, ileriye ait düşünceleri vardı. Bunun en belirginini dil konusunda görürdük. Dilin normal ölçüleri aşan sadeleştirilmesine, daha doğrusu bir karşılığı bulunsun diye zoraki sözcük üretilmesine karşıydı. Çığ kaçan sözcüklerin Türk diline zenginlik değil, zevksizlik getireceğini savunurdu. Bu titizliği belki rahmetli babasından kalan bir mirastı. Fakat hemen belirtmeliyim ki Munis Faik, babası Faik Âli kadar tutucu ve inatçı değildi. Eski nesilden olanlar hatırlayacaklardır. Yeni nesilden olup da Atatürk'ün huzuru ile yapılan ilk Türk Dil Kurultayı'nda

Edebiyat'ı Cedide mensuplarının dil konusundaki görüşlerini daha sonraki yıllarda basından ve yayınlardan izlemiş bulunanlar bileceklerdir ki; dili sadeleştirme konusunda onlar daha başka ve sık bir elek kullanmasını istiyorlar. Bu eleğin sıkı deliklerinden pek az kelimenin yere dökülmesini savunuyorlardı.

Munis Ozansoy, Türk edebiyatına, Türk diline ve gramerine bir bilgin kadar girmiş kişiydi. Milletinin geleneklerine bağlı olduğu kadar, edebiyatında ve dilinde de gelenekler sınırını aşmayan yeniliklerden gayrısına, aşırılığa şiddetle karşıydı. Bu nedenle ünlü edebiyat eleştirmeni Nurullah Ataç, dil konusunda bilgili ve o devrin ünlü fıkra yazarı Nurettin Artam ("Toplu İğne" takma adı ile tanınan yazar) ile çatışmaları oldu. Nurullah Ataç'la bir edebî sohbet yemeğinin sonunda tanınmış şairler, yazarlar, müzisyenler ve ressamların huzurunda yaptığı münakaşa ve hücumu herkesi şaşırtmıştı. Adı gibi munis, hoşgörürlüğü ve soğukkanlılığı ile tanınan bu yakın arkadaşımız, bir anda oturduğu iskemleden ok gibi fırlamış ve Nurullah Ataç'ın üzerine yürümüştü. Ankara'da Atatürk Bulvarı'nda, şimdiki Yapı ve Kredi Bankası'nın bulunduğu yerde, Mutlu Lokantası'nda geçen bu olaya ileride Nurullah Ataç ile ilgili anımızda yer vereceğiz.

Munis Faik, edebiyat ve sanat görüşünde Orhan Veli ile uyuşmazlık içerisindeydi. Aralarındaki anlaşmazlık pek de yüzyüze olmadı. Münakaşalarını gazete ve dergilerde imâ yolu ile belirttiler ve birbirlerini örseledi̇ler. Karşılıklı şiirlerle birbirlerinin görüşlerini yerdiler. Ünlü şair Cahit Sıtkı Tarancı'nın -sohbetlerimizde hayranlıkla şâhidi olduğumuz- içten çabaları bile ayrı ayrı edebiyat dünyaları olan Munis Faik ile Orhan Veli'yi uzlaştıramadı.

Munis'in sahne edebiyatı, roman, şiir ve müzik konularında olgun görüşleri vardı. Ancak resim sanatı dalında, gençlik yıllarındaki görüşü ile, olgunluk çağındaki görüşünde belirgin ayrılıklar oldu. Önceleri Picasso'yu ve o türün izinde olanları beğenmezdi. Sonraları bu antipati sınırsız bir sempatiye dönüştü. Bu değişiklik onun resim sanatının derinliğine inişinden ya da kendi tuttuğu resim janrının son yıllarda revacının azalmasından mı ileri geliyordu? Ancak şurasını önemle belirtelim ki, resimden ve heykelden, bu meslekte olanların çoğundan güçlü bir anlayışı vardı. Güzel sanatlara tutkundu. Şiir kitaplarını en güzel harflerle dizdirir, kitabın içindeki şiirlerde olduğu kadar, dış görünümündeki zerafete, sadeliğe önem verirdi. *Hayal Ettiğim Gibi* adlı şiir kitabının kapağında, eski İstanbul'un sandallarını ve fon olarak camilerimizden bir âbidenin bulunmasını istemişti, o zaman Ankara'da oturan ressam Abidin Dino, Munis'in İstanbul tutkusunu gözönüne alarak, yaptığı kitap kapağında bu arzuyu gerçekleştirmişti. Hattâ hatırımda kaldığına göre Abidin Dino, Munis'le babasına bir de eski Ankara evi tablosunu armağan etmişti. Bu güzel tablo, uzun yıllar, onların Konur Sokağı'ndaki apartmanlarının salonunda asılıydı.

Munis, Türk ressamlarından Zaim'i ve Karaburçak'ı severdi. Portreci olarak Saip Tuna'yı beğenirdi. Bebekliğinde, karşısına geçip uslu uslu poz verdiği, ilk kadın ressamımız Mihri Hanım'ı saygı ile anardı. Mihri Hanım'ın, Munis'in bebekliğinde yaptığı portresi odasının en uygun yerinde asılı dururdu. Bu paha biçilmez pastel portre sanırım ki ilk kadın ressamımızın şahaserlerinden biridir. Munis'in özellikleri arasında sınırsız çalışma sevgisi, hafıza gücü, bir konuyu kısa zamanda derleyip kaleme alması, gerek düz yazılarında gerek şiirlerinde gramer kurallarına derinliğine vukufu, insanlarla münasebetlerinde nezaketi, hoşgörürlüğü,

hücumlara, çilelere karşı sabırla tahammülü, hiç kimseye düşmanlık ve kırgınlık duymaması gibi insancıl duyguların son basamağına erişen bir olgunluğa sahip bulunması her kula nasip olmayan meziyetlerindendir. 24 saat durmaksızın çalıştığı olmuştur. Beraberinde çalıştığımız arkadaşları hayrete düşüren dikkate değer bir özelliği vardı: Bir taraftan resmî dairesinde iş sahiplerini kabul ederek onları dinler, öbür yandan telefonlara cevap verir ve yapılacak işler hakkında direktifler gönderirken, bir taraftan da yarım kalmış bir şiirinin mısralarını tamamlardı.

Munis Faik Efendi, sohbeti sırasında bâzı akşamları az olmak şartiyle, içkiyi de severdi. Bizim gençliğimizde Ankara'da "Çarşamba Sohbetleri"miz vardı. Bu sohbetleri evlerimizde yaptığımız gecelerde, bâzen şair Faik Âli Bey şeref misafirimiz olurdu. Bir aralık, evlerimiz dar mı geldi, uygun mu düşmedi pek iyi bilemiyorum. Bu sohbetleri, eski Ankara'da Karaoğlan semtinde, Karadeniz Meyhanesi'nde sürdürmüştük. Zaman zaman da Postahane Caddesi'ndeki Şükran Lokantası, daha sonraları Sakarya Caddesi semtindeki Misuri Lokantası bu sohbetlerimizin yeri olmuştu. Daha sonraları Munis, işgâl ettiği makamın gereği olarak yüksek seviyedeki davetlere sık sık katılır oldu. Onu Süreyya Pavyonu ile Ankara Palas salonlarında bir elinde puro, diğerinde viski bardağı ile görmek mümkündü. Birçok yabancı devlet elçileri, sanatkârları ile buralarda ve sefarethanelerde geniş dostluklar kurdu.

Elçilik özlemi

Munis'te bir elçilik özlemi, tahmin ettiğime göre, 1958 yılında Türkiye'nin katıldığı ve kendisinin hükümet komiseri olarak bulunduğu Milletlerarası Brüksel Sergisi'nde başlar. Burada küçük bir anımı yansıtacağım:

Munis Faik, Basın Yayın Umum Müdürü sıfatıyla bu serginin komiserliğine tayin edilip serginin hazırlık çalışmalarını Belçika'da sürdürürken, ben Almanya'da, Bonn Üniversitesi Hastanesi'nde yatıyordum. Kendisinden -her zaman alışık olduğum- sevgi dolu bir mektup aldım. Onun sevimli satırları, hastahanede içimi burmuş olan havayı bir anda değiştirivermişti. Beni Brüksel'e davet ediyor, vaktiyle şair Abdülhak Hâmid'in sefirlik yaptığı bu şehri, âdeta şiirleştiriyordu. Hastahane çıkışı, çağrısına uydum. Brüksel'de bana ilk gösterdiği yer, Abdülhak Hâmid'in elçi iken oturduğu ev, yemek yediği lokanta, devam ettiği pavyon, gezinti yaptığı park oldu!

Onda (Hâmid) sevgisi, babası Faik Âli'den miras kalmıştı. Hâmid'in parkta hangi bankta oturduğunu, lokantada hangi köşeyi seçtiğini, sanki o günleri birlikte yaşamış, görmüş gibi anlattıydı! Şu sözü hâlâ kulağımdadır: "Brüksel'de Hâmid'den kalan bir koku var!"

Bana öyle geliyordu ki, buraya elçi olmayı derinden arzulayan bir hâli vardı. Munis, ileride elçi olmayı, burada, Brüksel'de kafasına koymuş olmalı.

Nitekim, devrin siyaset adamları, onu bir yere elçi yapmayı düşündüler. Bu konu birkaç kez Çankaya'da görüşülmüş. Konu Dışişleri'ne intikal edince, topluluklarına hariçten atamaları önlemek isteyen bâzı kişiler, kenetlenerek çevrelemişlerdi. Ona, olsa olsa Uzak Doğu'da önemsiz bir elçilik verebilirlerdi? Hattâ Dışişleri'nde köşebaşı tutmuş olanlar, onun Hindistan'a gönderilmesini önermişlerdi. Munis, mutlaka, diline ve edebiyatına vakıf olduğu Batı devletlerinden birinin elçiliğini arzuladığı için, kendisine yapılan bu teklifi reddetmiş, özellikle Belçika'yı hatırlatmıştır. Devrin dışişleri bakanı Fatin Rüştü Zorlu, Munis'in dostlarındandı. Başbakan Menderes ise, milletvekilliği sırasında Ankara Hukuk Fakültesi'ne öğrenci olarak devam ederken,

Munis'in sınıf arkadaşıydı! Esasen, Basın Yayın Genel Müdürlüğü'ne atandığı zaman, Menderes onu sık sık yanına çağırır, hattâ söyleyeceği nutukların bâzılarını ona yazdırırdı. Devrin cumhurbaşkanı ise -yukarıda belirttiğim gibi- aile dostlarındandı ve Munis'i ilk memuriyete o aldırmıştı. Daha sonra da en mühim makama, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği'ne o getirmişti. Böylesine bir yakınlıklar çemberi mevcutken arzuladığı bir elçiliğe gönderilememesi, bir bakanlığa getirilmesi düşüncesiyle milletvekilliğine aday gösterilmesi teşebbüslerinin de seçimi kaybetmek suretiyle gerçekleşememesi, Munis'in büyük talihsizliklerindendi. Munis'teki bu arzuyu -daha sonra büyük feragatle, gecesini gündüze ekleyerek çalıştığı- Demirel hükümeti de gerçekleştiremedi. Belki Munis'in başbakanlık müsteşarlığındaki hizmetinden mahrum kalınmaması endişesiyle bu arzusu yerine getirilemedi. Belki de Munis Ozansoy, bu özlemini başbakanı Demirel'e açıktan duyurmak fırsatını bulamadı. Bu arzuyu ve özlemi eskiden beri sezen, onun Galatasaray'dan beri en yakın arkadaşı ve dostu olan Prof. Nihat Erim, başbakan olur olmaz gerçekleştirdi.

Munis Paris'te

Munis Faik Ozansoy, resmî görevlerinin hepsinde tükenmeyen enerjisi, zaman çerçevesi bilmeyen çalışması ile tanınmış bir devlet adamıydı. Devlet dairesinde rasyonel çalışmanın, konuları olumlu sonuçlara bağlamanın gayreti içerisinde bütün sevgisini ve aşkını masasına adamış örnek bir memurdu. İş sahiplerine nezaketi, dostlarına hatırşinaslığı ve vefâsı doruğuna ulaşmıştı. Haksızlık, küskünlük, bilmeyen bir iç dünyası, herkese hizmet etmenin zevki içerisinde sürdürdüğü bir yaşamı vardı.

12 Mart öncesi Başbakan Süleyman Demirel'in müsteşarı

iken, o enerji dolu motor gibi çalışan beyin, trafik kazası sonucu büyük bir sarsıntıya uğradı. Az kalsın doktorlar, kafatasına bir operasyon yapacaklardı. Sevdiklerini pek üzen bu trafik kazası, Munis'in yaşamında bitmeyecek sanılan enerjiyi azaltmıştı. Sağlık durumu, artık onun başbakanlık müsteşarlığı gibi ağır bir yükü omuzlamaya elverişli değildi. Paris'te ve Londra'da gördüğü tedaviden yararlanmıştı. Tam bu sırada 12 Mart olayı başbakanlıkta zorunlu bir değişiklik yapmış ve bu makama Munis'in yakın arkadaşı Nihat Erim gelmişti. Munis tedavisini ve dinlenmesini yarım bırakarak, büyük bir görev aşkı ile, İngiltere'den Ankara'daki görevine döndü. Munis'in hastalığını yakından izleyen Nihat Erim, onun sağlığını ön plana alarak, müsteşarlık gibi çok ağır bir görevden kurtulmasını sağladı. Sanırım bu Munis'in ötedenberi özlemini duyduğu, hayal ettiği projeyi gerçekleştirmiş oluyordu. Munis büyükelçi oldu. Kültürünün, gayretinin imtiyazına pek uygun bir elçilikti, Unesco nezdinde büyükelçilik. Munis Ozansoy için, yıllarca düşünülse, ona en yakın olan ve uygun bulunan bu elçilik olurdu. Ancak onun Ankara'da geçirdiği trafik kazası, metin hafızasını haylice zedelemiş, yaşı da Celal Bayar'ın umumî kâtipliğini yaptığı yıllara nazaran ilerlemiş bulunduğundan, Unesco'da eski enerjisini gösteremedi. Fakat geniş kültürünün, milletlerarası muaşeret kurallarına derin vukufunun, sanat bilgisinin yardımıyla buradaki çalışmasını, görevi başında ölümüne kadar sürdürmesini bildi. Ozansoy, 1975 yılının Mart sonunda, "Milliyetçi Cephe" adı ile tanımlanan kabinenin kurulduğu haberini duyacağı dakikalarda, Paris'te geçirdiği bir kriz sonunda hayata gözlerini kapadı. Geçmişteki hizmetine, herkese uyguladığı insancıl duygulara çok yaraşan bir kadirbilirlikle, hükümet Munis'in cenazesi için büyük bir tören tertipledi. Dünyada öylesine coşkulu bir sevgi ile ve minnetle bağlı bulunduğu babası Şair

Faik Âli ile, annesi Mühibe Hanım'ın Zincirlikuyu'daki mezarlarının yanında toprağa verildi.

O, şimdi hem ana babasının, hem şiirlerine taparcasına üstünlük verdiği Abdülhak Hâmid'in yanında, hayal ettiği bir âlemin içerisinde bulunuyor.

Kültür ve anılar hazinesi

74 yaşına kadar kalemini bırakmayan şair baba Faik Âli Edebiyat-ı Cedide'nin âbide sütunlarından biriydi. Hayal ve aşk aleminde söylenebilecek ne varsa, hepsini içeren şiirleri bu sütunun âdeta süslerindendi. Unesco nezdinde büyükelçilik yaparken görevi başında ölen oğul şair Munis Faik de o ana kadar kalbi ve kalemi ile, sanat ve edebiyat konuları ile içiçe yaşardı. Baba oğlun birleşik özellikleri, ölünceye dek okumaları ve yazmalarıdır. Okumaktaki yılmazlığı böylesine sürdüren güçlü bir tutku her kula nasip olmaz. Her ikisi, Batı ve Doğu kültürü ile dolu, bilgi hazineleriydi. Baba oğul Ozansoy'lar, bilgilerinden, anılarından pek azını verebilerek dünyamızdan ayrıldılar. Hele Munis... daha çok şey yazabilir, bekâr kalmanın verdiği zamanı daha çok kullanabilirdi. O, tatlı ve acı olarak, bir anılar hazinesine sahipti. 27 Mayıs 1960 gecesi kalbi dağlanmış, ihtilalin en tehlikeli dakikalarını, kalbi göğsünden fırlayacakmışcasına, tarifine imkân olmayan heyecan ve korku içerisinde yaşamış bir kişiydi. O günlerin arifesindeki bütün olaylarla, o günkü ve daha sonraki anılarını eğer -vaadetmesine rağmen- yazamamış veya yazdıklarını tamamlayamamışsa, Munis Faik Ozansoy'un ölümüne bir değil, bin kere acımak gerek...

ABDÜLKADİR KEMALİ

İlk Millet Meclisi'nin gözünü budaktan sakınmayan, yürekli hatiplerindendi. İstiklâl Mahkemeleri yanlısıydı. Hattâ bu mahkemelerde başkanlık yaptı. Ne var ki, aradan birkaç yıl geçince, yayınladığı *Toksöz* gazetesi ile yaman bir muhalif olarak İstiklâl Mahkemeleri'nin sanık sandalyesine oturtuldu! Serbest Fırka'nın kapatılmasını demokrasi anlayışına yedirememeyerek Ahâli Fırkası'nı kurdu. Bu adla yayımladığı gazete ile yönetimi şiddetle eleştirdi.

İlk devre milletvekili, üç günlük bakan, İstiklâl Mahkemesi'nin hem reisi, hem sanığı, yaman bir hükümet eleştiricisi, güçlü bir gazeteci, 1930'larda Ahâli Partisi'nin kurucu başkanı, din üzerine eserler yazan bir bilgin, bitkilerin şifalılığını inceleyen bir kamus yazarı, ceza hukukunda içtihatlara kaynak olan görüşleriyle uzman bir hukukçu ve yakın politika tarihimizin renkli siması ve dinlenmesine doyum olmaz bir hatibi, bir geçmiş zaman tipi Abdülkadir Kemali (Öğütçü)'den söz edeceğim.

Toksözlü ve kararlı bir hatip

İri yapılı vücudundan hiç umulmayan, çok hareketli bir kişiydi. Heyecanlı konuşmalarında pembe yanakları kızarır ve mimiklerinde, güçlü hitabetinin paralelinde değişik izler belirirdi. Çehresine şekil veren iri gözleri, her an harekete hazır, coşkulu bir görünümü yansıtırdı. Toksözlülüğü, kararlılığı, sevimli tebessümleriyle karşısındakileri büyülercesine etkilerdi.

Bu nitelikleriyle, meclis kürsüsünde, açık hava konuşmalarında, kapalı salon konferanslarında, mahkemelerdeki savunmalarında, hitabetinin gücünü daha da güçlendiren bir özelliğe sahipti. Bilgi hazinesi, tümü ile, hukuka ve tarihe dayanırdı. Zaman zaman kabına sığmayan, çevresinin havasına uymayan halleri olurdu. Ne var ki, inancından fedakârlık yapamadığı, sınırsız hürriyet tutkusundan ödün veremediği için, acı olaylarla dopdolu geçen hayatında çok çile çekti. Zaman zaman tepkilere neden olan düşünceleri, sözleri, makaleleri yüzünden her dönemde adı koyu muhalife çıktı. Ama inançlarından, prensiplerinden vazgeçmedi ve tuşa gelmedi.

Abdülkadir Kemali, Adana iline bağlı eski bir sancak olan Cebelibereket'in yaz aylarında merkezi olan Yarpuz'da, 1888 Ağustos'unda doğdu. Kendisi, latife yollu, yaşantısının ateşli ve çoşkulu geçmesini gölgede hararetin 42 dereceye kadar çıktığı bir günde doğmuş olmasına bağlardı! Cebelibereket'in şimdiki adı Osmaniye ilçesidir.

Babası Sıtkı Efendi, burada icra memuruymuş. Daha sonra, eski adı Yarsuvat olan şimdiki Ceyhan ilçesine tahrirat başkâtibi olmuş. Abdülkadir Kemali'nin çocukluğu, Çukurova'nın en sıcak yörelerinden olan Ceyhan'da geçmiş.

Kendisine verilen adın bir öyküsü var. O sıralarda güneyin en ünlü mutasarrıfı Abdülkadir Kemali Paşa imiş. Babası Bekir Sıtkı Efendi, Abdülkadir Paşa'yı çok sevdiğinden, kendisinden izin alarak, oğluna adını vermiş.

Güç koşullar içerisinde bir öğrenim

Ceyhan'daki ilkokuldan sonra, Adana İdadisi'nde okuyan Abdülkadir Kemali, babasının Rumeli'de Pazar kazasına nakledilmesiyle, Manastır Askerî İdâdisi'ne girmiş. Fakat annesi, oğlunun asker olmasını istemediğinden, onu zorla bu okuldan almış. Abdülkadir Kemali, 15 yaşındayken, tek başına İstanbul'a gelip iş bulmuş, cerbezesi sayesinde, ailesinin katkısı olmaksızın, hukuk tahsilini de tamamlamış.

1908 Meşrutiyeti'nin ilanı üzerine, İttihatçılar'ın öğrenciler içerisinde örgüt kurması ile görevlendirilmiş, zekâsı, pürüzsüz konuşması yüzünden İttihat ve Terakki Partisi onu gençler arasında, bir ileri karakol gibi kullanmışlar! Bu hizmetleri sırasında, Talat Paşa'nın gözüne girmiş ve onun dümeninde çalışmış. Hattâ Abdülkadir Kemali de bu Talât Paşa sevgisi öylesine yer etmiş ki, ilk çocuğu kız olmasına rağmen adını Talât koymuş. Talât Paşa, partilerinin mitinglerinde ve karşı partilerin bozguna uğratılmasında Abdülkadir Kemali'ye sık sık görevler vermiş.

Abdülkadir Kemali hukuku ikmal edince, Talât Paşa'nın emri ile önce Siirt'e, oradan da Basra'ya savcı muavini olarak gönderilmiş; ama bu görevi sırasında, kendisine İttihat ve Terakki Partisi'nin işleri ile ilgilenmesi önerilmiş. Ne var ki, parti merkezindeki ihtilaf üzerine daha doğrusu, Yakup Cemil'in kurşuna dizilmesinden duyduğu üzüntü ile resmî görevini bırakmış ve gönüllü olarak Çanakkale Savaşı'na katılmış.

Kurtuluş Savaşı yılları ve üç gün süren bakanlık

Abdülkadir Kemali, ününü Kurtuluş Savaşı'na borçludur. Önceleri hitabeti ile, silaha sarılanlar arasında yer alır. O sırada ilk Büyük Millet Meclisi'ne Kastamonu'dan milletvekili seçilir.

O sıralarda ordu kumandanları ile bâzı müsteşarların -bu görevleri üzerinde kalmak şartıyla- milletvekillikleri de sürdürülüyordu. Nitekim, Kâzım Karabekir, Refet, İsmet ve Fahrettin Paşalar bu dönemde hem kumandan, hem milletvekiliydiler.

Nitekim, Trabzon Mebusu Hamit Bey de İçişleri Müsteşarlığını, Kastamonu Mebusu Abdülkadir Kemali Bey de, kısa müddet, Adliye Müsteşarlığı'nı yönettiler. Abdülkadir Kemali Bey, bir aralık, Sağlık Bakanlığı'na da vekalet etmişti. O günün mevzuatına göre, bakanlar meclis tarafından gizli oyla seçilirlerdi. Mustafa Kemal Paşa'nın cephede bulunduğu sırada boşalan Adalet Bakanlığı'na, 1 Kasım 1920 günü yapılan seçimle, Abdülkadir Kemali getirildi. Ne var ki, Abdülkadir Kemali bakanlık sandalyesinde üç gün oturabildi. 4 Kasım 1920 günü -sağlık sebebiyle- Adalet Bakanlığı'ndan istifa etti. Atatürk'le ilk anlaşmazlık belki de bu olaydan başlar. Çünkü Mustafa Kemal, kendisinin Ankara'da bulunmadığı bir zamanda aceleye getirilen bu seçimi benimsememişti.

Hükümet merkezini Kayseri'ye nakledemezsiniz!

Abdülkadir Kemali, yukarıda belirttiğimiz istifasından sonra şiddetli bir muhalefete geçti. İlk muhalefeti Yunanlılar'ın Polatlı'ya yaklaştığı günlerde, hükümet merkezinin Kayseri'ye nakli hazırlıkları sırasında oldu. Kendisinden dinlediğime göre, Kayseri'ye nakil hazırlığının meclis'te duyulması üzerine, milletvekilleri heyecanlanmışlar. Fakat buna açıkca karşı koyamamışlar. Meclis'ten çıkarken kapıda Mustafa Kemal'e raslayan Abdülkadir Kemali yolunu keserek, "Paşam ne yapıyorsunuz? Bu hareket millette mâneviyat diye bir şey bırakmaz. Biz arkadaşlarla yemin ettik. Ölsek de Ankara'dan ayrılmayacağız. Hükümetin de Ankara'dan baş-

ka yere gitmesini engelleyeceğiz. İmanımızda yara açtırmayacağız!" demiş.

Mustafa Kemal Paşa, Abdülkadir Kemali'nin yüksek sesle yaptığı bu heyecanlı konuşmaya karşı, kendisine itidal tavsiye etmiş. Ve hükümetin nakli için kesin karar alınmadığını, bu kararın askerî zorunluluklarla verilebileceğini, fakat buna şu anda gerek kalmadığını, bu dakikada ordumuzun düşman karşısında dayanıklık sağladığını söylemiş.

"Başkumandan, başbakan aramayınız, köy muhtarını arayınız ve halka ininiz"

İlk Millet Meclisi'nde şiddetli konuşan üç muhalif vardı: Bunlar, Trabzon Mebusu Ali Şükrü, Erzurum Mebusu Hüseyin Avni (Ulaş) Kastamonu Mebusu Abdülkadir Kemali (Öğütçü) idiler.

Abdülkadir Kemali'nin Nahiyeler Kanunu tasarısı üzerine yaptığı eleştiriler, köy ve köylüleri yakından tanıması bakımından ilginçtir. Bugün bile geçerliliği olan yörelerimiz vardır. Meclis'te 24 Eylül 1921 günü yapılan 81. toplantıda köylüye ağır yük getiren bu tasarıyı Abdülkadir Kemali, özetle şöyle eleştirmiştir:

"... Halk bütün servetini, bacağındaki donu, sırtındaki gömleği verdiği halde, bunlar yetmiyormuş gibi, bedenen çalışma zorunluluğunu, halka doğru gitmek isteyen bir hükümet, halkın üzerine yükletmek istiyor. Bu şu demektir ki, geberinceye kadar bedenen de çalışacaksınız... Halka doğru gitmek, halkın başına bela olan gereksiz formaliteleri kaldırarak, yerine daha iyi, daha uygun, bir yönetim kurmakla olur...

Arkadaşlar; memleketi kurtarmak için gözümüzü herhalde aşağıya doğru, yani halka çevirmek zorundayız. Bunu yaparken hükümetin ve yüksek encümenin buyurdukları

gibi, İtalya'dan, Fransa'dan söz etmektense, doğrudan doğruya ülkemizi inceleyiniz. Başbakan aramayınız, başkumandan aramayınız; köy muhtarını arayınız! Bütün bu kanunlar, buradan istasyona kadar gidebiliyor... Bu kanunlar uygulanmıyor.

Sonra köylüye, siz, geliniz şu kanunu uygulayınız, diyorsunuz. Evvela yazdığınız kanun tasarısı Çince'dir! Bunlar köylünün dilinden değildir! Bilmem "Netice-i âmâl" imiş, bilmem "Neşr-i âmâl" imiş! Ondan köylü ne anlayacak? (Aferin sesleri) Bu açıdan, önce yapılacak iş, memlekete, Allah rızası için, köy muhtarı yetiştirmektir. Okul yaptıracağız diyorsunuz. Okul hakkında memleketin kesin bir fikri yok ki, kafasını işgâl etşin! Bunu köylüden başkasının yapacağını ummuyorum.... Bunca fedakârlıkla düşmana karşı duran o köylülerdir ki, ancak bu işi yapabilir, fakat, o köylünün diliyle konuşulsun. Kanunlar açık dille yazılsın, yoksa eski kanunlar gibi, uygulama olanağı olmayan bir kanun daha yapmış olursunuz..."

İstiklâl Mahkemesi'nde hem başkan hem sanık!

İstiklâl Savaşı sırasında ve sonrasında, iç huzurun sağlanmasına yönelik olarak olağanüstü mahkemeler kuruldu. Milletlerin tarihlerinde ihtilal ve inkılâb dönemlerinde başvurulan bu tür işlemlere sıkça raslanır. Bizdeki örneği İstiklâl Mahkemeleri'ydi. İlk dönem Büyük Millet Meclisi'nde bu kanuna karşı çıkanlar oldu. Gerekliliğini savunanlar çoğunluktaydı. Abdülkadir Kemali Bey bunların içindeydi. Hattâ bu mahkemelerden birinin başkanlığına da seçildi. Ancak, birkaç yıl sonra bu mahkemelerin yargıladığı sanıklar arasında yer aldı.

"Suçu neydi?" diyeceksiniz. Kısaca açıklamaya çalışalım:

Yukarıda da belirtildiği gibi, Abdülkadir Kemali, ilk mec-

lisin taşkın ve atılgan bir üyesiydi. O günkü liderler kadrosu, Abdülkadir Kemali'yi ele avuca sığmayan bir yaradılışda olduğu izlenimini edinmişlerdir. Ancak, vatanperverlik duyguları ile yüreği dopdolu kişiliğini de belirtmekten geri kalmamışlardır. Kendi deyimi ile, devrimlerin oturtulması, kökleşmesi sırasında, bu gibi sürükleyici kişilerin idare edilmesi bir problemdir.

İlk meclisteki muhalefet rüzgârının herkesi üşütmeden dindirilmesi öngörüldüğünden, partinin yetkili yöneticileri ikinci dönem seçimleri yapılırken, Abdülkadir Kemali ile bâzı arkadaşlarını parlamento dışı bıraktılar. Heyecanından, eleştirilerinden bir an geri kalmayan Abdülkadir Kemali, düşüncelerini meclis kürsüsünden bildirememenin bunalımı içerisinde, görüşlerini yansıtacak en etken aracın gazete olduğunu düşündü ve hemen gazeteciliğe başladı. Ama onun gazeteciliği, yaşamında büyük yaralar açtı. İstiklâl Mahkemeleri'nin birinden ötekine götürülüp getirildi.

Belalı gazetecilik yılları

Abdülkadir Kemali, 1924 yılında Adana'da *Mücahede, Toksöz, Haksöz* adında üç gazete imtiyazı aldı. *Mücahede*'nin bir sayılık ömrü oldu. *Toksöz*'ü 78 sayı yayınladı. Ancak, Adana'da yayınlanan bu gazete, Türkiye çapında etkili muhalif bir gazete olmaktan ziyade, çevresinde okunan ve aranan muhalif bir gazete durumunda kaldı. Bu nedenle *Toksöz* gazetesini, 15 Kasım 1924 gününden itibaren İstanbul'da yayımlamaya başladı. Büyük boyda, duygusal ve vatanî şiirlerin de yer aldığı *Toksöz* gazetesi, kanun tasarılarını ve günün yöneticilerini şiddetle eleştiriyordu. Cumhurbaşkanlığını da eleştirileri arasına dahil etmişti. Abdülkadir Kemali İstanbul'da yayınladığı *Toksöz*'ün ilk sayısında: "Bugünkü teşkilat, halk ve halkın teşkilatı değildir, yağma Ha-

san'ın böreği sözüne uygun olacak şekilde, yüksek bir zümrenin teşkilatıdır." diyordu. Aynı gazetenin 16 Aralık 1924 günlü sayısında da (Kuvvetlerin Birliği mi, Yoksa Kuvvetlerin Ayrılığı mı?) başlığını taşıyan makalesinde, Türkiye'de tek kuvvetin Büyük Millet Meclisi'nde olduğunu, şeflik sistemine yönelik olarak anayasaya bir hüküm konularak, cumhurbaşkanına veto tanınmasını şiddetle eleştiriyor, bunun milletin hâkimiyetine aykırı düşeceği prensibini savunuyordu. O, özetle şöyle diyordu:

"... Birinci Millet Meclisi kuvvetlerin bir yerde toplanmasının ve hâkimiyeti-milliye anlamının tam temsilcisi idi. Fakat ne yazık ki, Meclis'ten çıkacak olan kanunların, halkın tasdikine sunulması gerekirken, millî hâkimiyet bölünerek, saltanat makamını takliden, bir cumhurbaşkanlığı kürsüsü yaratıldı. Hiç kimse için kabul etmemize imkân olmayan bu durumu, bugünkü cumhurbaşkanımız Mustafa Kemal için bir dakika kabul etsek bile, yarının herhangi bir cumhurbaşkanına öyle şehinşahlar gibi Türk milletine, milletim demesini, istifa eden kabine yerine, kabine reisliğine seni tayin ettim, diye böbürlenmesini havsalamız asla kabul etmeyecektir.

Bu bakımdan iddia ediyoruz ve sürekli olarak bağıracağız ki hâkimiyet millettedir. O paylaştırılamaz; kişilerin milletleri temsil etme devri tarihe karışmıştır, kuvvet birliği vardır. Kuvvetlerin ayrılığı, dinen de, hukuken de uygulamadan kaldırılmıştır."

Abdülkadir Kemali'nin bu türden devam eden yayını üzerine *Toksöz* gazetesi 30 Aralık 1924 günü, millî güvenliği bozucu tutumu dolayısıyla, hükümet tarafından kapatıldı. 12 Ocak 1925 günü de kamuoyunu karıştırdığı gerekçesiyle Abdülkadir Kemali altı ay hapise mahkûm edildi.

Tanınmış gazeteciler İstiklâl Mahkemesi'nde

Abdülkadir Kemali'nin eleştirilerindeki doz fazlalaşınca, o günün yöneticileri, bu yayınları, kurulan yeni devletin kökleşip, gelişmesini engelleyecek nitelikte buldular. Yine o sıralarda İstanbul basınında genellikle, Ankara'ya muhalif bir tutum içerisine girmişti. Muhalefet rüzgârı estiren basının cezalandırılması için, hükümetin eline bir fırsat geçti. "Şark Ayaklanması" olarak adlandırılan Doğu'daki kışkırtıcı olaylar nedeniyle, 11 gazeteci tutuklanarak Elazığ'a götürüldüler. Oradaki İstiklâl Mahkemesi'nin huzuruna çıkartıldılar.

Bu gazeteciler arasında Abdülkadir Kemali'den başka, Velid Ebuzziya, Ahmet Emin Yalman, İsmail Müştak Mayakon, Suphi Nuri İleri, Ahmet Şükrü Esmer, Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Eşref Edip, Sadri Ethem Ertem ve Gündüz Nadir gibi tanınmış kişiler vardı. Mahkemede hepsi, suçsuzluklarını savundular. Ama, İstiklâl Mahkemesi'ne düşmekten dolayı moralleri bozulmuştu. Tevkifleri nedeniyle, uyarıldıkları anlamına gelen bir telgraf hazırlayarak Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiler.*

Bu telgrafın altını bütün gazeteciler imzaladı. Abdülkadir Kemali imzasını atmadı! Onun görüşüne göre, kalem hürriyeti varken, yayınlarda suç unsuru yokken, böyle bir telgrafı imzalamakla suçu kabullenmiş oluyorlardı. Mevkuf gazeteciler Abdülkadir Kemali'ye, böyle bir telgrafın imzalanarak Ankara'ya gönderilmesi ile, hemen tahliye olunacaklarına dair sezişlerini bildirdiler. Abdülkadir Kemali onlara şu karşılığı verdi: "Suçsuz yatmayı, böyle bir telgrafı suçlu imiş gibi imzalamaya tercih ederim!"

Bundan en çok etkilenen Sadri Ertem oldu. İçlerinde en

(*) Telgraf metnini İsmail Müştak Mayakon hazırlamıştı. Müsveddesi arşivimizdedir.

genci oydu. Bir an evvel tutuklu olmaktan kurtulmak istiyordu. Abdülkadir Kemali bu olayı anlatırken, "Çok yalvardı. Hattâ çok ağladı; Fakat metin olarak reddettim," demişti. Sonunda hazırlanan telgraf Abdülkadir Kemali'nin imzası hariç, Ankara'ya gönderildi. Ertesi günü Elazığ İstiklâl Mahkemesi -Abdülkadir Kemali hariç- bütün gazetecilerin beraatına, Abdülkadir Kemali'nin muhakemesinin Ankara'daki, İstiklâl Mahkemesi'nde devamına karar verdi.*

Abdülkadir Kemali için bu, bir baskı şekliydi. Ankara İstiklâl Mahkemesi huzuruna çıkartılan Abdülkadir Kemali, siyasetle uğraşmamak şartıyla, beraat ettirildi!

Abdülkadir Kemali bu vesile ile "Huylu huyundan vazgeçer mi?", "Can çıkar huy çıkmaz" atasözlerini çok tekrarlardı. Gerçekten onun bu huyunu, sonraki yıllardaki tutumunda belirgin olarak görmekteyiz.

İstiklâl Mahkemeleri'nde hayli hırpalanarak Adana'ya dönen Abdülkadir Kemali, 1930 yılına kadar uzaktan yakından, politikayla ve gazetecilikle ilgilenmedi. Ceyhan'daki çiftliği ile, Adana'daki avukatlığı ile uğraştı. Ama, Fethi Okyar Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı kurunca, memlekette çok partili demokrasinin gerçekleştiğini sandı! Damarındaki eski politikacılık kanı kabardı. Önce Serbest Fırka'ya girmeyi düşündüyse de, partinin genel başkanı Fethi Okyar'la yaptığı görüşmelerden memnun kalmadı. Fethi Okyar, her nedense, Abdülkadir Kemali'ye karşı biraz çekingen davrandı. Partisinin yüksek kademesinde, böylesine yaman, es-

---

(*) Elazığ İstiklâl Mahkemesi 12 Eylül 1925 günü özetle şu kararı verdi: "Yazılarıyle halkı isyana teşvik ve isyanla alakalı olmak cürümlerinden maznun Velid, Sadri, Ethem, Eşref Erip, İsmail Müştak, Gündüz Nadir, Ahmet Emin, Ahmet Şükrü ve Fevzi Lütfi Bey'lerin isyanla ilgili olduklarına dair vicdanen tatmine kâfi deliller ve belgeler görülemediği, kasta makrum bir suçları bulunmadığı, reisicumhur hazretlerine takdim ettikleri telgrafname de ibret ve intibahı mucip olduğu anlaşılmakla beraatlerine, Abdülkadir Kemali Bey'in, aidiyeti cihetiyle, Ankara İstiklâl Mahkemesi'ne sevk olunmasına karar verilmiştir

ki bir muhalife yer vermek istemedi. Serbest Fırka'nın ömrünü kısa zamanda tamamlayıp kapanmasını Abdülkadir Kemali hazmedemedi. Madem ki memlekette muhalif bir partiye gerek duyulmuş ve Mustafa Kemal Paşa Serbest Fırka'yı kurdurmuştu; onun kapanmasıyla bu boşluğun kurulacak başka partilerle doldurulması gerekirdi! Esasen vatandaşlar arasında o günkü yönetimi beğenmeyenler vardı. İşte bütün bu düşünce ve özlemlerle Abdülkadir Kemali, merkezi Adana'da olmak üzere Ahâli Cumhuriyet Fırkası'nı kurdu.* Ceyhan'da, Maraş'ta şubelerini açtı. Hararetli nutuklarına başladı. Partisinin görüşlerini yaymak üzere, 24 Ekim 1930 günü, Adana'da *Ahâli* adında bir gazete çıkardı. Gerek Ahali Partisi'ne, gerek *Ahali* gazetesine devrin valisi tarafından cephe alındı. Önce gazetenin sorumlu müdürü sıkıştırıldı. Hattâ tevkif olundu. Abdülkadir Kemali valiyi, gazetesinde yayımladığı açık mektuplarla, sert şekilde hırpaladı.

Ne var ki, Ahâli Partisi, ancak, üç ay yaşayabildi. Hükümeti ve cumhurbaşkanlığını şiddetle eleştirdiğinden koğuşturma açılması, doğrultusunda Adalet Bakanlığı'ndan Adana Cumhuriyet Savcılığı'na gelen şiddetli emir Abdülkadir Kemali'ye gizlice duyuruldu. Kemali, böyle bir cezaya çarptırılacağını sezince, parti kurucularından Alemdarzade Av. Mahmut Bey'le beraber, bir gece sınırı geçerek Suriye'ye sığındı. O sıralarda Suriye Fransız sömürgesiydi.

Abdülkadir Kemali Bey, Halep, Şam, Beyrut, Kudüs ve Antakya şehirlerinde 8 yıl, acı bir sürgün hayatı yaşadı. 12 Aralık 1931'den itibaren Halep'de yayınlanan *El Vakit* gazetesinin başyazarlığını yaptı.

(*) Ahâli Cumhuriyet Fırkası'nın beyannamesi 20 Eylül 1930 günü Adana Valiliği'ne verildi. Parti programında liberal bir görüş yer almaktaydı. Kurucuları arasında Ali Vehbi, Bekir Sıtkı, Mustafa Ziya, Hasan ve Ali Beyler vardı. Bu kurucular, daha sonra *Ahâli* gazetesini birlikte çıkarttığı Av. Mahmut Bey de katıldı.

Allah yok mudur?

Abdülkadir Kemali Bey 1930 yılının son ayının son günlerinde yurdu terkederek Suriye'ye gitmişti. Oradaki yaşamını daha iyi sürdürebilmek için önce Arapça'sını ilerletti. O derece ilerletti ki Kur'an-ı Kerim'i tefsir etmeye kalktı. Ayetlerin anlaşılmayan manalarını yorumlayacak kadar din konularına daldı. Sonunda *Allah Yok mudur?* diye İslâm dünyasında yankılar uyandıran bir kitap yayımladı. Bir aralık avukatlık yaptı. Antakya'daki *Vakit* gazetesinin Türkçe bölümüne makaleler yazarak geçimini sağladı. Öte yandan bitkiler üzerine denemeler yaptı. Her bitkinin bir hastalığa yararlı olduğunu bu denemelerle ispat etmeye çalıştı. Hattâ bir *Bitki Kamusu* hazırladı. Genellikle dostlarından hastalık şikâyetleri işitirse, bâzı bitkileri kaynatarak bunları ilaç olarak vermeye başladı. Ancak ne var ki, Ankara'da öldüğü hastahanede görüştüğüm bir doktor, onun böbrek yollarının kaynatılmış bitki sularıyla tamamen tahrip edilmiş olduğunu ve ifrat derecede bitki suyu kullanmasının ölümüne neden olduğunu söylemişti!

Yurda dönüşü

Atatürk'ün ölümü üzerine cumhurbaşkanlığına seçilen İsmet İnönü, yeni bir dirlik ve birlik sağlamak amacı ile tanınmış muhalifleri hizmete çağırdı. Bu arada Kâzım Karabekir Paşa, Rauf Orbay gibi siyaset adamları, Hüseyin Cahit Yalçın gibi ünlü gazeteciler de çağırılanlar arasındaydı. Bunlar ve İnönü'nün çağırdıkları diğer kişiler bu suretle kazanılmış oluyorlardı. İnönü, eski muhalefetin üretememesini, mağdur olanlar varsa, bunların gönüllerinin alınmasını amaçlıyor, insancıl bir yaklaşımla barış istiyordu. Bu tutum memlekette çok olumlu karşılandı. Bu konuyu yurt dışın-

dan izleyen Abdülkadir Kemali de İnönü ile mektuplaştı. Kendisine hiçbir sual yönetilmemek koşulu ile memleketi olan Adana'ya döndü. Önce eski mesleği olan avukatlığa başladı. Bir ara Bergama Ağır Ceza Reisliği görevini üstlendi. Daha sonra yine Adana'da avukatlığına devam etti. Demokrat Parti'nin kuruluşunda tekrar politika sahnesinde rol oynamak istediyse de geçmişteki şanssızlıklarını düşünerek, belki de eski gücünü yitirdiği kanaatı ile, kendisini frenlemeyi bildi.

Çok dalgalı ve fırtınalı hayatını sükûnete kavuşturmuş, işlerini yoluna koymuşken, Yargıtay'da bir davanın duruşmasında bulunmak üzere Ankara'ya gitti. 1949 yılında, Ankara Hastahanesi'nde 62 yaşındayken öldü.

Onun ağzından politika yaşamını, din ve hukuk konularını, tarihî olayları dinlemek gerçekten bir zevkti. Öylesine sihirli bir zevkti ki Yargıtay'da duruşması olduğu günlerde onun güzel hitabetini dinlemek için meraklı kişilerin salonu doldurdukları çok olmuştur. Ceza hukukunda, içtihatlara neden olan zengin bir hukuk kültürü vardı. Kalem gücünü, hukuk ve tarih bilgisini, hitabet özelliğini böylesine perçinleyerek yaşamış kaç kişimiz vardır? Yurt dışında geçen 8 yıllık sürgünlük yaşamında, aç kaldığı, bunalımlar geçirdiği günler olmuş, metanetini, dürüstlüğünü vatana bağlılığını zerrece kaybetmemişti. "Öğütçü" olarak seçtiği soyadı, avukatlığına, kişiliğine çok yakışmıştı.

Orhan Kemal'in babası

Abdülkadir Kemali Öğütçü, ünlü romancımız Orhan Kemal'in babasıydı. Asıl adı Raşit Kemali olan ve Adana Lisesi'nin, orta kısmında zeki bir öğrenciyken, babasının yurt dışına çıkması üzerine öğrenimi yarım kalan Orhan Kemal, eğer yüksek öğrenimini yapabilseydi Türkiye'de çok kişinin

erişemeyeceği bir romancılık doruğuna yükselebilirdi. Orhan Kemal, sanırım -Niğde'de vatanî görevini yaparken- okuduğu bir kitaptan suçlanarak mahkûm edilmişti. Eğilmemiş, dürüst bir muhalif olarak sınav veren Abdülkadir Kemali Bey 1939 yılında Suriye'den Adana'ya dönünce -hayat yazgısı olarak- başına gelen 8 yıllık sürgünlük çilesi yetmiyormuş gibi- oğlunun bu üzücü akibetiyle karşılaştı. Metin bir baba olarak dertleri hafifletmeye ve serinkanlılığını sürdürmeye çalıştı. Maddî, mânevî her yaranın merhemini, güçlü moralinde bulurdu. Kemali Bey çileli yaşamından, bir gün olsun şikâyetlenmemiştir. O, alın yazısı her olayı soğukkanlılıkla değerlendirmekle tanınmıştır. Oğlunu Bursa Hapishanesi'nde sık sık ziyaret etmiş, hattâ bu ziyaretini daha yakından yapabilmek için, Bergama Ağır Ceza Mahkemesi Başkanlığı'nı üstlenmiştir. Oğlu Orhan Kemal'i evlatlıktan tardettiği şeklinde bir yayında rastlanan uydurma haber, gerçek dışıdır. Acımasızca yapılmış bir bilgisizlik örneğidir.

SALİH KERAMET NİGÂR

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında yazdığı şiirlerle Tanzimat döneminin ilk kadın şairlerinden sayılan, Nigâr Hanım'ın adı Osmanbey'de işlek bir sokakta yaşıyor. Sosyal hayatımızda uygar görüşleriyle ün yapan Nigâr Hanım, Macaristan ve Polonya'daki 1848 İhtilâli sırasında ülkemize sığınarak Müslüman olan Osman Paşa'nın kızıdır. Bu Osman Paşa Harbiye Mektebi'nde müdürlük yaptı. Askerlik tarihimizde özel bir yeri olan kişidir. Batı kültürüne, musikîye karşı ilgisi olan bu Osman Paşa *Marş-ı Osmani*yi bestelemiştir. Osman Paşa, kızını çok küçük yaşta yabancı okula vererek, özel öğretmenlerle, yetiştirmiştir. Kızı Nigâr Hanım bütün şiirlerinde Nigâr Binti Osman imzası ile babasını yaşatmıştır. Her ne kadar çok erken yaşta kurduğu yuvada, arzulanan mutluluğu bulmamışsa da üç oğlunun eğitimine öylesine emek harcamıştır ki; onlar kültür dünyamızın tanınmış kişileri arasında yer almışlardır. Nigâr Hanım'ın yayımlanan -ama bugünkü neslin anlayamayacağı kadar Osmanlıca olan- kitapları kendi devrinde seçkin bir kadın şair olarak takdirle karşılanırken, ünlü edibimiz Süleyman Na-

zif Bey, onun üç oğlunu kitaplarından daha üstün bulmuştur. Süleyman Nazif'in hatırımda kalan, meşhur cümlesi şöyledir:

- Şair Nigâr Hanım'ın en kıymetli eserleri üç oğludur...

Ben Nigâr Hanım'ı tanımadım. Yalnız onun konağındaki kültür ve sanat toplantılarına dair değişik kalemlerden çıkan anıları hayranlıkla okudum. Üç çocuğunun ne değerli kişiler olduğunu -ilk ikisini birkaç kez görerek* sonuncusunu** yıllarca sohbetinde bulunarak ölümüne kadar çok yakından, ruhunun bütün inceliği ile tanıdım.

Nigâr Hanım'ın son çocuğu olan Salih Keramet Nigâr, hayran olduğum en yaşlı dostlarımdandı. 102 yaşındayken bile, yılların kökleştirdiği ilgimi, saygımı titizlikle sürdürdüm.

Salih Keramet Bey, kibarlık ve hümanite dediğimiz mânevî değerlerin zirvesine çıkmış bilgili bir adamdı.

Biyografisine bakış

Salih Keramet Bey, 20 Haziran 1885 günü, Divanyolu'ndaki Sağlık Müzesi olan binada doğdu. O tarihte burası, İstanbul'un tanınmış simalarından Hacı Salih Efendi'nin eviydi. Bu Hacı Salih Efendi, Salih Keramet Bey'in büyükbabasıdır. Keramet Bey'in babası İhsan Bey (1857-1918) ailenin tek oğlu olduğundan, biraz şımartılarak büyütülmüştü. İhsan Bey, döneminde, eğlenceye, içki ve özellikle kadınlara düşkün bir tip olarak tanınır. Şair Nigâr Hanım daha okuldayken, İhsan Bey'in -onu bir vapur iskelesinde görerek- âşık olması ve bu aşkın çok erken bir evlenmeye dönüşerek, kurulan yuvalarına saadet denen huzuru getirememesi büyük

(*) Salih Münir Nigâr (1880-1940), Feridun Nigâr (1882-1969).

(**) Salih Keramet Nigâr (1885-1987).

bir talihsizliktir. Nigâr Hanım, İhsan Bey'le evlendiği zaman, henüz çocuk yaşındaymış. Çocukları doğdukça, her nedense ailede huzursuzluklar artmış. Bu yüzden İhsan Bey'le Nigâr Hanım boşanmışlar. Şair Nigâr Hanım, 23 yaşında dul kalmış. Aile çevrelerinin etkisi ile, tekrar evlenmişler. Ama mutlu bir yaşama kavuşamamışlar. Yeniden boşanmışlar. Bu arada Keramet Bey 4 yaşındayken, babasına düşmüş. İhsan Bey, en küçük oğlu olan Keramet'i uzun süre annesine göndermemiş.

Salih Keramet Bey, bu aile hayatının olumsuzluklarını, annesinin babasından çektiklerini, çok duygusal bir hava içerisinde, derin bir hüzünle anlatırdı. Ben Keramet Bey'i 1933 yılının sonlarında tanıdım. O, İstanbul'da bulunan Mülkiye Mektebi'nin hocalarındandı. Aynı zamanda Robert College'de de ders veriyordu. *Türk Kadın Şairleri* adındaki kitabımı hazırlıyordum. Başvurduğum değişik kaynaklarda, Şair Nigâr Hanım'ın doğum tarihi birbirini tutmuyordu. Bu konuda oğlu Salih Keramet Bey'e bir mektupla müracaat ettim. Bu mektup, görüşmemizin ve ölümüne kadar devam eden kibar dostluğunun temelini oluşturdu. Kitabımı yayımdan önce görmek istedi. Öyle yaptık. Bu kitap 1934 yılında yayımlandı. O yıllarda tanıdığım Salih Keramet Bey'i, yaşlılığı döneminde en sık ziyaret edenler arasında yer aldım. Onun kalburüstü bir çevresi vardı. Tarih, edebiyat bilgisi, insan sevgisi, imrenilecek özelliklerindendi.

Onu seven ziyaretçileri, yıllar geçtikçe, birer birer dünyamızdan ayrıldılar. Ama Salih Keramet Bey, çok ilerleyen yaşında bile, zengin anıları açısından, sohbet çevresinden mahrum kalmadı. Hafızası ile kültürünün birleşmesinden oluşan bilgi dünyasında, zevkli sohbetlerle yaşamını sürdürdü. 7 Mart 1987 günü ölen Salih Keramet Nigâr'ı -50 yıldan beri İstanbul'da görülmemiş olan şiddetli kar yüzünden -zamanında toprağa veremedik. 4-5 gün sonra, yine

karlı bir havada, annesinin, dedesinin, eşinin ve kardeşleri ile yeğenlerinin bir arada bulunduğu aile kabristanında ebedî uykusuna terk ettik.

Tevfik Fikret ve Salih Keramet

Salih Keramet Bey ile kendisinden büyük olan kardeşleri Galatasaray'da okudular. Şair Nigâr Hanım çocuklarının eğitimine, kültürüne çok emek verdi. Son çocuğu olan Salih Keramet, 1903 yılında Galatasaray'dan mezun oldu. Devlet tarafından ziraat tahsili için Fransa'ya gönderildi. Dönüşünde Halkalı Ziraat Mektebi'nde hocalık yaptı. Rumeli ve Anadolu'daki çiftlik müdürlüklerine tayin edildiyse de, İstanbul'dan uzakta yaşamak istemedi. Düyun-u Umumiye'nin açtığı imtihanı kazanarak, burada görev yaptı.

Büyük şairimiz Tevfik Fikret, Galatasaray Müdürlüğü'ne tayin edilince, ta talebeliği sırasında, terbiyesine, çalışkanlığına, eğitici tutumuna yakından vakıf olduğu Keramet'i yanına aldı. Salih Keramet, Galatasaray'da müdür yardımcılığı ve ders nâzırlığı yaptı. Maarif Nezâreti'yle bir anlaşmazlık yüzünden Tevfik Fikret müdürlüğünden ayrıldı. Salih Keramet de, o'nunla birlikte, görevi bıraktı. Tevfik Fikret'in Galatasaray Müdürlüğü'nden alınması üzerine, talebeleri arasında bulunan Şehzade Ömer Faruk Efendi'yi, babası Abdülmecit Efendi okuldan çekti. Bunda, Tevfik Fikret'in Galatasaray'dan uzaklaştırılmasına karşı bir protesto kokusu vardı. Fikret, yakın dostu -sonradan, veliaht ve daha sonra halife olan- Abdülmecit Efendi'ye, Ömer Faruk Efendi'yi Avrupa'da okutmasını tavsiye etti. Ne var ki, Ömer Faruk Efendi daha küçüktü. Kültürlü ve terbiyeli birinin himayesinde dış ülkeye gönderilebilirdi. Salih Keramet Bey, biçilmiş kaftan gibiydi. İstişareler sonunda, Şehzade Ömer Faruk Efendi, Salih Keramet Bey ile birlikte 1910 yılının so-

nuna doğru Avusturya'ya gönderildiler. Osmanlı hânedânından ilk defa bir şehzade yurtdışında eğitim görüyordu. Kaderinde, ileride padişahlık yolu gözükürse, Batı kültürlü oluşunun yararı hayal ediliyordu.

O dönemin hıdivi, Avusturya'da, aynı okuldan mezun olmamış mıydı?

Salih Keramet Bey, 5 yıl Avusturya'da, Şehzade Faruk Efendi'nin eğitim ve öğretimi ile meşgul oldu. I. Dünya Harbi'nin yayılması üzerine, İstanbul'a döndüler. Keramet Bey, bir müddet sonra -masrafı Abdülmecit Efendi tarafından verilerek- Viyana'ya ateşelik görevi ile gönderildi. Burada İtalyan kökenli bir kızla evlendi. Salih Keramet Bey'in Viyana'da evlenerek İstanbul'a getirdiği kadın, Hatice adını alarak Müslüman oldu. Hatice Hanım, uzun yıllar Salih Keramet Bey'le mutlu bir yaşantı sürdükten sonra öldü. Nigâr Hanım ailesinin Rumelihisarı'ndaki aile mezarlığına gömüldü. Nigâr Hanım'ın torunu mimar ve ressam Metin Nigâr tarafından şekillendirilen bu aile mezarlığı Nigâr ailesinin son durakları oldu.

Nigâr Hanım'ın babası ve çocukları ile gelinleri, torunları bu kabristanda yatmaktadırlar.

Son halifenin kâtipliği

Salih Keramet Bey, Viyana dönüşünde Abdülmecit Efendi'nin hususi kâtibi olmuştu. Abdülmecit Efendi'nin şehzadeliği dönemindeki bu görevi, onun, veliahtlığında ve halifeliğinde de devam etti. Hattâ halifeliğin kaldırılarak hanedan mensuplarının yurt dışına sürgün edilmesi sırasında bile Keramet Bey, Abdülmecit Efendi'nin maiyetinde İsviçre'ye kadar gitti. Ne var ki, eşinin arzusu ve Robert College'deki hocalığı nedeniyle, Abdülmecit Efendi'den özür dileyerek, İstanbul'a döndü. Ömrü boyunca Abdülmecit

Efendi'ye bağlı kaldı. Onun İstanbul'daki menkul ve gayrimenkullerinin tasfiyesinde, resmî dairelerdeki işlemlerinin takibinde, vekâletini kullandı. Bu candan bağlılığı nedeniyledir ki, son halifenin kızı Dürrüşehvar Sultan da zaman zaman bağladığı aylıklarla onu kolladı. Abdülmecit Efendi, Keramet Bey'i öylesine sevmiştir ki, kızından doğan ve Haydarabat Nizamı ile kendisinin bir torununa Keramet adını verdi.

Salih Keramet Nigâr'ın yayınlanmış kitapları var, Tevfik Fikret'in ahlâkı üzerine yazdığı, eski harflerle basılan kitabı şairimiz için bir kaynak niteliğindedir. Annesi Nigâr Hanım'ın -bir kısmı yok olan- anı defterlerinden derlediği *Hayat Hikâyesi* ile, Abdülmecit Efendi'nin Paris'te ölümü üzerine, camiin bir odasında muhafaza edilen naaşının -vasiyetine uyularak- Türkiye'ye getirilmesi konusunda yaptığı teşebbüsleri içeren kitabı da, kapsadığı belgeler açısından, önemlidir. Ne var ki, dönemin hükümeti Salih Keramet Bey'in teşebbüslerini geri çevirmiş ve son halifenin cesedi -dünürü olan- Haydarabad Nizamı'nın teşebbüsü ile, Medine'de toprağa verilmiştir. Salih Keramet Bey bu olayların içerisinde yaşamış ve naaşın uçakla Suudi Arabistan'a götürülmesinde ve orada gömülmesinde hazır bulunmuştur. Bu son hizmeti ile de onun bir vefâ örneği ve temsilcisi olduğu belirmiş bulunmaktadır.

Hayırperver bir kültür adamı

Salih Keramet Bey, annesi Nigâr Hanım gibi kalbi şefkat dolu bir kişiydi. Bugün milyarlar eden Ortaköy'deki yalısını Darüşşafaka'ya bıraktı. Nigâr Hanım'dan kalan birçok değerli belgeleri Darüşşafaka'ya, Aşiyan Müzesi'ne, Ankara'daki Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne, Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi'ne, Millî Kütüphane'ye, Topkapı Sarayı Müzesi'ne hediye etti.

Kendisinden sonra son halifenin genel sekreterliğini yapan Hüseyin Nakib Bey'in Paris'teki bütün dosyalarını ve Abdülmecit Efendi ile ilgili bütün dökümanlarını, vasiyetle bana bıraktığını bilen Salih Keramet Bey, kendisindeki son halife ile ilgili yazışma dosyasını ve bu konu ile ilgili belgeleri de bana hediye etti.

Neyin nereye, hangi müesseseye, kime verileceğini bilen duygulu ve deneyimli bir kişiydi.

AHMET RASİM

Geçmişte, basın dünyamızda "Ağabey" olarak tanımlanan tarihci, gazeteci, şarkı yazarı ve bestekâr Ahmet Rasim'in adı -çocukluk anılarım arasında- tarihcilik yönüyle yer alır. İlkokulu bitirdiğim yıl, bana üç türden, 3 kitap hediye edildi. Bunlar, edebiyat ve tarih alanında, ilk okuduğum ya da okuyup etkilendiğim eserlerdi. Bunlardan biri, İhsan Raif Hanım'ın *Gözyaşları* adındaki şiir kitabı, ikincisi Refik Halid'in *Guguklu Saat*'i, üçüncüsü Ahmet Rasim'in 4 ciltlik *Resimli Osmanlı Tarihi*'ydi. *Osmanlı Tarihi*, resimli olduğundan mı, dipnotları niteliğindeki "Faide" başlıklı yazılarından dolayı mı, bana daha ilginç gelmişti. Tarih sevgisini filizlendiren bu eser, gerek o döneme göre sade bir dille yazılışı, gerek anlatışındaki akıcılığı dolayısıyla, okuyanları büyülerdi. Olaylarla ilgili tarih bağlantılarını sağlamaktaki hüneriyle, bu 4 ciltlik eserde, okuyanların tarih zevkini güçlendirici bir nitelik vardı. Yine o yıllarda Ahmet Refik'in zevkli üslûbuyla tarih sevgisini saygınlaştıran kitapları da, bu alandaki temel sayılabilecek eserleri oluşturmaktaydı. Öyle sanıyorum ki -ileri bir tarih metodu bulunmasa bile- bizim

nesle tarih sevgisi ve zevki vermiş olan eserler arasında, Ahmet Refik ile Ahmet Rasim'inkiler başta gelirler. Bunlar tarihi olayları yansıtırken zaman zaman şiirleştirmişlerdir. Her ikisinin kitapları, bugün bile fazla sadeleştirmeye gerek duyulmadan, zevkle okunabilecek yararlı eserlerdir.

Ahmet Rasim'i ziyaret

Lisedeyken zenci bir tarih hocamız vardı: Arap Sait Bey... Yüzü simsiyah, yüreğiyle dostluğu sütbeyaz olan bu Sait Bey'in hayret uyandıran yönü, bir hafıza makinesine sahip oluşuydu. Tarih alanında ne kadar eser okumuşsa, tümünü, silinmez biçimde hafızasına çivilemişti. Bir İstanbul beyefendisi olan bu Sait Bey, Edebiyat Fakültesi'nin tarih şubesinde okurken, hocası Ahmet Refik Altınay'ın değerli ve her yıl birinciliği bırakmayan bir öğrencisiydi. Ayrıca Ahmet Rasim Bey'in de takdirini kazanmış, bir Osmanlı tarihi uzmanıydı. Beni Ahmet Rasim Bey'e bu Sait Bey götürdü. Ahmet Rasim Bey'e gidişimizin nedeni, onun biyografi alanında da bir üstad oluşundan kaynaklanıyordu. "Adana Âlim ve Şairleri" üzerinde başladığım bir araştırma dolayısıyla, Ahmet Rasim'den yararlanacaktım.

Odasına girdiğimizde Ahmet Rasim, bir tabure üstündeki kadehini kenara itti. Gözlüğünün üstünden bize baktı. Her ikimiz elini öperek karşısına oturduk. Ziyaretimizin sebebini hocam Sait Bey, usturuplu bir dille açıkladı.

Söz sırası bana gelince ebced ile manzum tarih düşürmekte üstad olan Şair Sururi'den bahsedip, kendinin de ebcedî bir aileden geldiğini, adlarımızın hep ebcede uygun olarak verildiğini söyledim. Bu arada, kendisiyle çağdaş olan Hoca Hayret Efendi ile şair Adanalı Ziya Bey'le ilgili anı ve bilgilerini rica ettim. Bir zamanların kültür dünyasında Hayret Efendi, üniversitede Arap ve Fars edebiyatı

hocası olarak ve zehirli hicivlerinden dolayı sürgüne gönderilmesi ve orijinalliğiyle ünlü bir edebiyat mensubu; şair Ziya Bey ise, Balıkpazarı meyhanelerinin gözdesi ve Ahmet Rasim'in de kadeh arkadaşlığını yapmış, sürgünlerde ezilmiş bir kişiydi. Ahmet Rasim Bey, her ikisini şahsen tanımış olduğundan, dağarcığında ne varsa ortaya döktü. Sanki, bunlar hakkında önceden bir araştırma yapmış gibi, ardarda, uzun bilgiler sıraladı. Bir ansiklopedinin sayfaları okunuyormuşcasına, büyük bir zevkle konuşmasını dinledik.

Fotoğraf düşmanı edebiyatçılar

Çelişkilerle dolu bir yaşantısı olan Hoca Hayret Efendi'nin bir fotoğrafını nerede bulabileceğimi üstada sordum. Gülümseyerek şu karşılığı verdi:

- "Edebiyat ve kültür hayatımızda ün yapmış iki kişi vardır ki, bunlar ömürleri boyunca fotoğraf aldırmamışlardır! İkisinin de ayrı ayrı sebepleri var. Birininki taassubundan, ötekinin de çehresinin züğürtlüğünden," dedi. Bunlardan ilki Darülfünün hocası Hayret Efendi'dir ki, bu zatın fotoğraf düşmanlığına hâlâ hayret ederiz. Diğeri mütevazı maaşlı bir memur olarak, Osmanlı İmparatorluğu'nun üç kıtasında uzun yıllar görev yaparak, Fatih'teki Millet Kütüphanesi'ni kuran Ali Emiri Efendi'dir. Hazretin hiç fotoğrafı yoktur. Ama dünya çapında, eşsiz eserlerle dolu bir kütüphaneyi milletine kazandırmıştır. Devlet eliyle böyle bir kütüphane kurulamamıştır. Gelgelelim ki Ali Emiri Efendi, mutaassıp yaradılışlıdır. Resmin günah olduğuna inananlardandır. Vazifesi dolayısıyla, bir fotoğrafı ısrarla istendiği halde, bu emre aldırış etmemiştir. Bu arada, gizlice fotoğrafını aldırdığı, çirkin çıktığımdan yırtıp attığı söylenir.

Atatürk'ten bir anı

Ahmet Rasim Bey'e birkaç kez gittim; hastalığı sırasında bile. Tarihçiliği, fıkracılığı, besteciliği ve araştırmacılığı ile kültürümüzün her dalındaki yetenekli çalışmalarıyla tanınan Ahmet Rasim'e Türk basınında "Ağabey" adı verilmişti.

Onun kişiliği ve fıkraları ile ilgili olarak, Atatürk'ün sofrasında geçen bir iki sohbete burada değinmek istiyorum. Bunlar Ruşen Eşref Ünaydın'dan dinlenilmiştir. Ruşen Eşref Ünaydın, bilindiği gibi, Atatürk'ü Çanakkale'de tanımış olan bir yazardı. Sonraları milletvekili ve Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği görevinde bulunarak Atatürk'ün çok yakınında yer almıştı.

Ünaydın'ın güçlü kalemi yanında, güçlü hafızası da vardı. Ahmet Rasim'le ilgili olarak, Atatürk'ün sofrasında geçen bir olayı şöyle anlattıydı:

Atatürk, tanınmış edebiyat ve fikir adamları arasında, kalemleriyle hizmet etmiş olanları parlamentoya kazandırmak konusunu, sofrasında zaman zaman dile getirirmiş. Nitekim değişik tarihlerde Abdülhak Hâmid'ler, Hüseyin Rahmi'ler, Yahya Kemal'ler, Yakup Kadri'ler, Fuat Köprülü'ler, İbrahim Necmi'ler, Celal Sahir'ler, Fazıl Ahmet'ler, Halil Nihat'lar, İbrahim Alaaddin'ler ve daha nicelerinin milletvekillikleri bu düşüncenin uygulama alanına konulmasıyla gerçekleştirilmiştir. Bir gece sofrada, milletvekilliğine gösterilecek adaylar arasında Ahmet Rasim Bey'in de bulunması görüşülüyorken, bir parti yetkilisi Atatürk'e:

-"Paşam" demiş, "Ahmet Rasim Bey, bu yaştan sonra, meclise girip de ne gibi bir hizmette bulunacak!"

Atatürk kaşlarını çatarak, şu karşılığı vermiş:

-"Ahmet Rasim Bey, meclise yeni bir hizmet için değil, kalemi ile milletine yıllarca hizmet ettiği için girecektir."

Ahmet Rasim ve içki

Ahmet Rasim adı, onun yaşamı süresince, insanın hatırına hemen "içki"yi getirirdi. Bu alanda Neyzen Tevfik birinci gelirse, Ahmet Rasim ikinci sayılabilirdi. En çok içki içmiş kişilerdendi. Fıkralarının çoğunu, meyhanelerde yazmıştır! Şarkılarının kalp çarpıntısıyla bezendirdiği ahengini, meyhanelerde yaratmıştır. Türkiye'de bir zamanlar içki yasağı uygulanmıştı. Buna karşı çıkanların başında Ahmet Rasim Bey vardı. Bu arada Ahmet Rasim'in içkiye tutkunluğu, yakıştırma bir fıkra ile anlatılırdı. Güya, Yeşilay mensupları bir gün, içkinin zararına dair tertipledikleri konferansa Ahmet Rasim'i de davet etmişler. Üstad ön sıradaki bir iskemleye oturtulmuş. Ünlü içki düşmanlarından olan Profesör Dr. Mazhar Osman, içkinin zararlarını sayıp döktükten sonra, son söz olarak dinleyicilerine şöyle bir soru yöneltmiş:

- Şurada bir kova su, bir kova rakı olsa, bir eşek gelse hangisini içer?

Dinleyicilerden bir ikisi:

- "Tabiî suyu içer!" demişler. Mazhar Osman, keyifli keyifli, sorusunu sürdürmüş:

- Neden içer?

Ön sırada oturan Ahmet Rasim dayanamamış, Mazhar Osman'ın sorusuna şu karşılığı yapıştırmış:

- Eşekliğinden içer!...

Profesör Mazhar Osman ile Ahmet Rasim'in adları, belki bir fıkraya tatlılık vermek için karıştırılmıştır. Yoksa aslında bu iki ünlü kişi, belki de böyle bir toplantıda hiç de karşılaşmamışlardır.

Yakın yıllara kadar, baba ile oğulun, hele dede ile torunun birbirlerinin karşısında sigara içtikleri görülen olaylardan değildi. Böyle bir hareket, en büyük saygısızlık sayılırdı.

Oysa Ahmet Rasim, hem oğlu, hem torunu ile musikî

toplantılarında kadeh tokuşturan nâdir kişilerdendi! Ne var ki oğlu Mazlum Bey'de, kızından doğan torunu ünlü bestekârımız Osman Nihat Akın da, Ahmet Rasim'in neslinden gelen ve içki yüzünden erken ölen kişilerdendir.

Üstad Ahmet Rasim, 21 Eylül 1932 günü Heybeliada'da öldü. Çok sevdiği Heybeliada Mezarlığı'nda, denize bakan bir yamaçta, dile getirdiği İstanbul'un tarihî seması altında, güzel bestelerinden birini dinlercesine yatıyor.

Gazeteci bir oğul, bestekâr bir torun

Ahmet Rasim Bey'in oğlu Mazlum Bey, babasının gazeteciliğine imrendiyse de başarılı olamadı. Ahmet Rasim'in kızından doğan torunu Osman Nihat, döneminin sevilen bir bestekârıydı. Çocukluğu, dede evindeki musikî sohbetleri arasında geçti. İlk bestesini, Hacı Ârif Bey'in bir şarkısı olarak, dedesi Ahmet Rasim'e dinletti; şarkıyı çok beğenen dede, torununa:

- "Osman, bu beste fevkalade güzel. Hacı Ârif Bey'in tüm şarkıları benim ezberimdedir. Böyle bir şarkısını ilk defa senden dinliyorum," deyince, Osman Nihat:

- "Dedeciğim, bu besteyi haddim olmayarak ben yaptım," karşılığını verdi. İşte o gün, Osman Nihat'ın bestekârlık yapısı, sağlam bir temele oturmuş oldu. Osman Nihat, bu sanata yıllarını verdi. En ünlü şarkısı "Bir İhtimal Daha Var"dı. 40'dan fazla beste yapan Osman Nihat Akın, aynı zamanda yazardı. Özellikle spor konularının başarılı yazarlarındandı. Yazılarını "Ofsayt" ve "Ney Dede" takma adlarıyla yayımlardı.

Osman Nihat Akın, değişik görevlerde bulundu. Ticaret Odası'nda, Belediye'de, Toprak Mahsulleri Ofisi'nde, Deniz Ticaret Okulu'nda hizmetler verdi. Bu arada yazarlığını ve bestekârlığını sürdürdü. Bestelerinde, genellikle, kendi yaz-

dığı şiirleri kullanırdı. Bilgili bir sohbet adamı olan Osman Nihat Akın, taşlama alanında da başarılıydı.

Ölümsüz şarkıları hâlâ dillerden düşmeyen Osman Nihat Akın, 1956 yılında, 51 yaşındayken kanserden öldü.

AHMET REFİK

Ünlü tarihçimiz Ahmet Refik'in adı-kütüphanelerimizin raflarında, eserleri ile-bizim kuşağın kalbinde de, bütün renkliliğiyle yaşamaktadır.

Milletimize tarih okuma zevkini veren hocamızı belki de yoksulluklar içerisinde geçen son yıllarının izlenimiyle daima hüzünle anarım. Ahmet Refik Bey'i, 1930 yılında tanıdım. 1937 yılında ölümü üzerine, yazdığım bir makalede anılarımı, özetle şöyle dile getirmiştim:

"O yıllarda Karaköy'de, tramvay durağına bakan 'Cenyo' adında, temiz, geniş bir birahane vardı. Tepebaşı'ndaki Dârülbedayiin bir temsiline, Tünel'den gitmek üzere, arkadaşımla, önceden Cenyo'da karnımızı doyuracaktık. Tarihçi arkadaşım, Ahmet Refik Bey'in çok sevdiği ve takdir ettiği bir talebesiydi. Biz Cenyo'ya girince, bir masada tek başına oturan Ahmet Refik Bey'le karşılaştık. Bizi masasına çağırdı. Ben, o yıllara kadar, Ahmet Refik'in sürükleyici bir üslûpla yayımladığı kitaplarının etkisi altında kalan bir tarihseverdim. 1930 sonbaharındaki bu rastlantı, unutamayacağım şanslarımdan birini oluşturur. Arkadaşımın Profesör Ahmet

Refik'in talebesi olması, bana bu şansı sağlamıştır.

Hoca'nın daveti üzerine, masasına varınca, o garsonu çağırıp hesap gördü ve bize:

- "Sizi şuracıkta küçük bir birahaneye götüreyim. Orada benim şarkılarım söyleniyor," dedi. Vapur iskelesinin karşı sırasında, adı "Bahriye Birahanesi" olan küçük ve dumanlı bir yere girdik. Bu küçük birahane, genellikle Adalar ve Kadıköy, Haydarpaşa vapurlarını kaçıranların son vapuru bekleme yeriydi. Balıkçılarla, deniz adamları ve iskele hamallarının dinlendikleri, sohbet ettikleri bir yerdi. İçeriye girdiğimiz zaman, bütün müşteriler:

- "Buyursunlar üstad!" diye ayağa kalktılar. Bu olay, bana biraz garip gelmişti. Böylesine ünlü bir tarih profesörünü, balıkçılarla küfeciler, nereden tanıyorlardı?

Saz sustu. Üstada ve misafiri olan bizlere yer açtılar. Kimi ellerini başlarına, kimi göğüslerine götürerek bizlerle merhabalaştılar.

Hoca, bize bira ısmarladı. Kendisi Cenyo'da başladığı şarabını tazeledi. Bu birahanenin geceleri şarkı söyleyen tek şarkıcı kızı, Hoca'nın yanına geldi. Şarkılarından hangisini arzu ettiğini sordu. O günlerde meyhanelerde, sözleri Ahmet Refik Bey'e ait olan şarkılar çokca söyleniyordu. Biraz sonra, ufak tefek ve fazlaca esmer şarkıcı kız, dipteki bir masanın üstüne çıktı. Ahmet Refik Bey'in yeni bestelenmiş olan, şarkısını okumaya başladı. Birahanenin tüm müşterileri, alkol kokan sesleriyle, bu şarkıya katıldılar. Şarkıya bir koro havası verdiler.

"Endamının ahvalini gözlerimden silemem,
Kollarında can vereyim, başka nimet dilemem..."

Vazgeçilmez bir tutku: Tarih sevgisi

Ahmet Refik, asker kökenli bir tarihçidir. Harbiye'de, Atatürk ile okul arkadaşlığı vardır. Ama sıkı dostlukları olmadığını sanıyorum. Zira, Tarih Kurumu kurulurken, o sıralarda tek tarih eseri olmayanlar bile, bu kuruluşta yer alırken, ünlü bir tarihçiden, özellikle hem İstanbul'da hem yurt dışında arşivler arasında yaşamış ve hayli eser vermiş bir kişiden faydalanılmamıştır. O dönemin nesilleri ve daha sonraki kuşaklar bilirler ki, Ahmet Refik'in tarihçiliğinde, sımsıcak bir özellik vardır. Tarihi şiirleştirerek sevdiren, milletimize tarih sevgisini aşılayan odur. Bizde romanlaştırılmış tarih yazılmasına önayak olmuş, arşiv gerçeklerinden ayrılmadan, bu çığırın temsilciliğini yapmıştır. Bir tarihçimiz Ahmet Refik'in bu özelliğini ne güzel dile getirir:

"Memleketimizde Ahmet Refik adlı biri çıkıp da, tarihî eserler yazmasaydı, bugün Batı dünyasını bile etkilemiş olan tarih sevgimiz doğmayacaktı. O, bu bakımdan, sade bir tarihçi değil, aynı zamanda bir tarih mimarıdır..."

Çok sayıda arşiv malzemesini inceleyen, bunları tatlı bir üslûpla okuyucuya aktaran Ahmet Refik'in tarihçiliği su götürmez. İlmî metodlara uymasa bile, yazdığı kabarık rakamlara varan kitaplarıyla makaleleri, bugün bile zevkle okunacak değerdedirler. Osmanlı İmparatorluğu'nun zevkü safasını zirveye çıkarttığı ve bizim "Lâle Devri" diye adlandırdığımız dönemi, şiirleştiren, tarihe şiiri, şiire tarihi karıştırarak, okuyucularına sunan odur.

Arşivlerin dehlizlerinde gezinerek, Osmanlı yönetiminin gerilemesine neden olan felaketleri su yüzüne çıkartırken, gerici, cahil kişileri sergilemekten geri durmamıştır.

Kadınlar Saltanatı, Âlimler ve Sanatkârlar, Semur Devri, Lâle Devri, Hoca Nüfuzu, Felaket Seneleri, Köprülüler, Cem Sultan, Sokullu ve nihayet -Enver Paşa'yı imâ ederek yazdı-

ğı- *Kabakçı Mustafa* zevkle ve ibretle okunan eserlerdir. *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*'nin iki cildini basıma hazırlayan Ahmet Refik'in milletimize en büyük hizmeti, ülkemize yüzlerce tarihçi yetiştirmiş olmasıdır.

Kalem ve kelâm dengesi

Ahmet Refik'in tatlı üslûbunu yaratan kalemi kadar, derslerindeki sürükleyici sohbeti de güçlüydü. Yüksek tahsilim sırasında, fakültede kendi derslerimi ihmal ederek, Ahmet Refik'in izlediğim derslerini hiç unutamam. Kanuni Sultan Süleyman'ın oğlu II. Selim'i, 3 ay anlattıydı! Onun adını, derslerinde, "Sarı Selim" olarak kullanırdı. Şarap müptelası olan bu padişahın, nasıl şarap içtiğini -ballandıra ballandıra- sanki görmüş gibi, anlatırdı. Bunu anlatırken, âdeta ağzı sulanırdı. Padişahın hangi ülkede iyi şarap yapılıyorsa, oranın fethedilmesini isteyecek kadar içkiye düşkünlüğünü karikatürize ederdi.

Hoca'nın sevdiği üç şey

Ahmet Refik Bey, hayatını renklendiren üç şeye âşıktı: Büyükada, avcılık, şiir ve musiki. Şiir ve musiki paralelinde - hele o günlerin âdetâ geleneklerinden olan-içki de bu tutkusuna bir nevi parlaklık veren cila gibiydi! Hoca'nın Adalı bir kadına karşı duygusal eğilimi olduğu söylenir. Şarkı halindeki tüm şiirlerinin ilham kaynağı olarak gösterilirdi. Bizler, onun ilham perisini tanımadık. Ama, onun için yapılan şarkısını, taş plaklarda, çok dinledik:

"Ufuklardan güneş hâlâ inmiyor,
İçim mahzun, gözümden yaş dinmiyor,
Ada, sensiz yüreğime sinmiyor,
Gel de biraz gözlerini göreyim,
Mimoza'dan sana çelenk öreyim."

Acı son

Tarihçi Ahmet Refik'in son yıllardaki yoksulluğuna, kanaatimce, 1933 yılında yapılan üniversite inkılâbında açıkta bırakılması sebep oldu. Bu kadirbilmezliği çok kişi içine sığdıramadı. Türkiye'de tarih aşkının yaratıcısı olan böyle bir adam nasıl kürsüsünden uzaklaştırılabilirdi? Döneminde onun kadar arşivlerde yaşamış, onun kadar tarih kitapları yazmış kaç kişi vardı?

Ahmet Refik kürsüsünü kaybedince, genç yaşta ayrıldığı yüzbaşılıktan gelen çok cüz'i emekli maaşıyla nasıl yaşayabilirdi? Devlet ona elini uzatmadığı gibi, onun kitaplarından tarih sevgisi kazanan varlıklı hayranları da ellerini uzatmadılar! Günlük gazetelere ara sıra yazdığı makaleleriyle de yaşamını sürdürmesi güçleşti. Bu üzüntüler içerisinde içkisini arttıran Hoca, Haydarpaşa Numune Hastahanesi'nde 10 Ekim 1937'de gözlerini kapadı. 1880 yılında doğduğuna göre, ünlü tarihçimiz 57 yaşında, en verimli çağında dünyamızdan ayrıldı.

İstanbul Belediyesi, prensip olarak, ülkemizin meşahirini, yani şöhretli kişilerini, Zincirlikuyu'da Abdülhak Hâmid'in bulunduğu parsele gömmekteydi. Nitekim, o yıl vefat edenlerden, Namık Kemal'in oğlu Ali Ekrem ile, ünlü din bilgini Ubeydullah Efendi, Zincirlikuyu Mezarlığı'nda Abdülhak Hâmid'in yakınına gömüldüler. Dönemin tanınmış edebiyatçılarından Raif Necdet Kestelli de aynı parselde toprağa verildi. Zamanın İstanbul valisi ve belediye başkanı olan Muhittin Üstündağ, tarihçi Ahmet Refik Altınay'ın da aynı parsele gömülmesi için gerekli emri verdi. Ne var ki, Hoca'nın taparcasına sevdiği ve mutlu ve hüzünlü yıllarını geçirdiği Büyükada'ya gömülmesini belirleyen vasiyetnamesine uyularak, oradaki mezarlığa gömüldü.

İSMAİL HABİB SEVÜK

İsmail Habib Sevük sevap işler gibi yazı yazar, ibadet eder gibi şiir okurdu. Renkli kalemi ile, edebiyat sevgisini yaygınlaştıran, eski ile yeni zevkleri bağdaştıran, güçlü hitabeti ile toplulukları coşturan bir kişi idi.

İsmail Habib Sevük'ün bütün ömrü okumak, okutmak ve yazmakla geçti. Edib olarak güzel bir üslûba, kıyaslamalı bir görüşe, kıvrak bir kaleme sahipti. Kaleminin pürüzsüz akışında, eski kalıpları aşan bir özellik vardı. Güzel yazdığı kadar güzel konuşurdu. Sesinin kelimelere uyum sağlayan tonu ile, kendine özgü mimik ve jestleri ile dinleyicilerini bir heyecan dalgasında sürüklerdi. Millî günlerin, ilmî konferansların ünlü bir hatibi idi. Hoca olarak, mesleğine sonsuz tutkusu vardı. Geçmişteki olayları, görmüşcesine, onların gerçek yönünü araştıran ve yansıtan bir tarihçi idi. İçerisinde yaşadığı Atatürk devrimlerinin sıcaklığı ile yüreği dopdoluydu. Güzeli ve gerçeği seçmekte titizlik gösteren, bir düşünce adamıydı. Edebiyattan öte, güzel sanatların her türünden anlardı ve bu konuda yetkili olanların hayranlığını toplardı. Hitabet, sanat ve dil konularında kendine özgü

görüşleri vardı. Her aydın kişide biraz hitabet, her yazarda sanat yönü ağır basan bir kitabet arardı. Nüktedan ve feylesofdu da... Hoşgörürlülüğü, kimseye karşı düşmanlık ve kin beslememesi gibi meziyetleri arasındaki huylarını, yaşamı boyunca özenle sürdürdü.

İsmail Habib, Sındırgılı Jandarma Binbaşısı Mustafa Habib Bey'in oğludur. Habib Bey tabur ağası olarak Edremit'te bulunduğu sırada, İsmail Habib 1892 yılında doğdu. İlkokulu Edremit'te, lise ayarındaki idâdiyi Bursa'da bitirdikten sonra, 1910 yılında sınavla Mülkiye'ye girdi. Aynı yıl hukuka da kaydını yaptıran İsmail Habib 1913 yılında buradan mezun oldu. Maarif Nezareti'nde açılan imtihanı kazanarak, Kastamonu Lisesi'ne edebiyat ve felsefe öğretmeni olarak atandı. 4 yıl sonra görevini İzmir'e naklettirdi. İzmir'in işgali üzerine Balıkesir'e kaçtı ve Kurtuluş Savaşı'na katıldı. Sonradan millî eğitim bakanı olan Mustafa Necati ve Vasıf Bey'lerle düşünce birliği yaparak, onların yayımladığı *İzmir'e Doğru* gazetesini yönetti. Yunanlılar'ın Balıkesir ile Bursa'yı işgâlleri üzerine, daha evvel 4 yıl öğretmenlik yaptığı Kastamonu'ya gitti. Oradan Ankara Lisesi edebiyat ve felsefe öğretmenliğine atandı. 1923 yılında düşünce yoldaşlarından olan Vasıf Çınar'ın maarif vekilliği sırasında Edirne Maarif Müdürlüğü'ne atandı. Maarif Emirlikleri Teşkilâtı kurulunca, önce Antalya'ya, oradan Adana bölgesine "maarif emini" oldu. Bu kuruluşun ilgası üzerine, 4 yıl kaldığı Adana'dan ayrılarak, 1932 yılında Galatasaray Lisesi edebiyat öğretmenliğine atandı. 1943 yılında Sinop'tan milletvekili seçildi. 1946 yılında emekliye ayrılarak kendisini tamamen yazı hayatına verdi. 18 Ocak 1954 tarihinde, 62 yaşında iken, gırtlak kanserinden öldü. İsmail Habib Sevük hiç evlenmemişti.

Sanırım, ölümü üzerine basınımızda en çok ve olumlu yayın yapılan edebiyat adamlarımızdan biridir. Abdülhak

Hâmid Tarhan öldüğü gün, İsmail Habib'in söylediği bir söz hâlâ kulağımdadır. O sözü, kendisi için de geçerli sayarak, buracıkta tekrarlamaktan kendimi alamıyorum:

"Bu tür kişiler öldükten sonra arkalarından yazılanları, söylenenleri bilselerdi, gittikleri yerde ne kadar rahat ederlerdi."

Ardından kendisi hakkında yazılanları bilse de bilmese de, öyle sanıyorum ki İsmail Habib Sevük, rahat uyumaktadır. Çünkü yapacağını yaptı. Orijinal üslûbu ve cana yakın çalışmaları ile yazacağını yazdı, vereceğini verdi. Yaşamı boyunca kafasını, kalbini, kalemini milletimize kültürümüze yararlı hizmetler vermek için kullandı. Başarılı bir düşünce adamı, Atatürk'e ve inkılâplarına örnek bir kalem sahibi olarak anılarımızda yer etmiş bulunuyor. Ölümü Yahya Kemal'e bildirildiği zaman, büyük şair yüreğinin derinliklerinden gelen bir üzüntü ile duygusunu şu cümle ile belirtmişti:

- İsmail Habib, İstanbul'un bir köşesi idi.

Yetiştirdiği kalem ve düşünce adamları, Merkez Efendi'deki mezar taşına şunları yazdırdılar:

"Türk edebiyat ve tarihine unutulmaz hizmetler yapan, edebiyat tarihimizde bir çığır açan, ruhu eserlerinde, eserleri Türk edebiyatında yaşayan İsmail Habib."

Türk Teceddüt Edebiyatı

İsmail Habib'e ün kazandıran kitap, 1925 yılında yayımladığı *Türk Teceddüt Edebiyatı*'dır. Eser, aralıksız 11 yılda hazırlanmıştır. Tanzimat'tan o güne dek böylesine genişçe tutulmuş, değişik bir üslûpla süslenmiş, bir edebiyat tarihi yayınlanmamıştır. Kitap, bu bakımdan, edebiyat çevrelerinde büyük ilgi uyandırmıştır. Her ne kadar bazı noksanlarla hatalar nedeniyle eleştirilere uğramışsa da, İsmail Habib o

yılların tek ve orijinal edebiyat tarihçisi olarak kendisini kabul ettirmiştir.

Kitabın tanıtılmasında ve değerlendirilmesinde, ünlü edebiyatçımız Cenab Şahabeddin'in eleştirileri büyük rol oynamıştır. İsmail Habib'le Cenab Şahabeddin, basınımızda örneğine pek az rastlanan saygılı, esprili ve şükran duyguları ile dopdolu yazışmalarda bulunmuşlardır. Bu karşılıklı eleştirilerle cevaplar, o günün edebiyat çevrelerinde büyük ilgi ve zevkle izlenmiştir. O güne kadar toplumumuzun alışık olmadığı incelik ve duyarlılıktaki yazışmalar, okuyucularını âdeta büyülemiştir.

Atatürk'ün gazetecisi

Büyük zaferden sonra Latife Hanım'la evlenen Mustafa Kemal, Çukurova'ya uzanan ilk gezisine çıktığı zaman, henüz cumhuriyet ilan edilmemişti. Güney gezisine çıkan Mustafa Kemal'in beraberinde olmak için pek çok gazeteci başvurmuştur ama Mustafa Kemal, gazeteci ve ajans mümessili olarak yalnız İsmail Habib'i bu seyahatinde beraberinde götürdü. İsmail Habib, uzun süren bu seyahat sırasında gerek vagonda, gerek ziyafetler sırasında zaman zaman Mustafa Kemal'in sofrasında bulundu. Hattâ bir keresinde, poker için dördüncü olarak, oyun masasına oturtuldu! Atatürk'ün her gittiği yerde nutuklarını süratle not edip ajansa yetiştiren İsmail Habib, zaman zaman düzeltilmesi gereken cümleler olup olmadığını Mustafa Kemal'e sorardı. Mustafa Kemal'in yaptığı konuşmalarında pek az düzeltmelerde bulunduğu, hattâ çoğunda tek kelimesine bile dokunmadan İsmail Habib'i tebrik ettiği olurdu. İsmail Habib, bu konuları sohbetlerinde sık sık tekrarlamaktan duygusallıkla gururlanır, Atatürk'ün yüceliğini çok orijinal cümlelerle anlatırdı. İsmail Habib Sevük'ten sık sık dinlediğimize göre, Atatürk

1923 Mart'ında Çukurova'ya yaptığı gezisi sırasında Mersin'i hiç sevmemiş... Gördüğü manzaralardan hoşlanmamış. Uzun süre ekonomisi yabancıların elinde olan Mersin için "çok Frenk kokusu olan bir yer" demiş. Hıristiyan asıllıların da coşku ile karşıladıkları Mustafa Kemal'in üzerine Mersin konaklarından -İsmail Habib'in deyimi ile- madamalar, kolonya serpmişler! Aynı gün, Tarsus'a gelince, Tarsus kadınları, evlerinin pencerelerinden Mustafa Kemal'in üzerine gülsuyu dökmüşler. Mustafa Kemal'de belirgin bir ferahlık ve sevinç görülmüş. Bunu sezen İsmail Habib Atatürk'e:

- "Paşam," demiş. "Mersin'de üzerinize dökülen kolonya, Frenk'di.

"Tarsus'ta dökülen gülsuyu, Türk" demiş!

Atatürk İsmail Habib'in bu sözünü pek beğenmiş ve öyledir anlamına gelen, başını sallamış.

İsmail Habib Sevük, yalnız bir edebiyat tarihçisi, bir öğretmen, millî günlerin bir hatibi değildi. Yurdu dört bucak gezerek, Avrupa ülkelerini dolaşarak seyahat edebiyatına büyük katkılarda bulundu. Mâziyi dile getiren o gezi notları, bugün bile geçerliliğini ve tazeliğini korumaktadır. Dedelerimizin Avrupa'ya ve Balkanlar'a, vurduğu damgayı, onun kadar net şekilde dile getirebilmiş yazarımız pek azdır. İsmail Habib'in güzel sanatların resim, heykel, musikî, tiyatro dallarına, özellikle kahramanlık destanlarına ve pehlivanlarımıza dair ilginç yazıları da vardır. Benim tanışmama neden olan dergiciliği ve folklorculuğu da, onun bir başka değerli yönüdür.

Yıl 1927... İsmail Habib Sevük Adana'da maarif emini. Maarif eminliği o dönemin Millî Eğitim Bakanlığı'nda taşra teşkilatının en yüksek düzeydeki bir makamıdır. Türkiye muhtelif bölgelere ayrılmıştır. İçel'den Malatya'ya kadar, kuzeyde Niğde dahil bütün Çukurova, merkezi Adana olmak üzere bir maarif eminliği bölgesidir. Bunun sorumlusu

ve yöneticisi İsmail Habib Bey'dir. İsmail Habib Sevük 1927'den 1932 yılında, bu teşkilatın ilgasına kadar, Adana'da görev yaptı. Çukurova ve Toroslar'ın folkloruna ve tarihine ağırlık veren bir kültür dergisi yayımladı. Bu derginin adı, eski harfler sürerken *Maarif Mecmuası*, yeni harflerin kabulünden sonra *Memleket*'di. Her iki dergi bugün bile araştırmacıların başvurduğu en sağlam ve değerli bir kaynak olma niteliğini taşımaktadır.

Bu kültür dergilerinin, benim çocukluk ve delikanlılık anılarımda, büyük değeri vardır. Lisenin 1. sınıfında iken bu dergide yayımlanan yazılarım dolayısıyla İsmail Habib Bey'le tanıştım. Beni, edebiyat öğretmenimiz vasıtasıyla, Maarif Eminliği Dairesi'ne çağırdı. Sevinç ve korku dolu bir heyecan içerisinde odasına girdim. Karşısına oturttu ve bu tür yazılara devam etmemi önerdi. Çocukluk bu ya, dünyalar benim olmuş kadar sevinerek odasından ayrıldım. Daha sonraki yıllarda, kendisinin Ankara'da ve İstanbul'da, yakın dostlarından biri oldum. Ta lise sıralarında başlayan ve her vesile ile devam ettiren teveccühünün ve verdiği kültürün minnettarlığını her zaman saygı ile anmaktayım.

İlişkilerimiz ölümüne kadar sürüp gitti. Hocalığı yanında, dostluğundan ve arkadaşlığından dolayı, ona çok şey borçluyum. Hâlâ birçok mektupları ile fotoğrafları, özel arşivimde, mâzi cennetinin değerli belgeleri olarak saklanmaktadır.

Türk edebiyatı tarihi üzerinde bir otorite olan İsmail Habib Sevük, dil konusunda geniş bilgilere sahipti. Dil Kurumu'nun kuruluşunda ve çalışmalarında, öncü rolünü üstlenen edebiyat adamları arasında, rahatlıkla bir yer alabilirdi. Bu hiç de yadırganmazdı. Ancak Dil Kurumu'nun çalışmalarına ve birkaç kurultayına seyirci gibi katıldı. Nedense ona, umulan faal bir görev verilmedi. Bunu kendisi, Dil Kurumu'nun yeni kelimeler üretme yöntemini benimsememe-

sine bağlardı. İsmail Habib'e göre "canlı bir organ olan dil, neyi hazmedip, neyi hazmedemeyeceğini iyi bildiği için, yanlış olan şey vahi ile indirilse dahi, tutunamaz"dı.

İsmail Habib - Ahmet Hamdi Tanpınar tokatlaşması

Her ikisi de, dört başı mâmûr kültür adamlarımızdandı. Edebiyat tarihi konusunda bilgilerine, yeteneklerine diyecek yoktu. Her ikisi de sonsuz duyarlılığa, insancıl eğilimlere sahiptiler. Doğu ve Batı edebiyatının inceliklerini, özelliklerini bilirlerdi. Bu konularda birbirlerinden pek de ayrı düşünmezlerdi. Her ikisi de bekârdılar; kendilerini kitaplara, etüdlere, araştırmalara ve yazı yazmaya adamışlardı. Vakit buldukça sanat ve şiir dolu sohbetlere katılırlardı. Bu sohbetlerine doyum olmazdı.

Böylesine duygulu, insancıl iki edibin, iki meslektaşın - herkesin ortasında- ilkel biçimde, yaka paça dövüşmeleri, tokatlaşmaları, doğrusu aklın ve mantığın kabul edeceği bir olay değildi.

Evet... böyle oldu. Bir akşam Ahmet Hamdi Tanpınar ile İsmail Habib Sevük, o yılların Beyoğlu'ndaki ünlü lokantası Abdullah Efendi'de bir edebî münakaşa sonucu, tokatlaştılar! Tabaklar kırıldı, sürahiler devrildi, hattâ iskemleler havaya kaldırıldı! Ertesi gün basına yansıyan bu olay, edebiyat mensuplarını hayrete düşürdü. Her ne kadar, aynı lokantada o gece hazır bulunanlardan şair Mithad Cemal Kuntay ile Adana Milletvekili Damar Arıkoğlu, bu olayın basına yansımaması için çaba gösterdilerse de, münakaşayı ve kalem tartışmasını huy edinmiş olan ünlü bir fıkra yazarı ve romancı, bunu işitince tüm gazetelere tiyatral bir şekilde duyurdu. Konu, basında türlü fıkralara ve karikatürlere vesile oldu.

İsmail Habib Sevük açıklamasında, "Ben esasen pehliva-

nım. Karşımdaki ciğerinden hasta bir genç... Bu bakımdan ileri gitmeyi kendime yediremedim," diyordu. Ahmet Hamdi Tanpınar da, olayda, İsmail Habib'i suçluyordu. Bu iki değerli edip, yıllarca dargın kaldılar. Her ikisi de yaptıklarından pişmandılar. Kamuoyuna yansıyan kavgalarından, darginlıklarından dolayı, kalplerinde açılan yaraların sancılarını çekiyorlardı.

1943 seçimlerinde, Ahmet Hamdi Tanpınar'la İsmail Habib Sevük, milletvekili seçildiler. Meclis'in ilk toplantısına katılmak üzere Haydarpaşa'dan kalkan yataklıda bitişik kompartımana düşmeleri, Tanrı'nın mutlak bir arzusu olarak yorumlanabilirdi.

Tren Haydarpaşa Garı'nı terkedinceye dek, birbirlerine dargın bu kompartıman komşuları, kendilerini uğurlamaya gelenlere kompartıman pencerelerinden ellerini sallayarak veda ettiler. Haydarpaşa geride kalınca, penceredekiler yüzlerini birbirlerine çevirdiler. Önce Ahmet Hamdi Tanpınar İsmail Habib'e doğru ilerleyerek ellerini uzattı ve milletvekilliğinin hayırlı olmasını diledi. İsmail Habib bütün duyarlılığı ile gözyaşlarını tutamayarak onu kucaklayıp, öptü.

Yılların dargınlığı böylece sona erdi. Bu iki ünlü edebiyatçımızın arasında öylesine sıkı bir dostluk başladı ki, ölünceye dek birbirlerini her gün görmek suretiyle yaşadılar. Hocamız İsmail Habib'in bir sohbet esnasında konuya değinirken şöyle konuştuğunu hatırlıyorum:

- Ebedî dostlukların en sağlamı, çetin imtihanlardan geçenlerdir.

CEVDET PAŞA'NIN KIZLARI

Ahmet Cevdet Paşa'nın kızları, ilk kadın romancılarımız ve ilk gazetecilerimizdendir. Doğu ve Batı dillerini bilen ve bir kültür hazinesi olan Fatma Aliye Hanım, bir Fransız yazarının eserini, Paris gazetelerinde yayımlanan yazıları ile eleştirmiş ve Klod Farer tarafından kutlanmıştır.

Kültür tarihimizin değerli kadınlarından olan Fatma Aliye'yi -birbirlerinden aktardıkları için- bütün ansiklopedilerimiz, gerçek ölümünden, 10 yıl öncesi öldürürler! Hastalığında komşusu olarak cenaze törenine katılmış, ölümü üzerine -1936'da- bir yazı yazmış bulunduğum için, bu üzücü yanlışlığı düzeltmek, bir bakıma, benim görevim oluyor.

Ahmet Cevdet Paşa, bir Osmanlı tarihçisi olarak 12 ciltlik eseri ile ünlüdür. Onun şöhreti yalnızca 12 ciltlik tarihi ile değil, din ve hukuk konularında derin bilgisini gösteren kitapları ile de perçinlenmiştir. Ayrıca, bakanlıkları ve türlü resmî hizmetleri ile örnek bir devlet adamı olarak da tanımlanır. Sağlam kültür yapısı ile Batı'ya pencereleri olan, kendine özgü, bir tarih dünyası yaratmıştır.

İşte böylesine bilgin kişiliği olan Ahmet Cevdet Paşa'nın, çocuklarını da Doğu ve Batı kültürünün ışıklı dünyası içerisinde yetiştirmiş olması o dönemin mutlu olayları arasında anılır. Ahmet Cevdet Paşa'nın bir oğlu, iki kızı vardır: Ali Sedat, Fatma Aliye ve Emine Semiye. Ali Sedat, 1857 yılında doğar. Meslek olarak gazeteciliği seçer. Sultan Abdülhamid döneminde, ömürleri uzun olmayan birkaç gazete yayımlar. Ne gazeteciliğinde, ne atandığı resmî görevlerde, babasının umduğu başarıya ulaşamaz.

İlk kadın romancı ve gazeteci

Ahmet Cevdet Paşa'nın -adı yakın yıllara kadar unutulmayan ünlü çocuğu- ilk kızı, Fatma Aliye'dir. 1864 yılında doğar. Eğitim ve öğrenimini babasında yapar. Pırıl pırıl zekâsı ile, o yıllara kadar Türk kadınlarında pek rastlanmayan bir yazı kabiliyeti ile üzerinde dikkatleri toplayan bu kız, Cevdet Paşa'nın arzu ettiği gibi yetişmiştir. Yabancı dil olarak, önce babasından Arapça ve Farsça, daha sonra özel olarak Fransızca dersleri alır ve bu dilleri ana dili gibi konuşup yazmaya başlar. Bu dillerden çeviriler yapacak, makaleler yazacak bir düzeye erişir. Tüm kadınlarımız, o döneme kadar, Divan Edebiyatı'nın taklitçi havası içerisinde şiir yazmışlardır. İlk defadır ki Fatma Aliye, düzyazı örneğinde kendini göstermiş, tarihe, sosyolojiye, hukuka, uygarlığa dayanan konulara eğilmiştir. Denilebilir ki, yaşadığı ortamın aydınlığına göre, bir kadından beklenmeyeni Fatma Aliye vermiştir. Fatma Aliye Hanım ilk defa Georges Ohnet'in *Volonté* adlı eserini dilimize *Meram* adı ile çevirmiş ve kendi ismini kullanmayarak "Bir Hanım" imzası ile yayımlamıştır. İlk yerli eseri *Udî*'dir. Fatma Aliye'nin ilk yazıları okunduğu zaman, bunun bir kadın kaleminden çıktığına kimse inanmamıştır. Üslûp bakımından Ahmet Midhat

Efendi'yi andırdığı için, bunların Ahmet Midhat Efendi'ye ait olduğu sanılmıştır. Fatma Aliye Hanım'ın ilk yazılarında, gerçek adını kullanmaktan çekinmesi, çevresinin yadırgamasından çekindiği içindir. Sonunda Fatma Aliye, kendi gerçek adı ile basın ve edebiyat alanına girmiş, bizde üç dört dil bilen Doğu kültürü ile Batı kültürünü bağdaştıran, bilgin bir kadın olduğunu kabul ettirmiştir.

Fatma Aliye Hanım'ın gazeteciliğe başlaması 1895 yılına rastlar. Yazılarında, özellikle, İslâmlıkta kadın, İslâm kadınları gibi sosyal konulara değinir. Romanları büyük değer taşımaz. En önemli eseri *Ahmet Cevdet Paşa ve Zamanı* adlı kitabıdır. O dönemin politik yaşamını dile getiren bu değerli eserin ancak bir cildi yayımlanmıştır.

Fransızca konuşulan ev

Fatma Aliye Hanım, Sultan Hamid'in yaverlerinden Faik Paşa ile evlenmiştir. Evlerinde Fransızca konuşulur! Daha doğrusu Yaver Faik Paşa, Fransız dilini eşi Fatma Aliye'nin gayreti ile ilerletir! Fatma Aliye Hanım'ın, yazı hayatında, en faal devresi 1895-1912 yılları arasında geçer. Bu yıldan sonra, biraz arka köşeye çekildiğini sezinliyoruz. Kalemini eskisine oranla seyrek kullanır. İki meşrutiyet arasında ünü doruğuna çıkan Fatma Aliye'nin, bundan sonraki yıllarda, basın alanının kenarlarına çekilmesinin dış ve iç nedenleri vardır. Bir kere, kendisinden sonraki kuşaktan yetişen bir genç kalem, bu alanın parlayan bir yıldızı oluvermiştir. Bu yeni kalem, 1908'den sonra İttihat ve Terakki'nin, bir bakıma desteklediği Halide Edip Hanım'dır. Fatma Aliye ünlü yerini âdeta bu yeni yıldıza terkeder. Diğer taraftan iç etkisinin burukluğu, değerli edibimiz Fatma Aliye'yi bir bunalıma sürüklemiştir. Çok iyi yetiştirmeye özen gösterdiği üç kızından biri, gurbet ellere düşmüş, anasından, yurdundan,

milliyetinden, hattâ dininden kopmuştur. Fatma Aliye Hanım'ın diğer kızlarından kız torunları vardır. Sanırız bunlardan biri tanınmış sanatkârlarımızdan birinin eşidir.

Fatma Aliye ile tanışmam

Fatma Aliye Hanım'ı, 1934 yılında, yayımladığım *Türk Kadın Şairleri* adlı kitabın hazırlıkları sırasında tanıdım. İlk bakışta, sinirli bir havası vardı. Ancak eğitici bir yönü belirgindi. Din ve özellikle Osmanlı tarihiyle derin ilgisi olan bilgisi, pırıl pırıl bir gök kubbe gibi ışıklıydı. Bu yönüyle, ünlü tarihçimiz Cevdet Paşa'nın kızı olduğu, ondan miras olarak aldığı bilgilerin içerisinde olgunlaştığı besbelliydi.

Fatma Aliye, tarihimizde gerileme dönemi olarak nitelendirilen devredeki ulusumuzun felaketlerini, meslekten yetişmiş bir tarih uzmanı gibi bilirdi. Daha sonraki ziyaretlerimin birinde, bana vaktiyle *Hanımlara Mahsus Gazete, Tercüman-ı Hakikat, Ikdam, Sabah* gazetelerinde yayımlanan bazı makalelerin kupürlerini armağan etmişti. Bunlar arasında ilginç konular vardı.

Fatma Aliye'nin bir Fransız yazarına onun dili ile verdiği cevap, bilgi yönünü yansıtması bakımından önemlidir. İstanbul'da 7 yıl yaşayan Emil Julyar adındaki Fransız, Paris'te günün birinde Doğu'daki görgü ve incelemelerini *Doğu ve Batı Kadınları* adlı bir kitapta yayımlar. Türk kadınları hakkında ipe sapa gelmez, hayali ve kaynaklara dayanmayan konuları işler. Bu kitabı okuyan Fatma Aliye, bir açık mektupla Emil Julyar'ı eleştirir ve uyarır. Paris'te yankılar uyandıran bu açık mektubundan dolayı, o sıralarda İstanbul'a gelen ünlü Fransız yazarı Klod Farer, Fatma Aliye Hanım'ı ziyaret ederek, kutlar.

İlk kadın hatibimiz

İlk kadın romancımız, düşünürümüz, çevirmenimiz, araştırmacımız olan Fatma Aliye Hanım, aynı zamanda hatipti de. 1897 yılında Türk-Yunan savaşı dolayısıyla, askerlere ve asker ailelerine yardımı amaçlayan Cemiyet-i İmdadiye'yi o kurmuştur. Bu vesileyle yaptığı konuşmalar, yardım sağlanmasında etken olmuştur.

İlmî ve millî konularda yaptığı konuşmaların biri de, İstanbul'un Türkler tarafından zaptının yıldönümüne rastlar. I. Dünya Savaşı'nın belirdiği günlere rastlayan bu konuşma, Harbiye Nâzırı Enver Paşa'nın himayesinde, Millet Tiyatrosu'nda tertiplenen bir müsamerede yapılmıştır. Fatma Aliye'nin bu tarihî hitabesi, güçlü ve göğüs kabartıcıdır. O yılların gazetelerinde yayımlanan hitabe, bugünkü jenerasyonun anlayabileceği dil sadeliğinden uzaktır. Aslında Fatma Aliye'nin bütün yazılarında, yaşadığı devrin gereği olarak, Arapça ve Farsça kelimelere fazla yer verilmiştir.

Fatma Aliye Hanım'la ilgili olarak, görebildiğimiz yayınlarda, üzüntü duyduğumuz bir konuya değinmek istiyoruz. Türkiye'de yayımlanan bütün ansiklopediler, büyük kadın yazarımız Fatma Aliye'nin ölüm tarihini yanlış yazarlar. Kimi Fatma Aliye'yi 1924'te, bâzıları 1926'da öldürmüşlerdir! Bu ansiklopedilerde çalışanlar, genellikle biyograf olmadıklarından, daha önce yayımlanan ansiklopedilerdeki -bilgilerin sağlıklı olup olmadıklarına bakmaksızın- bâzı bilgileri onlardan aktarırlar! Bu, işin en kolay tarafıdır. Oysa gerçek ansiklopedilerde incelemenin ve yetkili eleman kullanmanın önemi ön safta yer almalıdır.

Fatma Aliye Hanım, -cenaze töreninde bulunduğum ve kendisi hakkında o günlerde bir makale de yazmış olduğum için, kesin olarak belirtmek isterim ki- 1936 yılının Temmuz ayında vefat etti. Ölümü üzerine M. Turhan ile

benden başka yazı yazan olmadı! Basınımız, ölümünü kısa haberler arasında verdiler. Gerçek böyle olmasına rağmen, hiçbir araştırma zahmetine katlanmaksızın, ölümünün 50. yılıymışcasına, bâzı yazılar yayımlanması üzücü bir olaydır. Bu ünlü Türk kadınını, gerçek ölümünden 10 yıl önce öldürmeye kimsenin hakkı yoktur. Bu olay, yurdumuzda, yakın tarihimizde bile, araştırma zahmetine katlanılmadığının bir kanıtını vermektedir.

Emine Semiye Hanım

Tarihçi Ahmet Cevdet Paşa'nın ikinci kızı Emine Semiye Hanım, ilk kadın politikacımız ve siyasî yazarlarımızdandır. Ablası Fatma Aliye Hanım'dan 4 yaş küçüktür ve 1868 yılında doğmuştur. Emine Semiye Hanım da ablası Fatma Aliye Hanım gibi Doğu ve Batı kültürü aldı. Ne var ki, Emine Semiye Hanım, ablasına nazaran, daha Batılı, daha atak ve hareketli idi. Bizde ilk kadın gazeteci olduğu gibi, gizli politika işlerine karışan ilk kadındır da...

Emine Semiye Hanım 1895 yılında *Hanımlara Mahsus Gazete* de hayli şiirler ve düzyazılar yayımladı. Daha sonraki yıllarda, tek başına, uzun ömürlü olmayan gazeteler çıkardı. *İnci* adlı derginin başmuharirliğini yaptı. Bu gazetede "toplumda kadının yeri"ni inceleyen önemli araştırmaları bulunmaktadır. Emine Semiye Hanım'ın *Sefalet* adlı bir romanı da vardır.

Ahmet Cevdet Paşa'nın ikinci kızı Emine Semiye Hanım'a, Batı'da etüdler yapan, eğitim gören ilk Türk kadını diyebiliriz. Fransa'yla İsviçre'de, 7 yıl süre ile psikoloji ve sosyoloji üzerinde eğitim görmüştür. Daha sonraki yıllarda ve eşinden ayrıldıktan sonra Paris'te uzun müddet yaşamış ve oğlunun siyasî bilimler tahsili sırasında onun yanında bulunmuştur. Emine Semiye Hanım, ileri yaşlarında, Edir-

ne, Adana ve İstanbul'da edebiyat öğretmenliği yapmış, 1944 yılında Haseki Hastanesi'nde ölmüştür.

Siyaset alanından tutunuz da gazetecilik, öğretmenlik ve hemşirelik gibi değişik alanlarda çalışmış bulunan Emine Semiye Hanım, ruh yapısı itibariyle bambaşka bir kadındı. Burada onun iki belirgin alandaki uğraşlarına değinmekle yetineceğiz. Zira biri siyaset diğeri şefkat dolu konularda, Emine Semiye Hanım'ı, anımsanacak bir tip olarak tanımlayabiliriz.

Emine Semiye Hanım, iki kez evlendi. İlk eşi Kazaskerzadeler'den Mustafa Bey'dir. İkinci eşi, ünlü valilerden Reşit Paşa'dır. Emine Semiye Hanım'ın -yurt dışında değişik hizmetleri ile büyük başarı sağlayan- oğlu Cevdet Lagaş*, Reşit Paşa'dandır.

Emine Semiye Hanım, Reşit Paşa'dan politik nedenlerle boşanmıştır. Reşit Paşa Edirne valisi iken, Emine Semiye Hanım Edirne'de İttihat ve Terakki'nin gizli çalışmaları sırasında, onlarla işbirliği yapan tek kadındır. Daha sonraki yıllarda da bu faaliyetini sürdüren Emine Semiye Hanım, Kıbrıslı Kâmil Paşa'nın sadrazamlığı döneminde, tevkif edileceği sırada Paris'e kaçtı. Bu olay Reşit Paşa ile boşanmalarına neden oldu.

Daha sonraki yıllarda Emine Semiye Hanım kendisini mutlu eden hayır işlerine yöneldi. Fahri hemşirelik, onun en sevdiği bir uğraşı oldu. Bu alanda, ilk Türk kadınları arasında yer aldı. Savaş facialarının kurbanları arasında geçen acılı olaylara karşı, şefkat dolu kalbi ile değerli hizmetlerde bulundu. Ne var ki, bu tür hizmetleri ilgili derneklerce hatırlanıp anılmadı.

(*) Cevdet Lagaş (1897-1976) yabancı devletler nezdinde görevlendirilmiş, aydın düşünceli ve kalem sahibi kişilerdendi. Paris Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni bitirdikten sonra, Çanakkale Savaşı'na gönüllü olarak katıldı. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Sofya, Kahire ve Paris'te ajans temsilciliği ve basın müşavirliği yaptı. Geniş kültürü ile verdiği konferanslarla ülkemizi ve ulusumuzu büyük çapta tanıtma fırsatını buldu. Fransızlar tarafından nişanla ödüllendirildi.

LÜTFÜ VE ÜMİT YAŞAR OĞUZCAN

Önce, Ümit Yaşar'ın babası Lütfü Oğuzcan'ı tanıyalım.

Lütfü Oğuzcan ile, (1901-1975) ölümüne kadar hemşehrilik bağlarımız, dostluğumuz, imrenilecek bir metanetle sürdü. Rahmetli sıradan bir adam değildi. Karşısına çıkan olumsuzluklara sabırla dayanarak, hayatın katı ve zikzaklı yollarından cesaretle geçmesini bilen, vatanına, hele Atatürk'e bağlılığını bir ibadet halinde sürdüren, kalemi ile dili ile yorulmadan, son nefesine kadar bu niteliklerini sürdüren bir kişi idi.

Lütfü Oğuzcan -Adana İdâdisi'nde okurken, 17 yaşında veremden ölen- ağabeyim Ali Ragıp'ın arkadaşıydı. Millî Mücadele yıllarında Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ikinci başkanı olan babamın yakın çevresinde bulunmuş, onunla da dostluk bağları kurarak, bu dostluğunu ölümüne kadar sürdürmüştü. Lütfü Oğuzcan, Millî Mücadele gâzisi olarak, tipik bir heyecan adamıydı. Çocukluk çağını yeni bitirip bıyığı terlemeye başlayınca, Lütfü Oğuzcan Çanakkale Savaşı'na gönüllü olarak gitmek için okulunu terk etmiş. Yaptığı başvuruyu -kendisini ufak tefek gördüklerinden- ilgili ma-

kam güçlükle kabul etmiş! Önce talimgâhta staja tâbi tutulmuş. Mütareke sonu, Kurtuluş Savaşı başlayınca, birkaç yürekli arkadaşı ile birlikte, Tarsus cephesinde, Fransızlar'a karşı köylülere önayak olup, millî mukavemet güçleri oluşturmuşlar. Lütfü Oğuzcan, takım ve bölük komutanlıkları hizmetini Çukurova'da tamamladıktan sonra, Garp cephesinde de sürdürmüş. Hattâ İzmir'e ilk giren bir bölüğün başında teğmen olmak gibi, kendisini çok onurlandıran bir görevde bulunmuş. Ben Lütfü Oğuzcan'ı, Tarsus'ta ilkokulun son sınıfındaki öğrenciliğim sırasında, bayram vesilesiyle babama geldiği zaman yakından tanıdım. O gün, Çukurova'nın kurtuluşunun yıldönümü idi. Törende konuşacaklar, ilgili makamlarca belirlenmişti. Ben, bir okul öğrencisi olarak, ilk defa bir topluluk önünde konuşacaktım. İyi bir hatip sayılan babam da ilk konuşmayı yapacaktı. Lütfü Oğuzcan, askerlikten yeni terhis edilmiş, savaşların içinden gelen bir genç olarak, konuşacaktı. Bir izci kıyafeti ile kendi yazdığı şiiri kürsüde heyecanla okudu. Arkasından, ilkokul son sınıf öğrencisi olan ben kürsüye çıktım. Yörenin kış-yaz yaprak dökmeyen bitkilerinden olan murt dalları ile süslü olan kürsü, epey yüksekçe idi. Merdivenin iniş çıkışında, Lütfü Oğuzcan elimden tutarak yardım etti. O günden ölümüne kadar, ellerimizin ve gönüllerimizin tutkusu aksamadan sürüp gitti. Lütfü Oğuzcan o yıllarda, Tarsus Ticaret Odası'nın genel sekreterliğine atanmıştı. Bir yıl sonra, komşularımızdan Hindî Şeyhi Zade İhsan Bey'le Fatma Hanım'ın büyük kızı olan, Güzide abla ile evlendi.

Çocukluk anılarım arasında, bu âile ile, Fransızlar'ın yurdumuzu işgâli yıllarında kaçtığımız Toros Dağları'ndaki yayla evlerimizde yaptığımız komşuluğu hiç unutamam.

Yayla evleri yazlık olarak yapılmıştır. Ağır kış aylarında yağan karlar, çatıları ahşap olan evlerimizin aralıklarından girer, yorganlarımızın üstünde toplanırdı. O kara kışta, kara

günlerimizi, bitişik yayla evlerinde geçirdiğimiz Güzide abla, yıllar sonra Lütfü Oğuzcan'ın eşi olmuştu. Ümit Yaşar doğduğu zaman, ben ortaokulun ikinci sınıfına gidiyordum. Doğduğunu ve annemle, uğurlu olması dileğiyle, evlerine gidip "kaynar" denilen lohusa şerbeti içtiğimi hatırlarım.

Büyük bir edebiyat meraklısı olan Lütfü Oğuzcan, doğan ilk oğluna, içindeki emelini simgeleyen bir ad koymuştu: Ümit, Yaşar... Sonraki yıllarda Mersin'de bir görev alan Lütfü Oğuzcan, bâzı hemşerilerinin kadirbilmezliğine sinirlenerek -belki bâzı ailevî nedenlerin de etkisiyle- küsüp, Çukurova'yı terk etti! Bir müddet İstanbul'da, basınla ilgili görevlerde bulundu. Üniversite öğrenciliğim sırasında Bâbıâlî yokuşunda rastladığım Lütfü Oğuzcan, bir gün, beni evlerine çiğköfte yemeğine çağırdı. Hafızası olağanüstü bir güce sahip olan Ümit Yaşar'dan çok sonraki yıllarda dinlediğime göre, ben içerisi şeker dolu renkli bir kutu ile evlerine gitmişim. Ümit Yaşar, bunu çocukluk hafızası ile net olarak saptamış. Kutuyu verirken.

- "Bu kutunun içindeki, ağzınızı tatlandırır. Şeker boşalınca kutusu da, iğne iplik kutusu olarak kullanılabilir," demişim.

Lütfü Oğuzcan ile sonraki rastlaşmamız, İkinci Dünya Savaşı'nın sıkıntılı günlerinde, Eskişehir'de oldu. Bakanlık başmüfettişi olarak Ankara'dan Eskişehir'e gittiğimde, teftiş edeceğim büronun başında Lütfü Oğuzcan ile karşılaştım! Bu olay beni çok duygulandırdı.

Ne var ki, Lütfü Oğuzcan, bir gün önce, üçüncü ya da dördüncü kez yedek subay olarak silah altına çağrılmıştı. Hemyaşının ilerlemesi, hem bu konudaki tecrübesi bakımından, aynı şehirdeki merkez komutanlığı emrine verilmişti. Anlayışlı olan âmirleri onun Eskişehir'deki Ticaret ve Sanayi Odası umumî kâtipliği görevine de her gün bir iki saat bakmasına izin vermişlerdi. Lütfü Oğuzcan burayı güzel bir kü-

tüphaneye kavuşturmuş, düzenli dosyaları ile, yayımladığı bültenlerle örnek bir genel sekreter olduğunu kanıtlamıştı.

Ayrıca, önceleri hobi olarak sürdürdüğü gazeteciliği ile yazarlığını burada da sürdürüyordu. *Türkedoğru* adlı bir kültür dergisi yayımlıyordu. O günlerde İkinci Dünya Harbi'nin en sıkıntılı gecelerini yaşıyorduk. Yurdun her tarafında, gece karartmaları sürüyor, belirli bir saatten sonra sokağa çıkılmıyordu. Lütfü Oğuzcan, beni birkaç akşam, çorba içmeye, evine götürdü. O sıralarda Ümit Yaşar, Eskişehir'de Ticaret Okulu öğrencisiydi. Ama o çocuk yaşında yazdığı şiirleriyle, çevresinde geleceğin şairi olarak tanınıyordu. O, bu temennileri yanıltmamak için, şiir köşkünün temelini sağlamlaştırmak çabası içerisindeydi. Şair olan baba, oğlunun şiirle uğraşmasını, can-ı gönülden destekliyordu. Ama, ondan şikâyeti de vardı! Biraz da latife havası içerisinde, oğlundan şikâyetini şöyle dile getirmişti:

- Ne yapacağız şu bizim Ümit'le bilmiyorum! Daha bu yaşta, mahallenin tüm kızlarıyla, aşk bağları içerisinde...

Lütfü Oğuzcan, daha sonra memleketi olan, Çukurova'ya döndü.* Kendisi ile yazışmalarımızın sürdüğü günlerde ölüm haberini gazetelerde okudum. 25 yıl sürdürdüğü bir millî hamaset kitabı niteliğindeki *Kuvayı Milliye* dergileri, onun yaşamının sona ermesi ile kapandı. Onun girişimi ile Mersin'de "Millî Mücadele Âbidesi," onun gayreti ile "Kuvayı Milliye Mücahitleri Binası" yapıldı. Ne yazık ki, tüm çabaları ile yaptırdığı o büyük binanın kapısına küçük bir büstü konulmadı. Lütfü Oğuzcan millî günlerdeki heyecanlı hitabeleri ve heyecanlı yazıları ile, harp malûllerinin ve istiklal madalyalı gâzilerin savunucusu ve onların sesini

---

(*) Adana ve Mersin'de belediye başkan yardımcılığı görevlerinde bulundu. Bir taraftan da *Kuvayı Milliye* adlı dergiyi yayımladı. 1951 Haziran'ında Adana'da yayın hayatına başlayan bu dergi, daha sonra Mersin'de yayınına devam etti. Lütfü Oğuzcan'ın 1975 yılında ölümü üzerine, o senenin sonunda kapandı.

Ankara'ya kadar götüren örnek bir hizmet adamıydı. Merkezi Adana'da olan Kuvayı Milliye Mücahitleri ve Gâzileri Cemiyeti'nin genel başkanıydı.

Şair babadan şair oğula

Ümit Yaşar Oğuzcan'ın babası Lütfü Oğuzcan, şair, hikâyeci, denemeci, skeç yazarı ve gazeteciydi. Oğlunun şair olarak yetişmesinde katkısı olmuştu. Onun bâzı şiirlerini, özellikle taşlamalarını ezbere bilirdi. Aşağıdaki şiir, oğluna yazdığı güzel bir methiye veya öğüt niteliğindedir. Baba-oğul arasında bu türden hayli yazışmalar olmuştur.

Lütfü Oğuzcan'dan Ümit Yaşar Oğuzcan'a

Gülersen gönlümde çiçekler açar,
Sevgiyle getirdik dünyaya seni.
İnsanlar şüphesiz ümitle yaşar,
Tanrı o ümide bağlaya seni.

Gerçekten olmadık para düşkünü,
Cihanın bir pula sattık köşkünü,
Yaktıksak kalbinde sanat aşkını,
Yüceltmek istedik dehaya seni.

Sen dönme yolundan çatılsın kaşlar,
Ey oğul aldırma yarılsın başlar.
*Kaç yıldır, dört yana attığın taşlar**
*Getirdi Eşref'le hizaya seni***

Bak dünya ne güzel, bu sitem niye,
Ettim ben adımı sana hediye.

(*) Ümit Yaşar Oğuzcan, bir zamanlar taşlamaları ile de tanınmıştı.

(**) Eşref, edebiyatımızın, ünlü bir hiciv şairiydi. "Hiciv"in karşılığını, bugün "taşlama" veya "yergi" olarak kullanmaktayız.

Mutluyum ey oğul babanım diye,
Çarptırma hicvinle cezaya beni.

Lütfü Oğuzcan

Yetenekli bir şair

Biz yine Ümit Yaşar Oğuzcan'a dönelim. Şiirin her dalında örnekler veren bir şair. Aşk ve ölüm şiirleri, destanlar ve taşlamalar. Ümit Yaşar'ın kalemi bu alanlarda âdeta cirit oynamıştır.

Boyunu aşkın kitap yayımlayan Ümit Yaşar, Türk edebiyatında gerçek bir aşk şairidir. Ayrıca güçlü bir taşlamacıdır. Yabancı ansiklopedilere girmiş, şiirleri yabancı dillere çevrilmiştir. Bestelenen şarkıları toplumumuzu çok etkilemiştir. "Bir gece ansızın gelebilirim" şarkısı hafızalarda yaşamaktadır.

Ümit Yaşar, çocukluğunda Çukurova'dan su içen, kendine özgü bir şairdi. Edebiyat ve sanat alanlarında hayli tanınmış dostları vardı. Duygusal yönleri ağırlıktaydı. Aşkı, sevgiyi ve ölümü, incelikle işleyen bir şairdi.

Sanat aşkını ve bilgisini, adını verdiği galeriyle kanıtladı. Ne var ki, şairimiz, felaketlerin en ağırı ve en acısıyla, kalbinden yaralandı. Kapanmayan bu yara, onu ikinci bir Recaizade Mahmut Ekrem yaptı. Edebiyatımızda Mahmut Ekrem'in Necat'ı gibi, Ümit Yaşar'ın Vedat'ı, yürekleri dağlayan bir olay olarak hafızalarımıza çivilendi. Fidan gibi Vedat'ın, bir bunalım sonucu intiharı, Ümit'i derinden sarstı. Oğlunun öldüğü gün gözyaşlarıyla yazdığı hazin şiiri, bu vesileyle aşağıya alıyorum. Denilebilir ki Ümit'in kalbi bu acı olaydan sonra tekledi. Ve bir gece ansızın durdu. Şiirlerinin çoğunda aşkı ve ölümü terennüm etmiş olan Ümit Yaşar Oğuzcan, bu iki tema arasında, 4 Kasım 1984'te dünyamızdan göçtü.

Oğluma ağıt

Güneş doğar, gözüm görmez
Zaman ağlar, Vedat diye.
Gözlerine uyku girmez
Anan ağlar, Vedat diye.

Çiçek açar, kuşlar öter,
Yüreğimde diken biter.
Kokusu burnumda tüter
Bu can ağlar Vedat diye.

Senin yerin mezar değil,
Bu dert kalbe sığar değil.
Oğul! Yalnız dostlar değil,
Düşman ağlar Vedat diye.

Tek elmamın yarısıydın
O canına nasıl kıydın?
Genceciktin, akıllıydın.
Duyan ağlar Vedat diye.

Uçup gittin bir kuş gibi,
Beyninden vurulmuş gibi,
Bir felaket olmuş gibi,
Cihan ağlar Vedat diye.

Canım ciğerimden aşar
Ayağım ardından koşar.
Sensiz Ümit nasıl yaşar,
Her an ağlar Vedat diye.

Kader bana attı pençe.
Dünyam oldu paramparça..
Düşündükçe varoldukça.
Baban ağlar Vedat diye.

Ümit Yaşar Oğuzcan, 1973

TAHA TOROS'UN 70 YILDA YAYIMLADIKLARI-HAZIRLADIKLARI

Toros Demetleri (Şiirler), Adana 1929; *Ilıa Ses Geliyor* (Şiirler), İlhami F. ile müşterek Ahmet Halit Kütüphanesi, İstanbul 1931; *5 Kânun-u Sâni (Çukurova'nın Kurtuluşu),* İstanbul 1933; *Seyhan Efsanesi* (Manzum Masal), İstanbul 1934; *Türk Kadın Şairleri* (Antoloji), İstanbul 1934; *Tahtacı Oymakları* (Folklor ve Etnografya), Mersin Halkevi Yayını, 1938; *Cumhuriyetin 15. Yılında Seyhan* (CHP tarafından Taha Toros'a yazdırılan Adana'nın tanıtımı), İstanbul 1938; *Köy İktisadiyatı,* Adana 1938; *Atatürk'ün Adana Seyahatleri,* Adana 1939; *Şair Ziya Paşa'nın Adana Valiliği,* Adana 1940; *Dadaloğlu,* Adana 1940; *Adana Rehberi,* Adana 1941; *Kaçkaç* (Kurtuluş Savaşına ait piyes), Ankara 1946; *Türk Hatipleri,* Kültür Kooperatifi Yayını, 1949; *Millî Korunma (Kâr Hadleri),* Yapı Kredi Yayını, İstanbul 1956; *Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin Fransa Seyahatnamesi* (Giriş Yazısı), İstanbul 1970; *Ressam Naziye Güleryüz* (Tanıtma Broşürü), Fransızca, Ankara 1972; *Atatürk'ün Adana Seyahatları* (Genişletilmiş İkinci Baskı), Çukurova Gazeteciler Cemiyeti Yayını, Adana 1981; *Geçmişte Türkiye-Polonya İlişkileri* (Türkçe-İngilizce), İstanbul 1983; *Salih Münir Paşa'nın Notlarından Din ve Ahlâk Kuralları,* Milliyet Yayını, İstanbul 1986; *Fikret Mualla,* Akbank Kültür ve Sanat Yayını, İstanbul 1986; *Saray Ressamı F. Zonaro* (Tanıtma Broşürü), Beymen Yayını. İstanbul 1987; *İlk Kadın Ressamlarımız,* (Türkçe-İngilizce), Akbank Kültür ve Sanat Yayını, İstanbul 1988; *Ressam Albert Mille* (Tanıtım Broşürü), Beymen Yayını, İstanbul 1989; *Mâzi Cenneti* I (Anılar), İletişim Yayınları, İstanbul 1992. *İsmet Paşa'ya Dair Bazı Bilgiler ve Belgeler;* İnönü Vakfı Yayını, İstanbul 1992; *Ressam Prof. Rubolowski* (Tanıtım Broşürü) Yapı Kredi Yayını İstanbul 1992; *Fikret Mualla* (Tanıtım Broşürü), (Türkçe-İngilizce), İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Yayını, İstanbul 1995; *Ali Münif Bey'in Anıları,* İsis Yayınları, İstanbul 1996; *Kahvenin Öyküsü,* İletişim Yayınları, İstanbul 1998, *Türk Edebiyatından Altı Renkli Portre,* İsis Yayınları, 1998,

Gazetelerle Dergilerde Özetleri Yayımlananlar ve Kitap Haline Getirilmekte Olanlar:

Geçmişte Türk-Fransız İlişkileri; Geçmişte Türk-Çin İlişkileri; Geçmişte Türk-İngiliz İlişkileri; Geçmişte Türkiye-Papalık İlişkileri; Prens Sabahattin; Son Halifenin Son Yılları ve Ressamlığı; Milli Mücadelede Adana; Teyze-Yeğen Kadın Ressamlarımız: Mihri Rasim-Ḥale Asaf; Saray Ressamları; Adana Valileri; Kurtuluş Savaşı'nda Türklere Esir Düşen Fransız Kumandanının Anıları

Yayına Hazır Olanlar:

Göğsümüzü Kabartanlar; Türk Basın Tarihine Giriş; Çukurova Basın Tarihi.

Hazırlanmakta Olanlar:

Mâzi Cenneti II (Sanatkârlar Arasında); Mâzi Cenneti III (Türkologlar ve Yabancı Dostlar); Mâzi Cenneti IV (Çağdaşlarım); Mesleklerinde Öncü Kadınlar; Türk ve İslam Dostu Pierre Loti; Sultan Hamid'in Son Şehzadesi Abid Efendi'den Dinlediklerim; Jöntürk Mektupları; Türk Folkloru (beş cilt); Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Yılları (beş cilt); Adana Âlim ve Şairleri (üç cilt); Paris'te İlk Türkler, Jöntürkler, Bugünküler.

Taha Toros, ilk şiir kitabını yayımladığı yıl (1929), yatılı okuduğu Adana Lisesi'nin Seyhan Nehri'ne bakan avlusunda.

Albüm

BU ALBÜMDE YER ALAN TÜM FOTOĞRAF VE BELGELER TAHA TOROS'UN ÖZEL ARŞİVİNDEN SAĞLANMIŞTIR.

Atatürk'ün Latife Hanım'la birlikte çıktığı Adana gezisi sırasında (Mart 1923) Tarsus'ta okul üniformalı Taha Toros (üstte). Yazarın 1949'da ressam Faruk tarafından çizilmiş portresi.

Yıl 1938. Hatay'ın Fransızlar'dan kurtarılması için düzenlenen bir mitingde Taha Toros konuşuyor (üstte). Cumhuriyet'in ilan edildiği gün Taha Toros'un aldırdığı fotoğrafın ressam Sabiha Bozcalı tarafından illüstre edilen tıpkısı.

İbnülemin Mahmut Kemal

İbnülemin Mahmut Kemal, ilk eseri *Sabih* romanını yazdığı dönemde; yıl 1888 (sağda). Bâbıâlî'de 50 yıl 16 sadrazamla çalışan İbnülemin Mahmut Kemal'in son görevi Âsâr-ı İslâmiye Müzesi Müdürlüğü idi. Aşağıdaki fotoğraf 1935'de emekli olduğunda aldırılmıştır.

Taha Toros İbnülemin Mahmut Kemal'le; yıl 1954 (sağda). İbnülemin İstanbul Üniversitesi'ndeki jübilesinde (1953) konuşuyor (altta).

Karikatürist Cem'in çizgileriyle Abdülhak Hâmid (üstte). Hâmid, Şurâ-yı Devlet ve Sadaret Kalemi'nde bulunduğu yıllarda (sağda).

Abdülhak Hâmid (en sağdaki) Londra'da elçilik başkâtipliği yaptığı yıllarda eşi (otomobilde oturan) ve İngiliz dostlarıyla.

Abdülhak Hâmid'in Fatma Hanım'dan olan kızı Hamide Hanım (üstte) ve Beyrut'ta ölen eşi Fatma Hanım (sağda).

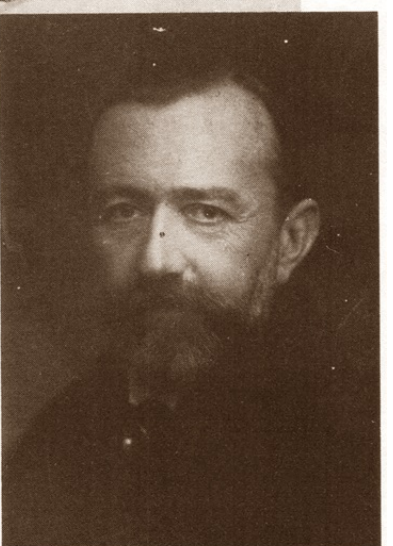

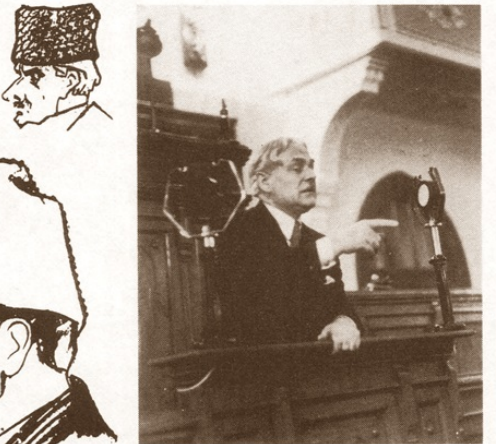

Abdülhak Hâmid ve Lüsyen Hanım bir toplantıda (üstte), feylesof Rıza Tevfik (kucağında köpek tutan), Süleyman Paşazade Sami (Rıza Tevfik'in sağında; Edebiyat-ı Cedide çevresindendi, Süleyman Nesip adıyla yazardı) ve Celal Nuri (ayaktaki) ile birlikte. Fotoğraftaki çocuk, daha sonra Hilton Oteli'nin ilk müdürü olacak Nazif Bölükbaşı'dır (Rıza Tevfik'in oğlu). Hâmid'in şiirlerini taklide özenen hemşiresi Abdülhak Mihrünnisa Hanım (sağda) ve Washington'da elçilik müsteşarı iken ölen oğlu Hüseyin Bey (solda).

Abdülhak Hâmid Tarhan Atatürk'ün işaretiyle milletvekili seçildiği zaman parlamenterlerin en yaşlısıydı. Meclisin ilk oturumuna da bu nedenle başkanlık etmişti. Yukarıda Hâmid, *Servet-i Fünûn* mecmuası sahibi Ahmet İhsan Tokgöz ile Hasan Âli Yücel'in arasında TBMM'ye giriyor. Sağda, "Şair-i Âzâm", elçilik yaptığı yıllarda.

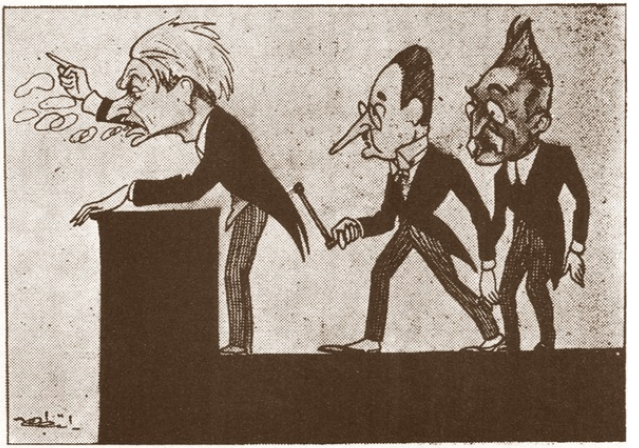

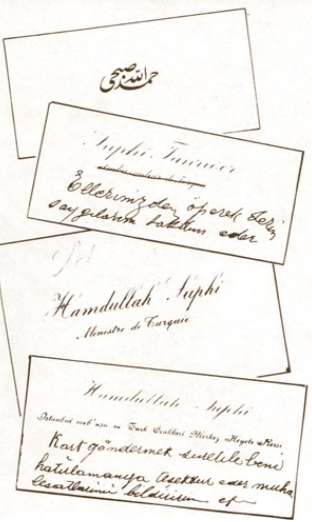

Hamdullah Suphi'nin Cumhuriyet'in ilk yıllarında çeşitli yayın organlarında çizilmiş karikatürleri. Sağdaki karikatürün altına şöyle yazılmış: "Belâgatı yüz beygir kuvvetinde bir hatibimiz..." Fotoğrafta Hamdullah Suphi Millet Meclisi'nde ünlü nutuklarından birini veriyor. (Karşı sayfada üstte:) Ratip Burak'ın karikatüründe kürsüde konuşan Hamdullah Suphi'nin arkasında Celâl Nuri (İleri) ile Agayef Ahmet (Ağaoğlu). Lejant: "Doğrusunu söylemek lazım gelirse Celâl Nuri ve Agayef'e Hamdullah Suphi gibi bir laterna lâzımdır."

Solda, Hamdullah Suphi'nin Türk Ocakları Başkanlığı'nı yürüttüğü yıllardaki çeşitli kartvizitleri.

Abdülhak Şinasi Hisar

Abdülhak Şinasi Hisar'ın 1953'de Taha Toros'a imzaladığı fotoğrafı (üstte). Abdülhak Şinasi ile kardeşi Selim Nüzhet; tarih 15 Ağustos 1899 (sağda). Abdülhak Şinasi'nin ressam Namık İsmail tarafından 1920'de yapılan portresi (karşı sayfada).

Refik Halid'in burnu pek çok karikatürcüye ilham vermiştir. Sedat Simavi *Diken* adlı mizah gazetesinin 42. sayısını (üstte) Refik Halid'in karikatürleriyle doldurmuştur. Karşı sayfa: Refik Halid'in *Aydede* adlı mizah dergisi 3 Temmuz 1922 günü 6. ayını doldurmuştu. gazetenin bütün yazar ve ressamlarının karikatürleri 53. sayıdı yer aldı. Bu "Mizah orkestrası"na şeflik yapan Refik Halid üstteki kupürde sol başta görülüyor. Altta Solda, Refik Halid'in 1955'de Taha Toros'a imzaladığı fotoğraf. Altta sağda, Refik Halid yurttan ayrılırken *Diken*'de Sedat Simavi'nin çizdiği karikatür.

رئیس یازار : حیدر سیفی
مدیر مسئول : صلاح الدین سامر
رفیق الکار

نومرو : ۵۳ ۷ ذی القعده ۱۳۴۰ پازارایرتسی ۳ تموز ۱۳۳۸ - ۱۹۲۲ پرنجی سنه

آی دده

مطبعه وهلی اداره سی — باب عالی جاده سی
« صباح » مطبعه سی ، تلفون — استانبول : ٤١٤
اورالی واژده اعلده ایلیز

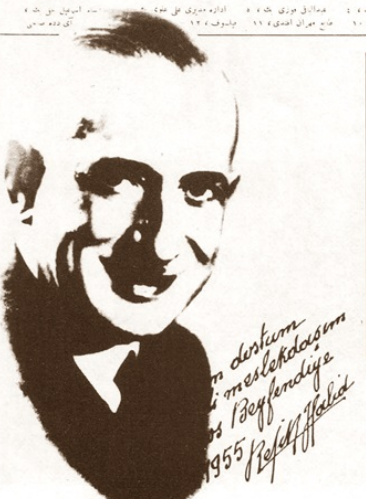
پازارایرتسی وخسته کونلری نشر اولونور مراح عزیزی عزیزه عائد خصوصات ایچون اداره مأموریه مراجعت ایتملیدر
سنه لکی ۱۰۰ پارهدر

آبونه بدلی : استانبول وولایتلر ایچون سنه لکی ۱۰۰ نسخه اعتباریه ۲۵۰ ، خارج ایچون ۳۵۰ غروشدر .
تحریرات آدرسی : استانبول — صباح

آتشی آنك اکلی مناسبتیله (آی دده) فوتوسی

۱ — زمار جمدی بك ۳ ٤ — طوتون عمال بك ۳ ٤ — زمار صلاح الدین بك ۳ ٤ — عدالتلی موری بك ۵ ٤ — اداره مدیری علی عدی بك ۵ ٤ — زمار امیریلی جو بك ۵ ٤
۷ — زمار احمد منیف بك ۸ ٤ — زمار رفی افندی ۹ ٤ — زمار رأفت بك ۱۰ ٤ — جابوف ۱۲ ٤ — آی دده صاحبی

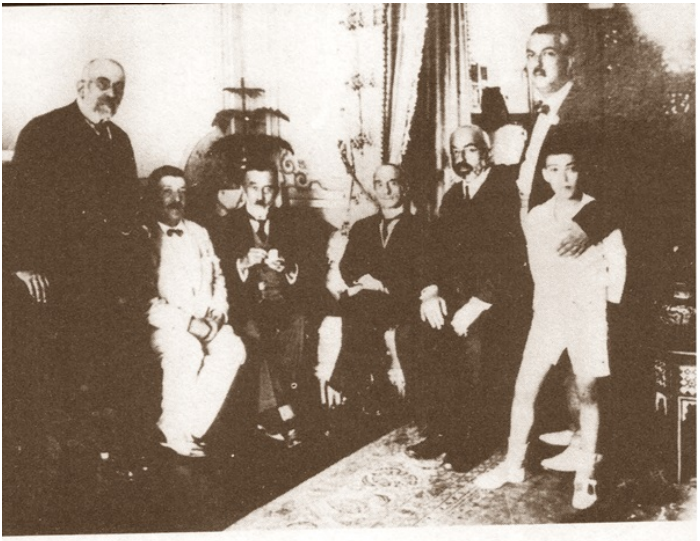
Midhat Cemal Kuntay

Midhat Cemal Venedik'de Zindanlı Saray'ın kapısı önünde (sağda). Midhat Cemal'in gençliği (altta ve karşı sayfada). Kendisinin tek romanı *Üç İstanbul*'un kahramanı Adnan, bizzat yazardır. Midhat Cemal döneminin en şık giyinen ve yakışıklı gençlerindendi. Midhat Cemal, gerek evinde gerek noterlik daiaresinde daima zengin bir dekor içerisinde çalışırdı (altta sağda).

Üstte, edebiyat üstatları birarada (soldan sağa): Süleyman Nazif, Cenab Şahabeddin, Abdülhak Hâmid, Sami Paşazade Sezai, Mehmet Akif, Midhat Cemal. Midhat Cemal'in sarıldığı çocuk, oğlu Vedat'tır. Solda, Midhat Cemal'in Taha Toros'a imzaladığı fotoğraf.

Celâl Esad Arseven 96 yaşında, ömrünün son yıllarında (altta) ve I. Dünya Savaşı sırasında (1915'de) İmar Müdürü'yken yapılmış bir karikatürü (sağda).

Celâl Esad'ın ilk (Fransız asıllı) eşi Türkiye'den ayrıldıktan sonra Fransa'da bir İngiliz ile evlendi. Paris'te oturduğu yıllarda hep Türklerle birlikteydi. Yukarıdaki fotoğrafta ayakta, eli boynundaki kadın Celâl Esad'ın ilk eşi Selime-Charelle'dir. Yanında, omuzunda kürk bulunan, Sultan Hamid'in kızı Şadiye Sultan, ortada oturan Abdülhamid'in eşi Emsali Nur Hanım, ayaktaki erkek Celâl Esad'ın oğlu Esad Arseven, onun önünde iskemlede oturan, Nihat Bey'in eşi, Şadiye Sultan'ın önündeki, kızı Samiye Sultan, diğer çocuklar da Celâl Esad'ın boşadığı kadının sonradan evlendiği İngiliz eşinden olan çocuklarıdır. Küçük fotoğraflardan soldaki, Celâl Esad Arseven'in 45 yıl Fransa'da yaşayan tek oğlu Esad Arseven; sağdaki, oğlu Celâl Esad'ı Padişah yaveri kıyafetiyle süslü bir at üstünde görünce sevinçten hüngür hüngür ağlayan annesi (Sadrazam Ahmet Esad Paşa'nın eşi) Fatma Suzidil Hanım.

Celâl Esad, müzik çalışmaları sırasında (en üstteki fotoğrafta en sağdaki). Viyana yıllarında (üstte sağda). Cemal Nâdir'in çizgileriyle Celâl Esad (üstte solda, 1945).

Celâl Esad'ın uğruna Saray'dan yapılan damatlık teklifini reddettiği ve evlendikten sonra adını Selime'ye çevirdiği Fransız asıllı ilk eşi Charelle (üstte solda) ve Alman asıllı ikinci eşi Anne (üstte sağda). Anne bir filologtu ve yıllarca İstanbul'da oturduğu halde Türkçe öğrenmedi. Celâl Esad'ın üçüncü eşi Leman Hanım'dı. Her ikisinin de üçüncü evlilikleriydi. Yukarıdaki fotoğrafta çifti, evlerinde zaman zaman düzenledikleri kıyafet balolarının birinde görüyorsunuz. Yanlarındakiler, Celâl Esad'ın tek kızı Leylâ Hanım'la damadı Burhan Dilman'dır.

Yaşar Nezihe Bükülmez

Yaşar Nezihe, 1910'larda yayımlanan hüzünlü şiirleriyle Rıza Tevfik ve Ahmet Rasim'in dikkatini çekti. Yaşar Nezihe'yi 80 yıl önce herkes öldü biliyordu. Hattâ küçük bir ansiklopedide öldüğü yazılıydı. Ama Taha Toros altı ay aradıktan sonra 1934 Temmuz'unda Yaşar Nezihe'yi buldu. Sağdaki fotoğraf o günlerin anısıdır.

Şair Yaşar Nezihe Bükülmez, 1908'de Meşrutiyet'in ilan edildiği günlerde. Bu fotoğrafın arkasına şu beyti yazmış: *Kâğıt üstündedir ancak değeri / Vatanın şaire-i derbederi*

Şair Faik Âli Ozansoy Midilli Adası'nda mutasarrıf iken (üstte, 1911). Ratip Tahir'in bir karikatüründe şair Faik Âli (solda). O, Edebiyat-ı Cedide'nin tipik bir simasıydı. Devrin moda kıyafetlerini izler, kadınlar arasında adı çok söylenirdi.

52 yıl öncesine ait bir anı (üstte, soldan sağa): Taha Toros, Mehmet Anamur, Faik Âli Ozansoy ve Munis Faik Ozansoy'la birlikte. 1950'de 74 yaşındayken ölen Faik Âli Ozansoy'un ölümünden üç ay önce portreci Saip Tuna tarafından çizilen resmi (solda).

Munis Faik Ozansoy giyimine titizdi. Üstteki fotoğrafta, 1960'da Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri iken, yukarıdaki karikatürde 1930'da Galatasaray Lisesi öğrencisiyken.

Sahibi imtiyaz
Abdülkadir Kemali

Adres: Adana Ahali gazetesi

Nushan (Şükrüzade)

Ahali

Tesis tarihi 25 T. Evel

SAYI-30-

Adana yurt lâlm sayfesidadır. Adana için muhtelif müdafiyatlar, iş ve kazalı için lâzım müdafiyatlara yatırmaktadır.

Zenginlere göre müsâlî nevmarı

Parayı verdikten sonra okuyun

24 K. Evvel 920

Her Gün Çıkar Ahali gazetesidir

Salı

Ahâli fırkası Reisi

Abdülkadir Kemâli B. tarafından Maraşta irat edildn çok mühim bir nutuk

Efendiler! Ahâli Cumhuriyet fırkasının Adana teşkilâtını yaptıktan sonra Maraş teşkilâtını yapmaya muvaffak olmakla kalben candışımı sevinci anlatacak kelime bulamıyorum.

Adanaya mümkün zannedilen ve öyle zan edilecek bir zamanda yapılan fırkamızın Maraş teşkilâtı herkese anlatmuştur ki bu kısa zamanda ve kanlı bir Halâ fırkasının verimi geçmese zamı etmiş insanların fırkasıdır.

Kalplerinde hiç bir kötü his bulunmayan ve yalnız Vatan ve Millet aşkının önünde alçalmayan zaman fırka teşkilâtı bu ikinci temeli atarken böyle derin bir samimiyetle kucaklarını açan Maraşlıları aynı samimiyetle tebrik eder.

Efendiler. Abdülhamit devrinin adına istibdat devri söyorduk... devri meşum diyorduk. Niçin devri istibdat idi o devir? Niçin onun adına devri meşum dememiştik bunu izvi anlatmak, yüreğimiz için anlamak olduğu için idi edeceğim...

Abdülhamit devrinde otuz küsür milyon tutluşu ihtiva eden Osmanlı mıpratorluğunun varlığı bir çok ayrı ayrı milletlerden teşekkül ediyor du. Türk, Bulgar, Ermeni, Rum, Boşnak, Arnavut, Arap, Çerkes, Kürt, ve Türklerden mürekep olan bu halita fiilvaki hukuken bir devletti, fakat hakikaten bir devlet ve ya bir millet teşkil etmiyordu çünkü devlet, bir heyet küllesinin kuvvetile müteyyid bariei gürünüşe derlendi ...ve binlerce insan ...mr ve maktaına kurd vurtlarını ...ve dilerin insafla insanlar olmaları ...çeşmesine çalışmak daha iyi olacağına kanaat etti...ve yavaş yavaş Osmanlıcanın ikinci sayfanın başına

Devamı ikinci sayfada

adana
Vilayetine açık mektup

Gazetemiz mesûl müdürü Reşat Feyzaz Beyin 325 tevellüdü olması hasebile mesûl müdürlüğü polisce kabul edilmediği tarafı alilerinaen inza edilmiş bir varaka ile buna bildirilerek gazetenin bir mesûl müdürlüğün alında çıkması veya Tatil edilmesi rica edilmektedir. 344 senesinde olduğumuza göre Reşat Feyzaz yirmi iki yaşında ikmal bile etmiştir bizim hukuk vaziyetimizi kanun tayin etmekde ve zat alinizin emrinde yine kanun tesbit etmektedir. Sizin beni mesûlü müdür tarayup tanımamanın yine kanun tayin eylemektedir. ben kanuna muhalif muhalif gördüğünin emrinizi dinlemiye bizim görmedim eğer gazetamın çıkmasına mümanaat ederek kanûnsuz bir felsefe geçerseniz kanunun en şiddetli kuvvetleri ile mükabele edeceğimi ve hemde ceza mühakemesine ve hemde zarar ve ziyan olarak yevmiye otuz lira talep etmek suretı ile hukuk mahkemesine alihinize dava ikame edeceğimi beyan eylerim efendim

Abdulkadir kemali

Abdülkadir Kemali'nin çıkardığı *Ahâli* gazetesi.

Elazığ Cezaevi'nden bir anı. (Oturanlar, soldan sağa) Ahmet Şükrü Esmer, bilinmiyor, Abdülkadir Kemali Bey, İsmail Müştak (Mayakon), Eşref Edip, (Ayaktakiler, soldan sağa) Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu, Zabıt Kâtibi Selim Rauf Sarper, Velid Ebüzziya, mahkeme kaleminde görevli Muzaffer Müstecaplıoğlu, Suphi Nuri İleri, Sadri Ertem, görevli bir asker, Ahmet Emin Yalman, Gündüz Nadir ve görevli bir asker. Altta, *Toksöz* gazetesinin Adana'daki idarehanesi.

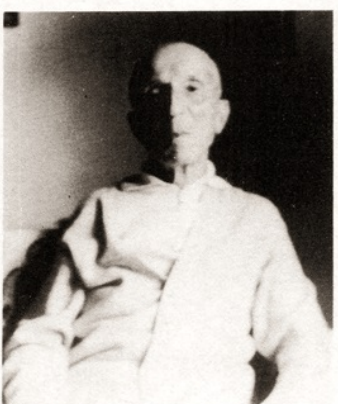

Şair Nigâr Hanım'ın kız çocuğu olmadı. En küçük oğlu Keramet'i (üstte) kız özlemiyle büyüttü.

Karşı sayfada ve bu sayfada üstte: Şair Nigâr Hanım'ın üç oğlu Salih Münir Nigâr (1880-1940), Feridun Nigâr (1882-1969) ve Salih Keramet Nigâr (1885-1987), çocukluklarında, yaşlılıklarında. Karşı sayfada, altta: Salih Keramet Bey'in 1903 Haziran'ında Galatasaray'ı bitirdiği gün annesine Fransızca imzaladığı bir fotoğrafı. Solda, Salih Keramet Nigâr 7 Mart 1987'deki ölümünden bir süre önce. Salih Keramet Bey 102 yaşında öldü.

Ahmet Rasim'in ölümünün ikinci yılında yazarın Heybeliada'daki mezarını ziyaret eden Taha Toros ile Meliha Toros (üstte). Ahmet Rasim Bey, karikatürcülerin pek sevdiği bir tipti.

Cemal Nâdir'in çizgileriyle Ahmet Refik Altınay ve Altınay'ın 1912 yılındaki fotoğrafı. Ahmet Refik'in bu fotoğrafın altına yazdıkları sadeleştirilmiş olarak şöyle: *Türk milleti yaşayabilmek için geçmişinden güç almalıdır. Bunun yegâne çaresi tarih eğitimidir.*

İsmail Habip Sevük 1920'lerde ve
Karikatürist Ramiz'in çizgileriyle 1943'de.

Baba-oğul (üstte sağda): Lütfi Oğuzcan-Ümit Yaşar Oğuzcan 1944'de Eskişehir'de. Ümit, Ticaret Okulu öğrencisi, babası Ticaret ve Sanayi Odası Umumî Kâtibi. Sağda, Ümit Yaşar'ın son fotoğraflarından biri. Üstte, Ressam Faruk'un albümünden Ümit Yaşar.

Üstte, Fatma Aliye Hanım'ın, sağda Emine Semiye Hanım'ın küçüklükleri. Üstte sağda, Fatma Aliye Hanım.

1922 Haziran'ından bir görüntü (üstte). Oturanlar (soldan sağa): Ahmet Rıza Bey'in hemşiresi Selma Rıza, Fehime Sultan, Claude Farrer, Fransız sefiresi, Hariciye Nâzırı Safa Bey'in Alman asıllı eşi, Fatma Aliye. Claude Farrer'in arkasında ayakta duran Damat Osman Hâmi, Fatma Aliye'nin yanında duran Damat Hâmi Bey'in kardeşi Hilmi Bey. Soldaki fotoğraf, Emine Semiye.

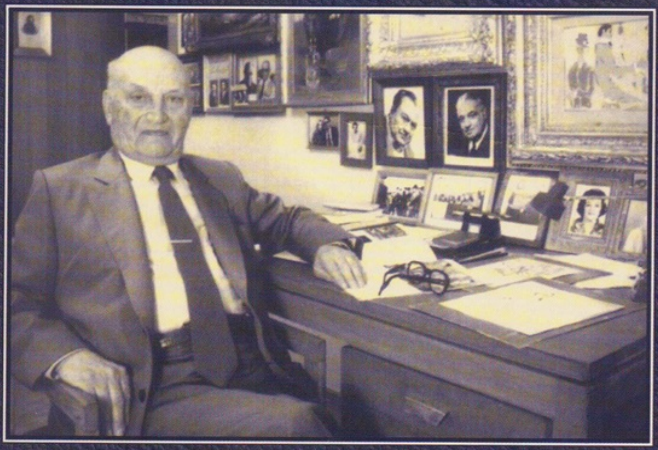

1928'de Edebiyat Kongresi. Ahmet Hamdi Tanpınar (soldan 2.), Emine Semiye (soldan 4.), Hüseyin Rıfat Işıl (soldan 5.), Refik Ahmet Sevengil (sağdan 3.), Hüseyin Rahmi Gürpınar (sağdan 2.), İzzet Melih Devrim (sağ başta), Halit Fahri Ozansoy (ayaktaki gözlüklü).

Emine Semiye'nin şairane bir pozu ve el yazısıyla bir şiiri (6 Haziran 1909).

Taha Toros'un Mazi Cenneti, *artık aramızda olmayan âşina yüzlerle dolu. Toros kendi hayat hikâyesini anlatırken bu "dâr-ı dünya"da karşılaştığı, birlikte olduğu, sohbetini dinlediği, feyz aldığı insanlarla birlikte geziniyor. İbnülemin Mahmud Kemal'in konağında tarih ve bilim hazinesine dalarken, Maçka Palas'ta şâir-i âzam Abdülhak Hamit'le sohbet ediyor. "Lôbon"da Refik Halid'le, Hamdullah Suphi'yle, Abdülhak Şinasi ile tartışıyor, Beyoğlu 4. noteri Midhat Cemal Kuntay'la kolkola İstiklâl Caddesi'nde turluyor. Taha Toros'un albümünde kimlerin sureti yok ki... Celâl Esat Arseven'den Yaşar Nezihe'ye, Ozansoy'lardan Oğuzcan'lara, Abdülkadir Kemali'den İsmail Habip'e "mâzi [redacted]i"nin bir çok şahsiyeti, Taha Toros'un aracılığıyla yeniden aramıza katılıyor.*

İLETİŞİM 159
ANI DİZİSİ 8
ISBN 975-470-193-8
9 789754 701937